

Небојша Ђокић • Бранко Надовеза

**ЦРКВЕ И МАНАСТИРИ
НА КОСОВУ И МЕТОХИЈИ
У XIX ВЕКУ**

КРУШЕВАЦ

2019

Небојша Ђокић Бранко Надовеза

**ЦРКВЕ И МАНАСТИРИ
НА КОСОВУ И МЕТОХИЈИ У XIX ВЕКУ**

ОСТАВШТИНА НЕМАЊИЋА

Небојша Ђокић Бранко Надовеза
ЦРКВЕ И МАНАСТИРИ НА КОСОВУ И МЕТОХИЈИ У XIX ВЕКУ
ОСТАВШТИНА НЕМАЊИЋА

Издавач

Историјски архив, Крушевац
Српски научни центар, Београд

За издавача

Ненад Соколовић, Историјски архив, Крушевац
др Ивица Тодоровић, Српски научни центар, Београд

Рецензенти

академик Владимир Стојанчевић
проф др Предраг Драгојевић
др Ивица Тодоровић, научни саветник

ISBN: 978-86-80836-22-5

Штампа

Тираж
300

Небојша Ђокић

Бранко Надовеза

**ЦРКВЕ И МАНАСТИРИ
НА КОСОВУ И МЕТОХИЈИ
У XIX ВЕКУ**

ОСТАВШТИНА НЕМАЊИЋА

КРУШЕВАЦ

2019

САДРЖАЈ

Уместо предговора	7
КОСОВО	13
ЛЕПОСАВИЋ, ИБАРСКИ КОЛАШИН, МИТРОВИЦА	15
Ибарски Колашин	17
Лепосавић и околина	27
Звечан и околина	42
Митровица и околина	48
ОД ВУЧИТРНА ДО ГЊИЛАНА И КАЧАНИКА	59
Вучитрн и околина	63
Феризовић (Урошевац)	79
Штимље	80
Липљан и околина	81
Ново Брдо	95
Обилић	98
Подујево	99
Приштина	100
Неродимље	109
Витина	121
Гњилане	128
Дреница	142
МЕТОХИЈА	151
ПРИЗРЕН	155
РУСЕНИЧКА И ПРИЗРЕНСКА ПОДГОРА	195
Русеничка Погора	197
Мушутински протопопијат	299
Србичко – љубижданска парохија	222
ВЕЛИКА ХОЧА И ОРАХОВАЦ	233
Велико хочко зочишка парохија	235
Ораховачка парохија	248
ПЕЋ, ЂАКОВИЦА, КЛИНА, ИСТОК	253
Ђаковица	255
Исток	260
Клина	266
Пећ	274

СРЕДАЧКА ЖУПА	279
Горњо селска парохија	281
Средачка парохија	289
СИРИНИЋКА ЖУПА	301
Севачка парохија	304
Сиринићка парохија	310
ИЗВОРИ И ЛИТЕРАТУРА	337

УМЕСТО ПРЕДГОВОРА

Књига је посвећена сенима академика
Владимира Стојанчевића и проф. др
Владимира Бовна, великих познавалаца
историје Косова и Метохије

Првобитни рукопис ове монографије довршен је још пре десетак година. Сплетом разних околности није публикован. Аутори су за ових десетак година прибавили још много новог материјала тако да је било могуће урадити потпуно нову верзију рукописа. Међутим, одустали смо од тога јер би монографија морала да буде у два тома. зато смо се одлучили да, за сада, објавимо првобитан рукопис уз незнатне допуне. Пре свега монографију смо допунили резултатима неколико, у последње време, објављених радова колегинице Иване Женарју. Нисмо желели да прескочимо њен велики допринос теренском истраживању манастирских и црквених храмова на Косову и Метохији.

Такође, додат је и нови, наш материјал са терена, али ни приближно сав јер би то драстично повећало обим књиге. То ће сачекати друго издање.

Треба посебно нагласити да у монографији нисмо обрадили три највећа манастира на Косову и Метохији у то време: Грачаницу, Дечане и Пећку патријаршију. Сваки од ових манастира захтева посебну монографију за овај период.

У Београду
на Св. Николу
2018. године

У Великој Британији је од 2006. до 2009. године рађено на пројекту пописа свих британских војника мобилисаних или новачених за потребе енглеске круне у период од 1369. до 1453. године. Прегледано је око 2500 ролни микрофилмова при чему је нађено око 250.000 података о енглеским војницима из тог времена. Пошто је пројекат рађен под патронатом универзитета у Оксфорду издавачка куће овог универзитета је 2013. године објавила монографију у којој су представљени први резултати са споменутог пројекта. Реч је о монографији Adrian R. Bell, Anne Curry, Andy King, and David Simpkin, *The Soldier in Later Medieval England*, Oxford 2013. Британски историчари сматрају да су нашли бар неки податак за сваког њиховог војника који се борио у регуларним јединицама директно или индиректно потчињених круни, у истраживаном временском периоду. Наши историчари о овоме не могу ни да сањају. „Захваљујући“ сачуваној грађи ми би за исти период могли да наведемо у најбољем случају десетак челника, великих челника, војвода и великих војвода и то је све. О нижим чиновима и поготово обичним војницима нема ни помена.

Слично је и кад је реч о изучавању средњовековних цркава. Кад погледамо неку од њихових монографија, рецимо: Nigel Saul, *English church monuments in the Middle Ages: history and representation*, Oxford University Press, 2009, можемо само да се запитамо какви то морају да буду ентузијастички српски медијавелисти кад и поред занемарљивог броја извора у односу на енглеске медијавелисте ипак успевају да се баве, и то озбиљно, науком. Скоро свака енглеска парохијска црква има више сачуване архивске грађе из средњег века него све наше монументалне цркве и манастири заједно.

Чак и у том сиромаштву средњовековних извора кад су у питању наше мале средњовековне цркве и манастири посебна црна тачка је простор Косова и Метохије тј простор јужно од Копаника. За Косово и Метохију су сачуване оснивачке повеље великих манастира Дечана, Бањске, Богородице Љевишке, Светих Арханђела и још пар мањих владарских задужбина али немамо никакве повеље за цркве и манастире „обичних“ властелина и властеличића. На основу податак из повеља издатих Хиландарау и Студеници знамо и

за њихове поседе на Косову и Метохији. О сеоским црквама немамо, са друге стране, практично ништа. Додуше, имамо кратке ктиторске натписе у неколико цркава као и неколико датираних надгробних средњовековних плоча. Није ни чудо да постоји велики проблем у изучавању историје наших цркава и манастира поготово што скоро све што имамо се односи на простор Метохије док за Косово немамо скоро ништа осим Бањске и неке мање поседе манастира Хиландара. У ствари, ми имамо податке о манастирским поседима док су подаци о појединим црквама само фрагментарни и узгредни.

Први османски пописи нам помажу за просторе Косова али не и за Метохију која је у средњовековној Србији била скоро цела подељена великим манастирима тако да ту готово да није ни било самосталних мањих манастира а за Османлије су били интересантни само они који су плаћали порез. Због тога метоси великих манастира нису ни пописивани. Због тога ће у целом Смедеревском санџаку до средине XVI века постојати само два мања манастира. Положај Светих Арханђела код Призрена у време османског освајања је врло споран и не би било чудо да је он највећи део својих поседа изгубио још у време деспотовине тако што су његови земљишни поседи подељени про- нијарима а да је манастир задржао само право на црквене приходе са истих поседа. На просторима „Моравске Србије“ након што су великим манастирима (Ресава, Манасија) одузети поседи око 1530. године јавља се велики број „малих“ манастира дотадашњих метоха ових великих лаври. Нарочито је то јасно кад је у питању Ресава.

На Косову и Метохији тога нема и тек са обновом Пећке патријаршије почињу да се јављају нови манастири тако што се дотадашње цркве претварају у манастире. То се јасно види из Османског пописа из 1571. године када податке из њега упоредимо са подацима из ранијих пописа.

Историјом Српске цркве су почели озбиљније да баве Панта Срећковић и Иларион Руварац још пре скорог века и по. На жалост, историчари су врло брзо, још пре краја XIX века историју цркве, а нарочито историју појединих црквених храмова (било мирских било манастирских) препустили историчарима уметности и понеком архитекти. Од Валтровића и Владе Петковића преко Васића и Ђурића до Г. Бабић, М. Шу-

пут и Б. Тодића, да поменемо само неке значајније ауторе, историјом цркве су се бавили скоро искључиво историчари уметности. Наравно, треба додати и понеког архитекту као што су А. Дероко, Ђ. Бошковић или М. Ковачевић. Споменули смо ауторе који су се бавили црквом у средњем веку али слична је ситуација и кад је реч о цркви у каснијим периодима.

Не негирајући и потцењујући њихов допринос изучавању црквене историје треба ипак нагласити да су они имали посебну визуру посматрања историје српске цркве тако да смо добили врло развијену историју црквене уметности али не и историју цркве. Сви споменути аутори су посвећивали врло мало пажње изучавању цркве као институције већ су своја изучавања усредсредили изучавању историји црквене архитектуре, живописа и иконописа. Буквално, на прсте једне руке су се могли набројати радови у којима су обрађиване парохије којима су изучаване цркве припадале или манастирска братства.

Од историчара једино су се Пурковић и Слијепчевић озбиљније бавили историјом цркве. Међутим, они су се углавном бавили историјом цркве на оном вишем државном нивоу док се историја појединих манастира и цркава готово нису ни дотицали. Изузетно су ретки радови историчара који су се бавили историјом појединих храмова. Тек последњих петнаестак година ситуација се донекле мења али су систематска истраживања одређеног географског подручја још увек ретка. Осим публикације Н. Ђокића и Љ. Поповића о црквама на простору Браничевске епархије у XIX веку постоје још само три скоро објављене, две монографије З. Стевановића о црквама Алексиначког архијерејског намесништва и монографија о средњовековним црквама и манастирима Браничева по српским и аустријским пописима из XVIII века Г. Бојковића и Н. Ђокића. Постоји и један детаљан рад о црквама Крагујевачког окружја у XIX веку Н. Ђокића као и неколико прегледа цркава Шумадијске епархије у три до сада објављених Шематизма Шумадијске епархије која је урадио Негослав Јованчевић и то би било углавном све.

Као што видимо све горе наведене синтезе се углавном баве црквама у XVIII и XIX док само узгред обрађују османски период и средњи век. За средњи век постоји само један употребљива синтеза а то је

монографија В. Ристића о архитектури цркава Моравске Србије. У тој монографији се В. Ристић доста бавио и историјским контекстом а не само пуком архитектуром.

Због недостатка средњовековних извора неопходно је кренути обрнутим редом. Најпре треба обрадити податке за најстарији период за који имамо стварно детаљне изворе а то је период прве владавине књаза Милоша за просторе књаза Милошеве Србије тј период непосредно пред Балканске ратове за простор Косова и Метохије. Након тога се треба вратити неких стотињак година унатраг на време када су северном Србијом владали Аустријанци. На жалост за просторе Косова и Метохије ових података нема. И за тај период имамо доста извора и српских и аустријских. Тако можемо пратити неких 150 година историје неког црквеног храма – од негде 1700. до 1850. године (само за просторе северне Србије). Затим треба покушати наћи податке из османских извора или сачуваних натписа и записа из периода од пада деспотовине под османску власт па до Велике сеобе 1690. године. За све зидане црквене храмове које налазимо у изворима почетком XIX и почетком XVIII века са великом вероватноћом можемо сматрати да потичу из средњег века. “Причу” о црквама саграђеним од темеља у време османске владавине су управо наметнули историчари уметности и она нема никаквог основа у изворима. Цркве су само обнављане а изузетно ретко и зидане од темеља у време Османлија.

Најновија истраживања спровођена на просторима Косова и Метохије током последњих тридесетак година су недвосмислено показала да велика већина цркава за које се раније тврдило да су саграђене у време османске владавине имају старије слојеве живописа из времена од краља Милутина до цара Душана. Неке имају и још старије слојеве – као рецимо црква у Неродимљу која има, сасвим сигурно и слој из XII века. А она није једина, још неколико има (врло вероватно) слој из времена Стевана Немање. По неким, озбиљним, ауторима неке од ових цркава имају још старије слојеве живописа али се ипак сад овде не би упуштали у те шпекулације ма колико биле извесне већ би се само задржали на констатацији да овај тип „косовско - метохијских“ цркава није настао у време османске владавине већ знатно раније. Колико раније ос-

тављамо за неку другу прилику.

Да објаснимо термин „косовско – метохијска“ црква. Реч је о малим црквама унутрашњих димензија: дужине 4, 5 до 6 m и ширине 4 до 4,5 m. Основа ових цркава је врло једноставна – благо издужени правоугаоник, све су засведене полуобличастим сводом и на источном зиду имају три нише – једну велику у средини која има улогу апсиде и две мање нише за проскомидију и ђаконикон (поне цркве немају нишу за ђаконикон). Часна трпеза је у апсидалној ниши. Оваквих цркава нема у Србији северно од Копаоника тј оне су за простор Србије карактеристичне само за Косово и Метохију и тамо су изразито доминантне бар када је реч о мањим црквама.

Ове цркве немају ни предвиђен простор за иконостас јер он не би могао ни физички да стане јер би онда олтарски простор, практично, био већи од самог наоса (који би имао већу ширину од дужине) а нису имале ни остало што иде уз иконостас као што су солеја и амвон. Дакле оне нису поседовале неке од основних ствари неопходних за литургију коју је прописао Симеон Солунски (умро 1429. године).¹

Премда је поједине од ових цркава иконостасе добијају још крајем XVI века огромна већина их добија тек у XIX веку. Све ове цркве при постављању иконостаса бивају продужене јер не би било могуће поставити иконостас у оригинални скучени простор. Тада се поставља и нова часна трпеза у олтарском простору померена око 1 до 2 метара од апсидалне нише.

Скренули би пажњу и на податак, о коме ће у самој књизи бити више речи, који износи Јастребов да је митрополит Мелетије на почетку својег управљања призренском митрополијом наређивао да се, где год је у црквама било српског средњовековног живописа, ради нови живопис преко њега. Тек када су га Бугари, након 1871. године, почели да нападају у циљу да га замене неким од бугарских епископа он је прекинуо са анти српском политиком.

Као што видимо ове цркве, као тип свим сигурно су старије од времена османске власти. Међутим, пре него што погледамо да ли је реално да су у време османске власти подизане „од темеља“ или су само обнављане да дамо још пар напомена.

Најпре, морамо напоменути да смо у

монографији намерно „прескочили“ три велика косовско - метохијска манастира: Дечане, Пећку патријаршију и Грачаницу. Главни разлог је у томе што би методолошки врло тешко могли у једној публикацији оваквог типа да дамо истовремено, рецимо, Дечане и мале црквице широм Косова и Метохије. За Дечане у XIX веку има обиље података захваљујући Сави Дечанцу и још неким другим ауторима. Док за већину цркава имамо само врло фрагментарне податке дотле за Дечане а донекле и Грачаницу има доста података па би их било тешко уклопити заједно. О овим великим манастирима је доста писано па би било тешко нешто ново рећи.

Са друге стране о малим црквама и малим манастирима, сем ретких изузетака мало је писано јер има и мало података. Гледајући, до сада најважније дело о црквама и манастирима на Косову - рад М. Ивановића у Задужбинама Косова, приметили смо да је управо период XIX века најслабији обрађен. Ми смо овде дали тридесетак цркава којих у његовом монументалном раду уопште нема. Поред тога додали смо и цркве које су угашене током XIX века из разних разлога а најчешће због зулума Арбанаса.

У ствари, наш главни задатак је управо и био да условно речено, попишемо све цркве и манастире у којима се служило у току XIX века и првој деценији XX века тј до ослобођења 1912. године. Мислимо да смо у томе прилично успели, јер као што рекосмо списку цркава обрађених код М. Ивановића додали смо још тридесетак нових.

За већину њих имамо само по пар реченица али је ипак битно да забележимо да су оне окупљале верни народ на Косову и Метохији.

¹ О овоме видети у Л. Мирковић, *Православна литургија*, Београд 1995 (репринт), 105 – 109.

На крају морамо се захвалити већој групи наших сарадника без којих ова књига не би могла да буде снабдевена са оволиким бројем илустрација а остали би и без неких битних информација са терена.

Најпре бисмо захвалили господину Срећку Цветковићу, Призренцу на привременом раду у Крушевцу који нам је лично пуно помогао. Без њега би били ускраћени за многе податке везане за околину Призрена јер нас је несебично повезао са многим појединцима из тих крајева.

Ништа мање, био је предусретљив и господин Славиша Жунгул Ђрковић из Ораховца. Без њега би прилог о ораховачкој цркви био далеко сиромашнији.

Ту су наравно и Славиша Реџић из Штрца и његов земљак Љубинко Михаиловић као и Немања Мићаловић и Лазар Станојевић из Бабиног моста.

Да не заборавимо и проф др Голуба Јашовића и колегиницу Марију Савић.

Пуно су нам помогли и људи са ових фејсбук страница:

Моја Готовуша
Selo Vrbestica Sarski Odred
Парохија Грачаничка Трећа
Orahovac Metohija
Prizren Carski Grad
Gotovusa-KiM
Севце Србија
Lokvica Raja
Selo Planjane
Planjane
Stajkovce Sredska
Средска

као и са фејсбук група:

Crkva Sveti Spas – Gotovuša
Crkva Uspenja Presvete Bogorodice –
Gotovuša
Crkva Sveti Nikola – Gotovuša
Црколез
Готовуша (Gotovuša)
Dobrotin Dobrotin
МУШУТИШТЕ ФОРУМ
Banjska – Vucitrn
Месна заједница СЕВЦЕ
KRAJCI (zaseok Sredske)
Обновимо Муштутиште – Црква
Богородице Одигитрије
Vogoševce
PRIZRENCI
Lokvica danas
Osnovna škola «17. Novembar» Prizren

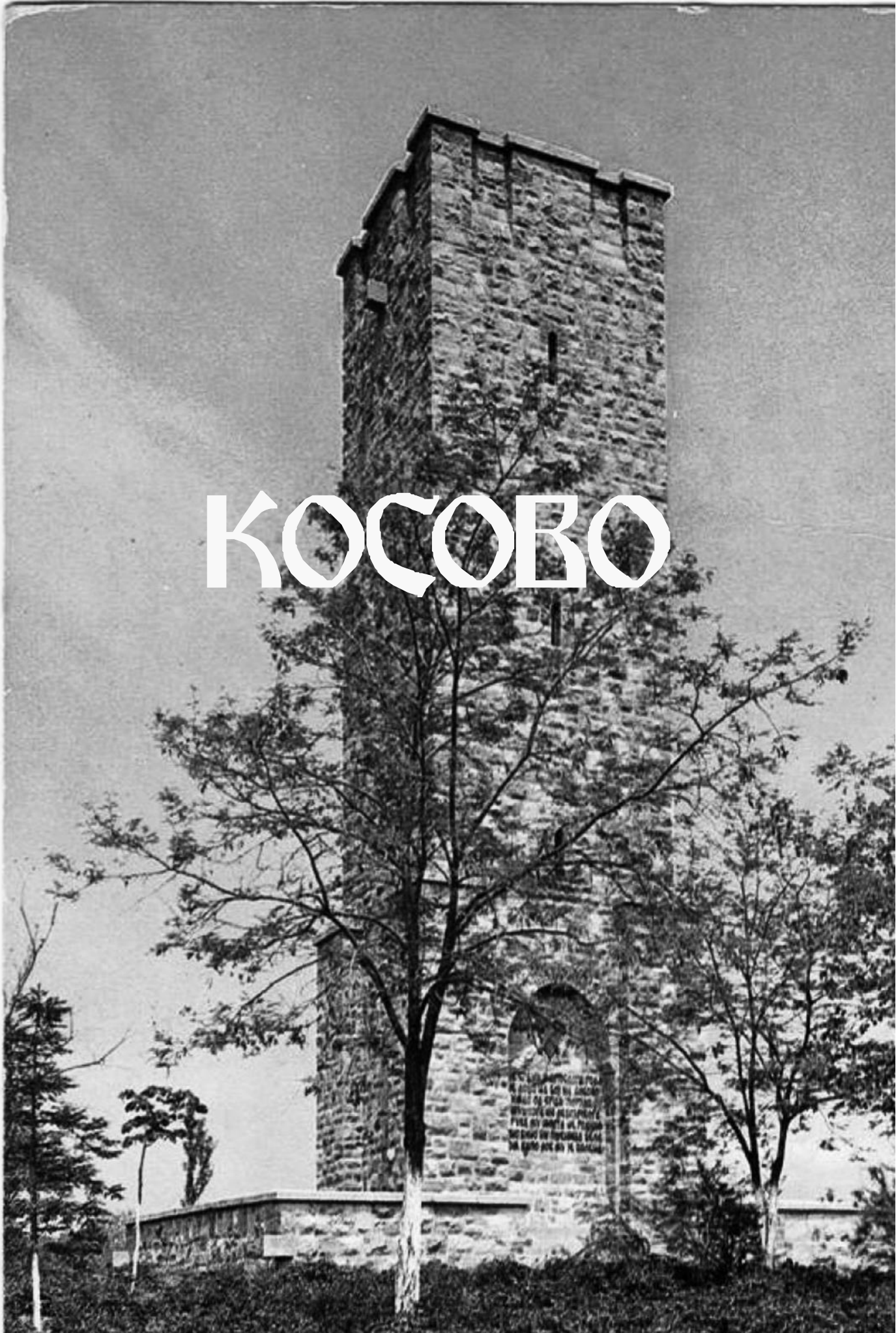
Nerodimlje
Gornje Nerodimlje
Предлог за обнову манастира св. Уроша
код Неродимља

У много чему су сви ови сарадници исто толико коаутори ове монографије колико и нас двоје. И зато:

Још једном пуно им хвала.

KOCOBO

DESCRIZIONE DELLA TORRE
LA TORRE HA 100 METRI ALTEZZA
E' COSTRUITA IN PIETRE
E' UN MONUMENTO
DELLA CIVILTA' INDIANA
DELLA REGIONE DEL PERU
DELLA CIVILTA' INDIANA
DELLA REGIONE DEL PERU

Човече,
ти који Српским земљама ходиш,
ма ко да си, ма шта да си, странац или
овдашњи,
кад дођеш на поље ово, које се Косово зове,
по њему целом угледаћеш пуно костију
мртвих,
а међу њима видећеш тада камено биће,
мене крстоликог и освећеног
како насред поља усправно стојим.
О љубљени,
немој да прођеш, немој да превидиш
као нешто безвредно и ташто,
већ те молим приђи, приближи се мени
и размотри речи које ти приносим,
па ћеш разумети тако, зашто и како,
а и због чега ја овде стојим,
јер истину ти говорим,
не горе од живог створа.
Све ћу вас по истини извести
о ономе што се збило.
Овде је некада био велики самодржац,
чудо земаљско и владар српски,
по имену Лазар, велики кнез,
побожности непоколебљиви стуб,
бескрај богопознања и мудрости дубина,
огњени ум, заштитник странаца,
сиротињи помоћ, гладнима хранитељ,
тужнима милост и утешитељ,
онај који све воли што Христос хоће,
јер ка овоме стреми својом вољом
и још са својим небројаним мноштвом,
што је под његовом руком:
јунаци храбри, јунаци добри,
јунаци, ваистину, на речи и на делу,
као сјајне звезде блистају,
као земља цветићима прешареним,
одевени у злато, камењем драгим украшени,
и силни коњи одабрани, златоседлани,
а на њима коњаници предивни и красни,
најплеменитији и славни.

Као добри пастир и вожд,
мудро јагањеце словесне приводи
да у Христу окончају славно
и да буду страдања венац
и учесници у вишњој слави.
Зато сложено и безбројно мноштво
заједно с добрим и великим господином,
храбре душе и најтврђи у вери,
као на лепи дворцац и на опојни пир,
на непријатеља се устремише
и право змаја згазише,
убише дивљу звер и противника великог
и незасити ад који прождире све,
кажем вам, Мурата и сина његова,
пород аспиде и гује,
штене василиска и лава,
а с њима других, не мало.
О чудеса божјих судбина!
О пријатељи,
храбри страдалник незаконим агарјанским
рукама
ухваћен би и крај мучеништва достојно
прима
и мученик Христов бива, Лазар велики
кнез,
јер не посече га нико други,
до сама рука Муратовог сина, крвника тог.
Све ово речено заврши се 6897. године,
дванаестог индикта, петнаестог дана месеца
јуна
у уторак, био је шести или седми час.
Не знам. Бог зна.

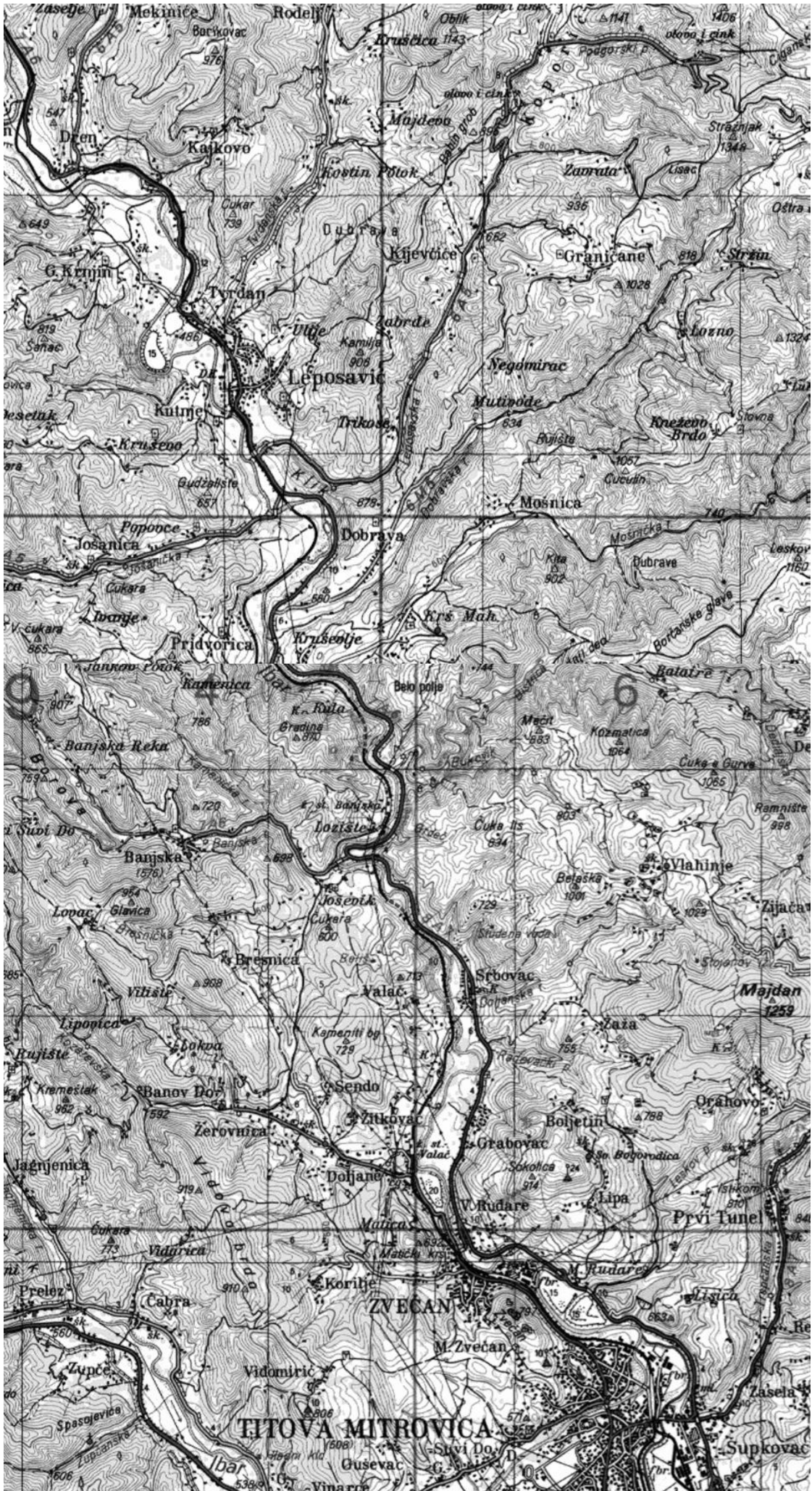
Деспот Стефан Лазаревић

ЛЕПОСАВИЋ

ИБАРСКИ КОЛАШИН

КОСОВСКА МИТРОВИЦА

Ибарски Колашин

Ибарски или Стари Колашин је планинска жупа у долини Горњег Ибра, која је са југа и севера ограничена планинским венцима Мокре Горе и Рогозне планине. Са западне стране га од пештерске висоравни Штавице одваја Мојстирска или Рибарићка клисура којом тече изворишни део Ибра, а на истоку је широко спојен с равницом Косова на ушћу Јагњеничке Ријеке код села Чабра, узводно од Косовске Митровице. У овој планинској, доста скривеној жупи има око 40 села. У њима живи особито енергично и отпорно српско становништво, чији је горштакчи говор до данас сачуван у варијанти чистог српског језика ијекавског наречја.

По до сада познатим историјским подацима, Ибарски Колашин се под тим именом најраније помиње 1673. године у натпису о живописању цркве Св. Јована у Црколезу, у Метохијском Подгору недалеко од Истока. У натпису се између осталог каже: „... пописа се саи храм са настојанием попа Ивана и попа Марка отачаством Колашини ...“¹ Међутим, данашњи називи

неких места у Колашину или његовим граничним деловима познати су нам и из историјских извора из XIII, XIV и XV века. Тако Стефан краљ Првовенчани, давши имања, повластице и закон манастиру Жичи 1220. године, у жупи Јелци, данашњем северозападном делу Ибарског Колашина, набраја села: Ђгила, Добриња и Витахово, која су до сада сачувала непромењене називе.² У данашњем селу Брњаке 1267/68. помиње се „славни двор“ краљице Јелене, жене Уроша I и мајке краљева Драгутина и Милутина.³ Исто тако се зна и за Јелеч град на северној ивици Колашина, под којим је 1282. краљ Драгутин у лову несрећно пао с коња, после чега је на Сабору у Дежеву уступио престо своме брату краљу Милутину. У Светостефанској хрисовуљи краља Милутина, издатој 1313 – 1318.

Метохије и Прекорупља, Старинар VIII – IX, Београд 1933/34, 259, сл. 11.

2 С. Новаковић, *Законски споменици српских држава средњег века*, Београд 1912, 571

3 Архиепископ Данило II, *Животи краљева и архиепископа српских*, превео Л. Мирковић, Београд 1935, 54.

1 С. Смирнов, Ђ. Бошковић, *Археолошке белешке из*

Мокра гора

године манастиру Бањској, помиње се село Врановиће, које и данас са неизмењеним називом постоји нешто јужније од Витакова.⁴

У познатом турском дефтеру написаном 17 – 26. јуна 1455. године, непосредно после заузимања и дефинитивног успостављања турске власти у области Бранковића, помињу се села: Брњак, Тушимља, Придворица, Вељи Брег, Зубин Дол, Чечево, Орашак, Рибалиће, Бање, Бојновиће, Отешеновиће, Златари, Калудра, Јабулка, манастир Дикодил — све је то спадало у нахију Клопотник.⁵ Из овог се види да се у XV веку Ибарски Колашин звао жупа, нахија Клопотник. Име је свакако дошло по утврђеном граду Клопотнику, чији се остаци налазе изнад села Доброшевине и недалеко од Богородичине цркве (манастира) Дубоки Поток. Много доцније, 1737, 1765. и 1770. године, многа од ових села с нагласком да су „колашинска», помињу се у Катастиху (књизи приложника) српског манастира

4 С. Новаковић, Законски споменици српских држава средњег века, Београд 1912, 622

5 Н. Hadžibegić, А. Handžić и Е. Kovačević, Oblast Brankovića, Sarajevo 1972, 3, 8, 15 – 19.

Прота Вукајло Н. Божовић

Девича у Дреници. И данас готово у сваком колашинском селу постоје бар неки остаци старих споменика.

ДУБОКИ ПОТОК - БОГОРОДИЧИНА ЦРКВА

Богородичина црква у Дубоком Потоку налази се на узвишењу између села Доброшевине и Читлука. Црква је подигнута, највероватније, у XIV веку, а затим рушена и обнављана више пута: у XVI веку, првој половини XVIII века и у најновије време. Занимљиво је истаћи да се у турском дефтеру од 17 – 26. јуна 1455. године, у којем су пописана села, имања, добра и становништво коначно освојене области Бранковића, спомиње у нахији Клопотник „манастир Дикодил, припада Клопотнику, опустјео“. Богородичина црква у Дубоком Потоку и данас у народу важи за најугледнији „манастир“ те области, па није далеко од истине претпоставка да је турски пописивач, у нешто измењеном облику, записао „манастир Дикодил“ уместо Дубоки Дол, како се првобитно вероватно и звао Дубоки Поток. За такву могућност имамо пример у истом дефтеру за садашњи Зубин Поток који је уписан као Зубин Дол. Занимљиво је да зубодолски сељаци и данас употребљавају присвојни придев у облику

„зубодолски“, а не „зубинопоточки“.⁶

Током векова црква и манастир су више пута рушени и обнављани: у XVI веку, у првој половини XVIII века и у трећој деценији XX века. О обнови у XVI-II веку постоји једно лепо предање. Неки калуђер је, бежећи испред зулума Турака и Арбанаца, донео са собом руку Св. Николе из манастира Пећке патријаршије и заноћио у засеоку Лостан више Доброшевине. То је побудило сељане Доброшевца да обнове своју цркву и у њу сместе драгоцену руку – реликвијар. Да би добили дозволу за ово, морали су да постану чифчије тј. да уступе своју земљу беговима. Први писмени помен ове цркве је из 1782. године, што се види из записа на једној богослужбеној књизи коју је цркви приложио неки новопазарски

6 П. Елезовић, *Речник косовско – метохијског дијалекта*, Београд 1932, 134; Н. Hadžibegić, А. Handžić и Е. Kovačević, *Oblast Brankovića*, Sarajevo 1972, 12, 18; М. Ивановић, *Споменици Ибарског Колашина*, Саопштења XVII, Београд 1985, 122.

поп Јован.⁷ Занимљиво је истаћи да у народу постоји предање како је ова црква „прелетела“ из села Вараге, које се налази неколико километара западније.⁸

Углед је ове цркве растао у народу

није утицало само смештање „св. руке“ него и неке друге околности. Све више се насељавала Радич – Пољска котлина спуштањем становништва са околних брда а све мање је било сигурности у Црепуљи, чечеву и Илиници јер су ова места била на удару Арнаута из Метохије. У XIX веку црква у Дубоком Потоку постала је велико народно збориште; код ње се народ скупљао о Божићу, Богојављењу, Благовестима, Ускрсу и Духовима а нарочито о Госпођиндану и Ваведењу, слави храма.⁹ Ћивот са моштима је обновљен 1819. године:¹⁰

Се новѣ светнѣ окова ермонакѣ Иоакимѣ трошкомѣ Милице, попѣ Лѣки за дѣшѣ

У то време је црква у Дубоком Потоку по свему судећи била манастир али у периоду од 1832. до 1838. године настојатељ је био мирски свештеник Радојица. Он је обновио објекат у порти и препокрио само цркву:¹¹

све више тако да је она постала центар целог Колашина. Раније су ту улогу имале цркве у Црепуљи и Чечеву. На ову промену

7 М. Лутовац, *Ибарски Колашин*, Београд 1954, 35, 62, 73

8 М. Ивановић, *Споменици Ибарског Колашина*, Саопштења XVII, Београд 1985, 122.

9 Исто, 36

10 Натпис на ћивоту са моштима. Љ. Стојановић, *Стари српски записи и натписи књ. V*, Сремски Карловци 1925, бр. 9094

11 Натпис на ћивоту са моштима у цркви у Дубоком Потоку. Љ. Стојановић, *Стари српски записи и натписи књ. V*, Сремски Карловци 1925, бр. 9208

Попъ Радойца запопи се 8 иладѣ и всамъ стотина 32 године: видне 8 манастирѣ 1832, па настойникѣ храмѣ воведение, и погра'ива плевню и дрѣго кошарѣ и дварѣ темелѣ под кѣѣѣ, и очакѣ цо е штѣ камена, и цер(к)вѣ препокри и врата штвори на церквѣ и шванчелие штѣкѣпи 1838, и глобе дава и на владике и на забита, и много мѣке видо, теке самѣ Богѣ да бине на помоѣѣ ѣ свакоме и нама грешнима.

Поп Радојица је 1864. године поправио сребрну руку у којој се налазила света рука.¹²

С'ја капак на светѣ рѣкѣ светомѣ Никитѣ градю поп Радоица 1864 х.х.х.

Због тих потреба црква је проширена 1860. године и око ње подигнути конаци

годишње и у новцу по 64 гроша.¹³

Године 1901. Друштво кнегиње Љубице је цркви поклонило и тајно доставило звоно, које се и данас тамо налази.

Темељна обнова цркве извршена је 1930. године. Тада је на западној страни дозидана велика припрата, а 1938. уз њу је призидан и звоник од притесаног камена.¹⁴ Као најважније религиозно и културно средиште Ибарског Колашина, цркву Ваведења Богородице у Дубоком Поточу посећивали су сви српски и руски конзули из XIX и с почетка XX века из Приштине и тадашње Косовске Митровице, као и сви црквени великодостојници и наш велики научник Јован Цвијић.¹⁵

Стари манастирски конак

за преноћиште народа који долази из удаљенијих села и крајева. У конацима је 1891. године отворена прва српска школа у овом крају, где су ученици становали и хранили се. За смештај и исхрану своје деце родитељи су плаћали цркви по 100 ока жита

¹² Натпис на сребрној руци у којој је света рука у цркви у Дубоком Поточу. Љ. Стојановић, *Стари српски записи и натписи књ. V*, Сремски Карловци 1925, бр. 9299

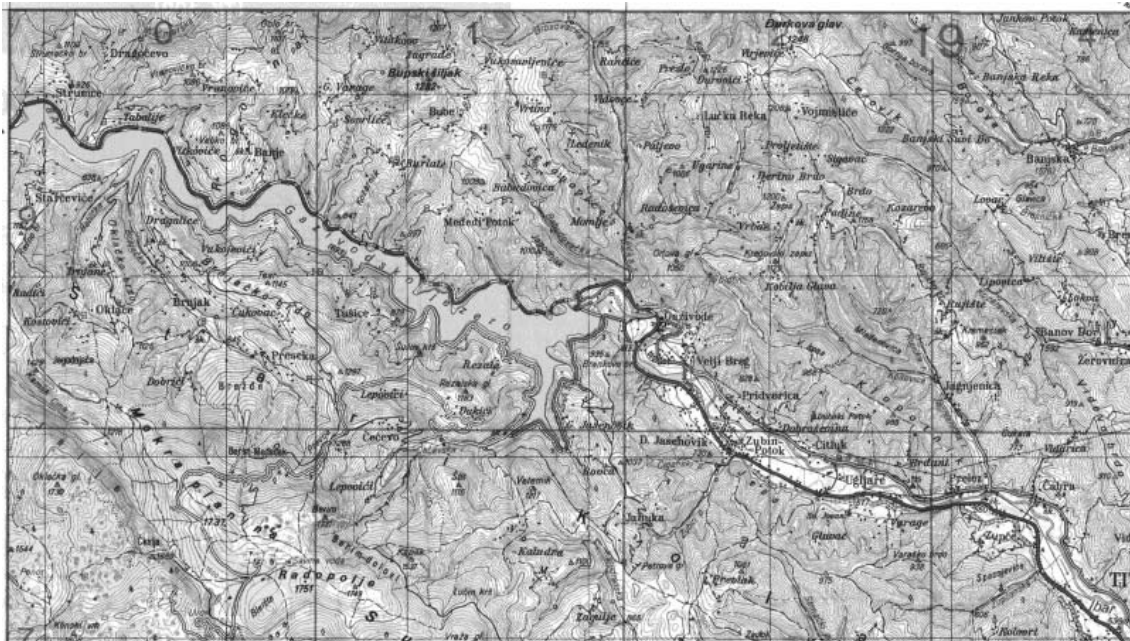
Да се црква одржи на висини народног средишта имају велику заслугу старешине, који су сви потицали из околних села. Нарочито су били запажени: поп Михаило

¹³ Ј. Ђилас, *Српске школе на Косову од 1856. до 1912*, Приштина 1969, 145, 192; М. Ивановић, *Споменици Ибарског Колашина*, Саопштења XVII, Београд 1985, 122.

¹⁴ И. Здравковић, *Истраживања остатака двораца у Брњацима*, Зборник заштите споменика културе XVII, Београд 1966, 68.

¹⁵ М. Лутовац, *Ибарски Колашин*, Београд 1954, 36, 62, 73

Ибарски Колашин

Томовић из Вељег Бријега (свештеник од 1805. до 1842. године), Радојица Клицановић, врло заслужни старешина и његов унук поп Јован. Ту су и прота Милосав Томовић, прота Вукајло Божовић и свештеник Арсеније Поповић Томовић.¹⁶

Новијим преправкама црква је изгубила првобитан изглед. Садашња црква је једнобродна грађевина правоугаоне основе засведена полуобличастим сводом без куполе и са тространом апсидом. У њој није сачуван првобитни живопис.

Црква, међутим, поседује драгоцену збирку старих српских рукописних и штампаних књига. Из пописа њених рукописа се види да су у њеној библиотеци Триод посни на пергаменту из XIV века (одломак од 62 листа), Зборник на папиру из XV или с почетка XVI века (370 листова), у коме се налази Теодосијево житије Св. Саве са текстом који је исправнији од оног који је објавио Ђ. Даничић, затим Четворојеванђеље из друге четвртине XVI века (355 листова), Служабни минеј за октобар из треће четвртине XVI века (179 листова) са Службом и пролошким житијем преподобне Петке и службом архиепископа српског Арсенија, Зборник (Панегирик) проповеди за празнике од септембра до новембра из треће четвртине

¹⁶ М. Лутовац, *Ибарски Колашин*, Београд 1954, 36.

XVI века (433 листа) са житијама св. Петке, Јована Рилског, Илариона Мегленског од патријарха Јевтимија, Словом епископа Климента о арханђелима Михаилу и

Гаврилу и словом Теофилакта Бугарског на Ваведеније Богородице. Од новијих књига ту се чува и сребром оковано Јеванђеље храма Дубоки Поток из I половине XIX века и икона св. Јоване Претече из XIX века.¹⁷

¹⁷ В. Ђоровић, *Прилози за нашу стару књижевност и историју*, Зборник за историју Јужне Србије и суседних области, Скопље 1936, 97 – 99, сл. 5; В. Мошин, *Рукописи из Дубоког Потока*, Старине Косова и Метохије IV – V, Приштина (1971), 137 – 147; Д. Богдановић, *Инвентар ћирилских рукописа у Југославији*, Београд 1983, 770, 1054 и 2096; М. Ивановић, *Споменици Ибарског Колашина*, Саопштења XVII, Београд 1985, 122 – 123.

ЦРЕПУЉА - ЦРКВА СВЕТОГ НИКОЛЕ

ЦРЕПУЉА

Црепуља је веће село у јужном делу Ибарског Колашина, под северним обронцима планине Мокре горе. Њени сељани помињу се као приложници манастира Девича у Дреници 1765, 1766. и 1778. године.

Црепуља – црква св Николе

У селу је сачувана омања стара црква. Не зна се тачно када је саграђена. Постоји и мишљење да је то било још у XIV веку. У сваком случају је средњовековна. Зна се да је постојала 1633. године, о чему сведочи натпис на њеном довратнику. Сељаци кажу да је пре 250 година село обновило полуразрушену цркву раније посвећену св. Лазару. Предање даље каже да је стару цркву подигла нека властелинска кћи, девојка, из захвалности за оздрављење од непознате болести, пошто је идући од манастира до манастира тек овде нашла лека и оздравила. Црква је сада посвећена св. Николи. То је једнобродна грађевина, дужине 6 m, а ширине 4 m, правоугаоне основе и засведена полуобличастим сводом. Апсида је споља тространа, а изнутра полукружна ниша.

Кров је двосливан и после конзерваторских радова изведених, 1968. године покривен је каменим плочама. Приликом тих радова установљено је неколико фаза обнављања цркве.¹⁸

Сматра се да је најстарија обнова била у другој половини XVI или почетком XVII века, у доба градитељске делатности патријарха Макарија Соколовића. У прилог томе иде и поменути натпис из 1633. године на довратнику. Непосредно уз цркву су нађени и темељи других грађевина. Вероватно су у питању звоник и економске пратеће зграде. У цркви је делимично сачуван живопис, и то у наосу фрагментарно у горњој зони северног зида и нишама северног и јужног зида, затим у конхи апсиде и нишама проскомидије и ђаконикона, у укупној површини од преко 11 квадратних метара. У највећем делу то су остаци тзв. тектонског фрескоорнаманта. У апсиди цркве, у бочној ниши ђаконикона, исликан је крст, симбол Васкресења и Голготе, с иницијалима Христа Победника. Уз десну руку св. Романа, на жутој позадини,

¹⁸ М. Лутовац, *Ибарски Колашин*, Београд 1954, 83 – 84; М. Ивановић, *Споменици Ибарског Колашина*, Саопштења XVII, Београд 1985, 126

стоји запис мајстора сликара у пет редова:

сапи(са) зографо
 великю свботѣ
 Яданаціе
 зи(а)конъ
 1713

У ниши проскомидије сликан је и сигниран св Стефан Архиђакон. Он је сликан с тонзу ром на глави. До њега је, по дебљини зида нише, дуг запис у две усправне колоне између сликаних аркада. Текст је писан црвеним словима на белој позадини. У првом ступцу - у 27 редова, а у другом - у 21 реду, исписана су, вероватно, имена ктитора који су дали да се црква ослика. Захваљујући овим очуваним фресконатписима сазнајемо о именима мајстора сликара, ктиторима и години када је црква последњи пут осликана. Натписи гласе:¹⁹

У полукружној главној ниши апсиде олтарског дела цркве, на северној страни, на жутој позадини сликан је свети архијереј са свитком. Лик архијереја је добрим делом оштећен па је пропала и сигнатура. Вероватно да је ту био насликан св. Василије Велики, познат као литургичар, о чему говоре и почетни стихови литургије на његовом свитку. По дебљини зида апсидалног прозора је обичан црноцрвени фрескоорнамент од цикцак линија у дијагоналама. Лево од св. Василија Великог (?) је сликан лик св. Јована Златоустог, чија

19 М. Ивановић, *Споменици Ибарског Колашина*, Саопштења XVII, Београд 1985, 127

Свети Јован Златоусти

је сигнатура делимично сачувана. И он држи свитак са текстом. По кривини полукалоте нише апсиде виде се трагови доњег дела композиције Богородице шире од небеса. Између главне олтарске и апсиде ђаконикона иасликан је свакако Григорије Богослов, са свитком у руци на коме је у шест редова доста нејасних слова. По својим стилским особинама, очувани делови живописа црепуљске цркве су дело невеликих могућности сликаразографа с краја XVII и почетка XVIII века, чији су наручиоци вероватно били презвитер поп Милета и сељани поменути у дугом двостубачном натпису у проскомидији цркве. Иако скромних квалитета, ово сликарство има своју документарну вредност преко које се открива настојање да се очува културна традиција и идентитет народног бића и у најтежим условима робовања под туђином и сталне изложености походима и упадима завојевачке војске и њихових пљачкашких пратилаца, састављених најчешће од припадника суседних народа.²⁰

20 Исто, 127 – 129.

Врх Берим изнад села Чечева

ЧЕЧЕВО - ЦРКВА СВЕТЕ ПЕТКЕ

ЧЕЧЕВО

Чечево је село у Ибарском Колашину које се налази 33 km западно од Титове Митровице. У турском попису из 1455. године помиње се „Долне Чечево са 10 кућа“. Житељи Чечева уписани су и као дародавци у Девичком катастиху 1763 и 1766. године.²¹

Чечево – црква св. Петка

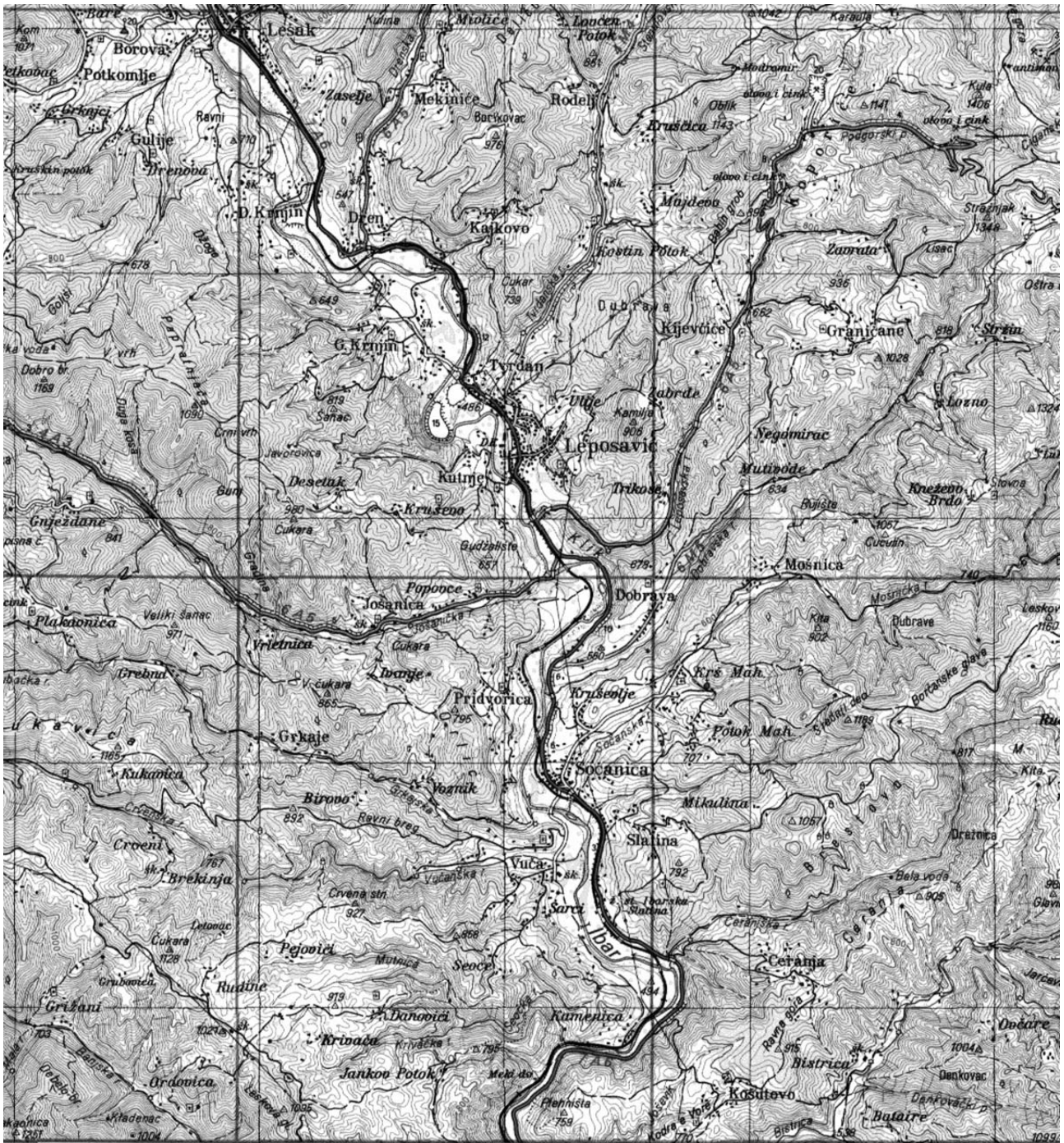
Нова црква подигнута је 1938. године на темељима старије, веће и шире, која је постојала још у XIV веку. Посвећена је св. Петки. То је једнобродна грађевина са тространом апсидом споља. Дуга је 5,85 m, а широка 4,90 m. Уз апсиду цркве су два мермерна надгробна споменика украшена људским стилизованим фигурама и лозицама и рађена у маниру овдашњих самоуких клесара. Западно од цркве стоји

неколико старих гробова, које покривају велике надгробне монолитне плоче. Неколико метара западно од садашњег цркве сачуван је у темељу старе приправе улазни камени праг (димензија 1,42x0,42x0,30 cm) са ужлебљењима за врата. Сељаци тврде да је то праг старе цркве, зато се увек њему поклоне и целивају га па тек онда прилазе новијој цркви. У комплексу око цркве виде се остаци темеља других двеју зграда, од којих је једна можда била звоник. Црква је имала велик углед код овдашњег становништва па, је у случајевима спорова са Турцима код ње сазиван народни збор виђенијих људи који је предлагао решења и споразуме.²²

²¹ П. Елезовић, *Речник косовско – метохијског дијалекта*, Београд 1932, 444; Н. Hadžibegić, А. Handžić i Е. Kovačević, *Oblast Brankovića*, Sarajevo 1972, 14.

²² М. Лутовац, *Ибарски Колашин*, Београд 1954, 58, 81; М. Ивановић, *Споменици Ибарског Колашина*, Саопштења XVII, Београд 1985, 129 – 130.

ЛЕПОСАВИЋ И ОКОЛИНА

БОРЧАНЕ - ЦРКВА

БОРЧАНЕ

Борчане је насеље у општини Лепосавић на Косову и Метохији. Припада месној заједници Сочаница и налази се 6 km источно од Сочанице и 23 km југоисточно од Лепосавића. Ово старо и некада највеће село општине Лепосавић, расуто је на падинама Бајгоре. Пошто се из Борчана „као на длану“ види и контролише цела долина Ибра, многи су житеље овог села сматрали и првом линијом одбране целог северног Космета. Борчане је ван важнијих комуникација. Постоји пут који из Сочанице води до села и даље до планинског венца Шаторице.

Село се први пут помиње у Светостефанској повељи краља Милутина датој манастиру Бањској око 1314. године као село Борчани у „међама Селчанице“, данашње Сочанице.²³

23 Љ. Ковачевић, *Светостефанска хрисовуља*, Споменик IV (1890), 2; В. Јагић, *Светостефански хрисовуљ краља Стефана Уроша II. Милутина, из Старога Сараја*, Беч 1890, 7 – 8; *Повеља краља Милутина манастиру Бањска књ. 2* (приредио Ђ. Трифуновић), Београд 2011, на више места. О врстама међника у Светостефанској хрисовуљи погледати опширније у исцрпној расправи код: С. Мишић, *Међе у Светостефанској хрисовуљи*, Манастир Бањска и доба краља Милутина, Ниш – Косовска Митровица – Манастир Бањска 2007, 43 – 53. Такође погледати

У селу, као и у засеоку, има трагова старих рударских радова. У сеоском гробљу, на неким старим гробовима, положени су велики блокови стена. Има предање да су у селу некад живели „Јети“ и да су њихови гробови – „етимшки“ гробови. у Селишту око цркве су улегнућа и остаци темеља неких грађевина.

До ослобођења 1912. године село је било збијеног типа. Једина кућна група је била на странама Потока. После ослобођења ових крајева поједине породице измештају се с кућама на своја имања, на косама околних брда, село брзо нараста по ободу и постаје веома разбијено. Постоји подела села на махале: Горњу малу или Горње Борчане на Брежинама и Доњу малу, Борчане или село, око цркве и школе. Гробље је у Бугарском долу, а гробље засеока Росманцаје на Брду

Борчане је имало основну школу која је радила пуних 47 година, да би у септембру 1995. године, због малог броја ученика престала да функционише. Сада у Борчанима живи још 14 старачких домаћинстава са укупно 25 становника,

и С. Божанић, *Реконструкција међа ибарског језгра светостефанског властелинства*, Манастир Бањска и доба краља Милутина, Ниш – Косовска Митровица – Бањска 2007, 55 – 72. О Бањској епископији видети: Д. Јањић, *Бањска епископија и разлози њеног оснивања*, Баштина, 27, Лепосавић 2009, 103 - 114

махом болесних стараца од којих неки планирају скори одлазак деци која живе у Краљеву, Крагујевцу, Београду.

Борчане – Црква

На брегу изнад села, на темељима старије грађевине, подигнута је нова црква. Премда М. Ивановић наводи како је црква обновљена у XIX веку то није тачно. Почетком XX века у Борчанима још увек није било обновљене цркве. Аврам Н. Поповић наводи: “Између садашњег Горњег и Доњег Борчана има такође „Селиште“ са остацима врло старе цркве, око које се познају зидине и друге закопине од негдашњих кућа. Без

сумње на овом другом „Селишту“ налазило се старо село Борчане, које се помиње у светостеванској повељи као међа Сочанице, са којом се и данас граничи. За храм ове црквине у Борчану данас се не зна али су јој зидови прилично над земљом очувани, те и сада служи Борчанцима као богомоља, око које се нарочито о крстимна, у почетку маја, о купљају и Богу моле. Овој црквини долазе још сељаци из Рудманца и Брзанца.”²⁴ Није познато којем је светитељу била посвећена. По предању била је посвећена Св. Петки.

Борчане нису имале цркву ни након Првог светског рата. Тешко је рећи када је црква, између два светска рата, обновљена. Обновљена црква је, по неким подацима, посвећена Покрову Пресвете Богородице. Доста је руинирана и оштећена земљотресима на Копаонику (1979 – 85).²⁵

Обнова запуштене цркве је започета око 2003. године. Постављен је нов кров а поправљени су и спољни зидови. Црква још увек нема иконостас а ни живопис. Пут до цркве је лош и тешко проходан.

24 Аврам Н. Поповић, *Трагови средњовековних влашких насеља на јужном Копаонику*, Просветни гласник 6/1903, Београд 1903, 709

25 М. Ивановић, *Црквени споменици XIII – XX века*, у: *Задужбине Косова, споменици и знамења српског народа*, Призрен – Београд 1987, 402.

ВРАЧЕВО

ЦРКВА СВЕТИХ ВРАЧА КУЗМАНА И ДАМЈАНА

ВРАЧЕВО

Црква данашњег манастира Врачева подигнута је у истоименом селу удаљеном 17 km од Лепосавића, на Косову и Метохији. Врачево, припада ибарском варијетету села разбијеног типа, и са својим засецима налази на североисточним обронцима планине Рогозне, уз Врачевску реку. Сав предео се зове Врачи – по средњовековној жупи, која је своје име наводно добила по истоименом манастиру.²⁶

Врачево – Црква св. Врача Кузмана и Дамјана²⁷

П. Ж. Петровић наводи да је црква св. Врача „у потесу села Доца, подигнута на падини код саставница Одојевићке реке и Манашке реке.“²⁸ На месту старијег

²⁶ П. Ж. Петровић, *Рашка, антропогеографска проучавања II*, Музеј „Рас“, Нови Пазар 2010, 269.

²⁷ Основ за упис у регистар: Одлука о утврђивању цркве Св. Врача за споменик културе, бр. 101 (Сл. гласник РС бр. 5 од 17.2.2000.г.) Закон о културним добрима (Сл. гласник РС бр. 71/94).

²⁸ П. Ж. Петровић, *Рашка, антропогеографска проучавања I*, Етнографски институт САНУ, Београд 1984, 177 – 178.

култног седишта она је изграђена *ab novo* 1860. године. Прихваћено је мишљење да је село Врачево добило назив по првобитном храму.²⁹ Постоји и предање о два брата, Кузману и Дамјану, који су били заслужни за подизање средњовековног врачевског храма. По том предању, они су били добри мајстори, зидари, али су се бавили и лечењем, због чега су били врло поштовани у народу – због њих је црква посвећена Светим Врачима а село добило свој назив.³⁰

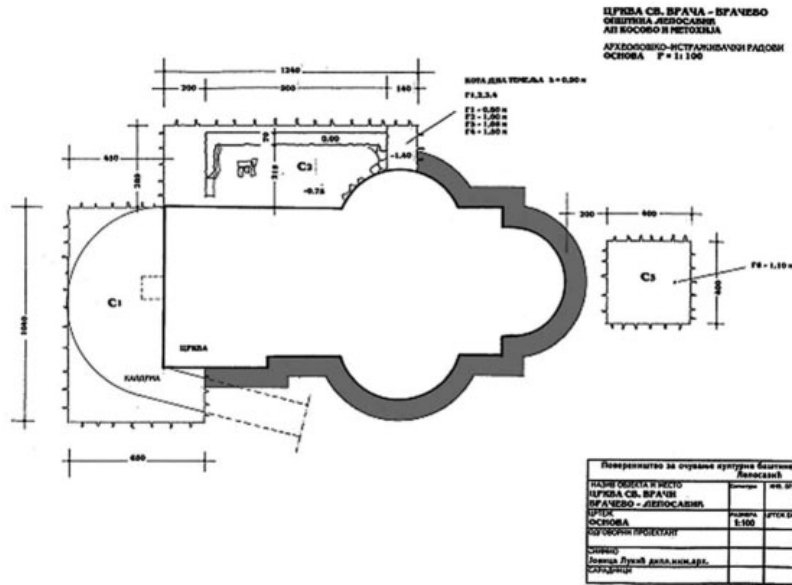
М. Ивановић је сматрао да је храм средњовековни. Тачније, да је изграђен вероватно око 1316. године и срушен након Косовског боја када и манастир Бањска, те да је након тога, у другој половини XVI века обновљен.³¹ Село Врачево или Врачи се као такво не помиње, али се помиње „Врачевски дол“ на чијем је простору црква

²⁹ Б. Павловић, *Насеља и миграције становништва општине Лепосавић*, Институт за српску културу Приштина, Лепосавић 2003, 200.

³⁰ J. Đilas, *Rad škole u Vračevu za vrijeme Turaka* (1806 - 1912.g.), *Zbornik za historiju školstva i prosvjete sv. 2/1965*, Zagreb 1965, 225.

³¹ М. Ивановић, *Црквени споменици XIII – XX век*, Задужбине Косова, Призрен – Београд 1987, 417.

Ситуациони план по
С. Хаџић
(види нап. 31)

подигнута те 1316. године.³² П. Ж. Петровић поистовећују село Долац у потврди повеље цара Уроша челнику Муси, писаној у Сјеници 1363. године, са засеоком у ком је изграђена црква.³³ Исти аутор, наводећи да се манастир Врачи први пут помиње у Сопоћанском поменику крајем XV века, закључује да је манастир „несумњиво постојао и пре његовог првог помена, управо у XIV веку када је постојало и село Долац“.³⁴ Не негирајући став да је црква постојала у XIV веку сматрамо да је цела теорија П. Ж. Петровића врло натегнута бар кад је реч о Долцу из повеље цара Уроша принцу Муси.

Археолошким радовима на санацији и рестаурацији темеља, зидова и кровног покривача цркве 2002. године установљено је да је нова црква подигнута поред старе,

32 С. Хаџић, *Сондажни радови у порти цркве св. Врача, Врачево, СО Лепосавић, Косово и Метохија*, 2002. године, Археолошки прешед св. 2/3 – 2004/5, Београд 2008, 85.

33 П. Ж. Петровић, *Манастир св. Врача у Ибру*, Гласник српске православне цркве, бр 9/1967, 184 – 185. У Повељи Долац је обележен именом властелина Дубила као постелиначно насеље које је за свог господара обављало разне послове: пређа вуне, плетење, штављење коже, кројење тканина за одело и др. Исти врачевску цркву идентификује и са Ђурђевог црквом у Ибру која се помиње у повељи краља Милутина манастиру Бањска око 1316. године, са објашњењем да се тако звала по имену ктитора, а да је заправо и тада била посвећена светим Врачима.

34 Исто

чиме заправо у XIX веку није обновљен стари објект већ старо култно место. Црква је из темеља изграђена 1860. године што је иначе редак случај али треба приметити и да је првобитна црква била врло малих димензија веома незадовољавајућих за парохијску цркву.³⁵ Након три године, 1863, при цркви је била отворена прва српска школа са кухињом у овим крајевима.³⁶

У обликовању историје Врачева највећу улогу одиграла је породица Бачанин са својом дугом лозом свештеника коју је подарила овом крају. Било их је чак 24, од којих је последњи, прота Ранко Бачанин, живео у Трстенику. Велики значај ове породице огледа се у чињеници да су њени чланови израдили данашњу Цркву светих Козме и Дамјана, али и подигли објект школе и суделовали у њеном опстанку.³⁷

У ниши изнад јужног улаза у храм налази се плоча на којој је сачуван натпис

35 С. Хаџић, *Сондажни радови у порти цркве св. Врача, Врачево, СО Лепосавић, Косово и Метохија*, 2002. године, Археолошки прешед св. 2/3 – 2004/5, Београд 2008, 85 – 86.

36 М. Ивановић, *Црквени споменици XIII – XX век*, Задужбине Косова, Призрен – Београд 1987, 417.

37 Ј. Ђилас, *Српске школе на Косову и Метохији од Немањина до 1912*, Приштина/Лепосавић 2000, 119; И. Женарју, *Црква светих Козме и Дамјана у Врачеву: рад на очувању верског и националног идентитета у XIX веку*, Духовне и материјалне специфичности културе Косова и Метохије кроз историју, Лепосавић 2012, 457 – 478.

који сведочи о улози Бачанина у његовом подизању. На њему се наводи да су 1860. године храм светих Козме и Дамјана обновили попови Михаило, и Никола Бачанин, и највероватније Коста:³⁸

18+60 / **ВНОВЛЕНІ ХРАМ / СТІ ВРАЧІ
КОСМ / ДАМ / ПОП А МИХАИЛ / ПОП А (...) БАЧА /
НИНА П ПОПА (...) / БАЧАНИНА ПОПА НИКОЛЕ БАЧА / НА**

припремама за дизање устанка.⁴⁰

Црква и школа су паљени 1876. године за време Српско турског рата. Након тога, објекти су оправљани у два наврата, 1880. и 1889. године. Црква је опљачкана а школа спаљена и 1912. године. Забележено је у *Летопису цркве Врачевске* сећање на страдање ових важних врачевских објеката

Према сећању проте Ранка, на врачевском је гробљу до Другог светског рата постојала надгробна плоча из 1714. или 1717. године, као обележје гробног места једног од чланова породице Бачанин.³⁹

Због изузетно ангажованог рада на националном ослобођењу многи свештеници из реда породице Бачанин су страдали – попут попа Ђорђа који је пребијен на смрт 1878. године. Свештеник Марко Бачанин је био приморан да напусти Врачево 1896. године због свог активног рада на националном пољу, а под окриљем цркве и школе.²⁶ Уочи Балканског рата спаљена је кућа свештеника Петра Бачанина, а он убијен због активног суделовања у

12/25. септембра 1912. године „када муслимани цркву разбише и опљачкаше и школу и црквене зграде спалише“.⁴¹ У овом, још једном, *Ибарском* устанку, борба између Турака и српских сељака, које је предводио тадашњи свештеник Чедомир Бачанин, трајала је до 6/19. октобра исте године, када је српска војска ослободила село, односно, до 9/22. октобра, када је ослободила Нови Пазар.⁴²

Након једне од обнова храма 1975.

40 М. И. Поповић, *Историјска улога српске цркве у чувању народности и стварању државе*, Београд 1933, 126; Ј. Ђилас, *Rad škole u Vračevu za vrijeme Turaka (1806 - 1912.g.)*, Zbornik za historiju školstva i prosvjete sv. 2/1965, Zagreb 1965, 228, 232; Љ. Чолић, *Говор Боже Јокановића, протојереја Звечанског округа*, Косовско-метохијски зборник 2, САНУ, Београд 1998, 79

41 *Летопис цркве Врачевске*, 2.

42 У летопису пише да је Нови Пазар ослобођен 9/22. октобра док је он стварно ослобођен 10/23. октобра али је то занерљива грешка.

38 Сви натписи су дати по читању И. Женарју, *н. ч.*, 463, 473

39 Ј. Ђилас, *Српске школе на Косову и Метохији од Немањина до 1912*, Приштина/Лепосавић 2000, 118

године, црквена општина Врачево поставила је нову плочу, уз источну конху, на којој је наведено: „Овде почивају земни остаци свештенослужитеља / ове цркве свештеника Михаила Коста Николе и / Ђорђа + 1860 – 1869 г. сви од рода Бачана. / Овоме роду припада и свештеник Чедомир / кога су Немци стрељали у Кос. Митровици 1942.“

Црква је функционисала као парохијска све до 2008. године. Те године, 21. марта, доласком протосинђела Василија, јерођаконa Игњатија, монаха Софронија и искушеника Марка, започиње њихов заједнички труд у обликовању манастира Врачева.

Свој садашњи изглед добила је у обнови 1860, о чему сведочи запис у лунети над јужним порталом. То је једнобродна грађевина триконхалне основе са кубетом. Унутрашњи простор није украшен фрескама, са изузетком представе Христа Пантократора у своду припрате. Иконостасну преграду је осликала 1899. група мајстора из Крушева и Битоља.⁴³

Породица Исе Бољетинца је, бар званично, штитила св. Врача у Врачевима, на левој обали Ибра. Иначе Иса Бољетинац је био манастирски војвода манастира Соколице.

Стара црква, непознате историје, није обновљена од темеља, већ је њен јужни зид послужио као потпора за северни зид новог храма. Тако 1860. године није обновљена стара црква већ култно место за које се веровало да је од давнина славило Свете Враче. Изградња триконхоса подужне основе, представљала је велико одступање у односу на остале цркве на Косову и Метохији обнављане и изнова грађене на Косову и Метохији у XIX веку. Монументалност храма у односу на друге цркве из тог времена, у најближем окружењу (узмимо за пример цркве у Сочаници и Земаници),⁴⁴ иду у прилог

43 Детаљније у: И. Женарју, *н. ч.*, 457 – 478; Б. П. Вујовић, *Два века школе у Врачеву: 1805–2005*, Лепосавић 2012, 23 - 25; И. Женарју, *Ходачасничка икона Јерусалим из манастира Врачева*, Баштина 38, Лепосавић 2015, 199 – 226.

44 И. Женарју, *Сакрална топографија Манастира Сочанице*, Баштина, Приштина/Лепосавић, св. 30/2011, 313 – 329.

подацима о масовним окупљањима у храму, и Врачевској цркви као великом верском средишту.

Основа врачевске цркве припада скупини храмова изграђених са основом у виду сажетог уписаног крста комбинованог са триконхосом. У таквој комбинацији су бочне конхе придодате централном

простору, чију сажету крстообразну основу чине пиласстри прислоњени на зид као потпора куполи. Грађевина је својом подужном осом оријентисана у правцу запад – исток, са припратом на западној и олтарским простором на источној страни. Наос као средишњи простор храма одређен је пиластрима прислоњеним уз северни и јужни зид, који образују поткуполни травеј. Поткуполни простор је на својој северној и јужној страни проширен конхама, полукружним, како споља тако и изнутра. Споља осмострани тамбур, кружне је основе, образоване помоћу пандантифа. Наглашена вертикалност постигнута је постављањем тамбура на кубично постоље без прозора, такозвани *tambour carre*.

Након једне од обнова цркве, 1889. године, за њено неометано функционисање може се захвалити и друштву „Књегиња Љубица“. Ово друштво помогло је и рад врачевске цркве утварима и сасудима неопходним за рад исте. Данас се не може рећи са сигурношћу шта је тачно црква добила од друштва.⁴⁵

45 *Летопис цркве Врачевске*, 3 – 4.

На источној страни наос је од олтарског простора одвојен иконостасом који је у XIX веку облик уске дрвене преграде. У данашњем манастиру Врачеву чувају се две иконе са сокла иконостаса који је у цркву постављен 1889. године. По доласку монаха у Врачево 2008. године, стари иконостас је 2009. године замењен новим.

Иконостас је био конструисан од дрвета, у форми високе и уске олтарске преграде, што је било условљено архитектонском концепцијом простора. Иконе су дело зографа Стојчета Станкова из Крушева, настале највероватније 1899. године.⁴⁶ Две иконе са старозаветним сценама стварања Адама и изгнанства из раја са сокла иконостаса и данас се чувају у манастиру, док су остале своје место нашле у депоу Завода за заштиту споменика културе у Лепосавићу.

Један од највреднијих артефаката у врачевској цркви, пре свега у културолошком смислу, јесте хаџијска икона, такозван и Јерусалим. Икона је донета са поклоничког путовања у свету земљу 1865. године.⁴⁷

У Врачеву се славе Свети Врачи 14. јула и празник Светог цара Константина и царице Јелене, који се празнује 3. јуна. Као и данас, и у XIX веку је о овим празницима црква била стециште великог броја верника који су активно учествовали у празничном церемонијалу. Тим се приликама око цркве обилазило три пута са барјаком крсташем. У народу се веровало да се болесни могу излечити ако потрбушке легну како би ова поворка прешла преко њих. Веровало се и у лековитост оближњег извора.

Данас су сачувана четири надгробна споменика, иако не *in situ*. Они су постављени уз северни зид храма, поређани један до другог и окренути супротно уобичајеној оријентацији исток – запад.

Споменик најближи западном pročелу, означавао је гробно место Ђорђа

Мијатовића преминулог 1864. или 1867. године

18+64 (67) / за·б·п / оуї ва:ра / бѣ : божи : кр / ка мїаїлови / ка прест / а : мна : с / љли.

Други је надгробни споменик јереја Николе Бачанина, који је преминуо 1867. године.

18+67 / ѡвде : / поуїваеѣ / раѣѣ : божи : / ереї никола : / бачанинѣ : п / рестаѡисе : / мца : с / епѣм / 20

Трећи је је надгробни споменик свештеника Михаила.

18+ (...) / з а б / поуї / еѣѣ : ра / ва : божиѣ / го : свѣѣен / о : ереа мї / хаїла икон / ома : п / реста (део у коме се наводи датум, укопан је у земљу).

Последњи је надгробни споменик ђака Ђире Лешевића.

з а б : п / очива : р / аѣѣ : божи / кїро : леѣѣѣ / к к : какк

46 С. Хаџић, *Сондажни радови у порти цркве св. Врача, Врачево, СО Лепосавић, Косово и Метохија, 2002. године*, Археолошки прешед св. 2/3 – 2004/5, Београд 2008, 85

47 О Овој икони детаљније видети у: И. Женарју, *Ходачасничка икона Јерусалим из манастира Врачева*, Баштина 38, Лепосавић 2015, 199 – 226.

ЗЕМАНИЦА - ЦРКВА СВЕТОГ НИКОЛЕ

ЗЕМАНИЦА

Земаница је насеље у општини Лепосавић на Косову и Метохији. Површина катастарске општине Земаница где је атар насеља износи 724 ха. По положају село је разбијеног типа и налази се са леве и десне стране Земаничко – Дренске реке на западним обронцима Копаоника. Удаљено је 13 км северно од Лепосавића. Гранична села су: на северу Миоковиће и Црнатово, на западу Симићиште, заселак Остраћа, а на југу је Витановиће. Средња надморска висина села је 720 метара.

Село под овим именом не помиње се у писаним средњовековним изворима. Месни јунак Никола Слеччевић са својим сељанима „из Заманице“ учествовао је у „Карановачкој војсци под командом Антонија Пљакића“ за време Првог српског устанка. Вук Караџић у „Даници“ за 1828. годину помиње Заманицу као село које су под својом командом држали Карађорђеви устаници.⁴⁸

У селу се налази старо гробље са ретким примерцима старих надгробних споменика

⁴⁸ М. Ивановић, *Црквени споменици XIII – XX века*, у: *Задужбине Косова, споменици и знамења српског народа*, Призрен – Београд 1987, 447; Н.Ђокић, О. Думић, *Борбе српских устаника са Османлијама на Дрини и у Рашкој области 1807. године*, Весник – Војни музеј бр. 40, Београд 2013, 59 – 78

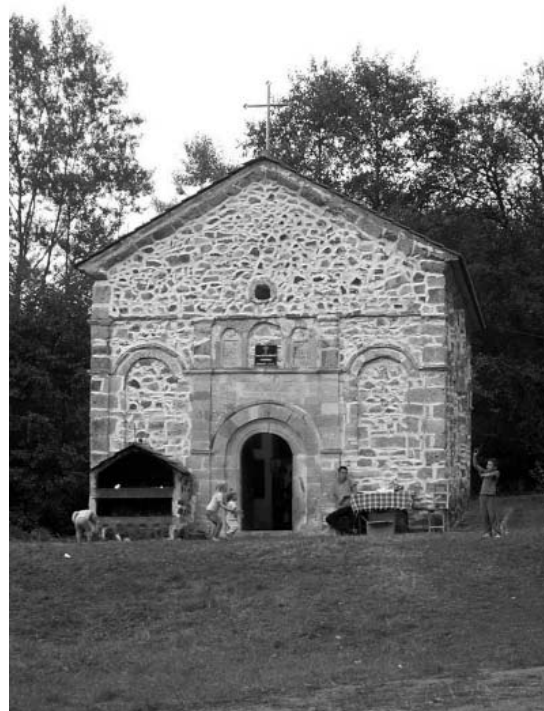
и црква посвећена св. Николи.

Црква у Лешку

Крајем XVIII и почетком XIX века Земаница је припадала парохији при цркви у Лешку.

Митрополит рашки Јанићије 27. новембра 1791. године запопио је Јована из Миоковића и дао му лешку парохију на трећину. Митрополит 1. фебруара 1816. године утврђује попа Јована на истој нурији и именује ова села: Гумниште, Исево, Обади, Куреље, Замалицу, Миоковиће, Црнатово, Лескову, Градиште, Бело Брдо, Јелење, Зрносек, Родељ и у Лешку цркву, (такође и Градац, Блажево, Бозољин и т. д. у водопаћи Топлице). Митрополит Захарије 9. јула 1820. године дао је у Новом Назару исту парохију попу Јовану. За нас је драгоцено писмо митрополита Ананија (1830) писано 1. фебруара 1835. године у Новом Назару, дакле на четири године пре постављања државне границе између Кнежевине Србије и Турске. Овим писмом Ананије даје напред поменута села попу Јовану и изричито каже да су “во нахију горњи ибар”. И митрополит Игњатије у Новом Пазару 12. јануара 1843. године пише: “во нахију Горњи Ибар благословеним свештеником и благородним кнезовима

и кметовима”, да је дао попу Ђоку, унуку појног попа Јована напред поменутог села, осим што нема села Исева и Гумништа која су у међувремену ушла у састав Кнежевине Србије.

На жалост, није нам познато до када је у Лешку постојала црква.

Земаница – Црква св. Николе

Црква у селу Земаници се налази са леве стране Дренске Реке, а посвећена је Светом Николи. На основу натписа урезаног на каменој плочи, у нишама изнад улазног портала могло би се закључити да је црква обновљена 1861. године. Земљотресима који су овај крај погодили 1980. године црква је доста оштећена и запуштена. Захваљујући Министарству култура Републике Србије и републичком заводу за заштиту споменика културе у Београду, црква је на Преображење Господње августа 2001. године санирања и заштићена. Црква се доста разликује од велике већине осталих цркава на Косову и Метохији и тешко је било шта рећи о њој без детаљније истраживања на терену.

Интересантно је да М. Ивановић уопште не спомиње ову цркву већ наводи како у Земаници постоји само старо црквиште.⁴⁹

49 М. Ивановић, *Црквени споменици XIII – XX века*,

Премда се налази у општини Лепосавић црква у Земаници припада крушевачкој епископији.

Црква је данас манастир али још увек нема братство или сестринство.

у: *Задужбине Косова, споменици и знамења српског народа*, Призрен – Београд 1987, 447.

СОЧАНИЦА - ЦРКВА УСЕКОВАЊА ГЛАВЕ СВЕТОГ ЈОВАНА КРСТИТЕЉА

СОЧАНИЦА

Село Сочаница са својим бројним засеоцима лежи на западним обронцима Копаоника, на десној обали Ибра, 5 км јужно од Лепосавића.⁵⁰

Историја сочаничког краја као насељеног места може се пратити од II века нове ере. У атару села налазе се остаци старог римског насеља, *Municipium Dardanorum*. Такође, лоцирани су остаци здања који се датују у време владавине бугарског цара Симеона – грађевински комплекс и базилика на месту здања из тетрархијског доба, као и неки рановизантијски предмети. Јавља се у Милотиновој светостефанској повељи.⁵¹ Под истим називом помиње се и у XV веку у попису Крајишта као хас Иса – бега Исхаковића.⁵²

50 Опширније о Сочаници видети у: Б. Павловић, *Насеља и миграције становништва општине Лепосавић*, Лепосавић 2003, 323 – 330.

51 Љ. Ковачевић, *Светостефанска хрисовуља*, *Споменик IV* (1890), 2; В. Јагић, *Светостефански хрисовуљ краља Стефана Уроша II. Милутина*, из *Старога Сараја*, изнесла на свијет Земаљска влада за БиХ са 4 снимка, Беч 1890, 7 – 8

52 Н. Šabanović, *Krajište Isa-bega Ishakovića: zbirni*

Сочаница – Црква Усековања главе св. Јована Крститеља

Црква⁵³ се налази у некадашњем засеоку Раковац, данас Крш Мала, у подножју стрмог и кршовитог брда Сокољаче. У манастирској порти се поред цркве и конака, од којих је један вероватно из XIX века, налазе и гробови са надгробним споменицима и столетни бор. У оквиру манастира налази се и извор лековите воде за који су се везивала народна предања.

О тачном времену подизања данашње цркве нема сачуваних тачних података а не постоји ни било какав натпис из времена

katatarski popis iz 1455. godine: uvod, turski tekst, prevod i komentari, Sarajevo, 1964, 4; Е. Čerškov, *Municipium DD kod Sočanice*, Музеј Косова, Приштина, Београд, 1970; Д. Богдановић, *Повеље о земљама и задужбинама Косова, Задужбине Косова, споменици и знамења српског народа*, Призрен – Београд 1987, 315 – 322; М. Милин, *Новооткривени римски епиграфски споменици из Сочанице (Косово)*, *Старинар*, 52/2002, Београд, 163 – 174.

53 Црква представља непокретно културно добро као споменик културе Решењем Покрајинског завода за заштиту споменика културе у Приштини, бр. 247 од 21. 4. 1971. г. Закон о заштити споменика културе (Сл. гласник СРС бр. 3/66).

подизања цркве.

Аврам Н. Поповић бележи да је та црква у Сочаници била једина парохијска црква након Српско - турског рата 1876. године на том простору. "Једина очувана црква била је у Сочаници Св. Јована Главосече. При њој се сваког 29. августа купио сабор." По његовом сведочењу један камен са латинским натписом је узидан, са спољне стране, у зид сочаничке цркве, али Поповић није знао где тачно. Камен је сакривен од тадашњег митрополита Мелентија који је наредио да се сви писани споменици "безбожних Латина - јеретика" униште.⁵⁴

У *Летопису цркве сочаничке храма св Усековања*⁵⁵ је забележено, у то време, живо сећање да је сочанички храм подигнут годину дана након цркве у Земаници, на чијој је фасади забележен натпис са годином 1861. Такође, на основу сличности спољашњих карактеристика две цркве, мештани су знали да су и сочаничку цркву зидали „Цинцари, мајстори Гоге“. Као успомену на то они спомињу извор „Гогина вода“, који данас више не постоји. Иницијатор зидања храма је био сочанички оборкнез Ђирко Терзић, који је по погибији, годину дана након изградње храма, и сахрањен у његовој непосредној близини.⁵⁶ Да је он подигао сочаничку цркву, стоји и на натпису постављеном 1957. године на западној фасади:

ОВАЈ ХРАМ УСЕКОВАЊА ГЛ. СВ. ЈОВАНА КРСТИТЕЉА ПОДИГНУТ ЈЕ НА ЦРКВИШТУ СВЕТЕ ПРЕЧИСТЕ ТРУДОМ ОБОР-КНЕЗА ЂИРКА ТЕРЗИЋА ИЗ СОЧАНИЦЕ 1862. Г. Р. 1810. ПОГИНУ НА ПАДИНИ ОСТРОГ КОПЉА 1874. СПОМЕН НАТПИС ПОСТАВИ УНУК ЂИРКОВ ВУКАЈЛО РАДОИЧИЋ ИЗ СОЧАНИЦЕ 1957. Г.

Археолошка истраживања показала су да је сочаничка црква изграђена на тељеима старије цркве, о којој се ништа

незна. Храм је посвећен Усековању главе св. Јована Претече на месту храма св. Пречисте. Да је тај податак сматран поузданим, поткрепљује се чињеницом да се у време када је писан *Летопис*, у храму поред светог Јована славио и празник Ваведена Богородице, када су сви мештани Сочанице секли колач у име храма.

О тој старијој цркви постоји само предање Локално предање о трговцима, браћи Јакову и Барлову, који су се крили од Турака на месту данашње цркве. Ту су, у знак захвалности што су се спасили у свом одметништву, подигли цркву и поред ње пресадили столетни бор. Њима се приписује и постојање скривеног простора испод олтарског простора, као и чињеница да је олтарски простор клесан у стени. Такође, на плочи уграђеној у јужни довратник портала стоји натпис на ком се помиње поп Стефан из села Узриче сахрањен крај манастира 1643. године, на основу чега можемо закључити са великом вероватноћом да је на овом месту постојала црква и у XVII веку.²⁰ По остацима те старије цркве можемо са сигурношћу претпоставити да потиче из средњег века премда је тешко рећи тачно време њеног грађења.

О зидању нове цркве забележено је и предање о томе да је Ђирко Терзић од локалних власти добио дозволу да подигне храм у сопственој висини. Пошто је храм премашио ту висину, ухапшен је црквени одбор који је учествовао у његовој изградњи, а верује се и да је оснивач због тога убијен. Тако сењегова погибија уклизурисочаничке реке приписује управо непоштовању норми у подизању храма. Верује се и да је црква кришом продужавана клесањем олтара у стени. Треба одмах рећи да овакве одредбе сигурно нису могле важити негде око 1860. године и сигурно висина цркве у то време није могла бити повод за хапшење црквеног одбора од стране турских власти. Наравно, не треба искључити могућност да Арнаутима у околини није било по вољи зидање цркве и да неки од њих нису узели закон у своје руке покушавајући да спрече зидање цркве.

Црква је подигнута као сеоска парохијална и тако је функционисала све до

54 Аврам Н. Поповић, *Горњи Ибар Средњег Века*, Годишњица Николе Чупића књ. 25, Београд 1906, 192, 219

55 О Летопису видети у: И. Жанерју, *Сакрална топографија манастира Сочанице*, Баштина св. 30, Приштина – Лепосавић 2011, 317.

56 *Летопис цркве сочаничке храма Усековања*, 2;

2002. године када је формиран манастир, а у средишту села Сочанице подигнут нови храм Светог Јована Богослова. Поткрепљено поменутом сачуваном каменом плочом са натписом, могло би се изнети мишљење да је и у XVII веку ова црква била мирска. Од обнове 1862. године до данашњих дана у сочаничкој цркви није прекидан духовни живот и парохија је увек имала свог свештеника. У *Летопису* се наводе: Миленко Ерац из Вуче, прота и седам свештеника у Копорићу, поп Анђелко Крсмановић, раније у селу Војковићу а после у Поповцима, његов син поп Коста (†1942. год), поп Вићентије Симић из Сочанице са сином поп Данилом; од 1920. до 1939. године на парохији сочаничкој био је свештеник Симеон Виријевић из Зечевића; и на крају Младен Раденковић из Угљара који је и написао *Летопис*. Дешавало се у историји ове цркве да је свештеник живео ван села, у избеглиштву, али је живот цркве био континуиран, без већих прекида.

Црква је подигнута на неправилном терену, на узвишењу и својим источним делом уклесана у стену, односно приклоњена уз брдо Сокољачу. Зидана је каменом тесанцем вађеним са старог града у Сочаници, на месту званом Лука. Њена основа пружа се правоугаоно у правцу исток - запад. Једнобродни храм на источној страни има апсиду неправилног облика. Она је формирана прилагођавањем стеновитом терену, делимично уклесана у стену, што је условило њене димензије и неправилан унутрашњи простор. Четрдесетих година XX века свештеник Младен Раденковић је по доласку у парохију затекао велику стену са јужне стране олтара. Она је онемогућавала обилажење око храма и задржавала земљу која је временом затрпала олтарски прозор. Свештеник је минирао стену, чиме је спречено даље продирање влаге у храм. Специфичност храма чини покретна плоча у северном делу олтарског простора. Отварањем те плоче у подолтара добија се могућност уласка у подземну скривницу, а чија се градња у народном предању приписује поменутој браћи Јакову и Барлову. Такође, према једној причи, из тог је простора постојао пролаз који је водио на

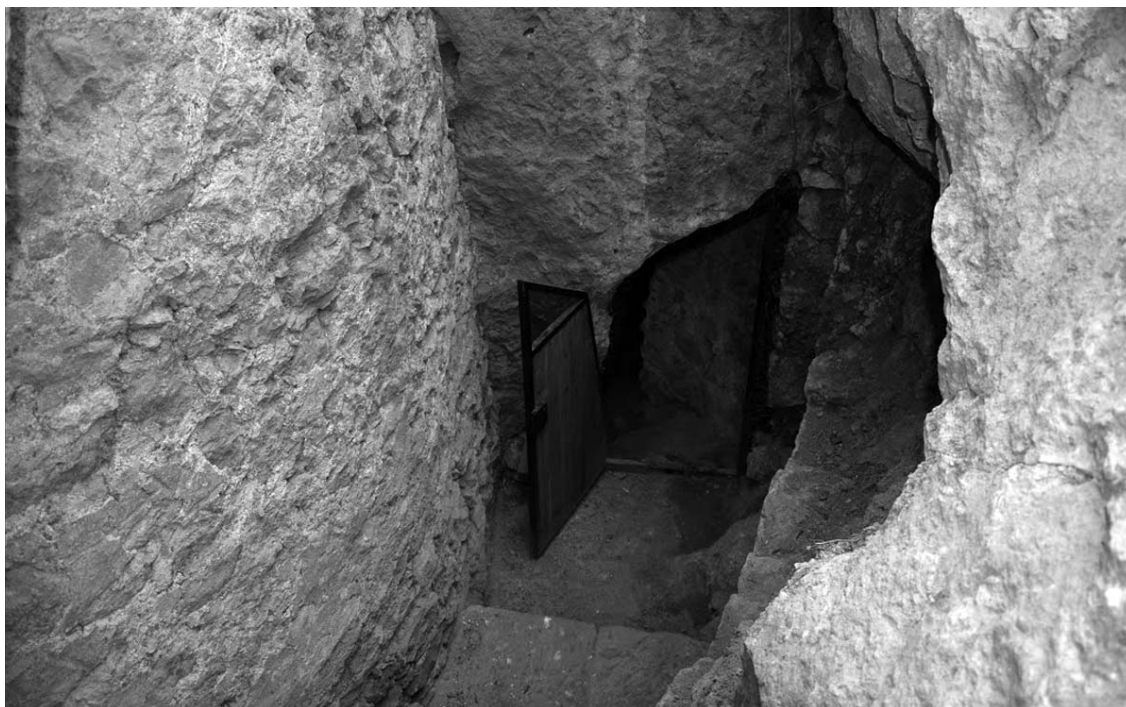
другу страну брда које се налази непосредно иза цркве.⁵⁷

У време формирања манастира олтарска апсида је са спољашње стране била затрпана до нивоа олтарског прозора што је довело до појаве влаге. Ради постављања хидроизолације дошло је до откопавања у септембру 2006. године, када је откривен још један пролаз који је водио у скривницу. Овај подземни простор је касније добио функцију капеле, односно ћелије, коју су посећивали болесни у потрази за оздрављењем. Данас у ову капелу – скривницу верници могу ући кроз тај нови пролаз који се налази изван храма, иза олтара.

Отвор у апсиди, обликован је у виду полукружно профилисаног једнобродног прозора, испод којег се налази слепа ниша истог облика. Како је апсидални прозор заклоњен иконостасном преградом, једини отвор који осветљава унутрашњост храма намењеног верницима налази се на јужном зиду, ближе прегради. Споља је он у форми врло уског полукружног прозора са дубљим профилем у унутрашњости. Црква је засведена полуобличастим сводом и покривена двосливним кровом. Првобитно је била покривена шиндром од јасена који је

⁵⁷ *Летопис цркве сочаничке храма Усековања*, 4, 10

Улаз у подземну скривницу

сечен у близини села Церање. За време попа Вићентија Симића, који је трагично страдао у Косовској Митровици 1917. године, црква је покривена цинком, коју је за свог времена заменио ћерамидом поп Симеон Виријевић. Свештеник Младен Раденковић је заједно са Милосавом Анђелковићем, чланом Црквено – општинског управног одбора из Сочанице, коначно цркву покрио црепом.⁵⁸

Сочаничка црква нема зидани звоник, већ дрвену конструкцију која носи звоно испред храма. Звоно тешко 300 кг набављено је по цени од 13000 динара заслугом свештеника Симеона Виријевића.⁵⁹ На звону је сачуван натпис у којем се наводи:

НАБАВЉЕНО ЗА ЦРКВУ СОЧАНИЧКУ
ДОВОЉНИМ ПРИЛОГОМ ВЕРНИХ
И ТРУДОМ СТАРЕШИНЕ ИСТЕ ЦРКВЕ Г.
СИМЕОНА ВИРИЈЕВИЋА СВЕШТЕНИКА
1928. ГОД.

Са друге стране стоји податак да је изливено у звонолиници П. Јовановић у Новом Саду. На звону се налази и рељефна представа светог Јована. Звоно је декорисано и са два декоративна фриза комбинованих

58 И. Жанерју, *Сакрална топографија манастира Сочанице*, Баштина св. 30, Приштина – Лепосавић 2011, 320

59 *Летопис цркве сочаничке храма Усековања*, 8.

флоралних мотива.

Оригинална олтарска преграда није сачувана. Такође, у цркви нема сачуваног живописа нити има података да је исти постојао у XIX веку. Данас је на зидове цркве окачено је тридесетак нових, кашираних икона које осликавају хришћанску историју, сценама из живота Христа и Богородице.

У непосредној близини цркве, са њене јужне стране данас постоје два клесана надгробна споменика крстолике форме, као означена гроба места. Својим обликом они припадају морфолошком типу усадника. Верује се да старији гроб припада Ђирку Терзићу који је подигао цркву. Означен каменом пластиком у виду крста, са урезаним мотивом крста на својој површини, његов гроб постављен је супротно уобичајеној оријентацији исток - запад. Према предању, по сопственој жељи, сахрањен је тако да гледа у цркву.

Други надгробни споменик, такође типа крстоликог усадника, обележава гроб свештеника Данила Поповића. Добивши службу након свог оца свештеника Вићентија Симића, на том је месту провео само годину дана, јер је на самом почетку Првог балканског рата страдао као четник на Српско – турској граници. На надгробном

споменику овог свештеника сачуван је натпис:

Митрополит Амфилохије у подземној скривници

ДАНИЛО ПОПОВИЋ СВЕШТЕНИК
РОЂЕН У СОЧАНИЦИ •28-ФЕБ-1888.Г. А
ХРАБРО ПОГИНУ КАО ЧЕТНИК У БОРБИ ЗА

ОСЛОБОЂЕЊЕ СВОЈЕ БРАЋЕ НА ВРЕЛУ-5-ОКТОМ. 1912. Г.

У нечиткијем делу овог натписа се наводи да су споменик подигли отац Вићентије свештеник, мати и супруга са децом. Уз цркву су у скоријој историји пронађене две правоугаоне камене плоче са натписима, за које се претпоставља да су биле надгробне. Оне су као сполије уграђене у цркву. На плочи уграђеној у јужни довратник портала стоји натпис на ком се помиње поп Стефан из села Узриче, који је сахрањен крај манастира 1643. године, а о којем је већ било речи. Друга камена плоча уграђена је западно од прозора у наосу.⁶⁰

Важан симбол народне побожности у сочаничком манастиру представља високи стари бор. Верује се да се ту налази више од четири века. Историја овог дрвета везује се за неколико предања која му углавном приписују натприродне карактеристике. Према једној легенди, ту су га, у непознато време, са непознатог места пресадила помињана браћа Јаков и Барлов, који су саградили и цркву. То је био њихов израз захвалности месту које их је сачувало од

60 И. Жанерју, *Сакрална топографија манастира Сочанице*, Баштина св. 30, Приштина – Лепосавић 2011, 323

турских зулума. У народу је живо и предање да су Турци у време Српско – турског рата 1876 – 1878. године дубили бор како би из њега користили луч за осветљење, и у једном тренутку од те активности полудели. Овом бору се и данас приписују чудотворна својства па тако имамо случај жене која је 2004. године у удубљењу дрвета препознала „лик светог Јована Крститеља са фреске из манастира Сопоћани“.⁶¹

Манастирски живот у Сочаници је обновљен 2002. године доласком протосинђела Јована Јеленкова који је у Сочаницу избегао из манастира Св. Врача код Ораховца. Нови старешна манастира је одмах кренуо у обмону. Уз, стари оштећени, иконостас постављен је нови дрвени. Престоне иконе Христа, Богородице и Светог Јована протосинђел Јован је донео из порушене цркве у Смаћу код Новака (околина Призрена) и пошто их је средио поставио их је на нови иконостас. Саграђен је ови манастирски конак уместо мале парохијске куће.⁶²

На крају споменимо и да архимандрит Јован спомиње и два стара натписа у цркви. које други аутори не спомињу. На јужном зиду изнутра на малој неомалтерисаној плочи „тешко се читају“ слова: „поп Степан, из села Узице сахрањен у манастиру 7105 (тј. 1597 нап. аутора) године“. На истом зиду, нешто даље, по истом аутору налази се и натпис са годином „7161“ (тј 1693).⁶³

61 Детаљније о овом бору видети у: *Чудо у Сочаници*, Свети Јован крститељ и претеча господњи (ур. Р. Никчевић), Светигора, Цетиње 2008.

62 Архимандрит Јован Радосављевић, *Манастир Светог Јована у Сочаници*, Гласник СПЦ бр. 9/2004, Београд 2004, 224 - 25.

63 Исто, 225

ЦРКВИНА У КОПОРИЋУ И ЦРКВА У ГРАНИЧАНУ

Црквина у Копорићу

У Копорићу, неких 40 до 50 метара од „става“ Велике и Власичке реке, налазе се остаци старе цркве. У време митрополита Мелетија, црквина је откопана и очишћена па се у њој причешћивало о Цветима. Усред цркве, приликом откопавања, нађен је дебео али полутруо пањ од трешње. Недалеко од црквине се налази старо гробље.⁶⁴

Црква у Граничану

У селу Граничану је око 1860. године била подигнута нова црква, недалеко од остатака старије цркве и гробља. Ту је, неко време, радила и школа. Црква је скоро до темеља порушена 1876. године.⁶⁵ У селу Граничане на потесу Равни је разрушена Богородичина црква подигнута око 1860. године, недалеко од старих развалина и гробља. Поред цркве, храма Успења Свете Богородице била је подигнута школа. Црква је скоро до темеља порушена 1876. године.⁶⁶ Зачаснутрпезу обновљене цркве у Граничану искоришћена је гробна плоћа са једног од неколико старих копорићких гробаља. Плочу је откопао и однео у Граничане Мија Поповић из Копорића.⁶⁷ У близини црквине, поред садашњег је „старије сеоско“ српско гробље, гро-бље предака старијег становништва. На гробовима су побивени велики крсто-ви просте израде. На једном таквом надгробнику видео се урезан знак, прост равнокраки крст.

Народ старију цркву назива „Цвети“. Црква чије су унутрашње димензије 8 метара дужине (са олтаром) и 4 метара ширине је зидана тесаником и ломљеним каменом.⁶⁸

64 Аврам Н. Поповић, *Горњи Ибар Средњег Века*, Годишњица Николе Чупића књ. 25, Београд 1906, 204

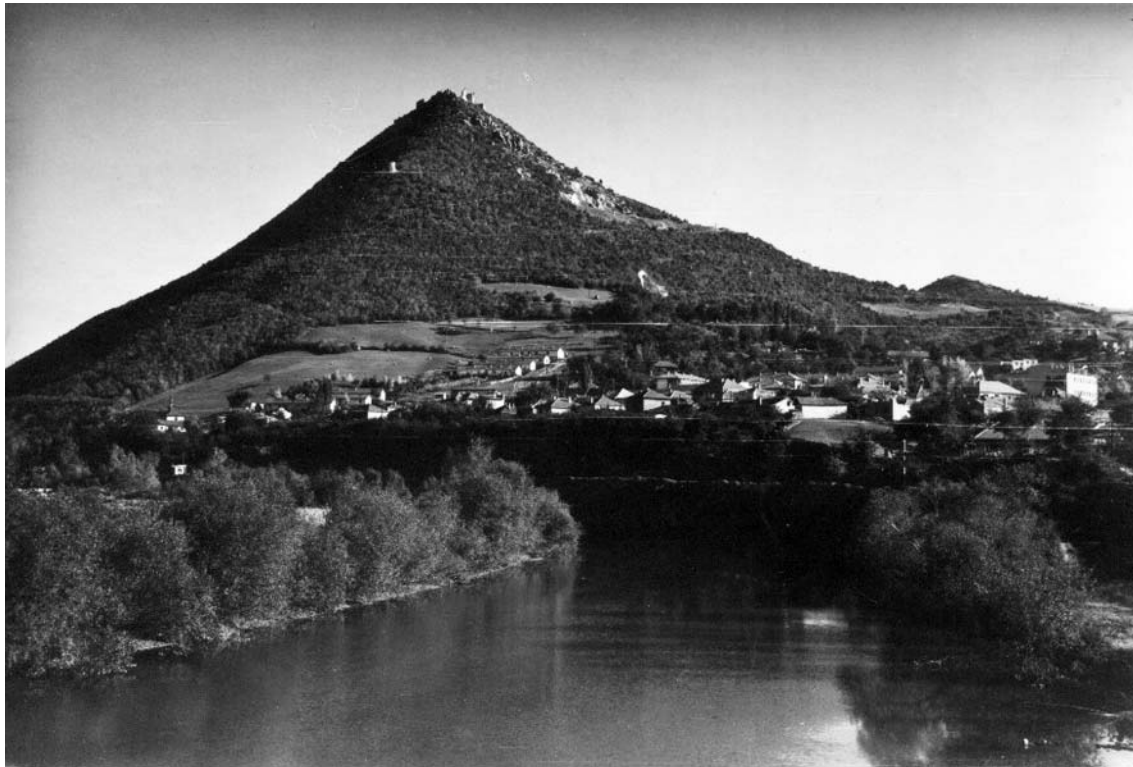
65 Аврам Н. Поповић, *Горњи Ибар Средњег Века*, Годишњица Николе Чупића књ. 25, Београд 1906, 192 - 193

66 Аврам Н. Поповић, *Горњи Ибар Средњег Века*, Годишњица Николе Чупића књ. 25, Београд 1906, 192 - 193

67 Исто, 206 нап. 1.

68 Благоје Павловић, *Насеља и миграције стано-*

ЗВЕЧАН И ОКОЛИНА

Звечан

Звечан се први пут помиње крајем XI века, у време борби рашког великог жупана Вукана с Византијом (1093) (Σφεντζάνιον). У то време Звечан је био градић (**pol i/ xnioh** – градић)⁶⁹ у планинској области Зигона (**Zugou**), на граници, и у Вукановим рукама. Ово би значило да су град подигли Срби. У XII веку он нема ону улогу из краја претходног века, јер се борбе с Византијом померају у унутрашњост Рашке. Следећи помен Звечана је у време борби између Стефана Немање и његове браће (1168). Одлазећи у битку код села Пантино, Немања је прошао поред Звечана и том приликом послао једној јереја да се моли у цркви св. Ђорђа у граду. Да је Звечан имао и подграђе с тргом види се из Светостефанске хрисовуље (1316), у којој се овај трг и спомиње. Трг очито није био развијен, јер је у наредном

вништва општине Лепосавић, Лепосавић 2003, 216

⁶⁹ Код Ане Комнине **pol i/ xnioh** увек означава мање утврђено насеље а не чисто војно утврђење.

периоду звечанска тврђава, у неколико наврата, послужила као тамница за претенденте и свргнуте владаре. Вероватно је у Звечану Стефан Дечански убио свог брата Константина, а 1326. године је планирао да ту затвори побуњеног властелина Браноја Бранивојевића. После успешног преврата 1331, Стефан Душан је у звечанску тврђаву заточио свога оца Стефана Дечанског, са женом и децом из другог брака, који је под нејасним околностима ту и окончао свој живот. Звечаном је око 1337. управљао млади властелин, син властелинке Данице, ктиторке Св. Николе у Љуботену. О граду нема података све до 1363. године, када се јавља као предмет размене између челника Мусе и кнеза Војислава Војиновића. До 1363. године град је држао челник Муса, а тада је дошао у посед кнеза Војислава Војиновића, који је за узврат Муси дао Брвеник, и то град за град и жупу за жупу. Због стратешких предности Звечана размена

је више одговарала моћном Војиновићу. После смрти великог кнеза српског Војислава Војиновића (1363), Звечан није остао у власти његових наследника. Њиме је у периоду 1370 – 1372. године управљао челник Милош Повика (Повић). Жупан Никола Алтомановић је повратио град 1372. године, када је његов човек Степош Степаioniћ заробио челника Милоша Повику. По расапу Николе Алтомановића 1373. године, његова област је подељена међу победницима, а Звечан је припао Мусићима, сестрићима кнеза Лазара. Градом је после битке на Косову загосподарио Вук Бранковић. Због одбијања да оде у поход на Влашку 1395. године, султан је напао Вука Бранковића 1396. године, заробио га, а највећи део његове области предао кнезу Стефану Лазаревићу. Том приликом Турци су задржали тврђаве Звечан, Јелеч и рудник Глухавицу, у којима су сместили своје посаде. У Звечану је седео турски кефалија, а први пут се помиње 1399. кефалија Ферис. Када је јула 1415. угарска војска побеђена у Лашви, заробљени угарски великаши заточени су у Звечану, а залагањем деспота Стефана Лазаревића били су ослобођени. Забележено је да се Јанко (Јован) Хуњади, после пораза на Косову 1448, повлачио на север поред Звечана. Дакле, град је трајно остао под контролом Турака, а после 1463. изгубио је свој дотадашњи стратегијски значај. Касније ће ући у састав Зворничког санџака и Босанског пашалука. Током аустријске офанзиве 1689 – 90. године турска посада тврђаве је успела да се одржи све време док су Аустријанци држали остатак Косова и Метохије. Звечан је увек имао, пре свега, карактер стратегијски важне тврђаве, а привредна функција је била у другом плану. Постојање подграђа и трга сведочи о постојању ове функције и извесном степену урбанизације овог града. Али је ова његова функција очито остала у сенци тврђаве и војног значаја града, током целог средњег века.

Испод тврђаве је постојала црква св Димитрија коју је краљ Милутин поконио манастиру Бањска заједно са млином, њивом и вртом који су били у поседу поменуте црква. Постојала је црква

и у самом утврђењу. Пошто су Османлије сместили свој гарнизон у град обе цркве су врло брзо напуштене ако нека од њих није претворена у џамију.⁷⁰

У Звечану је једно време, у средњем веку, столовао звечански епископ.⁷¹

На територији данашње општине Звечан у XIX веку је једини живи црквени храм био манастир Соколица.

70 С. Мишић, *Звечан*, у: Лексикон градова и тргова средњовековних српских земаља, Београд 2010, 112 – 114. Видети и у: *Corpus Fontium Historiae Byzantinae* 40.1 – *Annae Comnenae, Alexias, Recensuerunt Diether R. Reinsch et Athanasios Kambylis*, Berolini et Novi Eboraci MMI, IX 4, 3 (61); 4 (82), 5 (3); *Византијски извори за историју народа Југославије* 3, Београд 1966, 386 – 388; *Монумента Ragusina V*, Zagreb, 213; А. Соловјев, *Одабрани споменици српског права*, Београд 1926, 166-167; М. Шуица, *Повеља цара Уроша о замени посела између кнеза Војислава и челника Мусе*, ССА 2 (2003) 143-166; К. Јиречек, *Споменици српски*, 9,10, 33; Љ. Ковачевић, *Светостефанска хрисовуља*, Споменик СКА 4, Београд 1890, 1 – 19; Архиепископ Данило, *Животи краљева и архиепископа српских*, Загреб 1866, 213; Стефан Првовенчани, *Сабрани списи*, превод Л. Мирковић и М. Башић, Стара српска књижевност 3, Београд 1988, 69; М. Динић, *Област Бранковићау средњем веку*, Српске земље у средњем веку, Београд 1978, 148 – 178; М. Динић, *Југозападна Србија у средњем веку*, Српске земље у средњем веку, Београд 1978, 68 – 84; А. Соловјев, *Једна српска жупа за време царства*, Гласник СНД 3-1, Скопје 1928, 25-42; А. Дероко, *Средњовековни градови у Србији, Црној Гори и Македонији*, Београд 1950, 169 – 170; И. Здравковић, *Кратки теренски подаци о нашим градовима*, *Vesnik VM* 5 Beograd 1958, 235 - 242; И. Здравковић, *Средњовековни градови и дворци на Косову*, Београд 1975, 40 – 44; В. Јовановић, *Средњовековни град Звечан*, *Старинар* 13-14 (1962-63), Београд 1965, 137 – 150; R. Михаљчић, *Крај Српског Царства*, Београд 1975, 36, 63, 103, 112, 185; М. Благојевић, *Територије кнеза Лазара на Косову и Метохији*, Косово и Метохија прошлост, садашњост, будућност, Београд 2007, 5 - 18.

71 Д. Јањић, *Разлози установљења Звечанске епископије*, Зборник радова Филозофског факултета Универзитета у Косовској Митровици, XLIV(2)/2014, Косовска Митровица 2014, 147-162.

МАНАСТИР СОКОЛИЦА

БОЉЕТИН

Бољетин (алб. Boletin) је насеље у општини Звечан, данас настањено искључиво Албанцима. На брду изнад насеља налази се манастир Српске православне цркве Соколица, а испод саме манастирске порте кула Исе Бољетинца.

Краљ Милутин је Светостефанском хрисовуљом 1315. године даровао манастиру Бањској села која је претходно био дао „Војтеху Бољетину“. У османском попису области Иса – бега Исаковића помиње се 1455. године са 21 српском кућом који су били клесари и задужени да одржавају тврђаву Звечан.⁷²

⁷² Повеља краља Милутина манастиру Бањска књ. 2 (приредио Ђ. Трифуновић), Београд 2011, на више места; М. Ивановић, *Црквени споменици XIII – XX века*, у: *Задужбине Косова, споменици и знамења српског народа*, Призрен – Београд 1987, 401 – 402.

Бољетин – Манастир Соколица

Манастир Соколица⁷³ се налази на стрмим, врлетним падинама брда Соколица (брдо соколова), 10 км источно од Звечана, изнад Косовске Митровице. Манастир Соколица посвећен је Покрову пресвете Богородице. У Манастир се налази у непосредној близини села Бољетина које је по турском попису, из 1455. године, имало 21 српски дом.

Црква је подигнута у XIV или XV веку, можда од неког властелина из околине града Звечана. Манастир је постао нарочито познат захваљујући скулптури Богородице са Христом која је ту пренета са западног портала Бањске. Култ Соколичке Богородице имао је до скоро велик углед у народу, без обзира на конфесију.

У литератури, манастир Соколицу

⁷³ Основ за упис у регистар: Решење Завода за заштиту и научно проучавање споменика културе НРС у Београду, бр. 2304 од 25. 12. 1948.г. Закон о заштити споменика културе и природних реткости (Сл. гласник НРС бр. 54 /4) .

Манастир Соколица некада

је пви поменуо Гилфердинг који је 1857. године прошао у близини.⁷⁴

„Недалеко од града има један манастир, обновљен задњих година. У њему нема калуђера, него ту живе мирски свештеници, чије се парохije палазе у околини. Нисам имао времена да обиђем овај манастир, морао сам да се вратим.“

Када су 1894. године у Приштину допутовали историчар Љуба Ковачевић и архитекта Андра Стефановић, чланови Српске краљевске академије, ради проучавања српских цркава и манастира на Косову и Метохији, Бранислав Нушић

се с њима упутио право Иси Бољетинцу, који је као одметник господарио тим крајевима, пошто турска власт није могла да им гарантује сигурност. С њим су се састали у манастиру Соколица, коју је «од

сваке напасти бранила» његова породица. Иса Бољетинац је био манастирски војвода, а становао је сасвим близу манастира.⁷⁵ Поласкан доласком тих гостију, обећао им је да им неће «длака с главе пасти».

Најдетаљнији опис манастира Соколице у XIX веку дао је Тодор Станковић који је обишао манастир на Велику Госпојину 1897. године. Ево шта он каже:⁷⁶

„Како је сутра дан, 15 августа Госпојина, кога ће дана бити много света у манастиру Соколице, удаљеног на 2 сахата од Митровице, то смо се 14. августа у 3 часа по подне кренули из Митровице за Соколицу. До села Рударе смо ишли колима, а оданде врлетним путем до манастира на коњима. Кад смо тамо стигли, побожни народ српски из Митровице и из околних села, већ се је почео прикупљати за сутрашњи сабор. Чим смо у манастир стигли, одмах смо ушли у цркву, те целивали крст и икону и разгледали унутрашњост цркве, где у женском одељењу спазисмо вештачки израђену стату-у од белог мрамора, која преставља свету Богородицу седећи на престолу и држећи у

наручју Исуса Христа.

У манастиру смо преноћили у једној соби црквене куће, коју нам је ставио на

75 Породица Исе Бољетинца је штитила и цркву св. Врача у Врачевима, на левој обали Ибра.

76 Станковић П. Т., *Путне белешке по Старој Србији 1871 - 1898*, Београд 1910, 169 - 172.

74 А. Гилфердинг, *Боснија, Герцеговина и Стара Србија*, С. Петербургъ 1873, 206

расположење отац игуман Никодије. Сутра дан смо били на Богослужењу у цркви, која беше препуна народа. Тада статуа она беше обучена и разним марамима и накитима украшена. То одело, мараме и наките донеле су богобојажљиве Српкиње, које са највећом побожношћу приступају кипу Свете Богородице, обуку је и наките је.

Црква је мала, али одвећ стара. Припрата јој је нова. Говори се, да је ова црква била напуштена до пре 40 година и да је обновио неки сељак из околних села по презимену Остојић. Рекоше ми, да у новије доба имају неоспорне заслуге за овај манастир Фића Хаџи Јакић и његов син Јаков. Они су из Призрена, али су се пре 25 година настанили у Митровици. Јаков се још и сада марљиво за напредак овога манастира заузима.

У овоме је манастиру сада старешина игуман Никодим, кога је митрополит Дионисије у прошлој 1896. години као удовог свештеника закалуђерио и у овај манастир за старешину поставио. Отац Никодим је пре тога био поп у селу Липљану, одакле је и родом. Звао се је поп Недељко Чеикеновић. Из његовог се живота у Липљану много прича. Био је шалјив и правио разне досетке, али ничега нема, што би га чинило недостојним чина свештеничког.

На овоме сабору било је народа из колашинских, новопазарских, митровачких, вучитрнских и приштинских села и вароши. Прилазили смо појединим групама народа, ја мушкима, а моја жена женским, ословљавајући их са по којом речи. На сваком се могла приметити радост, што у својој средини виде консула Краљевине Србије. Многи су нам се жалили на несносно стање, које преживљују од разузданих Арнауташа. Промишљеним и прилагодним утехама смо их упућивали на стрпљење. На многим сељанкама смо виђали као накит српских петодинараца са сликом Краља Милана, а много више дводинараца и динараца, па и нашег никлованог новца од гроша, а на једној видесмо и једну нашу ратну споменицу из првог и другог ратовања са Турцима.

Како се овај манастир налази између арнауташких села: Засеље, Лисичје, Кутловца, Старог трга, Орахова, Бољетина и Жаже, то би се он мучно могао одржати да, по казивању многих, нису како манастир

тако и манастирске госте чували и од сваке напасти бранили Ахмед и Иса браћа Адемковићи Арнауташи из Бољетина (чувени Иса Бољетинац), чије су куће првог на 800 а другог на 100 метара даљине од самог манастира. Од ових је Ахмед пре две (1895.) године погинуо, а брат овога Иса одметник је од власти и налази се у селу Бањи, пећске казе, на имању неког мухамеданца из Пећи. Ахмеда су убили Арнауташи из освете, а Иса је одметник, што је убио жандарм. официра, кад га је овај са жандармима напао, да га ухвати или убије због неке раније кривице. Онда су Исину кулу спалили, од које сада стоје камени зидови. Ахмедова кула и кућа и сада стоји у целости и ту му живе мајка, жена и деца.

Иса се у овоме крају сматра као особити јунак. Он слободно долази у Бољетин, те надгледа братњеву породицу и покупи усева са своје земље. Нико му ништа не сме, и ако је од стране власти и суда оглашен за одметника, и да га као таквога може сваки убити. Њега много пута сретну по 5 – 6 жандарма турских, па му се морају с пута уклонити, не што га не би могли ухватити или убити, већ што се боје од његових рођака и фиса. Ја сам лично познавао Ахмеда, а познајем и Ису, и 1892. године изван Митровице на по сахата даљине са Ахмедом сам се састао у присуству пок. В. Карића и Мих. Г. Ристића. Ахмед је тада био сишао из Бољетина, да нас дочека и до манастира Соколице допрати, па како беше доцкан за одлазак и повратак, то смо од тога одустали. Иса Бољетинац је и сада, кад смо у манастиру преноћили, био у близини манастира, у кући свога брата Ахмеда, али ми се лично није хтео јавити, што је мислио, да ми његов долазак као одметника не би био пријатан, а највише и за то, што су се у мојој пратњи налазили један жандарм. официр и пет коњаника жандарма. Источно од манастира Соколица је брдо мајдан, а на противној страни брдо Соколица. У мајдану се вади, израђује и извози за Србију чувено митровачко воденично камење.

Пошто обдарисмо цркву, послугу и сиротињу, 16. Августа у 8 сах. пре подне остависмо манастир Соколицу и до села Рудара сиђосмо пешке, јер се због јако стрменитог пута није могло јахати. Из Рудара одосмо колима до Митровице. У

Митровици посетисмо проту Јована, који ми рече, да ће се са народом постарати, да се на зидању цркве што скорије продужи рад.“

На основу званичног пописа из 1913. године манастир Соколица није имао власништву ништа ни од земље ни од стоке.⁷⁷

Цркви малих димензија касније је додата пространа припрага, а између два рата изграђен је звоник. Црква је правоугаоне основе, зидана је од вешто обрађеног камена, са плитком апсидом, засведена полуоблично. Припрага је касније дограђена. На фасадама, нарочито северној, урезани су примитивни цртежи људи и животиња као и стари записи. Тешко оштећени живопис из периода турске власти сачувао је неколико представа: Христа Пантократора у своду, Успење Богородице на западном зиду, Поклоњење архијереја у апсиди. На јужном зиду видљиви су фрагменти фигура одевених у одећу лаика, за које се сматра да би могли представљати ктиторе. У цркви се чувају три старе и вредне књиге: руски Псалтир из XVII века, „Завомаје огледало“ на бугарском језику из 1816, и Молитвеник из 1838. Леп и складан

звоник подигнут је 1936. године са по две бифоре и две розете на горњем спрату. Санација и конзервација архитектуре изведена је 1995/96. Нови конак саграђен је осамдесетих година овог века.⁷⁸

Као што смо већ навели у соколичкој цркви се чува изузетно ретка и вредна мермерна статуа Богородице, која седи на престолу са малим Христом у крилу. Статуа потиче из XIV века и представља дело приморских мајстора који су настојали да се што више приближе византијском духу. Статуа се најпре налазила у манастиру Бањској. Када су Турци разорили овај манастир и претворили га у џамију, статуа је пренета у соколичку цркву. По народном предању, соколичка Богородица је «долетела пре 500 година преко брда и стала на дрво под стеном и позвала народ да ту подигне цркву». Народ јој је подигао храм који је касније запустео, па је половином XIX века опет обновљен.

Од 1967. године у селу Бољетину више нема ниједне српске куће. Те године Албанци су ископали и оскрnavили и последњи српски гроб на гробљу више цркве.

⁷⁷ М. Јагодић, *Православна црква у новим крајевима Србије (1912–1915)*, Српске студије 3, Београд, 2012, 122 Табела 1: Земља и стока у власништву неких манастира у новим крајевима 1913.

⁷⁸ Ј. Максимовић, *Српска средњовековна скулптура*. Нови Сад 1971, 96–97; М. Ивановић, *Црквени споменици XIII – XX век. Задужбине Косова*. Призрен – Београд 1987, 527 – 528.

МИТРОВИЦА И ОКОЛИНА

КОСОВСКА МИТРОВИЦА - ЦРКВА СВЕТОГ САСВЕ

МИТРОВИЦА

Косовска Митровица дуго времена није имала своју цркву.

За свештеника у Митровици постављен је 1836. године поп Крсман, који је рукоположен 1834. године. Крсман је истовремено са постављењем за митровачког свештеника добио под управу и целу митровачку нахију:⁷⁹

Поп Крсманъ запопио се 8 183д.

Предузев є правление на себе Митровицѣ и Митровачкѣ нахию у 1836.

И правомѣ народѣ свдиаше: око милостиво, рѣцѣ праветливе, са свакиемѣ надкомѣ се поставлаше.

⁷⁹ Запис на панагирику у цркви у Дубоком Потоку. Љ. Стојановић, *Стари српски записи и натписи књ. V*, Сремски Карловци 1925, бр. 9214 и 9215.

Митровица – црква св Димитрија

Средином XIX века Срби из Митровице користили су Цркву Светог Димитрија, око које се налазило такозвано Кукавичко гробље. Црква је саграђена, по Гиљфердингу, око 1850 – 55. године. По свему судећи Срби у Митровици пре тога нису имали своју цркву.

А. Гиљфердинг је први обишао цркву у Митровици 1857. године и он о њој пише:⁸⁰

„Митровица на Ибру убраја се у босански пашалук. Поред града налази се велики усамљени храст. Под њим Босанци, по древном обичају, дочекују паше који им долазе за управитеље. Овдје чине курбан, тј. приносе жртву, кољу овна и проливају

⁸⁰ А. Гиљфердинг, *Босниа, Герцеговина и Стараја Сербия*, С. Петербургъ 1873, 206

његову крв на земљу. Митровица је омање место, попут Вучитрна. Има нешто више од 300 породица, међу њима 100 православних. Митровичка црква задана је такође недавно и врло је сиромашна.“

Временом је црква пропала, а њен материјал разношен је и коришћен секундарно, у друге сврхе. Услед немогућности да се приступи њеној обнови стара црква је служила својој намени до 1883. године.⁸¹

Митровица – стара црква св. Саве

Наредне, 1884. године Спира Вељковић из Митровице уступио је за богослужбене намене црквено – школској општини кућу, удаљену око 200 m северозападно од места на ком је касније изграђена данашња црква св. Саве. Ова кућа била је грађена од слабог материјала, уз коришћење блата као везива и ћерамиде за покривање. Њена спољашњост је након куповине остала иста, али су унутрашње преграде уклоњене како би се добио простор налик црквеном. Кућа је била правоугаоне основе, дужине око 10 и ширине око 5 метара, са таваном од шиндра и простором предвиђеним за хор и олтар, уздигнутим за један степен. Овако конципирана црква, обликована преуређивањем приватне куће, имала је и певницу са јужне стране и у њој столове за митрополита и руског конзула. Како би се испоштовала сва начела обликовања православног сакралног простора, решеткама је конструисан и одвојени простор намењен женама, са посебним улазом, који је због облика и положаја куће био у северном делу. Из истог разлога, улаз у цркву, над којим је био трем, налазио се у источном делу објекта. У овом простору богослужења су се вршила до Ускрса 1913. године, када је црквени живот измештен у новоизграђени храм. Ова црква била је посвећена Светом Сави, због чега је то остала и посвета новог храма.⁸²

81 М. А. Поповић, *Бивша 'Стара црква' у Косовској Митровици*, Весник, бр. 520, Београд, 1971, 5

82 И. Женарју, *Изградња и опремање цркве Светог Саве у Косовској Митровици (1896 – 1913)*, Баштина св. 34, Приштина – Лепосавић 2013, 393 – 394; З. Ч. Вукадиновић, *Храм Светог Саве у Косовској*

У порти цркве, са њене јужне стране, налазило се гробље које се, услед недостатка средстава за градњу цркве користило до 1886. године. Такође, према казивањима, део гробља се налазио и западно од садашње зграде Митрополије. Оба ова дела служила су за сахрањивање оних Срба који су живели у близини цркве, док је старо кукавичје гробље (где се некада налазила црква Светог Димитрија) служила за Мијат – махалу, односно за „светостефанце“, као и за њихове рођаке из села Суви До. Сахрањивање у порти вршено је све до 1913. године, када је гробље пребачено преко реке Ситнице на нову локацију, где се и сада налази. Од свештеника, на старом гробљу је сахрањен прота Јован Симић, 1905. године. На новом гробљу сахрањени су: прота Анђелко Нешић, протјереј ставрофор и архијерејски намесник Анђелко Шопић, протојереј ставрофор Стојан Гвоздић и протојереј ставрофор и архијерејски намесник Владимир Поповић.⁸³

Косовска Митровица је варош која је последња, за време турске владавине, изградила своју православну цркву. У листу Цариградски гласник у чланку анонимног аутора наводи се да је на „тако лепом месту најмања црква од наших... да се служба Божија вршила у некој малој кућици адаптираној за то, тако да је чиста срамота да се каже да се у тој кућици поје Господу Богу“. У истом броју објављено је да је „тамошњи кајмакам сазвао старешине народа да пита имају ли одакле да почну да граде цркву“.⁸⁴

Било је то довољно да чланови митровичке православне Црквене општине, на челу са деловођом, који је најчешће био и учитељ, и председником, обично богатим трговцем, и виђеним грађанима, поведе акцију за подизање цркве у својој општини. Истина је да је дозвола (ферман) за подизање цркве у Митровици издата 25 година пре тога, али црква није подигнута због сиромаштва грађана.

Митровици, Зборник Матице српске за друштвене науке 122, Нови Сад 2007, 203

83 З. Ч. Вукадиновић, *Храм Светог Саве у Косовској Митровици*, Зборник Матице српске за друштвене науке 122, Нови Сад 2007, 209

84 Цариградски гласник, (1895) Цариград, бр. 2 од 21. јануара, 2

Митровица – данашња црква св. Саве

О подизању нове цркве св Саве у Митровци постоје једна монографија и два врло детаљна, скоро објављена рада,⁸⁵ па нема потребе да овде све то детаљно понављамо. само ћемо укратко дати како је текла изградња нове цркве.

Током 1895. године много је урађено на припреми за изградњу цркве. Анонимни дописник из Митровице је јавио: „Овдашњи Срби спремају се да граде нову цркву, сад спремају материјал, те на пролеће ће да отпочну ако Бог да. Ограду око дворишта где ће бити нова црква, овога су лета довршили. Сад је код нас општина уредила школски одбор који ће да води рачуна о школи и школском имању”.⁸⁶

Зидање нове цркве која ће носити име Храм Светог Саве отпочело је 6. августа 1896. године. Грађена је на земљишту које је

⁸⁵ Љ. С. Пантовић, *Храм Светог Саве у Косовској Митровици*, Косовска Митровица 1996; И. Женарју, *Изградња и опремање цркве Светог Саве у Косовској Митровици (1896 – 1913)*, Баштина св. 34, Лепосавић 2013, 393 – 417; З. Ч. Вукадиновић, *Храм Светог саве у Косовској Митровици*, Зборник Матице српске за друштвене науке 122, Нови Сад 2007, 203 – 219.

⁸⁶ Цариградски гласник, (1895) Цариград, (21. децембар), 2

поклонио Раденко Ђирковић из Бугарића (данашњег Србовца у близини Митровице). Одбор за изградњу извршио је све припреме, а добротвори су били позвани да дају прилоге. Камен темељац цркви ударио је Дионисије, први Србин митрополит Рашко – призренске митрополије. Свечано полагање камена темељаца извршено је у присуству општине, верника, кајмакама, идаре – мецлиса, беледије реиза, заступника војног команданта и још неколико ондашњих угледних муслимана. Истовремено је започета масовна кампања за прикупљање новца. Два дана раније, у недељу 4. августа 1896. године уприличена је велика свечаност којом приликом је вршено уписивање добровољних прилога. Добровољних прилога било је и касније и Цариградски гласник их је редовно објављивао. Списак дародаваца, гостију и грађана Митровице и околних села, који су добровољне прилоге дали 4. августа 1896. године, на сам дан полагања темеља, објављен је такође у Цариградском гласнику.⁸⁷

Митровици је у више наврата обилазио Тодор Станковић, ево шта је забележио 1897. године:⁸⁸

⁸⁷ Цариградски гласник, (1896) бр. 34 од 12. септембра, 2; Љ. С. Пантовић, *Храм Светог Саве у Косовској Митровици*, Косовска Митровица 1996, 23;

⁸⁸ Т. П. Станковић, *Путне белешке по Старој Србији*

„Митровица лежи код утока Ситнице у Ибар, а на дну Косова. Она, је до 1871. године била село, од 150 кућа ове сламом покривених и плотовима ограђених, а сада помоћу жељезничке пруге насељена је и постала је лепа варош, која по уређењу, широким улицама и чистоти може послужити за пример Приштине, Ђилану и Вучитрну.

У Митровици је врло мали број староседелаца. Од Срба православних најстарији су у Митровици претци Стерђа Ставрића учитеља и Фитка Миловановића, а од мухамеданаца Хаџи Мустафићи и Хаџи Куртешевићи.

У Митровици обиђосмо ново започету цркву храма Св. Саве, којој основни зидови још не беху над земљом. Црква се ова подиже на врло добром месту у великом и ограђеном дворишту. Зиданем се је привремено престало, јер општина нема пара да рад на зидању продужи. Службу Божију врше у једној привременој цркви, преправљеној од обичне куће. Рад на подизању нове цркве покренут је у 1891. години.

У Митровици има 1100 кућа, од којих су 160 православних Срба, а остале мухамеданске. Мухамеданци су Херцеговци, Босанци и Арнаути. Херцеговци и Босанци населили су се у Митровицу после окупације Босне и Херцеговине од стране Аустро-угарске у 1878. г.

У Митровици Срби имају мушку и женску основну школу, 2 учитеља и 1 учитељицу. Зграда је школска нова и подигнута у 1891. години. Од свештених лица имају проту Јована и још два свештеника. У Митровици је био свештеник и поп Срећко Остојић, из Митровице, све до 1894. године и био један од најзауимљивијих свештеника за народни напредак.⁸⁹ Сада су у 1897. години свештеници; поп Филимон Атанацковић и поп Јанићије Славковић. Муслимани у Митровици имају 4 џамије, 1 руждију — полугимназију и две основне школе.“

Изградња цркве текла је споро и са честим прекидима. Највећи проблем,

поред недостатка новчаних средстава,⁹⁰ био је бес Арнаута због почетка изградње цркве. Србијански конзул у Приштини, Иван Иванић у често цитираној књизи На Косову, о овом проблему је написао: „Срби у Митровици имају и једну малу цркву којом се служе док им се не доврши нова црква, храм св. Саве, коју су прегли да подигну по новом модерном плану. У томе им се чине велике сметње, нарочито заслужном им свештенику и учитељу Јанићију Славковићу, кога су због подизања нове цркве омрзли сви Арнаути.“⁹¹ Поп Јанићије био је принуђен 1902. године након познате колашинске афере, да напусти Митровицу заједно са супругом Даринком, учитељицом.⁹²

Почетак изградње цркве пратила су убиства, пљачке и насиље над Србима у Митровици и околини. На удару су посебно биле цркве које су често скрнављене и харане.

Пошто је подизање цркве било од великог интереса за српски народ чинило се све да се обезбеде новчана средства како се радови не би обуставили. На иницијативу Јанићија Славковића Конзулат Краљевине Србије у Приштини је 1897. године упутио предлог Министарству просвете и црквених послова да се да дозвола Црквено – школској општини за прикупљање прилога за цркву по народу у Турској и Србији. Захтев је прихваћен, стигло је и званично одобрење и Јанићије Славковић је током 1898. године прикупио неопходна средства за почетак градње цркве. Пројекат храма израдио је угледни професор Београдског универзитета Андра Стевановић. Оригинални нацрт Цркве Светог Саве у Митровици није сачуван, али је сачувано писмо Бранислава Нушића упућено Стојану Новаковићу, у којем он тврди да је на његову молбу Стевановић израдио нацрт, али да је исти морао бити

90 О врло озбиљним финансијским проблемима видети детаљно у: И. Женарју, *Изградња и опремање цркве Светог Саве у Косовској Митровици (1896 – 1913)*, Баштина св. 34, Лепосавић 2013, 396 – 399.

91 И. Иванић, *На Косову. Са Шара по Косова на Звечан*, Београд 1903, 141 – 142.

92 Ч. Вукадиновић, *Храм Светог саве у Косовској Митровици*, Зборник Матице српске за друштвене науке 122, Нови Сад 2007, 207

1871 - 1898, Београд 1910, 164 – 165.

89 Остојић је са чином почасног проте 1897. године био парох на некој парохији у Краљевини Србији.

потписан од стране турског инжењера, како би план „био употребљив“ за добијање дозволе за изградњу.⁹³ Сложене послове изградње храма извели су чувени мајстори из Велеса којима руководио познати градитељ Михајло Ђорђевић (1856–1917) из дебарског села Тресонче. Ђорђевић је радио на обновама манастирских цркава и конака у Македонији и Србији. Наводи се његова активност у Нишу, Ђилану, Новом Пазару и Сјеници. У Митровици је Ђорђевић изводио основне радове, изливање темеља и изградњу зоне сокла. Како су радови тада прекинути, он је ангажован на оправци цркве у Грачаници.⁹⁴ Након овог Ђорђевићевог ангажмана није било услова да се радови наставе највероватније све до 1904. године, када је почела друга етапа „од цокле до под кров“. Изградњом је тада руководио Даме Андрејев (1847–1921) из Дебра, син чувеног мастора Андреје Дамјанова. Црква у Митровици је 1904. године била озидана до другог реда прозора. Службенику конзулата у Приштини, М. Марковићу, који је ово видео и известио Николу Пашића као министра иностраних дела, актом од 5. јуна 1904. године, чинило се да ће нова црква личити на Грачаницу и да ће имати пет купола. Од јуна 1906. до 1907. године завршетак радова предводио је предузимач Стојан Јосифовић из Прокупља. Уговор о зидању цркве са предузимачем Јосифовићем закључио је у Приштини тадашњи конзул Мирослав Спалајковић пред свој полазак из Приштине. Уговорена сума износила је 33.000 динара у ратама од по 5.000.⁹⁵

93 АС, МИД – ППО, 1896, 590. Б. Нушић, С. Новаковићу, 5/18. 8. 1896. год. у Приштини.

94 *Наши дописи*, Цариградски гласник, год. IV, бр. 16, 16. 4. 1898, Цариград; Георги Константиновски, *Градители во Македонија: XVIII – XX век*, Скопје, 2001, 16; Ч. Вукадиновић, *Храм Светог саве у Косовској Митровици*, Зборник Матице српске за друштвене науке 122, Нови Сад 2007, 207; И. Женарју, *Изградња и опремање цркве Светог Саве у Косовској Митровици (1896 – 1913)*, Баштина св. 34, Лепосавић 2013, 400

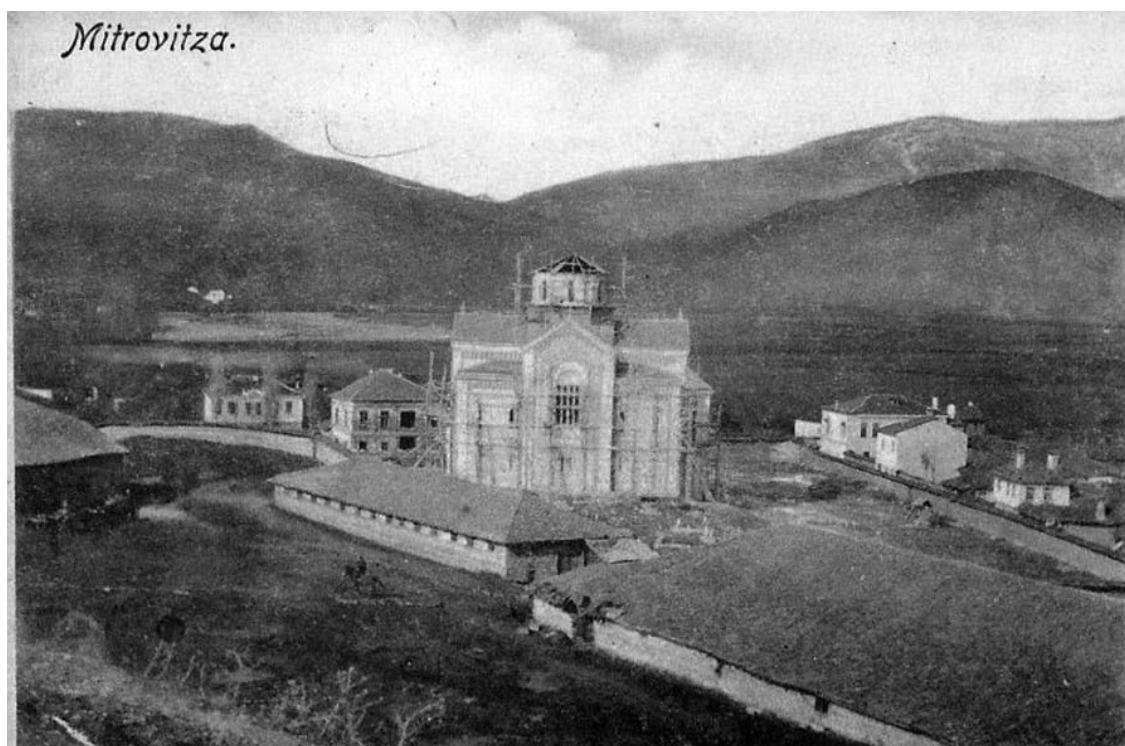
95 АС, МИД – ППО, 1908, 55. М. Ракић, В. Љотићу, 17/30. 12. 1907. год. у Солуну; В. Peruničić, *Svedočanstvo о Kosovu: 1901–1913*, Beograd, 1988, 199; Љ. С. Пантовић, *Храм Светог Саве у Косовској Митровици*, Косовска Митровица 1996, 25 – 26; Ч. Вукадиновић, *Храм Светог саве у Косовској Митровици*, Зборник МС за друштвене науке 122, Нови Сад 2007, 207.

Ова етапа радова обележена је и принудном изменом плана цркве, односно кровних површина које су првобитно замишљене са куполом. Да би црква била што пре готова, руски конзул који је обећао новчану помоћ у висини од 1.000 златника, тражио је да се радови редукују како би био у стању да новчано помогне. Након реализације жеље руског конзула да се радови упросте и црква изгради са двосливним кровом, јер је пројекат Стевановића био сувише амбициозан за конкретно подручје и околности у којима је црква грађена, изграђена је и зграда за митрополита. Материјал преостао од изградње цркве утрошен је на зидање једносратне црквене зграде, такозване Митрополије. И изградњом овог објекта, завршеног 1909. године, руководио је поменути предузимач из Прокупља.⁴² Када су сви радови били завршени, Митровчани су и даље били незадовољни, те су покренули поновно сакупљање прилога како би скинули кров и подигли планирану куполу. И на изградњи кубета ангажован је предузимач Стојан Јосифовић. Темељи стубова за првобитно кубе, које је Јосифовић сада требао да искористи, настали су у претходним етапама. Он је увидео да су они лагано почели да попуштају, што је јавио српском конзулу Пећанцу. Међутим, због тога што дуго није примио наканду за вршене радове, предузимач је у једном тренутку обуставио посао и напустио Митровицу.⁹⁶

Министарство иностраних дела ступило је у контакт са Министарством грађевина како би им оно послало „једног од својих инжењера добро обавештених у црквеној архитектури, који би пристао да оде у Митровицу (Ст. Србија) да прегледа коначно свршен рад онамошње наше цркве.“ Министарство грађевина је препоручило инжењера Петра Поповића: „који је врло упућен у црквену архитектуру. Он би отишао у Митровицу чим би Министарство иностраних дела тражило то актом од Министарства грађевина. Начелник тог

96 Љ. С. Пантовић, *Храм Светог Саве у Косовској Митровици*, Косовска Митровица 1996, 27; И. Женарју, *Изградња и опремање цркве Светог Саве у Косовској Митровици (1896 – 1913)*, Баштина св. 34, Приштина – Лепосавић 2013, 402 – 403

Градња цркве

министарства г. К. Јовановић држи да би био довољан хонорар од 100 дин. уз бесплатну карту до Ристовца. Мање је трошка немогуће. Министарство грађевина не би могло ништа учинити осим то да апе-лује на патриотизам инжињера који би ишао у Митровицу“. Тако је убрзо из Србије пошла комисија коју су чинили Петар Поповић (1873–1945) и Милорад Рувидић (1863–1914). По прегледаном стању новоизграђене цркве у Митровици, Поповић и Рувидић су саставили комисијски извештај и направили предрачун за наступајуће радове. Планирани будући трошак је износио 11.350 динара.⁹⁷

Тек 1910. године, захваљујући напорима тадашњег вицеkonzула, издат је новац да се наставе ови радови. Он је Министарству писао: „Она је (црква), најзад, пре три године засвођена. Али због огромне тежине кубета, које невешти предузимач није умео направити као што треба, пупустили су неки стубови и рад је поново прекинут. Иако су још тада ти стубови донекле утврђени, претерана тежина кубета и свода пада већ три године на стубове и вероватно

је да ће они поново попустити, ако се рад на цркви што пре не предузме“.⁹⁸ Када је одобрен новац, на захтев бившег конзула Ракића, позван је архитекта Глигорије Томић, родом из Крушева (1886–1971). Након што је у Митровици извршио још један преглед, његов извештај и предрачун је потом прегледао архитекта Поповић. Архитекта Томић је предвидео трошкове од 13.700 динара за довршетак радова, након којих би могло отпочети богослужење у цркви. Црквено – школска општина је стога желела да се заврше само најнужнији спољни послови, а да се остали радови (у износу око 6 – 7.000 дин.) постепено извршавају црквеним приходима. Радови су поново поверени првобитном предузимачу Михаилу Ђорђе-вићу из Скопља. Према уговору закљученом са Ђорђевићем, према тачки 2, било је предвиђено да се радови заврше 15. септембра 1912. године, али они су прекинути ратним околностима. Након што је црква довршена, Ђорђевић је тражио да на терен изађе комисија: „Цркву сам довршио још пре српско-турског рата и

97 И. Женарју, *Изградња и опремање цркве Светог Саве у Косовској Митровици (1896 – 1913)*, Баштина св. 34, Приштина – Лепосавић 2013, 404 – 405

98 АС, МИД – ППО, 1914, 292. вицеkonzул, Министарству иностраних дела, 11. 11. 1910. год. у Приштини.

Црква св. Саве 1921. године

одмах је пропојала, међутим обрачун, због рата, није свршен ни до данас. С тога молим министарство да изволи одредити Комисију за преглед, пријем и обрачун ове цркве.

Пројектант за ово довршење цркве био је г. Пера Поповић, в. Архитекта Министарства грађевина а надзорни архитект г. Глигорије Томић, архитекта Вардарске дивизије, па молим да и они уђу у ову комисију, пошто су са послом упознати⁹⁹

Након ослобођења Косова и целе јужне

99 И. Женарју, *Изградња и опремање цркве Светог Саве у Косовској Митровици (1896 – 1913)*, Баштина св. 34, Приштина – Лепосавић 2013, 405 – 407

Србије и Старе Србије 1912. године, у незавршеној цркви је обављена служба. Чинодејствовали су свештеник Анђелко Нешић и прота Живко Грујић. О Ускрсу 1913. године је први пут служено у новој цркви, а служби је присуствовао и Јанићије Славковић, који је у међувремену постао војни свештеник. Наредне, 1914. године, стара црква срушена је до темеља по наредби црквених власти. У ратним околностима у каквим се налазила Србија 1912–1915. године, није било ни прилике ни могућности да се црква заврши. Црква Светог Саве у Митровици освећена је 17. јула 1921. године од стране рашко-призренског владике Михаила, а том приликом у граду је организована велика народна свечаност.¹⁰⁰

Коначно, црква је завршена тек половином 1921. године. Велики проблем набавке црквеног звона решио је мајор

100 Гласник, Српско Косово, Косовска Митровица 1. и 15. августа 1921, бр. 15–16, год. II, 21; Љ. С. Пантовић, *Храм Светог Саве у Косовској Митровици*, Косовска Митровица 1996, 27; Ч. Вукадиновић, *Храм Светог саве у Косовској Митровици*, Зборник Матице српске за друштвене науке 122, Нови Сад 2007, 207

Sadašnja katol. crkva u Kos. Mitrovici

U korist gradnje nove crkve sv. Mihovila

Александар Јовановић из команде војног гарнизона у Митровици. Купио је звоно, поклонио га цркви на Видовдан 1921. године. На звону је исписано: „Храм Светог Саве Кос. Митровица. У спомен палих јунака за ослобођење Косова 1912–1918 чију ће славу преносити ово звоно широм Косова.” Поред цркве се до 1938. године налазила стара дрвена звонара на којој је постављено споменуто звоно.¹⁰¹

Храм Светог Саве у Митровици није био осликан. Иконе за олтарску преграду насликао је сликар Димитрије Андонов Папрадишки (1859/60–1953), родом из Папрадишта. Овај сликар је, као и његов отац, сликарство учио у Русији, где је боравио од 1881. до 1884. године. Извео је велики број икона и осликао велики број цркава широм Балкана. Школовање у Русији унело је у његов ликовни израз руску реалистичност и „нежне, лазурне тонове“, и учинило његов стил другачијим од стила његових претходника и савременика, чији је рад био базиран на традиционалном зографском моделу. У Митровици је Андонов извео иконе за иконостас новоизграђене Цркве Светог Саве у периоду између 1914.

и 1915. године. За овај посао плаћен је 4.787,40 динара, док је дрвена конструкција иконостаса, коју је начинио Јевта Добрић из села Оклаца, коштала 262 динара. Новац за израду иконостаса обезбедило је српско Министарство просвете. Истовремено када је израђен иконостас, израђени су у истом маниру и тронове. На аријерејском трону Папрадишки је насликао икону Христа као великог архијереја, са круном на глави, у белој одори. Иконостас у митровачкој цркви био је конструисан као једноставна дрвена конструкција лишена богатијих декоративних детаља, у складу са актуелним концепцијама, на основу којих је Папрадишки извео и иконостас у Цркви Светог Николе у Ђиљану око 1900. године.¹⁰²

У новом храму Светог Саве у Митровици сигурно су се налазиле и иконе са старог иконостаса, који је коришћен у адаптираној кући Спира Вељковића. О томе сведочи и белешка да су приликом првог богослужења на Ускрс 1913. године, пошто нови иконостас још увек није био завршен, војници кроз шпалир грађана свечано у нови храм унели иконе из старе цркве. Нажалост,

¹⁰² Љ. С. Пантовић, *Храм Светог Саве у Косовској Митровици*, Косовска Митровица 1996, 36; Ч. Вукадиновић, *Храм Светог саве у Косовској Митровици*, Зборник Матице српске за друштвене науке 122, Нови Сад 2007, 208; И. Женарију, *Изградња и опремање цркве Светог Саве у Косовској Митровици (1896 – 1913)*, Баштина св. 34, Лепосавић 2013, 411 – 413

¹⁰¹ Ч. Вукадиновић, *Храм Светог саве у Косовској Митровици*, Зборник МС за друштвене науке 122, Нови Сад 2007, 207; И. Женарију, *Изградња и опремање цркве Светог Саве у Косовској Митровици (1896 – 1913)*, Баштина св. 34, Лепосавић 2013, 408 – 409, 411.

Panorama Kos. Mitrovica

нема сачуваних података о настанку тог иконостаса и његовом иконописцу.¹⁰³

Црква је грађена материјалом који се налазио у близини Митровице и који је било лако донети. Био је то тесани и ломљени камен из мајдана оближњих села Кориља и Рудара. Читав екстеријер и ентеријер, укључујући и под цркве, грађени су овим каменом. Само је мермерни престо начињен од студеничког камена 1921. године, а под

Митровица за време окупације у Првом светском рату

замењен глачаним мермером 1995. године. Била је то црква са основом у облику развијеног уписаног крста, висине 25 m, ширине 15 m и дужине 23 m. На западној страни налазила се припрата, над којом је галерија била изграђена тек 1932. године, за потребе црквеног хора, а залагањем свештеника Момчила Нешића, који је уједно био и оснивач хора. Стубови који су носили куполу просторно су наос делили на западни, поткуполни и предолтарски травеј.

¹⁰³ Љ. С. Пантовић, *Храм Светог Саве у Косовској Митровици*, Косовска Митровица 1996, 27.

Олтарски простор био је конструисан као троделан, са одвојеним проскомидијом и ђакоником. Полукружна олтарска апсида споља је била тространа. Носачи куполне кон-струкције форимирали су базиликални тип ентеријера са три брода, која су у спољашњости обликована степеновањем маса бочних бродова у односу на виши централни. Истовремено, у спољашњем обликовању приметни су и истакнути калкански решени кракови уписаниг крста, над чијом укрсној је конструисана купола. Декоративност фасада огледа се у употреби две врсте камена у изградњи, при чему су за углове коришћени тесани камени квадери, а за изградњу зидних површина неједначено ломљени камен. Све фасаде су хармонично и врло симетрично обликоване употребом кровних венаца на свим површинама, као и монофорама у два нивоа, чиме је створен лажни утисак двоспратности грађевине. Северна и јужна фасада имају по четири прозора на оба нивоа, а између њих истурене кракове крста. На северном

краку налази се наглашени улаз и над њим монументална четворолучна прозорска конструкција. На јужној фасади су уместо улаза примењена два прозора налик осталим прозорима на храму. Мотиви квадрифоре и монументалног улаза употребљени су и у обликовању западне фасаде. Својим обликом, појединачним архитектонским облицима и начином градње, ова црква представља најимпозантније црквено здање XIX века на територији Косова и Метохије. Стилски, она припада корпусу грађевина насталих у духу националног стила.¹⁰⁴

Средства за унутрашње радове је обезбедио чувени индустријалац и тадашњи народни посланик Раде Брушија, дарујући их у име породице.¹⁰⁵

¹⁰⁴ Љ. С. Пантовић, *Храм Светог Саве у Косовској Митровици*, Косовска Митровица 1996, 27, 31 – 32; И. Женарију, *Изградња и опремање цркве Светог Саве у Косовској Митровици (1896 – 1913)*, Баштина св. 34, Приштина – Лепосавић 2013, 409 – 410.

¹⁰⁵ З. Вукадиновић, М. Богавац, *Српска просвета и култура у Косовској Митровици 1836–1941*, Приштина – Лепосавић 2001, 289 – 290.

Panerbob

www.delcampe.net

Звечан, снимак из ваздуха

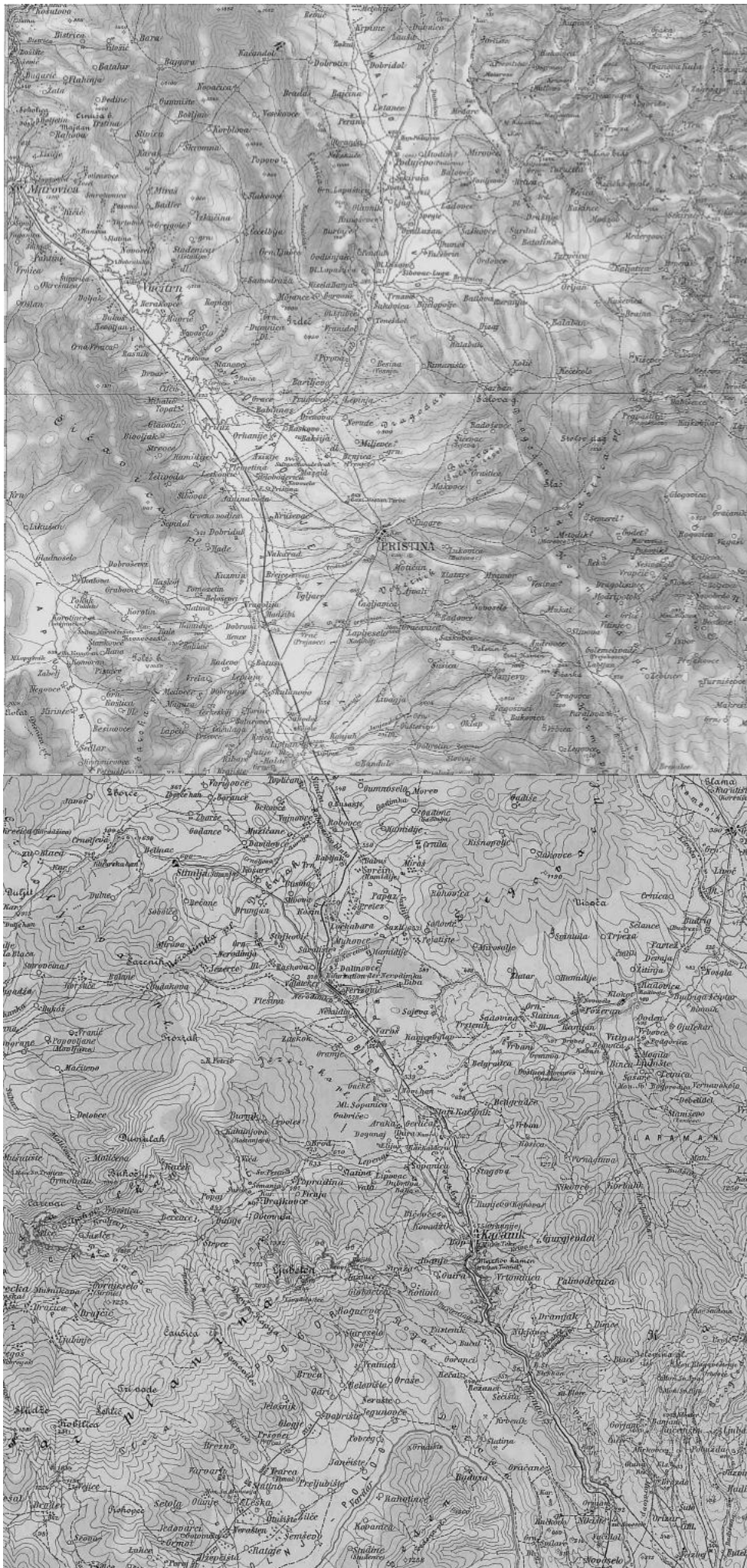

Земаница

A black and white photograph of a hill with ruins. The sky is cloudy. The text is overlaid on the image.

ОД
ВУЧИТРА
ДО
ГЊИЛАНА
И
КАЧАНИКА

У овом одељку који се односи на цркве и манастире на самом Косову Пољу и ближој и широј околини често ће се помињати име Јашар паше. Па зато да наведемо пар података о њему.

Двадесетих и тридесетих година XIX века управљао је приштинским пашалуком Јашар – паша, Албанац. Тоје време великих прогона и злостављања Срба на Косову. Каже се за њега да је “утаманио” 79 српских села, што значи да су сељаци побијени, расељени или протерани због отпора турчењу и читлучењу, и да је још исто толико села било натерано да већим делом пређе у ислам. Сва српска села са наследним баштинама, на бившим спахилуцима, претворена су у читлуке; разорена је друштвена обичајна организација, уништена општинска народна самоуправа, разбијена етничка хомогеност српских сеоских насеља, а обичајно право којим су уређивани унутрашњи односи међу српским сељацима [око спорова, потрица и др.] билоје замењено турским судом и субашама као представницима непосредне турске власти у српским селима. Црквена организација, констатовано је даље, такођеје нападнута: свештеници су гањани и убијани, цркве рушене, манифестације верског живота забрањене. “Од Јашар-пашиног времена, верски живот Срба биоје за неколико деценија унапред тако снажно потискиван да се налазио на путу да готово сасвим замре. Тадаје на пример Грачаница, највећи споменик градитељства српске културе и етничког присуства Срба на Косову, била потпуно запуштена, а богослужење у њој забрањено.”⁹⁷

97 *Историја српског народа* V/1, 236 – 237 (В. Стојанчевић), видети и: Д. Јањић, *Косовски проблем и положај хришћанских заједница на Блиском и Средњем Истоку*, Баштина 35, Приштина/Лепосавић 2013, 117 - 133

Од четрдесетих година XIX века талас насиља, који је са ликвидацијом албанских паша [Мустафа – паша, Махмуд – паша Ротул и Јашар – паша, 1835 - 1836] само за кратко време био заустављен, преплавио је српске земље са новом силоном.

Када се говори о броју српских цркава на Косову, крајем XIX века обично се као меродаван податак износи онај који даје Бранислав Нушић.

По подацима Бранислава Нушића, тадашњег српског конзула у Приштини пред крај XIX века на Косову су биле појушче следеће цркве:⁹⁸

Грачаница, храм Упења пресвете Богородице, са три свештеника и једним калуђером.

Приштина, храм св. Николе са четири свештеника.

Вучитрн, храм св. Илије са два свештеника.

Косовска Митровица, храм св. Саве са три свештеника.

Липљан, храм Ваведење пресвете Богородице са три свештеника.

Добротин, храм св. Димитрија са једним свештеником.

Бабин мост, храм Покрова пресвете Богородице са једним свештеником.

Горња Неродимња, храм св. Арханђела са два свештеника.

Доња Гуштерица, храм св. Јована Главосека са једним свештеником.

Лапље село, храм св. Петке, затворена и без свештеника.

Бањска (вучитрнска), храм св. Николе служи вучитрнски свештеник.

Као што ћемо видети у даљем раду овај податак је само делимично тачан.

98 Б. Нушић, *Косово - Опис земље и народа*, Београд 1986, 115

ВУЧИТРНА И ОКОЛИНА

БАЊСКА - ЦРКВА СВЕТОГ НИКОЛЕ

БАЊСКА

Село Бањска је на подножју Копаоника, на Варничком Потоку, 4 км северно од Вучитрна. Јавља се у османском детеру из 1455. године као село са 40 кућа. У селу се помиње и поп Радислав.⁹⁹ Село је разбијеног типа. Дели се на Горњу, Средњу и Доњу махалу. Куће у махалама су прилично збијене. Удаљења између махала су око 100 метара. Срби живе у Доњој махали, у којој има и нешто Арбанаса. Село Бањска има једну стару цркву, добро очувану, посвећену св. Николи, коју су албански балисти палили за време окупације у Другом светском рату, и једну у рушевинама. У селу има и два стариначка рода, један у православљу и један у исламу. Цело је село било чифлик. Испрва су му господари били Срби Ђамиловићи из Ву-

99 Н. Hadžibegić, А. Handžić, Е. Kovačević, *Oblast Brankovića Opširni katastarski popis iz 1455. godine*, Sarajevo 1972, 324.

читрна, па после продајом прешло у својину потурчењака Бадивуковића из истог града. У Бањској је некада живело педесетак породица. Сада само - петнаестак.¹⁰⁰

Бањска – Црква св. Николе

Од сачуваних средњовековних цркава на Косову Атанасије Урошевић наводи цркву у Липљану, из византијског доба; Свете Арханђеле у Горњој Неродимљи, где су и фреске св. Симеона Српског и Саве, као и других Немањића; цркву Покрова Богородичиног у Бабином Мосту; цркву светог Николе у Бањској (код Вучитрна), која је имала старе фреске, али их више нема пошто су је албански балисти спалили за време Другог светског рата.¹⁰¹

100 Детаљније о селу у: А. Урошевић, *Косово*, СЕЗ 78, Насеља и порекло становништва 39, Београд 1965, 32 – 35.

101 А. Урошевић, *Косово*, СЕЗ 78, Насеља и порекло

Све фотографије су направљене током и након обнове цркве 2014 - 15. године.

Црква св Николе је била осликана а постојао је и иконостас. Фреске су страдале када је црква тешко оштећена током Другог светског рата. Иконостас је изгорео, остала је само једна икона Светога Јована, која је однета у манастир Бањска, где се налазе и остале иконе из вучитрнске цркве.¹⁰²

Правоугаона црква завршена је на источној страни полукружном олтарском апсидалном нишом, која је и споља полукружна. Уз северну страну апсидалне нише, у источном зиду, изграђена је полукружна ниша проскомидије а уз јужну ниша ђаконикона. Уз уобичајени мали прозор на у апсиди, изграђена су два прозора на источном зиду изнад апсиде – северно и јужно од ње. Црква је засвођена подужним, полуобличастим сводом, а покривена је двоводним кровом. Потом је рушењем западног зида продужен и проширен наос. Продужени део је,

такође, засвођен полуобличастим сводом. Црква има само врата на западној страни. Реч је о типичној цркви какве преовлађују на Косову и Метохији само што је ова једна од највећих. Као и те друге цркве уместо уобичајене апсиде има апсидалну нишу у којој се првобитно налазила и часна трпеза. Црква првобитно није имала ни иконостас. Касније је приликом неке од обнова, часна трпеза извучена из нише и померена неких метар ка западу а постављен је и иконостас. Код ове цркве, пошто је била довољно дугачка није било неопходно вршити њено продужење паралелно са постављањем ико-

становништва 39, Београд 1965, 32 – 35.

102 М. Ивановић, *Црквени споменици XIII – XX века*, у: *Задужбине Косова, споменици и знамења српског народа*, Призрен – Београд 1987, 393.

ностаса. Црква је несумњиво средњовековна.

У црквеној порти, под столетним дрвећем, међу којим се поносно издваја и један бадем, о младом Светом Николи у мају месецу окупљали су се и никада нису прекидали да то чине мештани села Бањска, крај Вучитрна. То је била сеоска слава и ретко где као у том селу није било више заинтересованих да буду домаћини.

Поред цркве у Бањској је уређено сеоско гробље, на коме има и свежих гробова.

На потезу Гркаче у засеку Селиште постоје остаци цркве св Стефана. сачувани су остаци темеља и стуб од часне трпезе.

У сали, на гробљу направљеној, били су смештени војници КФОР из Уједињених Арапских Емирата. Чували су, наводно, село и цркву, а сами у њој вршили нужду и затварали псе. Кад су проценили да је безбедно и отишли, са 11 килограма експлозива албански терористи су је исте ноћи минирали. И још двапут после тога.

ВУЧИТРН - ЦРКВА СВЕТОГ ИЛИЈЕ

ВУЧИТРН

Град Вучитрн је данашње општинско средиште на Косову. Вучитрн је средњовековно насеље. Претпоставља се да је уз трговачко насеље крајем XIV века изграђен утврђени дворцац. У писаним изворима, у периоду од 1402. до 1426, помиње се као место породице Бранковића, који су у Вучитрну имали двор на коме су примали посланике и издавали повеље. Поред Вучитрна јавља се у периоду 1403 – 1441. место Добројево, у коме је била царинарница, коју су увек у закуп држали закупци царинарнице у Вучитрну. У Вучитрну је господин Ђурађ Бранковић склопио мир с Венецијом 1426. године. Турци су га први пут заузели 1439. године и држали га до 1444. године. Други пут Османлије су га заузеле 1455. године задржавши га до 1912. Вучитрн је 1455. године припадао нахији Долци, а у њему су пописане 232 хришћанске пореске куће. Године 1462. помиње се као седиште истоименог санџака. Кроз њега је и у одласку

и у повратку 1530. године прошао Бенедикт Купрешки. Вучитрн је са својим положајем у северозападном делу Косова Поља у XIX веку био место развијене привреде и трговине, и улогу средишта имао је све док 1873. године није у оближњој Митровици изграђена железничка пруга.¹⁰³

103 В. Петровић, *Вучитрн*, у: Лексикон градова и тргова средњовековних српских земаља, Београд 2010, 79. Детаљније видети у: М. Пуџић, *Споменици српски II*, Београд 1862, 61; Ст. Новаковић, *Законски споменици*, Београд 1912, 224, 282, 531; Љ. Стојановић, *Повеље и писма 1-1*, 154, 163; 1-2, 235; А. Урошевић, *Вучитрн. Антропогеографска монографија*, Гласник СНД 19 (1938) 215 – 229; Н. Hadžibegić, А. Handžić, Е. Kovačević, *Oblast Brankovića Opširni katastarski popis iz 1455. godine*, Sarajevo 1972, према регистру; К. Јиречек, *Трговачки путеви и рудници Србије и Босне у средњем вијеку*, Зборник КЈ 1, 205 – 303, 301; К. Јиречек, *Стањанин*, Зборник КЈ 1, 417 – 420; В. Јовановић, *Косовски градови и дворци XI – XV века*, Задужбине Косова, Призрен — Београд 1987, 363 – 384, 370; И. Здравковић, *Средњовековни градови и дворци на Косову*, Београд 1975, 28 – 31; М. Динић, *Област Бранковића*, 166; О. Зиројевић, *Турско војно уређење у Србији*, Београд 1974; М. Спремић, *Деспот Ђурађ Бранковић*, према регистру; М. Спремић, *Бранковићи — обласни господари Косова*, Прекинут успон: српске земље у позном средњем веку, Београд

Једно време Вучитрн је био и седиште српске митрополије. Према народном предању, на месту данашњег муслиманског хамама и текије налазила се православна црква.

Вучитрн – Црква св. Илије

Црква Светог Илије је грађена од 1823. до 1834. године, уз дозволу Турака, на источном крају града Вучитрна, на месту где су „пронађене закопане црквене утваре“.¹⁰⁴

Пре него што ће подићи цркву у свом месту, мештани Вучитрна су своје религиозне потребе остваривали у оправљеној цркви Светог Николе, у оближњем селу Бањска, удаљеном 4 km.

Пред смрт 1810. године, извесни Урош Аврамовић, једини који је остао у Вучитрну након пребега своје породице у Србију у другој половини XVIII века, бивши без сродника, завештао је своје имање, кућу и башту са циљем да се искористе за изградњу у цркве. Овај је задатак поверио тада угледним мештанима, свештеницима Живи Симићу и Глигорију Петровићу, као и Иви Половаку, браћи Цветку и Живи Фртунићу и извесном Радовану Дебелом. Да би се у Османском царству добила дозвола власти за подизање цркве, један од најважнијих предуслова било је постојање остатака старијег храма. Ферман и бујурудџије су добијани за обнову храмова на местима на којима су се некада налазили старији хармови, не превазилазећи том приликом првобитне димензије. Како таквих остатака у Вучитрну није било, по препоруци поменутог Радована Дебелог, на имању Аврамовића закопане су црквене утвар и крстови, кадионице и слично, са договором да се то зе мљиште обрађује као башта све док се не стекну услови за подизање цркве. Идеја је била да се у одређеном тренутку те утвари откопају и покажу као доказ да се ту и раније налазила црква, те да се са тим доказом тражи дозвола за изградњу нове цркве. Шанса да се Срби обрете властим како би добил и доз-

волу за изградњу храма, јавила се у време кад а су и тамошњи Турци од Махмут бега тражили дозволу за изградњу треће џамије у вароши. Како Срби нису имали средстава да подигну цркву, а знали су да имају земљиште, мештани Сима Лулић и Алекса Цупић понудили су да продају своја имања у ту сврху. Махмут бегу су се за дозволу обратили Жива Фртунић и поп Жива Симић, ког је претходно владика Јоаникије поставио за старешину манастира Девича. Након што су му показали мес то на ком су „пронашли“ црквене утвари, као доказ да је ту била црква, добили су дозволу. како су и муслимани и хришћани истовремено градили своје храмове договорено је да материјал који претекне поклоне Махмут бегу за изградњу сараја. Бег је одредио да се џамиј изгради у средишту вароши, на месту званом Мејдан-лук, а црква на имању Аврамовића, у источном делу вароши, у такозваној Горњој мали, и да оба објекта буду изграђена кулуком.¹⁰⁵

Радови су почели почетком 1823. године, а црква је завршена пред крај 1833. године. Наредне, 1834. године на дан Светог Саве је освећена и посвећена Светом Илији. Живко Фртунић у својим белешкама о времену изградње помиње да је цркву осветио владика Синексије, иако је у време тог догађаја Рашко – призренском митрополијом управљао Ананије, а Синексије на чело исте дошао тек 1836. године. За период од 1833. до 1840. године постоји много контрадикторности и у литератури па чак и у изворима кад је реч о призренским митрополитима. Митрополит Ананије заузимао је катедру скопских митрополита у времену између 1820. и 1828. године. На митрополитској катедри заменио је митроплита Захарија, Србина. Ананије се први пут помиње као скопски митрополит 1820. године када је осветио једну цркву у области Врања. У Призрен је премештен 1828. године. Радослав М. Грујић је био мишљења да је Ананије премештен 1830. године у Призрен. Међутим, на једној његовој синђелији, датој свештенику Нешу Поповићу, потоњем јеромонаху Неофиту, старешини манастира Бање, налази се мит-

2005,127 – 139; Benedikt Kuripešić, *Putopis kroz Bosnu, Srbiju, Bugarsku i Rumeliju 1530*, Beograd 2001, 38.

104 М. Ивановић, *Црквени споменици XIII – XX века*, у: Задужбине Косова, споменици и знамења српског народа, Призрен – Београд 1987, 419.

105 Ж. Фртунић, *Неколико речи приликом сто-годишњице зидања вучитрнске цркве*, Вардар, Скопје 18. јун 1933, 2; И. Женарју, *Црква светог Илије у Вучитрну*, Баштина св. 33, Приштина – Лепосавић 2012, 384 – 385.

рополитов печат, а на печату је урезана година 1828. То значи да је Ананије већ 1828. године био призренски митрополит. Митрополит Ананије је 1836. године званично премештен у Тесалију али је ипак маја 1837. године освештао цркву св Тројице Русеницу.¹⁰⁶ После премештаја митрополита рашко – призренског Ананије на катедру рашко – призренских митрополита постављен је Герман али он у Призрену није сигурно био до маја 1837. године. Услед арнаутских побуна митрополит Герман саставио је једва годину дана, а потом се вратио у Цариград. Последњи помен о њему је из 1838. године када је, поред осталих архијереја сабраних на синодској седници, потписао синодални акт о присаједињењу острва Астипалеје епископији Лерниској. Када је митрополит рашко – призренски Герман, због арнаутских побуна у околини Призрена напустио своју епархију, на његово место је дошао у Призрен митрополит Синексије. Задржао се у Призрену до 1840. године не оставивши за собом лепу успомену.¹⁰⁷ Податак да је Си-

¹⁰⁶ П. Костић, *Црквени живот православних Срба у Призрену и његовој околини у XIX веку*, Београд 1928, 147

¹⁰⁷ И. С. Јастребов, *Податци за историју српске цркве из путничког записника*, Београд 1879, 75; Ј. Караман-

нексије дошао у Призрен 1837. године имамо код И. Јастребова а тај датум су по њему усвојили и Р. Грујић и епископ Сава. У ствари сви подаци које имамо за период од негде 1833. до 1840. године потичу од Јастребова. Од докумената имамо једну збирку новијих аката цариградске патријаршије о њеним епархијама које је објавио Д. Анастасијевић и по којој је Герман 1838. године био још увек призренски митрополит што је у колизији са податком Јастребова да је Синексије дошао у Призрен још 1837. године. Ананија се јавља као призренског митрополита 16. јула 1833. године када је у Студеници рукоположио за јеромонаха Самуила Јовановића¹⁰⁸ и затим маја 1837. године када је освештао цркву Русеницу. М. Милојевић даје друге датуме и премда је и овај део његовог

тијевић, *Синђелије рашких владика*, Гласник Српске православне патријаршије, Сремски Карловци 1931, 41; Д. Анастасијевић, *Кроз једну збирку новијих аката цариградске патријаршије о њеним епархијама*, Богословље VIII, Београд 1933, 117; Рад. М. Грујић, *Скопски митрополити*, Скопље 1935, 245 – 246; *Азбучник Српске православне цркве по Радославу Грујићу* Београд 1993, 219; Сава епископ шумадијски, *Српски јерарси*, Крагујевац 1996, 14, 131, 457.

¹⁰⁸ АС – Државни Совјет – РН^о 196/837 Списак свештенства монашког и мирског реда у целој Србији године 1836.^{те} лист 58, число 15

текста оштро критиковао П. Костић¹⁰⁹ на основу данашњих сазнања део Милојевићевих података је био тачнији од оних које су изнели И. Јастребов и П. Костић.

У сваком случају питање хронологије призренских митрополита остаје отворено поготово што није немогуће и да је, рецимо, Синексије у периоду 1833 – 37. године замењивао Ананија – било због болести, било због политичке нестабилности у Призрену и околини. Поготово што је Синексије на натпису титулисан неодређеном титулом архијереј а не митрополит што би било логично да је тада био призренски митрополит.

Због свега напред наведеног не треба бити посебно изненађење да се на натпису о освећењу цркве 1834. године налази име митрополита Синексија. Његове тада читљиве делове публиковао је Атанасије Урошевић:¹¹⁰

**сеи спасителни сті храмъ стаго прок а или
w... са.і основаніе... ли мца м ден і. а остисе**

**1834 мца іанџари 14. архереємъ с...е іереі
грігоріа і п.... га виша діакномъ ереа павла
аз недостоіни рабъ іван ѝписах сеі знакъ.
1845.**

У дворишту цркве је 1836. године изграђена и двоспратна мушка школа, а касније, вероватно 1872. године је изграђена и двоспратна женска школа.¹¹¹

Црква Светог Илије изграђена је заслугом народа на имању које је поклонио Урош Аврамовић, новцем од продаје имања Симе Лулића и Алексе Цупића, али и физичким радом истог – кулуком. Изградњу свода финансирао је манастир Девич,¹¹² а велику помоћ пружили су један Македонац, Лазар, сараф, као и ковач Дима Ерић. Ерић је по почетку радова у дворишту будуће цркве себи подигао шатор и ту са својим

109 В. Трпић, *Милош С. Милојевић у Призрену и његовој околини*, Београд 1880, 86 – 87.

110 А. Урошевић, *Вучитрн, антропогеографска монографија*, Гласник Скопског научног друштва св. 19/1938, Скопље 1938, 226

111 АС, МИД – ППО, 1897, 601. Ревизорски извештај, Митар М. Пантић, новопазарски учитељ, 9./22. 7. 1897. године Призрен. Види и: Олга Николић, *Црква св. Илије у Вучитрну*, Обележја, год. XXIII, св. 1, 2, 3/1993, Приштина 1993, 128.

112 Б. Нушић, *Косово (Опис земље и народа)*, Београд 1886, 273.

помоћником бесплатно „клепао чекиће и остале алате“.¹¹³ По завршетку радова, Дима Ерић је у Призрену поручио један бакарни „купјел“ у коме су се и почетком XX века крштавала деца из Вучитрна.

Премда И. Женарју сматра да је иконостас настао 1846. године Гиљфердинг је изричит да у цркви 1857. године нема иконостаса. Због тога сматрамо да премда је 1846. године зограф Дичо Крстевич из села Тресонче, са својим сарадницима, израдио неке иконе иконостас тада није урађен. У тефтеру једног епитропа цркве налазио се податак да је прикупљање прилога за цркву почело 1867. године, а да је наредне године почео рад на сликању икона и осликавању храма, и тада је урађен и иконостас. Том приликом је део икона и бочне двери израдио зограф Блаже Дамјановића из истог места као и Дичо. Једини познати податак о фреско декорацији је тај да је цркву Блажа осликао тек 1871. године о чему је сведочио натпис на греди галерије, и да је за тај посао био плаћен 7.750 гроша. Иконе са иконостаса данас се налазе у цркви манастира Бањска, у коју је пренето и неколико других икона, међу којима је и једна коју је насликао Дичов син Аврам 1876. године.¹¹⁴

О Дичовом ауторству сведочи натпис на престоној икони Богородице са Христом. Бочне двери вучитрнског иконостаса осликао је 1869. године Благоје (Блажа, Блажо) Дамјановић, (Деберли) који је био један од Дичових сарадника. О његовом ауторству сведочи натпис на дверима са приказом светог Архангела Михаила. Након осликавања двери, Блажа у Вучитрну 1871. године изводи и зидно сликарство. Аврам Дичић, најстарији од седморо деце Дича Зографа је 1876. године насликао икону на којој је представљено Вазнесење светог пророка Илије, а која се налазила у цркви

113 Ж. Фртунић, *Неколико речи приликом сто-годишњице зидања вучитрнске цркве*, Вардар, Скопје 18. јун 1933, 2; И. Женарју, *Црква светог Илије у Вучитрну*, Баштина св. 33, Приштина – Лепосавић 2012, 387 – 88.

114 А. Урошевић, *Вучитрн, антропогеографска монографија*, Гласник Скопског научног друштва св. 19/1938, Скопље 1938, 226; И. Женарју, *Црква светог Илије у Вучитрну*, Баштина св. 33, Приштина – Лепосавић 2012, 388. Приликом паљења цркве 2004. године, фреско декорација је горела и о њеном програму се сада не може говорити.

светог Илије у Вучитрну. Иконе са иконостаса данас се налазе у цркви манастира Бањска, у коју је пренето и неколико других икона из вучитрнске цркве.¹¹⁵ Ми ћемо се позабавити само натписима на иконама на којима постоје имена њихових аутора или ктитора.

На престоној икони Богородице са Христом у дну фреске стоји следећи натпис:¹¹⁶

волето ѿ хрта мѣца мѣрта 23 дѣна 1846
приложиса съ рѣкаѣхъ њсодрѣжинѣхъ
ѣдина ѡ њче стошѣвѣчъ / ѡ смирѣнїи зв-
графъ димѣтрїѣ, ѿ дебѣрѣ вѣ паматѣ 'егѡ;
ѿ прицина вѣ паматѣ 'егѡ.

На јужним дверима је насликан архангел Михаило како мучи душу богаташа. У доњем левом углу на овим вратницама налази се и потпис сликара:

зѡграфъ влѣжо дамѣновѣѣ дебѣрѣлий.

¹¹⁵ Детаљније о иконостасу у вучитрнској цркви и његовим творцима видети у: И. Женарју, *Црква светог Илије у Вучитрну*, Баштина св. 33, Приштина – Лепосавић 2012, 388 – 401.

¹¹⁶ Подаци о натписима на иконама и царским дверима су узети из: И. Женарју, *Црква светог Илије у Вучитрну*, Баштина св. 33, Приштина – Лепосавић 2012, 391, 400, 401

1869.

Аврам Дичић је 1876. године насликао икону на којој је представљено Вазнесење светог пророка Илије. Сликара је свој потпис оставио у доњем левом углу:

жѣвопѣсецѣ авраѡмѣ / дичѣвѣчѣ изѣ
дебѣрѣ / ѿ село тресѡнче 1876.

Ликове Светог Василија Великог, Јована Златоустог и Григорија Богослова насликао је 1879. године Јован Констандиновски, о чему сведочи запис сачуван у дну иконе:

ѡтѣ рѣка ѡвана констандиновског зв-
графа ѡтѣ селѡ литѡрѣ. сѣѡ икона направи
есѡнафѣ трѡвѡчки и баѡалски за дѡшевно
спасениѣ 1879 мѣца мѡрта 30.

Сачувана је и икона са натписом о њеној обнови 1850. године:

сѣѡ сѣѡ ѡ кѡна ѡ вновисѡ: вѣ лѣѣто:
1850 ѡтѣ ѡстѣ 3.

Вучитрн је 1857. године обишао А. Гилфердинг па је и о вучитрнској цркви записао пар реченица:¹¹⁷

„Вучитрн (тј. Вучији трн), који је некада био сједиште епископије, сада је сличнији селу него граду. Рачунају да има око 400

¹¹⁷ А. Гилфердинг, *Босниѡ, Герѣгѡвина и Стѡраѡ Сѣрбиѡ*, С. Петербургъ 1873, 201

домова или, боље рећи, сељачких кућица, већим дијелом дрвених. Од тога броја је 250 муслиманских и 150 православних. Насред Вучитрна, на узвишењу, стоји стара тврђава, са високим, јаким зидинама, потамњелим од времена и са неколико кула. Турци некако одржавају ову тврђаву, у којој је смјештен конак вучитрнског мудира. Народ приписује изградњу ове тврђаве Војиновићима, храбрим јунацима древнога времена.

Но, ма колико да сам распитивао о њима, нису ми ништа друго знали рећи него само то да су Војиновићи овдје управљали још у доба Немањића, прије косовске битке. У Вучитрну има омања црква, саграђена око 1840. г. Подигнута од бијелога камена, налик је на обичну кућу. Укопана је у земљу за хват или више да не би споља изгледала висока. У њој нема ни икона, ни свештеничке одјеће, изузев бијелих одежда од платна. Нема ни књига, а богослужбени предмети су од олова.“

После десетак година у Вучитрну су се обреле британске путнице Мекензијева (Georgina Muir Mackenzie) и Ирбијева (Ade-line Paulina Irby) и том приликом приметиле пространост цркве и чињеницу да је укопана да неби била виша од кућа Арнаута.¹¹⁸

Постојање ове цркве забележио је и Тодор Станковић, док Бранислав Нушић бележи да је храм изграђен 1834. године у византијском стилу.¹¹⁹

У западном делу порте изграђен је, 1982. године, црквени дом посвећен Светом Сави.

Јуна 1999. године црква и парохијски дом су демолирани и запаљени. Током мартовских немира 2004. црква је поново запаљена у присуству снага КФОР-а.

Црква је једнобродна грађевина са апсидом на истоку и припратом на западу, делом укопана у земљу. Подигнута је као пространа, ниска, делом укопана грађевина правоугаоне основе. Зидана је од правилно тесаног камена, са једнобродним унутрашњим простором засвођеним полуобличастим сводом, полукружном

апсидом на истоку и припратом на западу. У северном делу наоса цркве налазило се степениште од дрвета које је водило на галерију рађеној у дрвету. Кров је двоводан са покривачем од црепа над припратом и каменим плочама над олтаром и наосом. Поред главног улаза на западној страни изведен је и бочни улаз на северној страни наоса паралелно постављен са улазом на северном зиду припрате. На спољној страни северног зида постављен је контрафор од цигле ради ојачања северног зида. Поред северног, припрата је имала и западни, главни улаз, паралелно постављен са улазом у наос.

Олтарски простор који је од наоса био одвојен пиластрим а и са два широка зидана ступца, на које се ослањала конструкција дрвене иконостасне преграде. Апсида је постављена нешто ниже у односу на зидове наоса са мањим отвором на средини зида а била је покривена каменим плочама. Простори проскомидије и ђаконикона су означени нишама у равни зида са обе стране ове конхе. Наос је пиластрима артикулисан у виду два правоугаона травеја, а у равни ових пиластера, на фасадама се уочавају ојачавајући контрафори од опеке. Унутрашњи зидови наоса били су разуђени лучним прозорима од којих 3 на јужној и 2 на северној страни. Зидови припрате били су разуђени лучним отворима од којих 3 на западној, 4 на северној и 2 на јужној страни и лучним улазима на западној и северној страни.

Црква је са западне стране и делом северне и јужне фасаде имала и отворени трем артикулисан лучним пролазима.

У порти се налази и црквени дом посвећен Светом Сави и надстрешнице за потребе обављања погребних обичаја на гробљу лоцираном западно од ограде порте.

118 Г. Мјур Макензијева и А. П. Ирбијева, *Путовање по словенским темљама Турске у Европи*, Београд 1868, 210.

119 Т. Станковић, *Путне белешке по Старој Србији: 1871 – 1898*, Београд 1910, 113; Б. Нушић, *Косово (Опис земље и народа)*, Београд 1986, 273.

КОСОВСКА КАМЕНИЦА

БЕРИВОЈЦЕ - ЦРКВА СВЕТОГ ЈОВАНА

БЕРИВОЈЦЕ

Беривојце (алб. Berivojçë) је насеље у општини Косовска Каменица на Косову и Метохији. Атар насеља се налази на територији катастарске општине Беривојце површине 812 ha. Први пут село Беривојце (Перивојце) се помиње у турском попису из 1455. године. Тада је имало 22 српска домаћинства. Вероватно је имало и цркву, јер се помиње православни поп.¹²⁰

Беривојце – Црква св. Јована¹²¹

На три километра западно од села налази се црква Глобарица, Ђелија Глобарич-

¹²⁰ Н. Hadžibegić, А. Handžić, Е. Kovačević, *Oblast Brankovića Opširni katastarski popis iz 1455. godine*, Sarajevo 1972, 207; М. Ивановић, *Црквени споменици XIII – XX века*, у: Задужбине Косова, споменици и знамења српског народа, Призрен – Београд 1987, 398.

¹²¹ Основ за упис у регистар: Решење Покрајинског завода за ЗСК у Приштини, бр. 338 од 19.6.1963.г. Закон о заштити споменика културе (Сл. гл. НРС бр. 51/59).

ка или црква Светог Јована која се први пут помиње у запису патријарха Пајсија, почетком XVII века. Изнад улаза у наос цркве сачувани су делови ктиторског натписа из којег се види да је било више ктитора. Црква посвећена Св. Јовану Крститељу зидана је каменом, у виду једнобродне грађевине са припратом, засведене полуобличастим сводом, са порталом и слепом нишом на западном зиду, односно петостраном апсидом на источном зиду. Стил фрагментарно сачуваног живописа - део сцене Страшног суда и неколико појединачних светитељских представа - указује на XVI – XVII век као време настанка.¹²²

Црква је у XIX веку опустела, а стручно је конзервирана и обновљена 1966/67. године, али је остала усамљена и без опслужења.

¹²² М. Ивановић, *Црквени споменици XIII – XX века*, у: Задужбине Косова, споменици и знамења српског народа, Призрен – Београд 1987, 398.

ВЕЛИКО РОПОТОВО - ЦРКВА СВЕТОГ АРХАНЉА

ВЕЛИКО РОПОТОВО

Велико Ропотово (алб. Rropotovë e Madhe) је насеље у општини Косовска Каменица на Косову и Метохији. Удаљено је 10 до 12 км од Ђилана. Нешто северније од њега је Мало Ропотово које је по предању старије. У детеру Области Вука Бранковића Османлије су у селу Ропотову пописале 23 српске куће. Под именом Ропотово оба садашња села спомиње путописац Бенедикт Курипешић. По предању село је спадало у властелинство манастира Дечана које су монаси дали у закуп ново брдском кадији који га је присвојио и на крају продао као своје другом Турчину у Трепчи. Атар насеља се налази на територији катастарске општине Велико Ропотово површине 753 ha. Данас у непосредној близини постоје два села под именом Ропотово: Големо и Мало. Најстарији родови приликом досељавања око 1750. године нису овде затекли село. Село је расло прираштајем и досељавањем.¹²³

123 Н. Hadžibegić, А. Handžić, Е. Kovačević, *Oblast Brankovića Opširni katastarski popis iz 1455. godine*, Sarajevo 1972, 198; Benedikt Kuripešić, *Putopis kroz Bosnu, Srbiju, Bugarsku i Rumeliju 1530*, Beograd 2001, 42; М. Ивановић, *Црквени споменици XIII – XX века*, у: Задужбине Косова, споменици и знамења српског

Велико Ропотово

Црква св. Арханђела¹²⁴

Црква св. Архађела је обновљена у другој половини XIX века као једнобродна грађевина са наосом и припратом над чијом се југозападном страном налази галерија. У наосу и олтарском простору, као и на стубовима који подупиру лук што одваја наос од припрате сачуван је живопис као и иконостасна преграда из 1861. са потписима сликара. Полуфигура Св. Арханђела Гаврила насликана је у плиткој ниши изнад улазног портала.

Када је 23. јуна 1897. године путовао из Ђилана за Бујановац Тодор Станковић је обишао цркву св. Архангела Гаврила у српском селу Ропотово. Т. Станковић наводи: „... и у 10 сахати стигосмо у српско село Ропотово, где на једном узвишеном месту спазих цркву у коју свратих. Чим смо код цркве дошли, црквењак је исту отворио и сазнав

народа, Призрен – Београд 1987, 414.

124 Основ за упис у регистар: Одлука о утврђивању цркве Св. Арханђела за споменик културе, бр. 1425 (Сл. гласник РС бр. 51 од 13.11.1997.г.) Закон о културним добрима (Сл. гласник РС бр. 71/94).

да сам српски консул, одмах је позвао кмета, који је за најкраће време са десетину Срба из истог села дошао у цркву, у коју су мене застали. А кад смо из цркве изашли, ови ми похвалише неког Арнауташа, који брани

Србе, од сваке напасти и кога ми приведоше да га видим. Цркву, црквењака и овога Арнауташа обдарих и пођосмо даље у 10 $\frac{3}{4}$ сахати.¹²⁵

125 Т. П. Станковић, *Путне белешке по Старој Србији*

северним дверима, на којима је насликан Свети архангел Гаврило, стоји запис о приложницима, времену осликовања и ауторима икона на иконостасу:

ИЗОВАРИСА ХРАМЪ СЕИ СЪИИ АРХАНГЕЛЪ / ГАВРАИИЛЪ: ЛЪТА Ѡ ХРТА: 1864: МЦА ИВНИИ. 18 / ВЪИСТЪ ЈЕРЕА ХРИСТА: И СИНЪ ЕГО ЈЕРЕА / ИВАНЪ ЕПИТРОПЪ СИМА СТОЙКОВЪ / СЪ БРАТИАМЪ ЗЪГРАФЪ: Х: КОСТАДИНЪ / И ИГНАТЪ ИЗ ВЕЛЕСЪ.

На овом иконостасу Костадин Крстев из Велеса и Игњат су израдили све иконе, као и икону Свете Петке која се налази у храму.¹²⁶

У близини ове живе цркве Тодор Станковић је током овог путовања обишао и остатке манастира св. Димитрија југоисточно од села Кметовца и остатке цркве у селу Мало Ропотово око које се сабор окупљао на летњег св. Николу.¹²⁷ После Првог светског рата сељаци су на том месту обновили цркву.

У цркви Светог архангела Гаврила запис о изради иконостаса остављен је на престоној икони Христа: **рѣкоѹ х. костандинъ иъ велесъ. мартъ: 10. 1861**“. На бочним,

¹²⁶ И. Женарју Рајовић, *Прилог познавању делатности велешких зографа у Рашко-призренској епархији*, Косово и Метохија у контексту балканских народа и држава књ. 2, Лепосавић 2016, 98

¹²⁷ Т. П. Станковић, *Путне белешке по Старој Србији 1871 - 1898*, Београд 1910, 16 – 17.

ДОЊЕ КОРМИЊАНЕ - ЦРКВА ПР. БОГОРОДИЦЕ

ДОЊЕ КОРМИЊАНЕ

Село Доње Кормињане налази се у области Изморник, на Косову и Метохији, на десној обали Мораве, испод огранака Карадага и испред Кончуљске клисуре. Удаљено је десетак километара од Ђилана. Године 1764. помињу се приложници манастиру Девичу из Доњег и Горњег Кормињана. У близини села се налазила стара српска црква.¹²⁸

Доње Кормињане – Црква пр. Богородице¹²⁹

Као и остале цркве овог типа на Косову и Метохији и ова црква би могла да буде веома стара. Њене основне карактеристике: олтарска апсидална ниша уместо класичне апсиде као и то да првобитним планом није

¹²⁸ А. Урошевић, *Горња Морава и Изморник*, Насеља и порекло становништва књ. 28, Штампариа Млада Србија, Београд 1935, 3 – 10, 235.

¹²⁹ Основ за упис у регистар: Одлука о утврђивању цркве пр. Богородице за споменик културе, бр. 96 (Сл. гласник РС бр. 5 од 17.2.2000.г.) Закон о културним добрима (Сл. гласник РС бр. 71/94).

био предвиђен иконостас наводи на средњи век. У сваком случају током своје историје више пута обнављана. У време израде иконостаса је проширена.

Црква у Доњем Кормињану изграђена је као једнобродно здање, од камена неправилног облика. Има правоугаону основу и простор подељен на олтар и наос, који је засведен полуобличастим сводом. Црква је делимично укопана у земљу, тако да се у храм силази преко три степеника. У олтарском простору налази се полукружна апсидална ниша уз коју је смештена часна трпеза, као и две мале и ниско постављене нише за проскомидију и ђаконикон. У спољашњој обради апсида је добила неправилан облик са три плитке нише на средини. Уз јужни зид цркве налази се трем, који је затворен са западне и источне стране, а који је некада био у потпуности затворен и спојен са данашњом спољашњом припратом која се налази у западном делу.

Једну од карактеристика цркве представљају прислоњени лукови који се јављају у средишњој зони северног и јужног зида наоса. Овим конструктивним елементом црква у Доњем Кормињану

сврстава се у скупину коју представља једноставан тип цркава које су се градиле од камена као једнобродна здања са полукружним или вишестраним апсидама, полуобличастим сводом и прислоњеним луковима на бочним зидовима. По овом решењу црква у Доњем Кормијану се разликује од скоро свих других очуваних цркава на Косову и Метохији јер је овако решење јесте уобичајено на простору јужно од Ниша али не и на Косову. Оваквих цркава има доста и у Херцеговини али не и у Србији северно од масива Копаоника и Јастрепца. Један од ретких изузетака је у цркви у Пољни код Трстеника али је она саграђена око 1840. године. Дакле, што се тиче прислоњених лукова црква у Доњем Кормијану претставља реткост на простору Косова и Метохије. У осталим решењима је врло типична за косово и Метохију.

Сликани програм у цркви у Доњем Кормијану прилагођен је архитектури храма и остварен у складу са поукама у ерминијама, чак и када је речо принципу осликавања свих зидних површина. Зидно сликарство конципирано је зонски, сликањем фигура и сцена у две хоризонталне зоне, уз осликавање свода. На бочним зидовима цркве сликарство је изведено у складу са

структуром простора који је артикулисан прислоњеним луцима. У првој зони преовлађују јеванђелисти и свети ратници, односно мученици, док су у другој зони сцене из хришћанске историје сликане тако да се могу читати линеарно од јужног зида олтарског простора. У цркви Успења Богородице у Доњем Кормијану сачувано је зидно сликарство под тремом на јужној страни цркве, као и на западној фасади и јужном зиду спољашње припрате.¹³⁰

На осликавању цркве ангажовани су Аврам Дичић, Зафир, Тодор и Спиро, о чему сведоче два записа, која се налазе са обе стране јужног улаза. На јужној фасади, изнад ниског улаза у цркву, налази се лунета осликана сценом Успења Богородице, испод које је остављен запис.¹³¹

**ѢЖДѢВЕНІЕ ѢПОСПѢНІЕМЪ ПРЕСТѢА
БѢЦИ ЗОГРАФИСАА ВОЛЕТО НА. 1870: СОПО /
ТРЪЖДЕНІЕ СЕЛСКИ КОРМІАН"ЦИ, ПЕРВИЙ. ВІСТЪ.**

130 Детаљније о зидном сликарству у овој цркви видети у: И. Женарју, Зидно сликарство у цркви Успења Богородице у слеу Доње Кормијане, Баштина св. 37, Лепосавић 2014, 281 – 305.

131 Ивана Женарју, *Дебарски зографи на Косову и Метохији*, Саопштења XLIV, Београд, 2012, 220; И. Женарју, *Зидно сликарство у цркви Успења Богородице у слеу Доње Кормијане*, Баштина св. 37, Лепосавић 2014, 283

стáнко. пáднóвѣ. георгіа деніи́нъ: епíтро /
пíвiшa iлiа стeпáнъ. рíста Ивановъ. и́папа
и́ванъ. рíста цвeткóвѣ. стáнко стáнъ
/ стóйко цвeткo. рíста пeткóвѣ: стóйко
бoгдáнъ. áнко милошъ. стoáнъ стíкo. /
дeнчa стaнoá. / зoгрáфъ аврaам дичовъ
и́дрвжiнaхъ éго зaфíръ. и́тодоръ спíро:
мъцъ мáиa / ... тресончe дeвoрскѣ дeржaвѣ

Са друге стране улаза, на јужном зиду у унутрашњости храма, налази се скраћена варијанта записа, у ком се наводе само подаци о сликарима и времену завршетка радова:¹³²

и́спiсaсa сéй хрáмъ прeстѣя вiца /
волeто нá: 1870: вoмeсeцъ мáиa / во дeнъ :10:
зoгрáфъ аврaáмъ дичов / и́дрвжiнaхъ éго.
зáфíръ. тодоръ. i спíро / ѿ дeвoрскѣ дeржaвѣ
ѿ сeлo трeсaнчe

Из ових записа сазнајемо да је Аврам Дичић предводио скупину у којој су се у том тренутку налазила још три зографа. Син чувеног Дича Зографа, Аврам Дичић стекао је основне поуке о сликарству од оца и црквеним сликарством бавио се широм Балкана.

Фреска св Христифора из села Доњи Кормињани код Ђузилана, из XIX века, споменута у једном питању верника, била

је повод да епископ Павле 1976. напише свој рад о светом Христофору. Павле (Стојчевић) био је тада, 1976, епископ рашко – призренски. У Гласнику СПЦ редовно је одговарао на питања и недоумице верника, па је у марту те године на ред дошло и питање о светом Христофору из Доњих Кормињана код Ђузилана. Кроз тај текст указује нам се као изузетан православни учењак, одличан писац, а није изостала ни његова позната духовитост. „... Такав лик налази се у једном медаљону на икони у Цркви светог Николе манастира Градишта код Бара у Црној Гори, који се у туристичком водичу Бранка Живковића и Бора Радоњића резолутно назива 'Св. магарац', пише каснији патријарх српски. „Није лако објаснити како су они дошли до сазнања да је овде представљен баш као 'свети магарац', с обзиром да лик има мале уши, сличне псећим или коњским, али никако магарећим, сем ако не због туристичке атрактивности, или доказа верске затуцаности и глупости.” Иначе, његов лик постоји још, кад је реч о Србији, у манастиру Суково и цркви св. Петке у Малчи код Ниша.

132 Исто

ФЕРИЗОВИЋ (УРОШЕВАЦ)

ФЕРИЗОВИЋ (УРОШЕВАЦ) - ЦРКВА Св. КРАЉА

Урошевац – Црква св. краља Уроша

Урошевац је општинско средиште на крајњем југу Косова поља. Урошевачка стара црква је подигнута 1901. године, али је напуштена 1929. године када је довршена изградња нове цркве Св. краља Уроша. У новој цркви се чува занимљива збирка икона млађег времена.

У Феризовићу (Урошевцу) је постојала црква још 1897/8. године. О њој је кратко писао Т. Станковић:¹³³ „У Феризовићу живе Арнаути, Срби, католици и неколико цинцара досељени од кад је прорадила железничка пруга. Срби у Феризовићу имају цркву (Параклис) а кроз који дан отвориће и школу, за коју већ толико година траже дозволу од турске власти.¹³⁴ Српски је свештеник уважени поп Анта Никшић, син честитог Србина и старог свештеника у Срећкој попу Николе Никшића. Поп Анта

¹³³ Т. П. Станковић, *Путне белешке по Старој Србији 1871 - 1898*, Београд 1910, 49

¹³⁴ Ускоро је отворена српска школа и за учитеља постављен Сава Јовановић, а 1908. године отворена је и грчка школа у Феризовићу као и у Липљану. Исто.

је био више година учитељ у Штрпцу и као такав се је запопио 1892. год. у Приштини. Запопио га је Митрополит Мелентије, када је запопио од школованих људи још и Станоја Рашића из Добротина на Косову и учитеља добротинског и поставио за пароха на место умрлог попа Ристе у Приштини; Димитрија Стојановића, богослова и учитеља Неродимског, и Деспота Илића, богослова. Католици имају свога фратора а Арнаути хоцу и нову џамију.“

Саборну цркву Светог Цара Уроша у граду Урошевцу, саградио је Јосиф Михаиловић, архитекта из Скопља, између 1929 и 1933. год. То је петокуполна црква монументалних димензија, чији је склоп инспирисан Грачаницом. Збирка икона, припада периоду српског средњовековног иконописа, укључујући и икону Свете Тројице, коју је осликао Јосиф Радевић из Лазаропоља 1896. године. Црква има заветне дарове из 1909, кадионицу и неколико звона која су донирале жене Крагујевца 1912. Иконостас је из XIX века, израђен у дуборезу, и дар је српског краља Александра.

ШТИМЉЕ

МУЖИЧАНЕ - ЦРКВА

МУЖИЧАНЕ

Село се налази у општини Штимље на Косову и Метохији. Село је у равници, на Грковљачкој (Штимњанској) реци, између села Рашинца и Војновца.

Збијеног је типа. На махале се не дели, већ се два сеоска дела подељена реком узајамно зову Отуд реке и Одовуд реке.

Између овог села и Војновца је топографски назив Старо Село. Ту је једна црквица, а ту је и гробље овог села. Не зна се кад је и зашто село измештено одатле. У селу има старинаца.

Мужичане – Црква¹³⁵

Десетак километара северозападно од Урошевца, поред Штимаљске реке, смештено је село Мужичане. Први пут се помиње 1455. у турском попису области Бранковића. Стара сеоска црква са гробљем смештена је на крају села.

¹³⁵ Основ за упис у регистар: Решење Покрајинског завода за заштиту споменика културе у Приштини, бр. 117 од 9.5.1983.г. Закон о заштити споменика културе (Сл. лист САПК бр. 19/77).

ЛИПЉАН И ОКОЛИНА

БАТУСЕ - ЦРКВА СВЕТЕ НЕДЕЉЕ

БАТУСЕ

Батусе се налази близу ушћа реке Грачанице у Ситницу, недалеко од Приштине. Налази се у равничарском делу, на централном Косову. Први очувани помен о Батусу је у повељи краља Милутина манастиру Грачаници. У османском попису из 1455. године наводи се да село има преко 80 српских кућа и православног свештеника Димитрија. У књизи дародаваца, Катастиху манастира Девича, помињу се из године у годину од 1761. до 1780. године Срби приложници из овог села међу којима је и поп Јанко.¹³⁶

136 Н. Hadžibegić, А. Handžić, Е. Kovačević, *Oblast Brankovića Opširni katastarski popis iz 1455. godine*, Sarajevo 1972, 223; Б. Живковић, *Грачаничка повеља*, Београд 1992, 1 – 101; М. Ивановић, *Црквени споменици XIII – XX века*, у: Задужбине Косова, споменици и знамења српског народа, Призрен – Београд 1987, 394.

У селу је постојала стара црква Света Недеља, обновљена 1936. године. Године 1986. српски и црногорски житељи Батуса упутили су петицију и походили скупштину Србије и Југославије због насиља које су над њима вршили тамошњи Албанци, њихови суседи.¹³⁷

Батусе – Црква св. Недеље

Као што смо навели, у селу је постојала стара црква коју је око 1830. године порушио Јашар бег Џинић.¹³⁸ На темељима ове цркве је 1932. године подигнута нова црква посвећена св. Недељи.

137 До 1988. године припадало је општини Приштина, од 1988. године припало је новоформираној општини Косово Поље.

138 В. Р. Петковић, Ђ. Бошковић, *Високи Дечани I*, Београд 1941, 16; Ј. Поповић, *Живот Срба на Косову 1812-1912*, Београд 1987, 220.

ДОБРОТИН - ЦРКВА СВЕТОГ ДИМИТРИЈА

ДОБРОТИН

Село Добротин је у равници, на Жеговачкој реци, која ту, у пољу, пресушује у лето. Збијеног је типа. Помиње се у османском дефтеру из 1455. године. Имало је 41 кућу, две удовице и 18 нежењених. У селу се не спомиње свештеник али се спомиње син попа.¹³⁹ Дели се на четири махале: Гуђића, Русимова, Рашића и Ђурчића. Називи махала су по јачим родовима у њима. Добротин је, колико се зна, од XVIII века био чифлик, на коме се становништво често смењивало, из кога разлога сада у њему нема старинаца. На овом чифлику су се насељавали и Арбанаси, али се нису одржали и ослобођење од Турака у балканском рату није затекло ниједног Арбанаса у Добротину.

¹³⁹ Н. Hadžibegić, А. Handžić, Е. Kovačević, *Oblast Brankovića Opširni katastarski popis iz 1455. godine*, Sarajevo 1972, 401.

Добротин – Црква св. Димитрија¹⁴⁰

Црква је укопана у земљу око метар и по. Подигли су је мештани села својим прилозима, како је записано у проскомидији. То је једнобродна грађевина, изведена притесаним каменом, у новије време омалтерисана.

Костадин Крстев је у цркви Светог Димитрија у Добротину 1862. године ангажован на изради живописа и икона за иконостас. На трозонском иконостасу сликар је оставио свој потпис на престоној икони са приказом Христа Сведржитеља¹⁴¹

¹⁴⁰ Основ за упис у регистар: Одлука о утврђивању цркве Св. Димитрија за споменик културе, бр. 93 (Сл. гласник РС бр. 5 од 17.2.2000.г.) Закон о културним добрима (Сл. гласник РС бр. 71/94).

¹⁴¹ М. Ивановић, *Натписи и орнаменти на надгробним плочама, иконама и звонима српских цркава на Косову и Метохији XIV-XIX/XX век*, Косовско - метохијски зборник 2, Београд 1998, 26; И. Женарју Рајовић, *Прилог познавању делатности велешких зографа у Рашко-призренској епархији*, Косово и Метохија у контексту балканских народа и држава књ. 2, Лепо-

Фреска
св. Димитрија
патрона цркве
у Добротину

рѣкѣю . ѿ . констадинѣ зѡграфѣ иѣ вѣлестъ
1862

Констадину је и у овој цркви помагао зограф Игњат, што се види и из делимично оштећеног записа у ниши у јужном зиду.¹⁴² У овој цркви зографи су остварили опсежан програм зидног сликарства које прекрива све зидне површине у ентеријеру, развијајући се у три зоне, као и на своду.¹⁴³

Милосав Гуцић са својим братанцем Димитријом који је био свештеник,

савић 2016, 98

142 М. Ивановић, *Натписи и орнаменти на надгробним плочама, иконама и звонима српских цркава на Косову и Метохији XIV-XIX/XX век*, Косовско - метохијски зборник 2, Београд 1998, 27

143 И. Женарју Рајовић, *Прилог познавању делатности велешких зографа у Рашко-призренској епархији*, Косово и Метохија у контексту балканских народа и држава књ. 2, Лепосавић 2016, 99

надоградио је и проширио Цркву Св. Димитриј у Добротину 1868 године са верницима из Добротина, Смолуша и Словиња.

Порта је ограђена високом оградом.

Школа је почела са радом 1885 године и била је друга српска школа у Приштинској нахији у то време. Школа је почела да се гради 1831 или 1833 године, као парохијски дом, и чекала је да почне са радом пуних 50 година. Први ученици су у овој школи кренули 1884 године. После Балканских ратова, одмах се отворило и одељење за девојчице.

ДОЊА ГУШТЕРИЦА - ЦРКВА Св. КНЕЗА ЛАЗАРА

ДОЊА ГУШТЕРИЦА

У османском дефтеру из 1455. године спомиње се само Горња Гуштерица као село са 47 куће и две удовице. Спомиње се и поп Ивче.¹⁴⁴ Доња Гуштерица је српско село, 5 км североисточно од Липљана, настало издвајањем од Горње Гуштерице ферманом султана Махмуда I (1729 – 1730) са обавезом да његови житељи Срби гаје соколове и сваке године их односе у Цариград.¹⁴⁵

Доња Гуштерица – Црква св. кнеза Лазара

Стара дотрајала црква Усековање светог Јована обновљена је од 1901. до 1910. године али је том приликом променила патрона у посвећена Видовдану и кнезу Лазару. У црквеној порти тада је подигнута

144 Н. Hadžibegić, А. Handžić и Е. Kovačević, *Oblast Brankovića*, Сарајево 1972, 188; М. Ивановић, *Црквени споменици XIII – XX века*, у: Задужбине Косова, споменици и знамења српског народа, Призрен – Београд 1987, 402.

145 М. Ивановић, *Црквени споменици XIII – XX века*, у: Задужбине Косова, споменици и знамења српског народа, Призрен – Београд 1987, 436.

прва српска школа у овом крају, као једна од тада најлепших зграда српских школа.¹⁴⁶

Горња Гуштерица црква свете Недеље

У оближњем селу Горња Гуштерица, поред реке, постоји црквиште посвећено светом Илији и рушевине цркве Св. Пречисте са старим гробљем унаоколо. На темељима једне од њих подигнута је нова црквица Света Недеља.

146 Исто.

Нова црква св. Петке
у Лапљем селу

ЛАПЉЕ СЕЛО - ЦРКВА СВЕТЕ ПЕТКЕ

ЛАПЉЕ СЕЛО

Лапље село је српско село, 14 км јужно од Приштине на магистралном путу Приштина – Скопље. Помиње се у Грачаничкој повељи као Лапов. У османском дефтеру из 1455. године уписано је 87 српских кућа са поповима Степаном и Оливером. У Девичком катастиху од 1766. до 1779. године његови житељи давали су више пута прилоге манастиру Девичу.¹⁴⁷

Лапље село – црква св. Петке

По подацима Бранислава Нушића у Лапљем селу је крајем XIX века постојала црква посвећена св. Петки али је била затворена и без свештеника.

147 Н. Hadžibegić, А. Handžić i Е. Kovačević, *Oblast Brankovića*, Sarajevo 1972, 216; Р. Ивановић, *Земљишни поседи Грачаничког властелинства*, ИЧ XI (1961), 253 – 264; Б. Живковић, *Грачаничка повеља*, Београд 1992, 1 – 101; М. Ивановић, *Црквени споменици XIII – XX века*, 467;

Ову цркву је затекао Тодор Станковић 1897/8. године:¹⁴⁸ „Западно од Грачанице на један сахат је село звано Лапље Село, које има 40 српских кућа а арнауташка ни једна. У великом гробљу, близу села, на темељима старе цркве сељани су приправили је-дну црквицу, која још није освећена. Заузимањем Јована Цоцића из истог села и његових сељака подигнута је и отворена школа. Учитељ им је Апостол Васић. У овом селу постоји један конак Јашар - пашиних потомака. Кроз село је и главни друм Приштина – Призрен. Парох им је из Грачанице.“ Аустријски конзул је 28. маја 1904. године своје надређене известио о цркви у Лапљем селу.¹⁴⁹

На темељима ове цркве пре Другог светског рата подигнута је нова и велика црква такође посвећена хришћанској подвижници светој Петки или Параскеви.

148 Т. П. Станковић, *Путне белешке по Старој Србији 1871 - 1898*, Београд 1910, 90

149 vgl. Zambaur an Gołuchowski, Mitrovica, 28. Mai 1904. HHStA PA XXXVIII/Kt. 385.

ЛИПЉАН - ЦРКВА ВАВЕЂЕЊЕ БОГОРОДИЧИНО

ЛИПЉАН

Липљан је град на Косову пољу. У доба Римског царства, под називом Улпијана, био је један од главних градова Дарданије и најзначајнијих градова у унутрашњости Балканског полуострва. Истовремено, једна од најважнијих станица на римском путу од Скадра и Љеша до Ниша. Град је срушен у време Сеобе народа, а обновио га је цар Јустинијан I Велики (527 – 565) и дао му нови назив *Iustiniana Secunda*. Међутим, стари римски назив *Ulpiana* је опстао и сачуван је у нешто измењеном облику — *Lipiana*, *Lipenion* — а онда су га досељени Срби словенизирали у облик Липљан, па се под тим називом јавља у средњовековним споменицима. Код Липљана су се укрштали многи путеви: од Звечана или Трепче ишло се за Приштину, Липљан, Скопље и даље на југ, а често се из Приштине и Липљана скретало према истоку за Ново Брдо. Византијски историчар Јован Скилица помиње Липљан када бележи да су се 1018. многи градови предавали цару Василију II (976 – 1025), а међу њима Пелагонија, Морвизд и Липљан (**Lipenion**). Охридска

архиепископија, коју је после пропасти Самуиловог царства основао Василије II, имала је 31 епископију, међу којима је била и Липљанска.¹⁵⁰ Крајем XI века позорница сукоба Византијског царства и Србије постаје Косово поље. Граница се налазила између градова Липљана, који је био византијски, и Звечана, који је припадао Србима. Српски велики жупан Вукан је 1093. спалио Липљан (**Lipenion**) и опљачкао околне области. Био је то повод да византијски цар Алексије I Комнин (1081-1118) покрене поход против Срба и лично дође у Скопље. Вукан, који се повукао у Звечан, понудио је преговоре и обећао да више неће угрожавати византијско погранично подручје. Међутим, велики жупан се није држао договорених обавеза, обновио је непријатељства и нанео тежак пораз византијском војсковођи Јовану Комнину. Штавише, напао је област Скопља и Полога, а потом и подручје око Врања, па је византијски василевс 1094. поново дошао у Скопље. Алексије I Комнин је исте године дошао у Липљан и после

150 О липљанској епископији види: Д. Јањић, *Iustiniana Secunda – Липљанска епископија*, Црквене студије, 8, Ниш, 2011, 229 - 241.

преговора успостављен је мир који су Срби јамчили угледним таоцима, Вукановим синовцима, Урошем и Стефаном Вуканом. Теофилакт, архиепископ охридски, помиње епископа липљанског против кога се пред сино дом Охридске архиепископије водио некакав судски поступак. Овај спор се даје у време око 1093/94, а првосвештеник Липљана је привремено био суспендован. У следећих стотинак година историја Липљана остаје сасвим замагљена. Зна се даје Стефан Немања освојио град између 1180. и 1190. године. У сваком случају, област и град Липљан, као и неки други крајеви, после 1190. остали су у српским рукама. Липљан се помиње и као једна од тачака на путу византијског посланства које је, по свој прилици између 1267. и 1269, долазило у Србију да преговара о браку младог Милутина и Ане Палеологине, кћери цара Михаила VIII (1259-1282). Као византијски најамници, Татари су у пролеће 1283. продрли до Липљана и Призрена, али су били поражени и знатан број их се удавио у набујалом Дриму. Када је реч о црквеној историји, треба нагласити да је Липљанску епископију, која је припадала Охридској архиепископији, свети Сава изузео и припојио Српској архиепископији

1220. године, с надлежношћу над делом територија које је Стефан Немања претходно преотео од Византије. Због померања границе између Византије и Србије, током XIII века, српска црква је у неким периодима губила ову епархију или поједине њене делове. Тек после Милутинових освајања из 1282. за Липљанску епископију су наступили мирнији дани. Знамо и за неке епископе Липљана: од 1220. Мавројан, Варнава, Сава и Јован, крајем 13. века Сава и Илија, почетком 14. столећа најпре Андо-није, а затим Игњатије. Седиште Липљанске епископије у оквиру Српске архиепископије налазило се у месту Грачаница, а на темељима старије цркве краљ Милутин је подигао нову црквену грађевину посвећену празнику Благовештења. Сматра се да је завршетак радова на изградњи манастира Грачанице био 1321. године. Попут неких својих претходника, краља Стефана Уроша, на пример, и Милутин је даривао властелинство Липљанске епископије. Пр. Богородица у Грачаници добила је повластицу од Милутина да на храмовни празник Благовести (25. март) може држати панађур. То значи да је, попут већих градова као што су Призрен, Пећ или Скопље, имао панађур. У сачуваним изво-

рима се помиње да је у Липљану било занатлија и робова. Познато је, такође, да су о неким спорним имовинским питањима Липљанске епископије 1314 – 1316, по свој прилици на сабору, одлучивали краљ Милутин и Драгутин са архиепископом Савом III. У Липљану је пре 1331. подигнута црква Ваведења Богородичиног и после 1336. поклоњена Спасовом пиргу у Хиландару. Пошто је првобитни живопис страдао у пожару, црква, чији је ктитор био непознати властелин, поново је живописана средином XIV века. Последње деценије у историји Липљана као српског града у приличној мери су замагљене. Град се извесно време налазио под влашћу кнеза Лазара, а онда је ушао у састав области српске великашке породице Бранковића. После утамничења и смрти Вука Бранковића (октобар 1397), његовим наследницима је остао само мањи део некадашње простране области. Догодило се да су нешто преузели Лазаревићи, али су сва важнија места била у поседу Османлија. На тај начин је у неким деловима Србије започело раздобље несвакидашњег двовлашћа које је потрајало током следећих шездесетак година. Познато је да је Мехмед II Освајач после освајања Новог Брда (1455) запосео Призрен, Липљан, Бихор у долини Лима, као и Приштину са околним подручјем. Летописац је забележио да том приликом сул-

тан „мноштво рода хришћана исече». Османлијским походом је заузета читава некадашња област Вука Бранковића и окончана двојна српско турска управа. Тако је Липљан, некада славни римски град *Ulpiana*, у доба Византије седиште епископије, за време српске средњовековне државе помињан и као трг, по доласку Турака сведен на село које је на почетку XVIII века опустело, да би касније поново било насељено.¹⁵¹

151 Р. Радић, *Липљан*, у: Лексикон градова и тргова средњовековних српских земаља, Београд 2010, 167 – 169. За детаље видети и у: *Corpus Fontium Historiae Byzantinae* 5 Hans Thurn (ed) Ioannis Scylitzae, *Synopsis Historiarum*, 357,69; *Corpus Fontium Historiae Byzantinae* 40.1 – Annae Comnenaе, *Alexias*, *Recensuerunt Diether R. Reinsch et Athanasios Kambylis*, *Berolini et Novi Eboraci* MMI, IX 4, 2 (52); 4, 2 (55.58), 4,4 (81); *Византијски извори за историју народа Југославије* III, Београд 1966, 124, 305, 308, 385 – 388; *Византијски извори за историју народа Југославије* VI, Београд, 28; Архиепископ Данило, *Животи краљева и архиепископа српских*, Загреб 1866, 111; Ст. Новаковић, *Законски споменици*, Београд 1912, 422, 486, 490, 633 – 635; М. Павловић, *Грачаничка повеља*, *Гласник СНД* 3 (1928), 105-140; Б. Живковић, *Грачаничка повеља*, Београд 1999, 1 – 99; F. Miklosich, *Monumenta serbica* 4, 122, 123, 264,562,565; Љ. Стојановић, *Стари српски родослови и летописи*, Београд С. Карловци 1927, 19 бр. 8, 194 бр. 507, 238 бр. 700, 279 бр. 1060; Б. Тодић, *Грачаница: сликарство*, Приштина 19992, 46, 63 – 68 (Грачаничка повеља); И. Снегаров, *История на Охридската архиепископия* I, Софил 1924, 25; Ђ. Бошковић, *Римске рушевине код Грачанице*, *Старинар* 4 (1928) 269 – 272; E. Čerškov – Lj. Popović, *Ulpiana*, *Glasnik MKM* 3 (1958), 275 – 280;

Липљан –

Црква ваведење Богородичино¹⁵²

Црква Ваведења у Липљану подигнута је вероватно у другој или трећој деценији XIV века. Српски краљ Стефан Душан даровао је 1331. године светогорском манастиру Хиландару.¹⁵³

І. ... Приложи и краљквѣство ми келии Спасовѣ, пирьгоу, мали даръ сы, цркъвъ прѣсветык Богородице оу Липланы.

Приликом конзерваторских радова утврђени су испод цркве темељи две тробродне базилике – једне старо-

В. Ј. Бурић, *Византијске фреске у Југославији*, Београд 1974, 83; М. Паровић – Пешикан, *Античка Улпијана према досадашњим истраживањима*, *Старинар* н. с. 32 (1982) 57-72; М. Јанковић, *Липљанска епископија и Грачаничка митрополија*, *ИЧ* 29 – 30 (1982-83) 27-37; М. Живојиновић, *Хиландар и пирг у Хрусији*, *ХЗ* 6 (1986) 59-82; С. Ђурчић, *Грачаница: историја и архитектура*, Приштина 1999, 19, и даље према регистру; М. Благојевић, *Територије кнеза Лазара на Косову и Метохији*, *Косово и Метохија прошлост, садашњост, будућност*, Београд 2007, 5 – 18.

¹⁵² Основ за упис у регистар: Решење Завода за заштиту и научно проучавање споменика културе НРС у Београду, бр. 1737 од 19. 10. 1947 г. Закон о заштити споменика културе и природних реткости (Сл. гласник НРС бр. 54/4).

¹⁵³ С. Новаковић, *Законски споменици српских држава средњег века*, Београд 1912, 486

хришћанске и једне позновизантијске. Данашња црква је једнобродна грађевина пресведена полуобличастим сводом, са споља тространом а изнутра полукружном апсидом. Грађена је каменом у алтернацији са опеком, а фасаде су украшене плитким лезенама и слепим аркадама. На многим фрескама и иконостасу урезано је још преко седамдесет записа који говоре о даљој судбини цркве, све до XX века. За цркву је карактеристичан првобитни зидани иконостас из XIV века (до висине од три и по метра), који је приликом прве обнове у XVI веку био назидан до свода. Тада је у западном делу грађевине подигнута још једна преграда, чиме је унутрашњост храма рашчлањена на олтарски део, наос и унутрашњу припрату, а порушени горњи делови цркве су обновљени. Уз западну страну била је подигнута спољашња припрата са двосливним кровом. Црква поново опустела у XVII веку. Почетком XIX и почетком XX века била у два маха обнављана.

У цркви је сачувано око 95 м² живописа у два слоја из XIV века и XVI – XVII века. Првобитно сликарство, делимично сачувано, оштећено је и у пожару. Ктитор живописа, непознати велможа, насликан је у ниши северном зиду наоса. Лик ктитора

је поред сачуваног великог лика св Николе. Овај податак као и декоративна концепција цркве, њен спољашњи изглед и унутрашњи распоред указују да је храм био придворна црква неког властелина или црквеног великодостојника. Од осталог живописа XIV века очувани су делови ликова и орнаментата црквених архијереја из композиције. Поклоњење жртви у апсиди и редак остатак сцена из циклуса Великих празника и Страдања Христових у наосу: Благовести, Неверство Томино, Пењање на крст, Визија Петра Александријског и других. Све су оне услед пожара измениле боју и добиле руменкасти тон. Ово сликарство високих ликовних вредности датује се у средину XIV века али се мишљења размимоилазе када тачно. Једни сматрају да су дела настала после 1331. године а други их, због грчких натписа на фрескама датују у период након измирења српске цркве са Цариградском патријаршијом тј након 1375. године. После обнове грађевине у XVI веку отпочело је осликавање цркве новим фрескама, што је с преки-

дима трајало све до 1621. године. Обновљене су евхаристичке теме у олтару, у вишим зонама зиданог иконостаса и у наосу насликани су појединачни светитељски ликови, композиције из циклуса Великих празника и Чуда Христових, док су у припрати илустровани Страшни суд, појединачни светитељи и Исцељење вида Стефана Дечанског. Карактеристично је за ову цркву, иначе врло редак, првобитни зидани иконостас из XIV века (до висини од 3,5 м) који је приликом обнове у XVI веку био надзидан до свода. На његовој источној страни су фреске рађене у XIV веку а на западној, у наосу, фреске из XVI – XVII века. Занимљиво је и да је само на западној, спољашној фасади цркве констатован живопис у два слоја: старији из XIV века и млађи из XVI века.¹⁵⁴

Цркву у Липљану узгред спомиње и А. Гиљфердинг који је боравио у том месту

¹⁵⁴ М. Ивановић, *Црквени споменици XIII – XX века*, у: *Задужбине Косова, споменици и знамења српског народа*, Призрен – Београд 1987, 472.

1857. године:¹⁵⁵

„Допутовали смо у велико село Липљан. Некада је Липљан био град и митрополија, а помињу га и византијски историчари већ у XI веку.

Још у почетку владавине Милутинове (1282—1321) овуда је пролазила граница између Србије и Византијске Империје. Сада тамо има стотина домова, од тога око 30 православних. Сачувала се и мала црква, обновљена почетком овога века. У њој сам видео неколико подераних рукописних и старих штампаних минеја и служабника. Нових књига готово уопште нема. Престо у олтару подигнут је на римском надгробном камену постављеном наглавце, ногама увис. Са великом муком успео сам да прочитам дио натписа:

PRO. SALVTE. SVA. ET
SVORVM. EBVRNIA
EGN. ... ATIAE FILIO
RVM. ET. AELIAE. BONAE
CONIVGIS. ET. ATON (?)
AE. VICTORINAE. N
RVSTE (?). CORN. LVC.
AE SOROR (?). EX. V. P

Липљански свештеник прихватио се да ме прати до оближњег манастира Грачанице,

155 А. Гилфердинг, *Боснија, Герцеговина и Стараја Србија*, С. Петербург 1873, 162 – 163.

удаљеног два часа од Липљана, а исто толико и од Приштине.“

После десетак година поред Липљана су пропутовале британске путнице Мекензијева и Ирбијева које само наводе да се на десној обали Ситнице налази једно село са тридесетак кућа и црквом и да се оно по Гилфердингу зове Липљан.¹⁵⁶

М. В. Веселиновић је пролазио кроз Липљан 6. децембра 1893, и 1. јануара 1894. године, али се оба пута задржао по 15 минута: село, стару цркву и школу само са железничке станице. Но касније је у Приштини разговарао с људима из Липљана, нарочито са старим поп Јованом. У то време је у Липљану било око 50 кућа само српских, а место је имало и стару цркву и школу.¹⁵⁷

У Приштини је од поп Јове чуо исту причу о разваљивању цркве у Липљану коју је нешто раније чуо и М. Милојевић.¹⁵⁸ Пошто се ове приче разликују углавном у детаљима а Веселиновић ју је чуо од поузданијег сцедока даћемо овде само Веселиновићеву верзију.¹⁵⁹

„Ова ме је прича¹⁶⁰ нагнала да распитам у Приштини не би ли ми који знао казати име и потомке тога брзоног младића, који је спасао липљанску цркву од рушења.¹⁶¹ Многе сам распитивао по Приштини, па сам слабо што сазнао. Сећају се приче, али не знају који је био тај младић. Од једнога сам само у Приштини чуо да се тај младић звао Ђока Биленцетовић, вели има и сада једног сродника у Приштинн обућара. Учитель, липљански причао ми је да та прича постоји у Липљану, и да се тај човек звао Ђока Војиновић, али да он тада није умро, већ се после женио. Додао је још

156 Г. Мјур Макензијева и А. П. Ирбијева, *Путовање по словенским темљама Турске у Европи*, Београд 1868, 168 – 169.

157 М. В. Веселиновић, *Кроз Косово*, Годишњица Николе Чупића XIV, Београд 1894, 330

158 М. С. Милојевић, *Путонис дела првае Старе Србије књ. 1*, Београд 1871, 147 – 148.

159 М. В. Веселиновић, *Кроз Косово*, Годишњица Николе Чупића XIV, Београд 1894, 332 – 336.

160 Мисли на причу М. Милојевића.

161 Милојевићу није било познато име тог младића.

да је Војиновић ишао за један час и по од Липљана у Приштину и вратио се са 7 ока клинаца. Његова је кућа, вели, најстарија у Липљану, нико не зна откад је она ту, а за друге се све зна.

Тек кад ми је дошао стари поп Јован из Липљана, та жива историја, почео ми је причати овако: Јашар – паша је много пута насртао да развали стару липљанску цркву. Први пут је развалио припрату и од тога камења начинио онај мост на Ситници код Липљана. То је могло бити око 1804 године. После је опет једним злим удесом хтео да развали и праву стару цркву. Почне гонити Србе да сами разваљују своју цркву, а он само да гледа, али се ни један није хтео прихватити тога посла, сваки је избегавао, чудило се и крстио шта ће од њих још бити, и какве их још црње невоље очекују. На вику и дреку пашину и његових ђајалара нашао се неки сулудаст Србин из села, звали га Парађидија, те се попео на цркву и почео да руши, за њим се поткаче и неки Турци; али у један пут Парађидија занеми, уста му се узела, а Турцима ноге! Кад то чудо види Јашар-паша, одмах дозове попа Ђорђа, мојега оца, те је читао молитве и Турцима и Парађидији. Том приликом паша

се јако поплашио, те не само да није квариио цркву, но је дао камења и пара да се начини припрата, коју је пређе развалио.

После неколико година дођу пашини ђајалари у Липљан да разваљују цраву. Тада се село нађе опет у чуду и бризи за својом старом црквои. Почну молити и преклињати ђајаларе да им не дирају бар у ту једну цркву, и да је оставе, те да се околна раја моли Богу у њој; али се верне слуге Јашар – пашине и не окреташе на молбе и вапаје сељана. Јадни сељани принели су им у том тренутку неколико печених јагањаца и овнова да ручају. Халапљиве потурице Арнаути приседну око маснога печења и почну јести, а после ручка да отпочну рушити цркву. Најзад на толике молбе сељана, а нарочито за рад доброга овнујскога печења, рећи ће један најстарији: „Море, рајо, баш кад толико молите за ову вашу цркву, онда нека један од вас одмах трчи у Приштину Јашар – паши и нека га замоли, па ако он заповеди да вам остане црква, ми је нећемо дирати; али ако не донесете абера од паше док ми ручамо и 7 ока клинаца у зубима, ми ћемо почети рушити цркву.”

Сељаци се сада стали тешкати и мучити шта да раде. Знају да се не може отићи од Липљана у Приштину и вратити се натраг док ђајалари још ручају, јер од Липљана до Приштине има добра три часа, и толико одонуда, свега шест часова. Дакле неје могућно прећи шест часова пута за један час, за које би време, од прилике, јели Турци. Почну се тужити и јадиковати сељани у селу шта су им рекли ђајалари, оно што се не може извршити.

Ту нужду и невољу чује једно момче, Ђорђе (звали су га Ђока) Војинчетовић из Липљана, из најстарије куће. Изиђе оно пред Турке, и рекне: „Ја Божјом помоћу идем у Приштину код Јашар – паше, и ако вам не донесем абера од паше док сте ви још за совром, онда разваљујте цркву као што сте наумили“. Турци му само додадоше из подсмеха: „Не заборави, море, да донесеш и 7 ока клинаца у зубима.“ Ђорђе им одговори: „Бог ће их донети.“

Ђорђе пође пут Приштине. Сељаци га испраћаху сузним очима, и слабо се уздаху у ту помоћ.

Мало за тим Војинчетовић ишчезе у равноме косовском пољу. Турци осташе да се сладе и једу овнујскога печења, и расхлађују бистричком водом. Сељаци се вајкају и само погледају кад ће се ови зликовци најести и дићи да почну разваљивати цркву. Турци ручају, сладе се, почињу лакше јести и одмарати се. Сељаке нека језа хвата, и чини им се да је време већ прошло, и да се оно момче неје одмакло од Липљана ни за један час пута.

Ућутали се Турци око совре, по који грицне маснога печења, па замишљен навали се на лакат, други преклапају очима, сан их хвата.

Настало ћутање и с једне и с друге стране. Тек млади Војинчетовић стаде пред Турке, испусти седам ока клинаца и пружи им печат Јашар – пашин! Турци се тргоше и зачуђено погледаше. Сељаци се примакоше ближе. Ннко још не верује. Ну кад Турци сагледаше печат пашин, учинише темена, пољубише га и одоше из села.

Цело се село слегло око младога Борђа Војинчетовића. Сви га гледају и мило им је било. Питају га стари људи: „синко, како оде и дође, и толики пут пређе за један час; крила да си имао, не би могао прећи толики пут за ово кратко време.»

Ђорђе скромно одговараше: кад сам пошао одавде, ишао сам као и увек, ну што сам брже корачао све ми је лакше било, као да ме је нешто носило.

Сељаци се заплакаше, па се окренуше цркви и прекрстише се. Ђорђе их је само смерно гледао.

Овако прича стари поп Јован, који већ 60 година како попује у Липљану. Додао је још, да је кућа овога Ђорђа Војинчетовића вајстарија у Липљану, да се је после овога извршеног чина Ђорђе женио и имао деце,

и да га је овај стари поп Јован опојао и саранио. Дакле и ако овај Војинчетовић неје умро у цркви као што је г. Милојевић слушао причу о томе, ипак је овај млади Ђорђе Војинчетовић, који, може бити, води своје порекло од старих витезова Војиновића, заслужио да се спомиње млади Ђорђе Војинчетовић у липљанској цркви сваке године о Вавадењу кад слави црква, јер је његова заслуга да се и последњи атак Јашар – пашин осујети, и стара црква у Липљану очува.“

Архитектура и зидно сликарство конзервирани су 1955–58.¹⁶²

162 Р. Љубинковић Р. и др., *Истраживачки и конзерваторски радови на цркви Ваведења у Липљану*, Зборник заштите споменика културе, X, Београд 1959, 70 – 91; Петковић С., *Зидно сликарство на подручју Пећке патријаршије 1557-1614*. Нови Сад 1965, 194 – 195; М. Ивановић, *Црквени споменици XIII – XX века*, у: *Задужбине Косова, споменици и знамења српског народа*, Призрен – Београд 1987, 470 – 471; Ђорђевић И., *Зидно сликарство српске властеле у доба Немањића*. Београд 1994, 152 – 153.

СКУЛАНОВО - ЦРКВА СВЕТЕ ТРОЈИЦЕ

СКУЛАНОВО

У Грачаничкој повељи помиње се „Скуланово воденишче”. У османском дефтеру из 1455. године помиње се као српско село са 46 куће и 4 нежењена. У селу је живео и поп Никола.¹⁶³

Село је у равници, у тзв. Широком пољу, на 200 м источно од Ситнице. До српско-турског рата 1877-78. село је било разбијеног типа, јер је, поред главне групе кућа на садашњем месту, било нешто кућа и на месту званом сада Селиште. Те је куће попалио тада турски башибозук, а становништво се њихово тада пресели у главни део села. Сада је Скуланово село збијеног типа. На махале се не дели.

Скуланово – Црква св. Тројице

У селу постоји старо црквиште (које је стављено под заштиту државе)⁶⁷ и старо српско гробље. Црквиште је, у ствари, стара црква св. Тројице коју је порушио Јашар бег Џинић око 1830. године.⁶⁸

У атару села Скуланово, на сеоском гробљу налази се црква већих димензија грађена од већих тесаних блокова камена и цигле. Према остацима керамичког материјала цркве се датује у средњовековни период.

СЛОВИЊЕ - ЦРКВА СВЕТОГ НИКОЛЕ

СЛОВИЊЕ

Словиње (албански: Sllovi) је насеље у општини Липљан на Косову и Метохији. Атар насеља се налази на територији катастарске општине Словиње површине 2265 ha. Село Словиње се налази у подножју Жеговца, недалеко од Липљана. Први сачувани писани помени о Словињу су у два повељама српског краља и цара Стефана Душана из 1331. године (32. **И оу Липјани село Словина сь всѣми правинами**) и 1348. године (IV. **И село подь црквкв Словинк сь людѣми, и сь ливадами, и сь оулиганикомь (И се мекѣ селоу Словиню ...)**). Првом повељом село је даровано хиландарском пиргу Хру-

сија на Светој гори, а другом је потврђено српском манастиру Хиландару.¹⁶⁴

Словиње – Црква св. Николе

Сеоску цркву Св. Јована срушили су Албанци да би подигли сеоску џамију.

Са друге цркве, посвећене Св. Николи,¹⁶⁵ из XIV века, Албанци су скидали камење и продавали га компанији за зидање железничких мостова која је између 1871. и 1873. године градила косовску железничку пругу. Црква је обновљена 1996. године.

У планини изнад Словиња постојао је манастир Св. Ђорђа из XIV века. Манастир је почетком XIX века срушио Јашар-паша Џинић, пореклом Албанац, да би од његовог материјала зидао мостове на реци Ситници.

163 Б. Живковић, *Грачаничка повеља*, Београд 1992, 1 – 101; Н. Hadžibegić, А. Handžić i Е. Kovačević, *Oblast Brankovića*, Sarajevo 1972, 210; Р. Ивановић, *Земљишни поседе Грачаничког властелинства*, ИЧ XI (1961), 253–264; В. Р. Петковић, Ђ. Бошковић, *Високи Дечани I*, Београд 1941, 16; Ј. Поповић, *Живот Срба на Косову 1812-1912*, Београд 1987, 220; 163 Основ за упис у регистар: Решење Покрајинског завода за заштиту споменика културе у Приштини, бр. 112 од 9.5.1983.г. Закон о заштити споменика културе (сл. лист САПК бр. 19/77).

164 С. Новаковић, *Законски споменици српских држава средњег века*, Београд 1912, 422, 486.

165 Остаци цркве су били заштићени од државе. Основ за упис у регистар: Решење Покрајинског завода за заштиту споменика културе у Приштини, бр.54 од 24.1.1967.г. Закон о заштити споменика културе (Сл. гласник СРС бр. 3/66).

НОВО БРДО

БОСТАНАЕ - ЦРКВА ПРЕСВЕТЕ БОГОРОДИЦЕ

БОСТАНАЕ

Српско село Бостане, у подножју Новог Брда код Ђилана, први пут се помиње 1432. године. Из данашњег бостанског засеока Плавице, које је у XIV веку било посебно село, помињу од 1432. до 1438. године дужници новобрдског трговца Дубровчанина Михаила Лукарковића.¹⁶⁶

Бостане – Црква пр. Богородице¹⁶⁷

На падини изнад села се налазила Сашка (Латинска) црква. У Дубровачком архиву сачувани су документи у којима се ова црква назива „Santa Maria di Novamonte di

166 М. Ивановић, *Црквени споменици XIII – XX века*, у: Задужбине Косова, споменици и знамења српског народа, Призрен – Београд 1987, 402.

167 Основ за упис у регистар: Решење Покрајинског завода за заштиту споменика културе у Приштини, бр. 57 од 27..2.1984. г. Закон о заштити споменика културе (Сл. лист САНК 19/77).

Dolnji Targ“У цркви су откривене породичне гробнице и једна остава сребрног накита. Црква је страдала вероватно крајем XVII века. Археолошка ископавања су показала да је црква била дуга преко 25 метара и да је имала велику лађу, издужени олтарски простор са полукружном апсидом и правоугаоном сакристијом уз његову јужну страну и касније дозидану припрату. Црква је вероватно имала дрвену таваницу. Била је осликана фрескама чији су делови са ћириличним и латиничним натписима пронађени. У грађевинском комплексу око цркве установљени су остаци парохијског дома, бунара и оградних зидова. Страдала је крајем XVII или почетком XVIII века а до тада је била жива црква.¹⁶⁸

Друга црква се налази у самом селу. Подигнута је половином XIX века а посвећена је Богородици. Реч је скромној цркви малих

168 М. Ивановић, *Црквени споменици XIII – XX века*, у: Задужбине Косова, споменици и знамења српског народа, Призрен – Београд 1987, 402.

димензија. Приликом градње коришћен је материјал са старе новобрдске цркве пр. Богородице Јаворске (пр. Богородице под Јавором) из XIV – XV века. У црквеној порти поред садашњег гробља налази се и старо гробље, са неколико изузетно занимљивих примерака надгробних споменика од камена и дрвета.¹⁶⁹

Када је 27. јуна 1897. године путовао тим крајем Тодор Станковић је обишао цркву пр. Богородице у српском селу Бостане. Т. Станковић наводи: „Од манастира Драганца па до Бостана пратио ме је и поп Тривун Костић, из Зочишта призренског, а који је сада парох бостански. Код бостанске цркве, храма пр. Богородице, прикупише се неколико Срба из Бостана, да се са мном виде и поздраве. Уђох у цркву, целивах крст и икону и приложих свој поклон, па затим пођосмо уз брдо и за 20 минута били смо на Новом Брду, одакле смо имали величанствен поглед на околину.“¹⁷⁰

¹⁶⁹ Исто

¹⁷⁰ Т. П. Станковић, *Путне белешке по Старој Србији 1871 - 1898*, Београд 1910, 28 – 29.

Близу села Бостана налазили су се и остаци цркве посвећене св. Николи. О овом црквишту Т. Станковић је записао:¹⁷¹ „На југоисточној страни Новог Брда постоје остаци цркве Светог Николе, код које прави хладовину један велики јавор. Бостанчани веле, да су до пре 30 година долазили код овог црквишта, ту се молили Богу и на саборе скупљали. У близини ове цркве једно се место зове Марков Крст. Окна рудокопска су на по часа од Новог Брда. Она нису прорадила после завојевања Турског.“

¹⁷¹ Исто, 28

ОБИЛИЋ

БАБИН МОСТ - ЦРКВА ПОКРОВА ПР. БОГО-

БАБИН МОСТ

Бабин Мост је насеље у општини Обилић на Косову и Метохији у коме је до 1999. године живело 95% Срба, остало Албанци. Налази се на километар и по североисточно од реке Лаб, са десне стране пута Приштина – Косовска Митровица, у подножју Копаоника. Збијеног је типа, има осмогодишњу школу и православну цркву.¹⁷²

Помиње се у турском попису Области Бранковића 1455. године као Бабинос са 33 српске куће и попом Радивојем. Бенедикт Курипешић, на путу из Цариграда, преноћио

172 У Бабином Мосту се налази Основна школа „Милан Ракић“, са око стотинак ђака, амбуланта за примарну здравствену заштиту и неколико продавница. Сеоски путеви су асфалтирани. Село има још око 120 домаћинстава. Део Срба мештана бави се пољопривредом, а вишак производа продају. Имају плодно земљиште и доста приноса, производе се: житарице, воће, поврће. Имају проблема са организованим откупом производа. Једина доступна тржишта су северни део Косовске Митровице и Грачаница. Већина српског становништва је након 1999. године остала без посла, само је Електропривреда из Обилића отпустила 450 радника из овог места, што само убрзава њихово исељавање.

је 13. јануара 1530. године у селу „Бабинос на Косову пољу“. Забележено је више Срба приложника из овога места у Девичком катастиху између 1779. и 1789. године.¹⁷³

Бабин Мост – Црква Покрова пр. Богородице¹⁷⁴

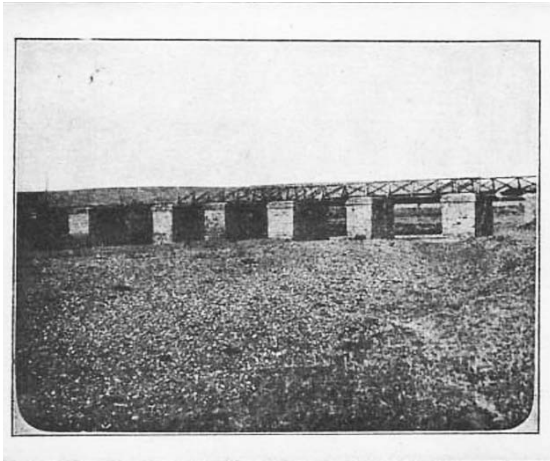
Црква Богородичиног покроба подигнута је на основама старе цркве – маузолеја коју је, по предању, после Косовске битке изградила кнегиња Милица над моштима изгнулих јунака.

Од сачуваних средњовековних цркава на Косову Атанасије Урошевић наводи цркву у Липљану, из византијског доба; Свете Арханђеле у Горњој Неродимљи, где

173 Н. Hadžibegić, А. Handžić и Е. Kovačević, *Oblast Brankovića*, Sarajevo 1972, 96; Benedikt Kuripešić, *Putopis kroz Bosnu, Srbiju, Bugarsku i Rumeliju 1530*, Beograd 2001, 56; М. Ивановић, *Црквени споменици XIII – XX века*, у: Задужбине Косова, споменици и знамења српског народа, Призрен – Београд 1987, 392.

174 Основ за упис у регистар: Одлука о утврђивању цркве Покрова пр. Богородице за споменик културе, бр. 92 (Сл. гласник РС бр. 5 од 17.2.2000. г.). Закон о културним добрима (Сл. гласник РС бр. 71/94).

Бабин мост почетком XX века

су и фреске св. Симеона Српског и Саве, као и других Немањића; цркву Покрова Богородичиног у Бабином Мосту; цркву светог Николе у Бањској (код Вучитрна).¹⁷⁵

Када је у Бабином Мосту, Јашар-паша Џинић хтео (око 1830. године) да поруши православну цркву, томе су се успротивили и Албанци из тог села. Они су стали уз своје комшије Србе.

На остацима храма саграђена је 1927. године нова црква, такође посвећена Богородичином Покрову. То је једнобродна грађевина, полуобличасто засведена. Зидно сликарство се очувало на источном зиду олтарског простора и у калоти тамбура.

¹⁷⁵ А. Урошевић, *Косово*, СЕЗ 78, Насеља и порекло становништва 39, Београд 1965, 32 – 35.

Уз јужну фасаду налази се гробница у којој су сахрањени посмртни остаци српских ратника погинулих у току Балканског и Првог светског рата на околним ратиштима. У знак пијетета, 1940. постављене су две спомен плоче изнад костурнице.

Године 1984. дозидан је нови олтарски простор у који је уклопљен стари.

Пред црквом и парохијским домом је 1989. године постављена мермерна Трпеза кнеза Лазара, на месту на коме је по предању била Кнежева вечера уочи Косовске битке 1389. године.

ПОДУЈЕВО

ЛАПСКА СЛАТИНА - ЦРКВА СВЕТОГ ПЕТРА

ЛАПСКА СЛАТИНА

Слатина или Лапска Слатина је насеље у општини Подујево на Косову и Метохији. Атар насеља се налази на територији катастарске општине Слатина површине 1213 ha. Лапска Слатина је данас албанско село. По турском земљишном попису из 1455. године у Слатини је било 18 српских кућа и 2 нежењена. У селу је живео и поп Богдан. Први Албанци почели су да се досељавају 1800. године, али је највећи број дошао после 1878. године.¹⁷⁶

Лапска Слатина – Црква св. Петра

Почетком друге половине XIX века село је имало своју парохију а, заједно са још два оближња села, служило се црквом Св. Петра све до 1878. године. На месту ове цркве данас је црквиште.

РАКИТНИЦА - ЦРКВА СВЕТОГ АРХАНЂЕЛА МИ-

РАКИТНИЦА

Село Ракитница се налази у Лабу, 25 км југоисточно од Подујева. Село је сточарско – ратарско. Насеље је разбијеног типа, на (800 – 920 m) долинским странама Ракитничке реке, леве притоке Туручичке реке, у подножју Чука маје (1000 m), 5,5 km северно од пута Подујево – Лебане, 24,5 km југо - источно од Подујева. Површина атара износи 435 ha. Дели се на више махала. Припада старим српским насељима. После померања српско – турске границе (1878) Срби су се иселили у новоослобођену Топлицу. Након ослобађања од Турака броји 128 житеља (1914), а 1921. године 10 домова и 76 житеља. Становништво је албанско („поарбанашени“ Срби досељени почетком XIX века из Седлара у Дреници). Црногорски живаљ досељен после I светског рата, раселио се током 60-их год. XX века.

Ракитница – Црква св. Арханђела Михаила (летњег)¹⁷⁷

У селу је очувана стара црква посвећена Св. Арханђелу Михаилу летњем (9,6x6 m). Албанци из села је зову “Киша Лазарит” - Лазарева црква јер је, по предању, након Косовског боја у њој заноћило тело српског кнеза Лазара када је преношено из Приштине у манастир Раваницу. Изнад улаза у припрату налази се камена розета у стилу моравске школе. Начин градње и украса одређује време подизања ове цркве у крај XIV века. Фрагменти живописа сачувани су у олтарском простору. Око цркве се сачувало старо српско гробље. Обнављана у XVI веку и 1936. године.

Поред цркве налази се старо српско гробље.

¹⁷⁶ Н. Hadžibegić, А. Handžić i Е. Kovačević, *Oblast Brankovića*, Sarajevo 1972, 327;

¹⁷⁷ Основ за упис у регистар: Решење Покрајинског завода за заштиту споменика културе у Приштини, бр. 1008 од 31.12.1967. Закон о заштити споменика културе (Сл. гласник СРС бр. 3/66).

ПРИШТИНА

БРЕСЈЕ

ЦРКВА СВЕТЕ ВЕЛИКОМУЧЕНИЦЕ КАТАРИНЕ

БРЕСЈЕ

Село је у равници, на реци Приштевки, која протиче кроз село, на километар југоисточно од жел. станице „Косово поље“. Кроз село пролази пут Приштина – Ораховац – Ђаковица. Селе је збијеног типа. Дели се на Горњу и Доњу махалу, које дели Приштевка. У Грачаничкој повељи помиње се као Брестије. У опширном турском попису Области Бранковића 1455. године у Брестју су уписана 34 српска домаћинства и поп Радислав. У османско доба крајем XVII и у првој половини XVIII века, село је запустело, јер је наново основано крајем XVIII века.¹⁷⁸

Бресје – Црква свете вел. Катарине

Село Бресје, са црквом Свете вел. Катарине у центру, се налази један километар југоисточно од железничке станице Косово Поље. Цркву Свете великомученице Катарине, заједно са црквама у Скуланову, Крајишту, Сврчину, Словињу, Радеву и Сушици порушио је Јашар-паша Џинић из Приштине у у првој половини XIX века да би од њиховог материјала направио мостове на Ситници код Липљана и Враголије. После светских ратова 1918. и 1945. сељани су обновили цркву Свете Катарине.¹⁷⁹

178 Н. Hadžibegić, А. Handžić i Е. Kovačević, *Oblast Brankovića*, Sarajevo 1972, 220; Б. Живковић, *Грачаничка повеља*, Београд 1992, 1 – 101; М. Ивановић, *Црквени споменици XIII – XX века*, у: *Задужбине Косова, споменици и знамења српског народа*, Призрен – Београд 1987, 403

179 М. Ивановић, *Црквени споменици XIII – XX века*, у: *Задужбине Косова, споменици и знамења српског народа*, Призрен – Београд 1987, 403

По казивању, мештанина села Бресје Љубише Митића, сазнајемо да је првобитна црква Св. вел. Катарине била на сеоском гробљу. Он је од старијих слушао да је то била мала црква брвнара, која је временом, од честих изливања реке Приштевке пропала, па су сељани изместили цркву тј. саградили нову у центру села. По казивању Владе Лазића из Бресја, сазнајемо да је и на месту цркве брвнаре на гробљу подигнута мала црквица Св. Катарине 1980. године, која је и фрескописана, и која је данас гробна црква.¹⁸⁰

Податке о изградњи нове цркве у центру села имамо у запису на мермерној плочи на зиду у цркви: „Овај храм Свете вел. Катарине у селу Бресју подигоше грађани села Бресја својим радом и прилозима православних са Косова 1940 год. Доврши 1962 прота Трајко З. Трифуновић арх. намесник из Приштине. Освети га епископ призренски г. Павле 10 јуна 1962 год.“ На другој плочи су исписана имена добротвора који су помогли изградњу цркве, на челу са Патријархом српским г. Германом.

У самој цркви постоји дрвени иконостас, и велико Распеће, а у олтарском делу, на поткуполном зиду је 1988. године наликана фреска Пресвете Богородице са Христом, дар Драгољуба Митића из Бресја са породицом.

У цркву је у мартовском погрому 2004. убачен молотовљев коктел, и прозори полупани, али Божјим промислом, црква није запаљена.

180 О. Радић, *Црква свете великомученице Катарине у селу Бресје, код Косова Поља, прославила храмовну славу*, Православие.ру (<http://www.pravoslavie.ru/srpska/66535.htm>) - приступљено 1. маја 2016)

ПРИШТИНА - ЦРКВА СВЕТОГ НИКОЛЕ

ПРИШТИНА

Након припајања Косова српској средњовековној држави Приштина постаје краљевска престоница, у којој често бораве краљ Милутин, цар Душан и цар Урош, да би касније постала једно од главних насеља Вука Бранковића и његових наследника. Кроз њу су водили значајни путеви који су ишли са севера, од Београда и Саве, према југу, из Хрватске и Босне и са обала Јадранског мора. „Приштевски пут», под тим именом, помиње се у Светостефанској хрисовуљи. Средином XIV века Приштина је неутврђено сеоско насеље у коме се налазио краљевски двор. После смрти цара Уроша I, Приштина се нашла у области Вука Бранковића. Он је у Приштини 1387. склопио посебне уговоре с Дубровчанима и издао повељу којом регулише њихов положај у Приштини, што је било од значаја за сам развој града. Исте године Дубровчанин Марко Звиздић тестаментом оставља новац за завршетак радова на цркви св. Марије у Приштини. Почетком 1396. године Турци су ударили на Вука Бранковића и он је изгубио своју област. После пада Вука Бранковића деспот Стефан Лазаревић добио је добар део његових земаља. Неспоразуми између

Лазаревића и Бранковића довели су до отвореног обрачуна двеју сродничких породица. Своју очевину, заједно с Приштином, Бранковићи су повратили пре битке код Ангоре (1402). Угарске трупе, које су помагале деспоту Стефану, спалиле су Приштину 1409, када је страдао велики број грађана, претходних година већ десеткованих епидемијом куге. До коначног измирења Ђурђа Бранковића с деспотом Стефаном Лазаревићем долази 1412. године. У Приштини је локални представник власти био кефалија, који је присутан и касније кад се учврстила турска власт. Деловао је и српски суд. Пад Смедерева, у августу 1439, није значио и пад читаве Деспотовине. Турска окупација је изазвала поремећаје, али није прекинула дотадашњи привредни успон Приштине. Тако је 1445. овај град имао најјачу дубровачку насеобину (107 чланова) у Деспотовини. Током првих деценија XV века Приштина је постала прометан трговачки и занатски центар. У периоду од 1414. до 1453, у њој су дубровачки трговци основали своје насеобине. Велики број занатлија насељавао је овај град. У Приштини је било турских трговаца и разних службеника, с обзиром на њен привредни и стратешки значај. Иако није поседовала рудничка окна, Приштина

Приштина око 1930. године

Приштина – Црква св. Николе¹⁸²

је постала велики трг на коме се куповало и продавало сребро. У самом насељу постојала је *piazza de Pristina*. Чак је имала своју посебну локалну меру за тежину која се односила на сребро. У њој се вршило и пречишћавање племенитих метала. У Приштини се налазила католичка црква св. Марије, настала између 1346. и 1387, која је имала своје велико гробље опасно зидом. До пред крај прошлог века, у центру града стајали су остаци зидина звани „Милутинови двори“. Махала Митрополит, уписана у турским дефтерима од 1477, 1482. и 1487. године, указује на постојање митрополитског двора, или неког имања. Манастир Богородице такође је заведен у поменутим дефтерима, али није досад ни археолошки, ни неким другим путем идентификован у самој Приштини.¹⁸¹

181 F. Miklosich, *Monimenta Serbica*, Vindobonae 1868, 207 – 209, 264, 563; С. Новаковић, *Законски споменици српских држава средњег века*, Београд 1912, 490, 521; К. Јиречек, *Историја Срба I*, Београд 1984, 244; II, 21, 89, 94, 186, 230, 330, 331; К. Јиречек, *Споменици српски*, 60; А. Урошевић, *Приштина (антропогеографска истраживања)*, Зборник радова САНУ 14(1951) 3-4, 17, 26; М. Динић, *Област Бранковићау средњем веку*, Српске земље у средњем веку, Београд 1978, 26, 109, 149, 160 – 161, и даље према регистру; Д. Ковачевић - Којић, *Косово од средине 12. до средине 15. века*, Косово 1973, 118; Д. Ковачевић - Којић, *Приштина у средњем веку*,

Српска црква се налазила у махали Варош (Турци су је звали Јарар царибаша). Одмах поред ње је била и српска школа а у тој махали су у XIX веку живели само Срби. У махали Пиринас (тако су је звали и Срби и Турци) се налазила џамија која је некада давно била српска црква за коју су Срби Приштевци сматрали да је то некадашња митрополија у којој је био сахрањен кнез Лазар. У тој махали су Срби били већина.¹⁸³

О зидању цркве стари липљански поп Јован Поповић¹⁸⁴ је о Божићу 1893. године приповедао М. В. Веселиновићу следеће: „Ова црква, Свети Никола, у Приштини, Варош-маали, стара, и ја знам кад су биле само зидине до земље, а где је био олтар ту су зидови били мало већи и покривени даскама

ИЧ 22 (1975) 45-75; Г. Шкриванић, *Путеви у средњовековној Србији*, Београд 1974, 88, 89, 105, 107, 127.

182 Основ за упис у регистар: Одлука о утврђивању цркве Св. Николе за споменик културе, бр. 97 (Сл. гласник РС бр. 5 од 17.2.2000.г.); Решење Завода за заштиту и научно проучавање споменика културе АКМО у Приштини, бр. 261 од 2012.

183 М. В. Веселиновић, *Кроз Косово*, Годишњица Николе Чупића XIV, Београд 1894, 304

184 Јован Поповић је био свештеник у Липљану од негде 1833. године. М. В. Веселиновић, *н. ч.*, 319 нап. 19.

и рогоцама, те су ту долазили Приштевци и палили свеће. Не знам баш које године, али знам да је пре 70 година у Јашар – пашино време подигао на старим зидовима ову цркву Хаџи Јован из Приштине, а старином је био из Горње Гуштерице. Он је био побожан човек, међу тим добар с Јашар – пашом, те на његову молбу дозволи му Јашар – паша да обнови стару цркву, што он срећно и изврпи уз припомоћ народа.¹⁸⁵

Први опис приштинске цркве дао је А. Гилфердинг који је боравио у Приштини 1857. године:¹⁸⁶

„Приштина броји око 1500 домова (близу 1200 муслиманских и око 300 православних). Град је налик на све друге градове у Старој Србији. Исте кућице од непечене цигле (ћерпича), најчешће неокречене и ограђене бескрајним дрвеним оградама, исте оне уске, одвратно калдрисане улице, иста чаршија (низ кућа с дућанима). Приштина се истиче туцетом лепих џамија подигнутих од белог камена.¹⁸⁷

185 Исто, 305

186 А. Гилфердинг, *Боснија, Герцеговина и Стараја Србија*, С. Петербургъ 1873, 166 – 167.

187 Б. Нушић бележи да у Приштини има три велике

Ту раскош у зидању џамија народ објашњава тврдњом да су све то задужбине жена турских великаша погинулих на Косову пољу. Ако у овој усменој предаји има бар трунке истине, онда зидање приштинских џамија не треба, наравно, везати за прву битку на Косову пољу (1389. г.), након које су Турци очистили српске земље и задовољили се само данком. Ово зидање односи се на битку која се водила 1443. г., а завршила се значајном победом Турака над Хуњадијем. Саопштили су ми да су двије џамије подигнуте на темељима преграђених цркава. Пошао сам да их разгледам. Међутим, на тим грађевинама ништа не подсећа на карактер цркве. Вероватно су хришћански храмови били порушени, а затим се само њихов грађевински материјал употребио за изградњу исламских богомоља.

Православни хришћани у Приштини нису дуго одржавали богослужење. Они, наиме, нису имали цркве, а манастир Грачаница био је опустео. Тек 20-тих година овога века добили су одобрење да зидају цркву. Ова црква, споља налик на обичну кућу, унутра је ипак пространа и складно уређена у поређењу са другим храмовима, џамије, десет малих и пет до шест месцида.

*Звоник у цркви
између два светска
рата*

саграђеним у овим крајевима у последње вријеме. На иконостасу има чак и икона, што је велика реткост у сиромашним црквама које је подизала турска раја. Уз цркву је недавно подигнута и школа, чији ученици изврсно певају црквене песме. Уосталом, положај хришћана у Приштини је, изгледа, незавидан. Албанска стихија снажно доминира у овоме граду. Приштина је раније била средиште пашалука. Приштински паша држао је под својом влашћу Косово поље и непознате нам пределе, одмах уз Поље, на северу. Данас у Приштини борави обичан мудир, под управом призренског гувернера.“

Сасвим сигурно најбољи опис цркве у Приштини у XIX веку дао је М. В. Веселиновић:¹⁸⁸ „У ову сам цркву ушао 19 децембра 1893 године после службе кад је народ изишао. Доста је мрачна, ну опет привлачи поглед по цртежу икона и по дрворезу темпла наших Дебараца. Иконе и ако несувештачки израђене, али је темпло све од дрвореза изванредно. То је и сувише много вештачки израђено у почетку овог века од наших Дебараца, јемачно из Галичника, јер је тај мајстор, по свој прилици радио и темпло Светог Спаса у Скопљу, где је с десне стране при крају изрезан раденички сто и радници записан Петар Филиповић, 1820 године, за којег причају да је био из Галичника, и вешт дрворезац. Овака иста прилика раденичког

стола изрезана је и у приштевачкој цркви и на истом месту, само нема записа.

Стубови су темпла сви ископани свуд наоколо, да их је милина гледати. Вредно би било откупити један комадић стуба и донети у Београд за углед онима који се баве дрворезом. Такав се дрворез у овим крајевима зове копаница.

Црква се дели на мушку доле и женску горе с попуштеним крилима с поља, као обично у Турској. Има два престола: један на обичном месту с десне стране за митрополита, а други је скоро постављен с леве стране за српског консула.

Падају у очи и слике манастира на зидовима, цртани 1877 године са свим просто: лево манастир Грачаница и Свети Георгије, боличе или болице (?); десно Свети Јован, јемачно бигорски, Дечане и Свети Наум.

Друге цркве сада нема у Приштини. Оно што их је било, Турци су преобратили у џамије. Сад се прича да је једна дрвена џамија запустела између Чаршије и Купт – мале била Света Петка; у Панађуришту да је била црква Крстов дан, славила 14 септембар, а постојала је, веле, баш на улици између садашње куће Дене Столића механџије и куће неког мухаџира. Тада се држао и панађур, зато се и мала зове Панађуриште. У Пиринас – маали она џамија, коју Приштевци зову Свети Лазар и митрополија; и још за једну џамију на Великој Реци, веле, да је била црква; а било их је и у Чаршији око старог дворца, Шедрвана и Витлије, али су

¹⁸⁸ М. В. Веселиновић, *Кроз Косово*, Годишњица Николе Чушића XIV, Београд 1894, 305 – 307.

то сада џамије и амами. За друге разрушене и потурчене цркве не знају да причају сада Пришtevци.“

Какав је утисак на путника намерника остављала приштинска црква око 1860. године сазанајемо од Зарије Р. Поповића:¹⁸⁹ „Када трговац или који другог занимања у Ст. Србији отиде у други град, сваки ће се заинтересовати знаменитостима тога града, и видеће их. Те су знаменитости биле црква и школа. Оне су биле образ и огледало оног града. Пришtevци су, путујући по другим градовима, причали с поносом о својој школи и своме учитељу из Србије. А кад би трговци долазили у Приштину, прво су хитали цркви; и колико су бивали изненађени кад би угледали ниску цркву, у рупи, у коју се улази силажењем низ степенице, толико су били пријатно изненађивани иконостасом те споља неугледне цркве. Иконостас је сав у дивноме дрворезу, с каквога је чувена црква Светога Спаса у Скопљу. Али када би ти путници прилазили школи, колико је њен спољни изглед привлачио њихову пажњу – јер ово није обична кућа претворена у школу, већ зграда наоричито зидана за школу –, много су се више дивили уређењу и украси-

ма изнутра.“

Пар година касније пришtevску цркву је описао и Бранислав Нушић:¹⁹⁰

„У Приштини је свега једна српска ирвославна црква, храм Св. Николе, у којој служе четири свештеника. Црква лежи па лепом узвшепом месту у Варош – махали, у којој само Срби станују. Подигнута је 1830 године на темељима старе цркве. До 1830 године Срби нису имали никакву цркву већ су се у једној кући збирали на богомољу а над рушевинама старе цркве, над местом где је био олтар, подигли су мало крова и палили свеће. Једва је извесни Хаџи – Јован израдио дозволу у Јашар – паше те се највише његовим старањем и подпже црква.

Црква с поља изгледа као обична кућа, узидана у земљу тако да се у њу силази на четири степена. Зидана је тесаним каменом а са западне и јужне стране ограда је још и припратом под ниским кровом. У унутрашњости је доста висока и пространа а кров јој лежи на четири дебела стуба. Хор је преграђен кафезом (решеткама) а тако исто и задњи део на доњем спрату и то је женска црква. Има два престола: за митрополита и за српскога консула који је с леве стране,

189 Зар. Р. Поповић, *Национални апостол*, Братство XXIV, Београд 1930, 26

190 Б. Нушић, *Косово опис земље и народа књ. 2*, Нови Сад 1903, 12 – 14.

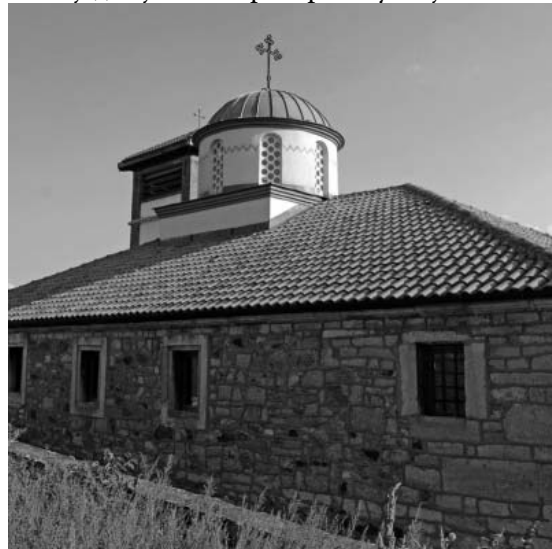
Ктиторски натпис из 1906. године о подизању припрате

према Митрополитовом. Унутрашњост цркве није толико богата али је ипак богата једним ретким украсом који ће свакога путника изненадити. То је дрворез на олтару за који се зна да га је радио извесни мајстор из Галичника али чије се име на жалост заборавило. Разноврсност и богатство идеја на томе дрворезу, прецизност у извођењу појединих слика и чистоћа у раду толико изненађују, да странац не може по сат и два да се одвоји од овога посла а да му сваки делић не проучи. Има места која се могу мерити са најлепшим везом; има места за која се мора сумњати да су у калупу ливена. Велики олтарски стубови нарочито се одликују; сваки је другаче изведен. Око једнога се вије воће, око другог лозина врежа, око трећег цвеће, око четвртог сплет разних животиња а око петог орнаменти. Свака је слика потпуно изведена а стубови су изнутра шупљи (копаница) Многи се путник пред овим послом дивео и штета је голема што је дрворез на много места већ оштећен.

У чаршији има неколико црквених дућана које општина издаје под кирију. Од вајкада су ови дућани припадали српској цркви и то извесно не данашњој но некој већој која је постојала тамо где је данас чаршија. Старији путници су затицали још трагте цркве а и старији људи памте њене трагове. У порти данашње цркве налази се један камен који је донесен из једнога од тих цр-

квених дућана из чаршије. Судећи по томе камену, та је црква била украшена лепим орнаментикама. Данашња црква нема никаквих украса с поља.

У црквеној је порти још и Митрополија т. ј. зграда у којој одседа Призренско рашки Митрополит кад обилази Епархију, Ову је зграду народ дигао о своме трошку 1869. године а старањем Косте Филиповића трговца. У тој је згради једна соба митрополитова; једна је лепо прострта и у њој општина

држи своје седнице а у једној ради школски одбор и у исто време служи као учитељска канцеларија.“

Црква је током времена мењала архитектонски склоп. Данас је то једно-просторна грађевина са четвороводним кровом и куполом у средини. Њена унутрашњост се дели стубовима у три борда. Олтарски део

је одвојен од наоса великим дрвеним иконостасом изузетне лепоте и вредности. Изнад улаза у цркву је галерија са проповедаоницом.

Главни портал нема посебне декорације осим профилисане архитравне греде изнад улаза и две уграђене плоче уз горњи део врата. Свака од њих има богату розету испуњену геометријским орнаментом. Јужни портал је интересатнији – пластичнији. Пластичности доприноси бојена штучко декорација. Веома упадљив и необичан је декоративни елемент – менора.¹⁹¹

Зидно сликарство по унутрашњим зидовима као и на своду настало је у три различита временска периода. Најкасније сликарство настало је 1901/2. године и рад је зографа Аврама Дебранца. Црква је 1906. године добила спољну припрату са западне стране и јужне стране, а 1990. године, куполу и апсиду на крстионици.

Највероватније у цркви св. Николе је олтарска преграда – иконостас, направљен 1840. године. Рад је друге генерације дебарских мајстора копаничара, браће Фрчковски. Иконостас је стављен под заштиту државе 10. децембра 1956. године, а 1995.

191 Б. Вранићи, *Црква св. Николе у Приштини и литургијске књиге*, Баштина св. 8, Приштина 1997/8, 189 – 190.

године завршени су радови на санацији и конзервацији.

Црква св. Николе у Приштини поседује богату ризницу коју чине иконе из 19. века, свете сасуди и књиге из 18, 19 и с почетка 20. века.

Старо православно гробље налази се на падини северно од цркве и чини једну целину сакралног простора.

СУШИЦА ЦРКВА СВЕТОГ ДИМИТРИЈА

СУШИЦА

Сушица (алб. Shushicë) је насељено место које се налази на територији града Приштине. Сушица се налази на 715m надморске висине. Село је смештено у подножју Оштрог врха, на путу Јањево – Грачаница и сврстава се у групу села збијеног типа. Сушица је подељена на Доњу и Горњу махалу.

Село се под именом Свшица/Соушица помиње у Грачаничкој повељи краља Милутина.

Сушица је готово цело било читлук са изузетком Арбанаса Алимчевића и једне куће Срба Рајковчан. До средине XIX века Рајковчани су живели у Доњој, а Марковчани и Алимчевићи у Горњој махали. Од тада су се почели досељавати у село и други родови, а измештале се и куће старих родова, те су махале у погледу родова мешовите.

Сушица – Црква св. Димитрија¹⁹²

Података о подизању старе цркве у Сушици нема. Била је посвећена Св. Димитрију. Око 1830. године цркву је порушио

¹⁹² Основ за упис у регистар: Одлука о утврђивању цркве Св. Димитрија за споменк културе, бр. 1043 (Сл. гласник РС бр. 39 од 5. септембра 1997. г.) Закон о културним добрима (Сл. гласник РС бр. 71/94).

Јашар-паша Хинић из Приштине, а од грађе сушичке и других порушених цркава, градио мостове на реци Ситници. Реконструисана је 1991. године на остацима храма из XIII или XIV века.

О великој старости ове цркве поред начина градње који одговара времену краља Милутина говори и то да ни она нема класичну апсиду већ уместо ње има нишу нешто већу од ниша за проскомидију и ђаконикон.

УРОШЕВАЦ

НЕРОДИМЉЕ - ЦРКВА СВЕТОГ АРХАНЂЕЛА

НЕРОДИМЉЕ

Горња Неродимља је старо и велико село. Први пут се помиње у Грачаничкој повељи српског краља Стефана Уроша Милутина. У Неродимљу је августа око 1332. године краљ Душан дао неке повластице за куповину жита. У Неродимљи се налазио дворца Стефана Дечанског, у коме је 1330. године писана Дечанска хрисовуља. Цар Душан и цар Урош имали су своје дворове у оближњој тврђави Горњи и Доњи Петрич, и одатле су издали многе повеље, писма и друга акта.¹⁹³

По турском попису из 1455. године у Неродимљу је било 71 српско домаћинство и два православна попа.¹⁹⁴

Поред цркава св. Арханђела и Успења пресвете Богородице у селу се још налазе остаци цркве Светог Николе и темељи трију цркава непознатих светитеља.

193 С. Новаковић, *Законски споменици српских држава средњег века*, Београд 1912, 166;

194 Н. Hadžibegić, А. Handžić и Е. Kovačević, *Oblast Brankovića*, Sarajevo 1972, 122.

У Доњем Неродимљу су остаци цркава св. Стефана, св. Николе и пр. Богородице.

Неродимље – Црква св. Арханђела¹⁹⁵

У порти неродимљске цркве Светих Арханђела 1321. године је умро краљ Стефан Урош Милутин и одатле је био пренет у своју задужбину – манастир Бањску.¹⁹⁶ У Неродимљу је 1371. године умро и последњи потомак из лозе Немањића – цар Урош. Године 1705. његово тело је пренето у фрушкогорски манастир Јазак.

Манастир и црква Светих Арханђела потичу бар из XII века, а обновљени су 1700. године. Приликом конзерваторских радова почетком осамдесетих година XX века у старијем делу цркве откривен је слој

195 Основ за упис у регистар: Решење Покрајинског завода за ЗСК у Приштини, бр. 502 од 19.7.1966.г. Закон о заштити споменика културе (Сл. гласник СРС бр. 51/59) и (Сл. гласник СРС бр. 16/65).

196 Д. Јањић, *Канонско – црквени аспект оснивања Бањске епископије*, *Анали Правног факултета у Београду*, год. LX, бр. 2, Београд, 2012, стр. 350 - 362

живописа из XII века. Тај слој данас јасно уочава на сотаџима цркве. То је једнобродна грађевина са припратом. На западној фасади пробијена су два већа правоугаона прозора. Испод млађег слоја фресака с почетка XVI-II века и површина прекривених кречом, провирује још неоткривено сликарство из XIV-XV века. Испод овог слоја постоји још старији слој из XII века. У цркви се чува неколико икона из XVII и XVIII века. До пре 1975. године изнад цркве је расло горостасно стабло црног бора, које је, према предању, својом руком засадио краљ Душан 1336. године. Источни, старији део има све елементе као и већина осталих цркава на Косову и Метохији. Мале димензије, са врло малом апсидом која унутра има уместо класичне апсиде нишу у кој се налази олтар. У оригиналној цркви није било предвиђено место за иконостас. Црква је на почетку XVIII продужена када је урађен и нови слој живописа.

Цркву у Неродимљу је, од путописаца, први обишао А. Гиљфердинг 1857. године и о њој оставио кратку белешку:¹⁹⁷

„Оставио сам своје кавазе да помогну при превозењу пртљага и ове двојице људи, а ја лично, да не бих изгубио неколико часова чекајући да дотерају волове, сместио

сам на неродимску рагу једног сељака који је пристао да ми буде водич, наоружао се револвером и кренуо напред. Али сам прво погледао неродимску цркву.

Она има облик омање капеле од белог камена. На њој нема крста. Свештеник тада није био у Неродимљи. Отишао је у оближња села да свршава обреде. На спољашњем зиду с обе стране улазних врата сачувале су се фреске двојице српских владара. На левој страни, изнад фреске човека већ у годинама (како изгледа, св. Стефана Дечанског), написано је:

**краль стъи
стефанъ**

Са десне стране, где је израђена фреска младога владара, вероватно Стефана Душана, од натписа је остала само реч **стефанъ**. На овим сликама, као свагде где је муслиманска рука могла дохватити до одвратног јој живописа, очи су ископане, а лица изгребана ножем. Над црквеним вратима види се натпис у коме се говори да је овај храм Св. Арханђела, после запуштености, обновљен 7208 (тј. 1700) године.

Рачунају да у Неродимљи и околним насељима има 103 православна дома. Муслимана је много више, али ми њихов број нису могли казати.“

197 А. Гиљфердинг, *Боснија, Герцеговина и Старая Сербия*, С. Петербургъ 1873, 159 - 160.

ГОРЊА НЕРОДИМЉА ЦРКВА УСПЕЊА ПР. БОГОРОДИЦЕ ИЛИ МАНАСТИР ЦАРА УРОША

Неродимља – црква Успење пресвете Богородице

Изнад Горње Неродимље, у једном засеоку, налази се црква Успења Свете Богородице или манастир Светог Уроша. По традицији, манастир је крајем XIV века подигла царица Јелена на гробу свог јединца цара Уроша. Из ове цркве пренете су цареве мошти у Јазак.

Цркву је први посетио Гиљфердинг 1857. године:

„У шикари кроз коју смо пролазили неочекивано нас је задивио изглед једне рушевине. На месту где се узвишења, између којих тече Језерска речица, мало разилазе, стоји велика и лепа црква. Кров ове грађевине и дио кубета су оштећени, зидови се на многим местима почели рушити, беле камене плоче, које су прекривале опеку, попадале, а унутрашњост затрпана камењем и отпацама. Издалека, међутим, зграда

изгледа готово недирнута и могла би се обновити уз минималне напоре. Почели смо мерити цркву: дужина јој је била 63 степена великог опсега, ширина 24.

Грађевина је имала једно кубе, у унутрашњости није било стубова, него се објекат ослањао на три попречна зида, кроз које су била пробијена по троја врата ради пролаза. Средња врата су велика и висока, а двоја побочна нешто мања и нижа. Први зид дели припрату од лађе цркве, а последњи је служио као иконостас. На зидовима су још сачуване многе иконе и фреске. Једна од њих односи се, по свој прилици, на делатност српских владара. На њој се виде некакви ликови у раскошној одећи како седе на престолима. Прозори цркве су мали, заобљени, са два отвора раздвојена стубићем.

Нико од мојих пратилаца није ми знао рећи каква је то црква. Ето, тако, стара црква, давно обатаљена, одговарали су на моја питања. Касније сам дознао да ова

црква представља значајно мјесто у српској историји. То је онај храм и манастир Успења пресвете Богородице у коме је био сахрањен последњи Немањић, млади цар Урош, кога је убио Вукашин.

Дознао сам такође, али тек доцније, да се у близини ове цркве, у планини, налазе рушевине Петрич – града, једног од старих дворова српских владара. Жао ми је што га нисам обишао. Неће бити наодмет да из необјављеног Урошевог житија наведем причу о његовом убиству, веома повезаном са мјестима која су овде описана.

...

Ову цркву, која је ускоро затим опустела, потпуно је заборавио српски народ. Без сумње, и њен положај у забаченом теснацу био је један од разлога што је остала непозната. Народна песма заменила је ову богомољу, у легендама о Урошевој смрти, са *црквом Самодрезом*, иза Вучитрна, чије је име остало народу у сећању по томе што је у њој свети кнез Лазар исповедио и причестио војску спремну да положи живот „за крст часни“ на Косову пољу. Али се становници Неродимље још сећају и причали су ми да је млади цар Урош био убијен у лову близу њиховог села. Они показују на брежуљак по имену Главица, удаљен један сат на

исток од Неродимље, као на мјесто где се десио судбоносни злочин. Заморен ловом, кажу они, млади цар се зауставио тамо крај бунара, сишао с коња и сагао се да захвати воде. У том моменту Вукашин га је ударно мачем по потиљку.

Бунар, прије тога познат по својој чистој и укусној води, постао је од тог часа, према њиховим речима, прљави бара.“

Цркву посвећену Успењу пресвете Богородице након Гиљферинга посетио је и А. Јастребов 1871. године и о њој забележио следеће:¹⁹⁸

„Краљевска трагедија која се одиграла овде у Петричу поновила се, ако је веровати народним причањима, поново са Душановим сином. И народно предање и летописи говоре о убиству цара Уроша у том истом пределу. У потврду предању указују на цркву која се налази недалеко од Петрича, не даље него на 1/4 час по речици, на левој њеној страни, у којој као да је био сахрањен последњи српски император. Гиљфердинг је још затекао стару цркву. На зидовима њеним видео је многе иконе и живописне фреске. Он је рекао, између осталог, да би то здање могло бити обновљено с малим

198 И. С. Јастребов, *Стара Србија и Албанија*, Споменик СКА ХЛЛ, Београд 1904, 103 – 104.

Изглед цркве 1899. године

трудом. Да, ту цркву Приштинци су обновили, али како? С почетка сву стару цркву су срушили до темеља, а потом поново изградили четири зида, али без сваке поделе унутра, о којима је говорио Гилфердинг. По мом мишљењу, та црква није обновљена, већ је уништена сасвим. Ништа вас не подсећа на стару цркву Успења Богородице која је ту била са живописом на зидовима. То је правоугаоно здање, које је могло да служи за амбаре. Градња цркве није окончана. Свод није изграђен и крова нема Зидови су остављени на вољу судбини, услед неимања пара прекинути су радови. Код цркве постоји разваљено здање у којем су живели монаси и у којем су се смештали посетиоци храма. Жалосно је што су Приштинци располагали новцем српске владе сувише неодговорно... и нису довршили цркву и нису испунили свеопшту тада, после рата, жељу да се обнови стара црква, а да се не руши. Уосталом, главни виновник у томе је митрополит Мелетије, који се јако допао нашем Гилфердингу (стр. 208). Тај лукави, мада у суштини доста не далек или по образовању не никако дубоки Грк умео је својим лицемерством у почетку да се свиди свакоме; уме чак да се претвара славенофилским симпатијама према свему српском, међутим, умео је да убеди неписмене староседеоце Србе да обнављају храмове тако да се стари живопис уништавао, а на његовом месту стављао се живопис дебарских иконописаца. Не говорећи већ о сеоским црквама, које су

се на тај начин обнављале или, боље рећи, уништавале, али митрополит Мелетије је успео под личном жељом добра и ревности за лепоту храма да убеди монахе да местимично оштећени живопис замени новим. Он је чак отворено изјављивао да је живопис толико застарео, да чак није сасвим добро да се држи. Његов циљ је био једино тај да се истреби српски живопис који би подсећао овдашње православце на лепоту старих цркава у време независне цркве и царства. Тако је он поступио и са црквом Успења Богородице између Неродимља и Петрича. Он је саветовао прво да се сруши стара црква, а потом да се подигне нова, односно да се униште трагови старине и не изгради нова. Он је боље од свих знао колико Приштинци имају пара и да ће им недостајати новца.

Неколико минута хода на исток од цркве преко језерске речице, односно Шајковице, код подножја планине Главице, има извор изврсне воде, чисте као стакло, која тече са те планине. Та планина је баш на супротној страни од планине Прозрака и југозападном својом страном окренута је према Петричу преко потока који тече из кланца, којим можемо проћи до села Коштањева у Сиринићкој жупи, како сам о томе говорио раније. Изнад тог кладенца (извора) једно дрво се надвило у облику великог кишобрана. Све његове гране су преплетене нитима црвене свиле. Жене, и хришћанке и Туркиње, долазе овамо специјално с циљем да добију или исцељење

од болести или могућност плодности и сматрају за дуг да причврсте крај својих нит на једној од тих грана.

Не само да цркву муслимани не дирају, него и околну њену земљу, сматрајући за грех да присвоје вакуфске ствари. Дозидане зграде уз цркву, у којима, како сам горе рекао, живео је монах и посетиоци, труну, али их Арнаути не дирају. Ево још доказа да су се цркве рушиле саме од себе од нерадних хришћана, а не од Турака. Ови последњи ретко су чак турчили цркве, а градили су често од њиховог материјала џамије, али само џамије и само онда ако је црква сасвим остављена и срушила се. Ја сам се за сво време својих путовања по Албанији и Старој Србији у то коначно убедио. Видео сам неколико цркава и великих и малих у потпуном поседу муслимана; али они сматрају грехом да их сруше и чекају, када се оне саме сруше, да би се користили материјалом.“

Манастирски комплекс се налазио више од једаног века у рушевинама. У првој половини XIX века велики знаменити и утицајни Срби у тадашњој Старој Србији

на релацији Призрен – Неродимље – Приштина, осетивши велику духовну потребу за обновом порушеног царског манастира, упутили су молбу турском цару у Цариграду и измолише ферман за обнову манастира Св. Уроша. Тај документ се чува у архиву Србије у Београду.

После добијене дозволе, у Неродимљу је изабран одбор за обнову храма од учених и угледних мештана из старих родова: Ранко Трајановић, Живко Милосављевић, Траја Стошић, Мира Мићић. Уз ове чланове било је укључено и свештено лице и утицајни мештанин у то време у селу први човек (кмет) Милован – Мијат Дајић. Израђен је печат са ликом Светог цара Уроша, око којег пише: „Печат храма мученика Св. Уроша у Неродимљу“. У то време размишљало се и говорило од учених и знаменитих људи, када би се манастир Св. Урош обновио (подигао), он би за српски

народ поред Грачанице и Девича био трећи манастир око кога би се окупљали Срби са Косова и шире. Пошто је у то време српско становништво Неродимске жупе није било тако имућно, да може само да изгради један овакав објекат, одбор за обнову манастира био је приморан да упути изасланство на прикупљање прилога. Ишло се у тадашњу Кнежевину Србију и до Русије, за обнову царског манастира. Истовремено, одбор за обнову манастира упутио је писмо, 2. јула 1867. године, уваженом старом свештенику попу Раду у селу Битињи у Сиринићкој жупи, који је раније био парох у Неродимској жупи који је замољен да се придружи обнови храма, одбор је изражио и жељу, да када се буде завршио храм, поп Раде богослужи у манастиру. Најпре је до темеља срушен старим храма након чега су отпочети радови на новој грађевини. Храм је зидан од сиге и клесаног камена. Радови на обнови манастира су се зауставили у висини свода. Разлог застоја је био недостатак финансијских средстава. За време обнове манастира трагично је настрадао сеоски кмет, Милован Мијат Дајић.

Један дужи временски период ништа се није радило на обнови манастира. Крајем XIX века покреће се иницијатива у селу Неродимљу да се наставе радови на обнови храма. Изабран је нови одбор а за домаћина је постављен угледни мештанин за то време Кита С. Шабић, јер се он највише залагао за обнову. Због тога је Кита изабран да испред испред одбора руководи подизању манастирске зграде у коју би се народ могао склонити услед временских непогода. Зграда би привремено послужила и за становање мајстора, када се буду наставили радови на даљој обнови манастира. Арнаутима из суседног села Језерца није се свидела обнова манастира, јер су користили манастирске пашњаке и шуму за испашу своје стоке. Утоку изградње зграде нешто ниже од манастира, на окуци код Састав река, убијен је Кита С. Шабић Арнаута из села Језерца. У то време поред убијеног Ките Шабића на обнови храма и зграде највише су се залагали његов брат Нића С. Шабић, Нића Р. Дајић, Дена Ј. Дајић, Трајко С. Лукић и Мила Ф. Дабић, сви из села Горњег Неродимља. Након овог убиства обустављени су даљи радови на подизању зграде и на обнови манастира на дужи период времена.

Нешто касније, након Првог светског рата, надлежни у тадашњој општини Неродимље, покрећу иницијативу код надлежних институција у Скопљу ради израде новог пројекта обнове манастира. Пројекат је урађен, али је, на жалост, избио Други светски рат.

После Другог светског рата дуго времена није било нових покушаја за обнову манастира. Међутим, и поред тога што храм није био завршен, у њему се од почетка обнове сваке године на други дан Ускрса (у понедељак) окупљао српски народ и одржавао се култ Св. цара Уроша. У храму се секао славски колач и одржавана Света Литургија, саборovalo се уз народне игре и песму. Почетком осамдесетих година XX века, за преседника црквеног одбора села Г. Неродимља именован је мештанин Милован Сотира Шабић. Он је одмах, по именовану, исте године покренуо иницијативу да се крене на обнову цркве пр. Богородице. Црква је у то време била у доста лошем стању али је 1983. године реконструисана а у унутрашњем делу храма

осликан је нови живопис. Те исте године одржан је велики народни сабор и црква је била освештана. Освештење храма и Свету Литургију је служио тадашњи епископ Рашко – призренски Павле са свештенством парохије.

И након освештања настављено је са даљом обновом манастира. Милован Шабић се залагао код државних и друштвених институција као и код црквених великодостојника да се крене са обновом манастира. Један мали део финансијских средстава за почетак обнове добио је од удружења грађана „Солидарност“ из Војводине и скромна средства од браства када је посећивао манастир Хиландар. Хиландар је поклонио и звоно за манастир У то време код Завода за заштиту споменика културе покренуо је иницијативу да се уради нови пројекат, јер стари није одговарао новим условима. Испред завода на изради пројекта био је ангажован архитекта Прокић. Пошто је обнова манастира изискивала велика финансијска средства, чекало се да се држава укључи на овако великом и значајном подухвату. После дуго перипетија су се у држави и друштву створили повољни услови 1994. године и пошто су од стране државе одобрена средства за обнову манастира а пристигле су и донације од многих друштвених фирми и грађана, маја 1994. године отпочело се са припремним радовима и почетком обнове манастира. Крајем 1994.године храм је саграђен и стављен под кров, наредне 1995. године радови су обављени у унутрашњем делу, храм је омалтерисан и окречен у бело. У храму није рађен живопис јер је Завод за заштиту споменика културе из Приштине тако захтевао. Израђен је и нови иконостас. На други дан Ускрса, априла 1996. године епископ Рашко – призренски Артемије освештао је манастир. На жалост већ јуна 1999. године, од стране ОВК-а, манастирски храм је миниран и уништен до темеља.¹⁹⁹

199 Српско становништво Горњег Неродимља је 17. јуна 1999. године присилно напустило село, али Милован Шабић није хтео да напусти село и поред упозорења старијих мештана, ризикујући свој живот, свесно је тога дана остао у селу и трагично завршио свој живот. За његову судбину и данас се ништа не зна.

КОСОВСКА КАМЕНИЦА

БОЖЕВЦЕ - ЦРКВА ПРЕСВЕТЕ БОГОРОДИЦЕ

БОЖЕВЦЕ

Село Божовце или Божевце је 4 км југо-источно од Косовске Каменице на изворишту Глобаричког потока. То је веома старо село. помиње се као Божојевци у књизи новобрдског трговца Михаила Лукаревића од 1434. до 1438. године као и његови житељи Вукман Гвоздијевић, Дивац Бежић, Иваниш Дојковић и други. У османском дефтеру Области Бранковића из 1455. године у Божевцу је пописано 17 кућа, са попом Јованом. На потезу Глобарица, источно од села, раније је постојало велико и старо село Глобарица које се такође помиње у књизи дужника Михаила Лукаревића а у његовој околини манастир св. Јована или Глобаричка ћелија како се помиње у запису из прве половине XVII века.²⁰⁰ Сељани села Божевца 1764. године давали су прилоге манастиру Девичу.²⁰¹

Божевце – Црква пр. Богородице

200 Данас тај манастир припада атару села Беривојци.

201 М. Ивановић, *Црквени споменици XIII - XX века*, у: Задужбине Косова, споменици и знамења српског народа, Призрен – Београд 1987, 401.

Цкву у селу Божовце је забележио Тодор Станковић при свом пропутовању тим крајем јуна 1897. године:²⁰² „Срби у Божовцу имају своју цркву која је била скоро сва у земљи, али су је вредни божовчани откопали, поправили и дивно украсили. Посвећена је пр. Богородици. У атару овога села налази се манастир у рушевинама а био је посвећен св. Јовану. Има старих људи, који памте кад се је код овог манастира скупљао ваشار, на који су долазили трговци из свију околних вароши, али га Турци усљед несигурности пренесу у Гњилане, где се и сада сваке године држи на Иван дан, 24 јуна. У атару села Божовца постоји још један манастир посвећен Св. Спиридону, али и овај је у рушевинама. И сад се сваке године 12. децембра скупља народ и свештеници. До овога манастира има једна чесма са јаком водом, коју народ сматра за лековиту.“

202 Станковић П. Т., *Путне белешке по Старој Србији 1871 - 1898*, Београд 1910, 32

ДОЊА ШИПАШНИЦА - ЦРКВА СВЕТЕ ПАРАСКЕВЕ

ДОЊА ШИПАШНИЦА

Доња Шипашница је насеље у општини Косовска Каменица. У османском попису области Бранковића из 1455. године спомиње се под истим именом и са једном српском кућом. На источном ободу места, са друге стране Шипашничке реке, налази се православна црква са гробљем. Некада српско село Доња Шипашница је данас постала скоро чисто албанско село. У пољу, око 2 км северније и у суседству са Г. Шипашницом, су остаци цркве св. Пантелејмона.²⁰³

Доња Шипашница – црква св Параскеве

О цркви св Параскеве у Доњој Шипашници нема скоро никаквих података. Вероватно је као и већина других цркава на том продтору обновљена негде око 1860. године. Тешко је рећи колико је сљачувано од оригиналне цркве.

²⁰³ М. Ивановић, *Црквени споменици XIII – XX века*, у: *Задужбине Косова*, споменици и знамења српског народа, Призрен – Београд 1987, 436

Арбанаси су на св Петку 1900. године растерали народ окуљен поред цркве св Параскеве у Доњој Шипаници.²⁰⁴ После Првог светског рата (1924) при доњо шипашничкој цркви св Параскеве била је доњо шипашничка парохија коју су чинили села Д. Шипашница, Колочел, Ђираковце, Доморовце и Адановце. У овим селима је у то време живело 1095 православних душа.²⁰⁵

²⁰⁴ *Насиља на Косову у лето 1900, Задужбине Косова*, Београд – Призрен 1987, 655

²⁰⁵ *Шематизам Источно православне Српске патријаршије по подацима из 1924. године*, Сремски Карловци 1925, 265.

КОСОВСКА КАМЕНИЦА

КОСОВСКА КАМЕНИЦА - ЦРКВА СВЕТОГ НИКОЛЕ

КОСОВСКА КАМЕНИЦА

Косовска Каменица (до 1952. године Каменица) (алб. Kamenisë) је градско насеље и седиште истоимене општине на истоку Косова и Метохије. Према подацима пописа становништва 2011. године, у Косовској Каменици је пописано 7.331 лице. Административно припада Косовско - поморавском округу Републике Србије. Налази се на обалама Новобрдске Криве Реке и усред истоимене жупе, 27 км североисточно од Ђилана. У књизи дужника новобрдског трговца Дубровчанина Михаила Лукаревића помињу се од 1433. до 1438. године Рајин кнез, Радохна, Пунош и Радоња Брајковић „de Kamenica“. У првом турском попису Области Бранковића из 1455. године Косовска Каменица има 18 српских кућа.

У књизи приложника манастира Девича у Дреници помињу се 1764. године приложници из Каменице.²⁰⁶

Косовска Каменица – Црква св. Николе²⁰⁷

Подигнута је 1862. као једнобродна грађевина засведена полуобличастим сводом. Изведена је у камену и омалтерисана. Изнад западног дела припрате саграђена је тространа галерија. Костадин Крстев је

206 Н. Hadžibegić, А. Handžić, Е. Kovačević, *Oblast Brankovića Opširni katastarski popis iz 1455. godine*, Sarajevo 1972, 58, 66, 187, 195, 201, 205, 214, 227, 249; М. Ивановић, *Црквени споменици XIII – XX века*, у: *Задужбине Косова, споменици и знамења српског народа*, Призрен – Београд 1987, 463.

207 Основ за упис у регистар: Одлука о утврђивању цркве Св. Николе за споменик културе, бр. 1419 (Сл. гласник РС бр. 51 од 13.11.1997.г.) Закон о културним добрима (Сл. гласник РС бр. 71/94).

1862. године сликао иконе за иконостас у цркви Светог Николе у Косовској Каменици. О томе сведочи запис на престоној икони Христа Сведржитеља: **рѣкоѹ х. костадинъ зографъ из велесѣ 1862**

Њему се на овом иконостасу приписују царске и северне двери, престоње иконе, као и иконе које се налазе у наредној зони, а на којима су представљени апостоли.²⁰⁸

Спољна приправа је дозидана 1905, а уз њен западни зид 1971. звоник. Унутрашњост

цркве је украшена зидним сликама које стилски припадају тзв. левантском бароку или зографском сликарству, чији је аутор непознат. Иконостасну преграду су осликали зографи Костадин и Игњатије из Велеса и Димитрије из Скопља. Зограф Аврам Дичић је 1905. године радио на осликавању цркве св Николе.²⁰⁹

208 И. Женарју Рајовић, *Прилог познавању делатности велешких зографа у Рашко-призренској епархији*, Косово и Метохија у контексту балканских народа и држава књ. 2, Лепосавић 2016, 99

209 И. Женарју, *Дебарски зографи на Косову и Метохији*, Саопштења XLIV, Београд 2012, 220–223; И. Женарју, *Зидно сликарство у цркви Успења Богородице у слеу Доње Кормињане*, Баштина св. 37, Лепосавић 2014, 284

ДОМОРОВЦЕ - ЦРКВА СВЕТОГ ИЛИЈЕ

ДОМОРОВЦЕ

Доморовце (алб. Domaroc) је насеље у општини Косовска Каменица на Косову и Метохији. Атар насеља се налази на територији катастарске општине Доморовце површине 1020 ha. Досељеници нису затекли село. Село је основано око 1780. године. раније село се звало Доморавци а под именом Домаровце јавља се у књизи приложника манастира Девича 1764. године. У селу је сачувано старо српско гробље. Изнад села, на путу за Топоницу, на брегу званом Поповац постоје рушевине неког већег манастира. Код Доморовца су, при улазу у Кончуљску клисуру, два веома стара гробља пређашњих становника овог села.²¹⁰

Насеље има српску етничку већину.

²¹⁰ М. Ивановић, *Црквени споменици XIII – XX века*, у: *Задужбине Косова, споменици и знамења српског народа*, Призрен – Београд 1987, 435

Доморовце – Црква св. Илије

Када је 26. јуна 1897. године путовао из Бујановца за Гњилане Тодор Станковић је обишао цркву св. Илије у селу Доморовце. Т. Станковић наводи: „Црква доморовачка је подигнута на темељима старе порушене цркве Св. Илије. Исплетена је чатмом и излепљена земљом. То је прва црква коју сам видео подигнуту од чатме. И ако је сама црква чатмара, ограда је око црквеног дворишта подигнута од камена. У црквеном дворишту је и школа, која је од слабог материјала.“ Свештеник и у исто време учитељ у Доморовцу, био је у то време поп Ђорђе Поповић.²¹¹

На св Илију 1900. године скупио се као и сваке године сабор поред цркве. При највећем весељу Арбанаси из села Адамовца и Блата, њих више од 300, наоружани мартинкама упадну у масу пуцајући због чега се скуљени народ разбежао. Црква је остала без свог јединог прихода.²¹²

²¹¹ Т. П. Станковић, *Путне белешке по Старој Србији 1871 - 1898*, Београд 1910, 26

²¹² *Насиља на Косову у лето 1900, Задужбине Косова*,

ВИТИНА

БИНАЧ - МАНАСТИР СВЕТОГ АРХАНЂЕЛА МИ-

БИНАЧ

Село Бинач се налази 4 до 5 км јужно од Витине. Витина се први пут помиње као село Витина 1285. године у хрисовуљи бугарског цара Константина Тиха Асена из 1258. године који га прилаже манастиру св Ђорђа код Скопља. Остаци тога старог насеља су рушевине изнад села. У том селу биле су и три сеоске цркве и манастира Бинач или Бузовик. У селу и околини налазе се рушевине цркава: св. Петке, св. Стефана и св. Николе у гробљу на чијим је темељима 1973. године подигнута нова црква. Село се не помиње у османским дефтерима али се зато помиње село Бузовик и манастир св. Врачи поред њега.²¹³

Београд – Призрен 1987, 655

213 Н. Hadžibegić, А. Handžić и Е. Kovačević, *Oblast Brankovića*, Sarajevo 1972, 69.

Бинач – Манастир св. Арханђела Михаила

Манастир Бинач или манастир Светог Архангела Гаврила, познат као Бузовик је смештен на око 5 км од Витине на извору реке Сушице. Манастирска црква је подигнута и осликана фрескама на почетку XIV века. Првобитна посвета је била св Врачи јер се османском дефтеру из 1455. године помиње село Бузовик („од прилике“ 12 кућа и приход 900 акчи) са црквом Свети Врачи са 10 монаха и приходом од 400 акчи. Црква гј манастир св Врачи је несумњиво манастир Бинач.²¹⁴

Манастир је обновљен у XVI веку када је и поново осликан. Од овог живописа је са-

214 Н. Hadžibegić, А. Handžić и Е. Kovačević, *Oblast Brankovića*, Sarajevo 1972, 69; М. Ивановић, *Црквени споменици XIII – XX века*, у: Задужбине Косова, споменици и знамења српског народа, Призрен – Београд 1987, 399.

чувано неколико фрагмената ликова архије-реја литургичара.

Последњег духовника овог манастира су 1867. године заклали Албанци у његовој манастирској ћелији, а манастирску земљу су присвојили. Након што је манастир опет напуштен, обновљен је по други пут почетком XX века. Том приликом су обновљени горњи делови зидова, свод и конструкција крова оронулог манастира.²¹⁵

Ево шта је манастиру Бинач забележио Т. Станковић 1897. године:²¹⁶ „Бињч је на по часа јужно од Витине. Има 60 кућа српских од којих су половина римокатоличке вере, али се српским језиком служе и имају све српске обичаје. У атару овога села постоји манастир звани Бињачки, који је посвећен Св. Архангелу Михаилу. Близу овога манастира извире река, коју неки називају извором Мораве. Манастир је овај до скоро служио и имао је неколико калуђера, али како је Ганко Цајкић калуђер погинуо, манастир је напуштен, а конаке – куће – манастирске – после убиства Цајкића, запалио је један Арнауташ, који је одмах ослепио, што је поплашило остале Арнаутоше, да нису смели дирати цркву, која је и сада у целости. На земљи манастирској населили су се 20 арнауташких кућа. Народ из околних српских села припрема све што треба да подигне изгореле куће манастирске, те да манастир у славу Божју опет пропоје. Већ су прикупили потребну количину камена и остали грађевински материјал.“

215 М. Ивановић, *Црквени споменици XIII – XX века*, у: *Задужбине Косова, споменици и знамења српског народа*, Призрен – Београд 1987, 399.

216 Т. П. Станковић, *Путне белешке по Старој Србији 1871 - 1898*, Београд 1910, 48

По подацима из званичног пописа из 1913. године манастир св. архангела Гаврила (Бинач) поседовао је 100 хектара зиратне земље, 20 хектара шуме и воћњака, 6 говеда, једног коња, 2 свиње и 4 овце и козе.²¹⁷

Земљу Манастира Бинач у Њиланском срезу су, за време турске власти, бесправно отуђили Албанци из суседног села Бозовика, иначе мухаџири из Србије. По ослобођењу су то признали, вратили земљу, али су, у договору са Манастиром, остали да на њој раде као чифчије и дају годишње шестину летине. Пошто су се ти Албанци касније иселили у Турску, манастирску земљу су приграбили српски сељаци. Митрополија Рашко-призренска је молила среску власт за заштиту имања, но ова је упутила Манастир да поведе редовну грађанску парницу. Стеван Димитријевић је почетком 1915. интервенисао код министра просвете, но из сачуваних извора се не види како се случај завршио.²¹⁸

Манастир Бинач 1924. године није имао братство.²¹⁹

Албански терористи су запалили манастирски конак и цркву 22/23. јун 1999. године, а у децембру исте године црква је до темеља разрушена минама и то прво конаци а затим и црква, тако да су делови фресака били видни по рушевинама, а онда су пропали од невремена. Истовремено су уништене и капеле Свете Петке, Светог Архађакона Стефана и Светог Николе у близини манастира.

Манастирски комплекс је имао цркву скромних димензија, конаке и звонару. Црква је једнобродна грађевина са полукружном апсидом и полуцилиндричним сводом. Од вредних предмета сачувана је једна кадионица из XIV века.

217 М. Јагодић, *Православна црква у новим крајевима Србије (1912–1915)*, Српске студије 3, Београд, 2012, 122 Табела 1: Земља и стока у власништву неких манастира у новим крајевима 1913

218 Исто, 123 – 124.

219 *Шематизам Источно православно Српске патријаршије по подацима из 1924. године*, Сремски Карловци 1925, 261

ВИТИНА - ЦРКВА СВЕТЕ ПЕТКЕ

ВИТИНА

Витина се први пут помиње као село Витина 1285. године у хрисовуљи бугарског цара Константина Тиха Асена из 1258. године који га прилаже манастиру св Ђорђа код Скопља. У османском дефтеру из 1455. године стоји да село Витина има 104 српске куће и хришћанског попа Радоњу. У књизи прилога манастира Девича 1764. године уписани су дародавци из Витине.²²⁰

Витина – црква св. Петке

У селу су у XIX веку постојале црква брвнара из 1785. године и камена црква из 1865. године.

По подацима Т. Станковића из 1897. године:²²¹ „Витина је српско село од 130 кућа. Има две цркве и обе служе. Једна је посвећена Св. Николи а друга Светој Петци. Има

220 Н. Hadžibegić, А. Handžić i Е. Kovačević, *Oblast Vranковица*, Сарајево 1972, 171, 177; М. Ивановић, *Црквени споменици XIII – XX века*, у: Задужбине Косова, споменици и знамења српског народа, Призрен – Београд 1987, 415.

221 Т. П. Станковић, *Путне белешке по Старој Србији 1871 - 1898*, Београд 1910, 47 – 8.

српску школу и учитеља. Сада је учитељ Ма-нојло Чемерикић. Раније је био учитељ у Витини Трајко Васић из Витине, богослов призренски.“ Црква св Николе је била брвнара саграђена, вероватно 1785. године, и она се у изворима јавља само код Т. Станковића. Ни за другу зидану цркву св Петке нема готово никаквих података осим да је сазидаана 1865. године.²²²

Приближно у исто време кад и у Пасјану (1890), Јаковљевић је израдио и неке иконе и у црквама у Ђилану и Витини, као и у манастиру Драганцу.²²³ Иконе за олтарску преграду насликао је сликар Димитрије Андонов Папрадишки (1859/60–1953), родом из Папрадишта.

Ни једна од две цркве у Витини није била парохијска 1924. године. Витина је припадала врбовачкој парохији и врбовачкој цркви св. Димитрија.²²⁴

222 М. Ивановић, *Црквени споменици XIII – XX века*, у: Задужбине Косова, споменици и знамења српског народа, Призрен – Београд 1987, 415.

223 И. Женарју, *Дебарски зографи на Косову и Метохији*, Саопштења бр. XLIV, Београд 2012, 211 - 215.

224 *Шематизам Источно православне Српске патријаршије по подацима из 1924. године*, Сремски Карловци 1925, 265

ВРБОВАЦ - ЦРКВА СВЕТОГ ДИМИТРИЈА

ВРБОВАЦ

Српско село Врбовац (алб. Vërbos) је насеље, у општини Витина на Косову и Метохији, 5 км источно од Витине. Насеље има српску етничку већину.

Врбовац – Црква св. Димитрија

У српском селу Врбовац код Витине постојала је у средњем веку црква која је касније оронула. Ова стара црква је у првој половини XIX века обновљена. У дашњу цркву Св. Димитрија, је уклопљен сачувани део фреске из олтарске апсиде старе цркве. У ствари цео источни део цркве је стара средњовековна црква док је дозидани западни саграђен приликом те обнове.

По подацима Т. Станковића Врбовац је 1897. године имао 42 српске куће и цркву Св. Димитрија која је те године служила.²²⁵

Српски песник Милан Ракић, који је почетком 20. века службовао у Приштини као вицеkonzул, забележио је у свом извештају да су Албанци „6. јула 1907. године обили цркву, све иконе покршили и поломили, хаљине свештеничке и књиге поцепали,

сребрне ствари као крстове и путир и друго однели са собом и на тај начин опустошили цркву“. После овог пустошења, а због све учесталијих напада иноверника, мештани Врбовца су око цркве подигли масиван зид. Мештани су својим трудом подигли 1973. године нови звоник.²²⁶

Интересантно је да је врбовачка црква 1924. године била парохијска црква врбовачке парохије којој је припадала и Витина.²²⁷

Црква св. Димитрија има две видљиве градитељске фазе. Када је, у средњем веку, саграђена првобитна црква, била је то мала, складно саграђена, по концепцији једнобродна издужена грађевина са полуобличастим сводом. Њен најстарији (источни) део чини правоугаона црквица завршена на источној страни апсидом, унутра и споља полукружном. И код ове цркве уместо класичне апсиде имамо апсидалну нишу. У великој обнови срушен је западни зид да би се црква продужила.

²²⁶ М. Ивановић, *Црквени споменици XIII – XX века*, у: *Задужбине Косова, споменици и знамења српског народа*, Призрен – Београд 1987, 418.

²²⁷ *Шематизам Источно православне Српске патријаршије по подацима из 1924. године*, Сремски Карловци 1925, 265

²²⁵ Т. П. Станковић, *Путне белешке по Старој Србији 1871 - 1898*, Београд 1910, 45

ЖИТИЊА - ЦРКВА СВЕТЕ ТРОЈИЦЕ

ЖИТИЊЕ

Житиње (албански: Zhiti) је насеље у општини Витина на Косову и Метохији. Атар насеља се налази на територији катастарске општине Житиње површине 875 ха. Житиње се налази у Горњој Морави, недалеко од Витине.

По турском попису из 1455. године у селу је било 25 српских домова са попом Влкашином и братом му Богданом. У поменику манастира св. Тројице у Муштушту уписани су у XVI веку дародавци из овог села.²²⁸

Село је имало цркву у рушевинама посвећену пр. Богородици. Поред сеоске реке налазе се рушевине још једне цркве, која је била посвећена или Св. Николи, или Св. Тројици.

У селу нема више Срба, сви Срби су етнички очишћени крајем јула 1999. године, од стране Албанаца, неколико мештана је убијено и све српске куће су најпре опљачкане, а затим спаљене и порушене.

228 Н. Hadžibegić, А. Handžić i Е. Kovačević, *Oblast Brankovića*, Sarajevo 1972, 246; М. Ивановић, *Црквени споменици XIII - XX века*, у: Задужбине Косова, споменици и знамења српског народа, Призрен - Београд 1987, 445.

Житиње – Црква св. Тројице

Село је имало цркву посвећену пр. Богородици, која је разрушена. На њеним темељима је подигнута нова црква Св. Тројице. Када је Т. Станковић пролазио тим крајем 1897. године црква св. Тројице је још увек била у развалинама.²²⁹

Село Житиње је 1924. године припадало пасјанској парохији и пасјанској цркви св. Преображења.²³⁰

Црква је обнављана 1980. године.

Шиптари су покушали да запале цркву 19. јула 1999. године и то кроз прозоре, који су оштећени. Накнадно је демолирана и оштећена.

Поред сеоске реке налазе се рушевине још једне цркве, која је била посвећена или Св. Николи, или Св. Тројици.

У селу нема више Срба, сви Срби су етнички очишћени крајем јула 1999. године,

229 Т. П. Станковић, *Путне белешке по Старој Србији 1871 - 1898*, Београд 1910, 41. У литератури се наводи обично наводи како је црква обновљена 1890. године али се то очигледно догодило касније.

230 *Шематизам Источно православно Српске патријаршије по подацима из 1924. године*, Сремски Карловци 1925, 261

од стране Албанаца, неколико мештана је убијено и све српске куће су најпре опљачкане, а затим спаљене и порушене.²³¹

²³¹ До 1999. године, село је бројало око 140 српских кућа. У селу су убијени: Васиљковић Петар, Ђорић Спасоје, Станковић Властимир и Аксић Милица.

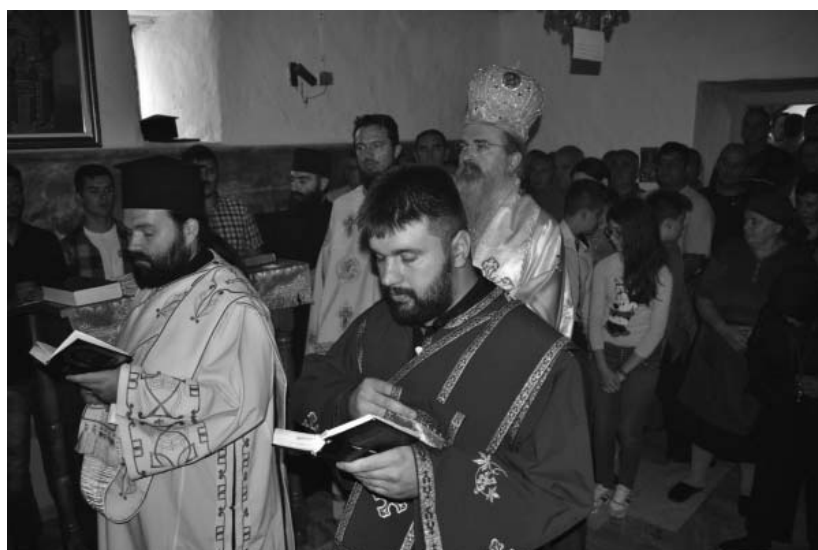

МОГИЛА - ЦРКВА СВЕТОГ ТЕОДОРА ТИРОНА

МОГИЛА

Могилa је насеље у општини Витина на Косову и Метохији. Село је у равници око брда и поред реке Гранчарке, налази се 3 км североисточно од Витине.

Епископ Теодосије служио је, у недељу 30. августа 2015. године, свету Литургију у храму Светог Теодора Тирона у Могили апред сам почетак Литургије осветио је новопостављени иконостас.

Могилa – Црква св. Теодора

По подацима Т. Станковића Могилa је 1897. године имала 90 кућа, од којих су 70 биле српске и 20 арнауташке. У средини ово-га села постоји једно брдо, на врху којегa је црква Св. Тодора, која је служила 1897. године. „У средини села постоји и један велики пирамидни камен, а поврх њега је други. Овај други је четвороугални а у висини до 3 метра. Зову га „Раш“. Причају да је обележје границе неког предела.“²³²

²³² Т. П. Станковић, *Путне белешке по Старој Србији 1871 - 1898*, Београд 1910, 45

ГЊИЛАНЕ

ГЊИЛАНЕ - ЦРКВА СВЕТОГ НИКОЛЕ

ГЊИЛАНЕ

Град Гњилане је данашње управно средиште Горње Мораве. У средњем веку град се звао Морава и био је велики трговачки и занатски центар. У Гњилану су често боравили српски владари, па је и први писани помен о њему, из 1342. године, непосредно везан за боравак краља Стефана Душана. Под данашњим именом град се први пут помиње крајем XIV века у повељи српске кнегиње Милице, жене кнеза Лазара. У турском попису из 1455. године наводи се да у Гњилану има 41 српско домаћинство, на челу са попом Божидаром. У истом попису помиње се и мезра Петиговце што је садашње предграђе око 300 метара западно од Гњилана. Од средњег века у Гњилану је постојало неколико цркава. Једна црква је вероватно била

посвећена Св. Петки, пошто се место где се налазила још дуго по њеном рушењу звало Петковце. У непосредној близини насеља налазио се манастир Св. Јована који је имао бројно братство, што потврђују остаци доста великог калуђерског гробља. Средином XVIII века Турци су разорили манастир и на том месту основали садашњу варош. Основао га је Бахти бег Џинић.

Гњилане – Црква св. Николе²³³

Данашња црква св. Николе је довршена октобра 1861. године у центру града, на темељима старије знатно мање црквене грађе-

²³³ Основ за упис у регистар Одлука о утврђивању цркве Св. Николе за споменик културе, бр. 1394 (Сл. гласник РС бр. 51 од 13.11.1997.г.). Решење Покрајинског завода за заштиту споменика културе у Приштини, бр. 153 од 10.4.1980. Закон о културним добрима (Сл. гласник РС бр. 71/94).

Гњилане између два светска рата. Црква св Николе се види у горњем десном углу.

вине. Знатне димензије и простраа унутрашњост настале су као резултат базиликалне основе. Изведена је у духу романтизма XIX века, са комбинацијом елемената различитих стилова, од византијског, преко неороманског и неоренесансног, до необарокног. Као први неимар се помиње Дамјан Зографски Попрадишки. Црква је два пута горела. Најпре 1861. године при постављању олука а једним нехотичним случајем 1893. године је скоро сва изгорела. Када је Тодор Станковић, тадашњи српски конзул у Приштини, обишао 22. јуна 1897. године још увек је била без крова. Управо тог дана је стигло одобрење из Цариграда да могу оправити цркву.²³⁴

Архимандрит дечански Кирил поклонио је, пре 1874. године, из личних средстава «ново облаченије».²³⁵

Аустријски конзул је 15. јануара 1877.

234 П. Т. Станковић, *Путне белешке по Старој Србији 1871 - 1898*, Београд 1910, 6; М. Ивановић, *Црквени споменици XIII - XX века*, у: *Задужбине Косова*, споменици и знамења српског народа, Призрен - Београд 1987, 421

235 *Дарови и пожртвовања архимандрита дечанског Кирила и оца Агатангела црквама, манастирима и школама у старој Србији - писмо архимандрита дечанског Ђирила од 3. августа 1874. године*, Сион бр. 23/1875, Београд 1875, 364

године своје надређене известио о гњиланској цркви.²³⁶

После великог пожара 1893. године, цркву је обновио Ђорђе Новковић Хонгар из Папрадишта, који се прославио градњом храма Св.Спаса у Софији. На радовима обнове је учествовао и Михајло Ђорђевић (Ѓоргиев) (1856-1917) из дебарског села Тресонче.²³⁷

Висока иконостасна преграда настала је када и црква. Иконе за олтарску преграду насликао је сликар Димитрије Андонов Папрадишки (1859/60-1953), родом из Папрадишта. Димитрије је, поред иконостаса, извео и живопис. У цркви Светог Николе у Гњилану је 1899. године био ангажован на изради зидног сликарства. Ту је, према потребама приложника, креирао сведен ликовни програм, конципиран тако да зидно сликарство прекрива само слепе калоте и нише у олтарском простору. Као Д. А. Папрадишки потписао се у централној калоти, уз представу Христа Сведржитеља, док је 1899. година записана у калоти са представом Свете Тројице. У Гњилану је поново

236 vgl. Lippich an Andrassy, Prisen, 15. Jänner 1877, Nr. 2. HHStA PA XXXVIII/Kt. 219.

237 Г. Константиновски, *Градителите во Македонија: XVIII-XX век*, Табернакул, Скопје 2001, 16.

ангажован након две године, када је досли-
као поједине сцене у олтарском простору и
насликао иконе за нови иконостас и архи-
јерејски трон. Велешки зограф Петар Нико-
лов (1850–1921), последњи из рода Рензов-

ски, сарађивао је са Андоновим приликом
његовог рада у гњилану.²³⁸

Приближно у исто време кад и у Пасја-
ну (1890), Константин Јаковљевић је изра-
дио и неке иконе у црквама у Гњилану и Ви-
тини, као и у манастиру Драганцу.²³⁹

У непосредној околини цркве налази се
зграда бивше школе, звонара и чесма.

Она је више пута страдала у пожарима,
а једном је изгорела до темеља. Последњи
пут је обновљена 1983. године. Данас се у
њој чува лепа збирка икона, књига и цркве-
них сасуда.

238 А. Николовски, *Македонските зографи од крајот на XIX и почетокот на XX век: Андонов, Зографски и Вангеловиќ*, Скопје 1984, 63, 373; И. Женарју Рајовић, *Прилог познавању делатности велешких зографа у Рашко-призренској епархији*, Косово и Метохија у контексту балканских народа и држава књ. 2, Лепосавић 2016, 100.

239 И. Женарју, *Дебарски зографи на Косову и Метохији*, Саопштења бр. XLIV, Београд 2012, 211 - 215.

ПАСЈАНЕ - ЦРКВА СВЕТОГ ПРЕОБРАЖЕЊА

ПАСЈАНЕ

Село Пасјане смештено је у Горњој Морави, на друму који из Ђиладана води у Прешево. Пасјане је насеље у општини Ђиладане на Косову и Метохији. Атар насеља се налази на територији катастарске општине Пасјане површине 1527 ха. Село је пре 20 година имало 2.600 становника, а сада има око 1.000 становника. Познато од старина, први пут је поменуто у даровној повељи кнегиње Милице хиландарском пигру Св. Василија,²⁴⁰ а затим у XVII веку као једно од коначишта на путу за Цариград. Једнобродна црква Св. Преображења подигнута је трудом мештана 1861. године.

Пасјане – Црква св. Преображења²⁴¹

О обнови цркве у Пасјану постоје два предања, која премда слична, ипак се разли-

²⁴⁰ Ст. Новаковић, *Законски споменици*, Београд 1912, 490.

²⁴¹ Основ за упис у регистар: Решење Покрајинског завода за заштиту споменика културе у Приштини, бр. 121 од 27.3.1980.г. Закон о заштити споменика културе (Сл. лист САНК бр. 19/77).

кују и неким битним чињеницама.

Тодор Станковић је обишао Пасјане 1897. године. Ево шта је забележио о обнови цркве у том слеу:²⁴²

„Пасјане има 100 српских кућа, а више овога заселак насељен мухаџирима од 15 кућа. Има цркву и школу, у којој је сада (1897) учитељ Сава Поповић. По причању ово се село раније звало Посијане, зато што му је земља добра за све усеве; али како се Срби из овога села нису покравали свакој заповести, нарочито за време јаничара, то га Турци прозову Пасјане. Црква пасјанска посвећена је Преображењу, 6. августа, порушена је у почетку овога века, као што је учињено и са осталим многобројним српским црквама, док није дошло време да је народ обнови дозволом једне жене, која се звала: Бејас Ханума, што на српски значи: Бела Госпођа. Ова Бејас Ханума је Српкиња, кћер попа Алексе, чини ми се да ми рекоше из Зајечарског краја, коју су Турци као српску девојку Марију заробили у првом устанку српском и довели у Ђиладане, где је постала женом Рашид – бега Џинића. А кад је њен отац дознао за њу, долазио је у Ђиладане, али

²⁴² Т. П. Станковић, *Путне белешке по Старој Србији 1871 - 1898*, Београд 1910, 42 – 44.

је ова већ онда имала два сина Малић – бега и Хамди – бега. Рашид – бег је лепо примио свога таста поп Алексу, угостио га и потом испратио.

Бејас Ханумини су унуци: Муста – бег, Тевфик – бег и Хусејин – бег, у чијој сам кући у Ђилану био гост.

Како је ова Бејас Ханума као Српкиња и попова кћер гајила љубав према православној вери и српскоме народу, а често ишла у српско село Пасјане, као у чифлук свога мужа Рашид – бега, тешко јој је пало, кад је видела порушену цркву, те је замолила свога мужа да дозволи својим чивчијама у Пасјану да подигну цркву, што Рашид – бег и учини. И тако Пасјањани за кратко време подигну цркву, којој је Бејас Ханума до краја свога живота слала воска, тамњана и зејтина. Кад су Пасјањани довршили цркву, чувени Јашар – паша Џинић дошао је из Приштине у госте своме блиском сроднику Рашид – бегу, који га одвео на зијафет у Пасјане. Чим је Јашар – паша (овај је порушио стотинама цркава и манастира на Косову и по околним планинама) угледао новоподигнуту и лепо окречену цркву пасјанску, с места је наредио да је поцрне, те су око цркве навукли велику гомилу сламе и исту запалили, те су од дима дуварови спољни почађавили, од чега се и сада трагови виде.

Све док је у Ђилану био жив поп Јанићије, веле, да је тајно носио Бејас Хануми нафору, а кад год је боловала долазио је по па Јанићије и читао јој молитве. Све до своје смрти носила је, веле, крст о врату прикривен под кошуљом. И све је то знао њен муж Рашид – бег и ништа јој није кратио и смећао.

Кроз Пасјане пролази пут за Прешево. Предео од Пасјана уз Мораву до њеног извора зове се Горња Морава. Изнад села Пасјана почиње планина карадашка, коју са северне и источне стране опасује Морава, са западне Лепенац и теснац качанички, а са јужне стране поље скопско и кумановско.“

По Г. Божовићу једнобродна црква Св. Преображења подигнута је трудом мештана 1861. године за време ђиланског Малић – бега Џинића и то уз помоћ господарице Бејаз-Хануме, супруге Малић – бега Џинића и мајке Мустаф – паше Џинић, Пасјанци-

ма је било дозвољено да саграде цркву и допуштено је владици да је освети. Та госпођа била је Српкиња, заробљеница из неке породице из Алексинца. Остала је тајна да ли је била потурчена или је остала у души хришћанка. Када је Малић – бег Џинић са брда видео како се испод Пасјана бели црква одмах је дојурио у село. Наредио је сељацима да око цркве запале сламу, али да не изгори црква већ да само потамне зидови, да се црква више не бели.²⁴³

Готово сигурно је у праву Т. Станковић јер не само да добио податке из прве руке, унука споменуте Бејаз хануме, већ и из историјског контекста она никако није могла да буде жена Малић – бега јер се то хронолошки никако не може ускладити.

Село је било поприште великог оружаног сукоба у такозваној Пасјанској афери 1907. године. Приликом путовања из Врања за Македонију, једна српска чета је преноћила у цркви. Са тог места, она је пружила отпор турским заптијама, и тада је убијен велики број Срба, а црква је претрпела знатна оштећења.²⁴⁴

Црква има једноставну правоугаону основу, димензија 14x7м, засведену полуобличастим сводом. У источном делу налази се олтарски простор несразмерно малих димензија, са полукружном апсидалном нишом и нишама за проскомидију и ђаконикон. Наос је од припрате одвојен са два масивна зидана ступца повезана лучном конструкцијом. Над припратом је конструисана галерија, до које се долази степеништем у јужном делу. Попут осталих једнобродних храмова у околини, и пасјанску цркву одликују једноставне, малтерисане фасадне површине.

На самом крају XIX века предузете су мере за осликавање унутрашњости цркве ентеријера, на чему је био ангажован зограф Константин Јаковљевић из Галичника.²⁴⁵ Током 1890. године сликао је иконе за

243 Г. Божовић, *Задужбина Бејаз – Хануме*, у: Ј. Ристић, *По Ђиланском крају (путописи)*, Ђилане 1997, 38 – 43.

244 В. Зарковић, *Погибија српске чете у Пасјану 1907. године*, Баштина бр. 26, Леосавић 2006, 198 – 199.

245 Детаљније о иконостасу и живопису у цркви у Пасјану видети у: И. Женарју, *Преставе и култ муче-*

иконостас, о чему сведоче запис на икони Светог Стефана на северним дверима **рѣкою кос / тантинъ / ѡко: 1890: ѡан. ѡдѣвр. село га / личник**, као и запис на царским дверима, које су приложили Перо Симић Рајичић и његова супруга Велика. Запис се налази на два места, у дну оба крила двери, тако да у првом делу, на северном крилу, стоји податак о сликару: **рѣкою константинъ ѡковлевић зѣграфъ ѡ дебѣрско ѡкрѣжје ѡ село галичник**, а испод њега у насликаном развијеном свитку: **приложи г.ин перо симић рајичић затѣлесно зд / равје, и дѣшевнѣ спасѣнје во лѣтѣ ѡ / христа 1890 авгѣстѣ 4**. На јужном крилу царских двери, на истом месту, налази се други део записа, који је на појединим местима оштећен: **приложи гжа велика .прѣга .ина, / рајичић, затѣлесно здр.. и дѣшевн.. псенје / волѣто 1890 авгѣстѣ 4**. Над јужним улазом се налази данас доста оштећен запис о осликовању цркве. Григорије Божовић је писао да се, у тренутку када је он био у цркви, од записа могла прочитати само реч „Галичник“. На основу проучавања стила и начина приказивања физиономије светаца на зидовима ове цркве И. Женарју претпоставља да је и живопис дело Константина Јаковљевића. Осим у Пасјану, иконе које је сликао Јаковљевић, а које су хронолошки блиске овом раду, налазе се и у црквама у Ђилану и Витини, као и у манастиру Драганцу.²⁴⁶

За цркву у Пасјану је карактеристичан и локални култ мученице Босиљке. Мученица Босиљка била је из Пасјана, из породице Рајичић, која се у Преображењском храму јавља у улози великих приложника. Породица Рајичић пореклом је из околине Крагујевца, одакле се преселила близу Куманова, и потом настанила у Пасјану крајем XVIII века. Није познато време Босиљкиног страдања, али је то највероватније негде у време Првог српског устанка. Босиљка је, према предању, отета у својој седамнаестој години, када је са оцем и братом пошла ван села по дрва за огрев. Забележено је да је отета код Белог Камена

нице Босиљке у Пасјану, Лепосавић, 181 – 195.

246 И. Женарју, *Дебарски зографи на Косову и Метохији*, Саопштења бр. XLIV, Београд 2012, 213. Натписи су дати по читању И. Женарју.

на Стружинама, где је извесни Арнаутин из Децпа са својом дружином пуцао на њих и потом је одвео у правцу према Карадагу. Након тога уследила је уобичајена процедура у таквим, честим, случајевима, када је породица уз помоћ сеоског свештеника покушала пред властима у Ђилану да докаже да је девојка насилно одведена а не да је отишла својом вољом.²⁴⁷

Да би прихватила прелазак у другу веру и брак са отимачем, била је излагана разним врстама насиља и мучења. Како Босиљкина непоколебљива вера у Христа није посустала ни након тога, она је коначно и погубљена убодима ножева на пропланку уз реку Лапаштицу. Њено тело је искасапљено а посмртни остаци су били сахрањени поред сеоске цркве. Према предању, када је црква обновљена у облику какав и данас постоји, они су узидани у храм. Истовремено, за страдање мученице Босиљке везује се и топоним *Девојкин гроб*, који представља место у близини села на којем су је Арнаути убили.²⁴⁸

У току Јаковљевићевог рада на украшавању Пасјанске цркве, чланови породице Рајичић поручили су сликање две иконе и сажетог циклуса мученице Босиљке. На икони већих димензија сачуван је запис и у њему година 1892. Највероватније је истовремено изведена и друга икона. Како није познато време осликовања цркве, нити на сценама страдања мученице Босиљке постоји запис, не можемо са сигурношћу утврдити када их је насликао. Представе мученице Босиљке насликане су на северозападном стубу који дели наос и припрату. Уз западну страну овог стуба озидана је конструкција висине 1 m, приближно квадратне основе, страница ширине око 60 cm. На ову конструкцију су биле смештене и Босиљкине иконе.²⁴⁹

247 А. Урошевић, *Горња Морава и Изморник, антропогеографска испитивања*, Београд рад 1931, 83; С. Костић, *Мученица Босиљка Пасјанска*, Православно дело бр. 16, год. IV (2007), 138.

248 С. Костић, *н. ч.*, 139 – 140; Р. Стоиљковић, *Легенде и предања Косовског Поморавља*, Ђилане 2013, 47

249 И. Женарју, *Преставе и култ мученице Босиљке у Пасјану*, Лепосавић, 189 – 193.

МАНАСТИР ДРАГАНАЦ

Манастир Драганац

Манастир Драганац је удаљен десетак километара од Ѓилана у лепој и шумовитој долини Драганачке реке. Налази се у непосредној близини истоименог села.

Повељом – даровницом којом кнез лазар оснива манастирско властелинство своје задужбине Раванице у међама села Прилепнице помиње се врх Драганац.

У селу су до 1865. – 69. године постојале рушевине старе цркве када је подигнута нова црква св арханђела гаврила и проглашена за манастир. Обнову цркве је ан молбу житеља околних села: Страже, Драганца, Станишора, Бостана, Зебинца, Станимира, Гаревца, Јасеновика, Малишанаца и ваганеша потпомагао Михаило Обреновић, књаз српски, са 100 цесарских дуката „из суме овогодишњим буџетом одобрене за ванредне потребе целог правитељства“.²⁵⁰

250 М. Ивановић, *Црквени споменици XIII – XX века*, у: *Задужбине Косова, споменици и знамења српског народа*, Призрен – Београд 1987, 438.

У манастирској згради је одмах отворена и прва српска школа у околини. Неко време после Другог светског рата у коначима је било смештено дечје опоравилиште.

Тодор Станковић, српски конзул у Приштини је 27. јуна 1897. године обишао манастир Драганац. Т. Станковић наводи:²⁵¹

„Црква је дивна а подигмута на развалинама старе цркве у 1868. год. Има једно кубе а посвећена је Св. Архангелу Михаилу и Гаврилу. Над вратима црквеним стоји овакав запис:²⁵²

Осноласја сеј Божествени Храм во имја Савор Архангела Михаила и Гаврила, дозвољенијем сѹлтана Ѕзиса, благословенијем же Рашко – Призренскога Митрополита Г – на Г – на Мелетија 1868. године месец Март 10. ден.

У манастиру овоме нашао сам као
251 Станковић П. Т., *Путне белешке по Старој Србији 1871 - 1898*, Београд 1910, 30

252 Натпис како га је дао Т. Станковић је готово извесно сам аутор (Т. Станковић) транскрибовао на нов правопис.

домаћина јеромонаха Дионисија, који је родом из села Страже, које није далеко од манастира. До лане је био поп, па како је постао удов, то га је митрополит рашко – призренски Дионисије замонашио и пре десетину дана упутио у манастир Драганец за страешину. Јеромоха Дионисије изгледа ми врло миран и веома љубазан човек, те се је од њега надати, да ће бити од користи манастиру.

Ибарског, код Митровице, као свршени ђак призренске богословско – учитељске школе.

Пошто обдарих цркву и послугу у 9 сахати и 20 мин. пођосмо даље и преко села Макреша, Броћинца и Трнићевца за 2 сахата стигли смо у село Бостане, које је у подножју положаја ново – брдског. У Драганцу, Горњем макрешу, Броћинцу и Трнићевцу живе Срби а у Доњем Макрешу има и 3 куће Арнауташа – муџира.“

У манастирској згради почиње сада и школа за децу из околних села, а за учитеља је дошао Петко Радуловић, из Колашина

У манастир су све до ослобођења 1912.

године па и касније долазиле и жене потурчењака из околине па и шире.²⁵³

Испред цркве је подигнута лепа чесма на природном извору за који се сматра да је лековит.

Зограф Константин Јаковљевић из Галичника радио је око 1890. године у манастиру Драганцу, где је од њега учио Теофан Исаиловић Буџароски, као и у Пасјану, Витини, Ђилану.²⁵⁴ У манастиру Драганцу налази се икона Светог архангела Михаила коју је Папрадишки насликао 1910. године.²⁵⁵

По подацима из званичног пописа из 1913. године манастир св. архангела Михаила и Гаврила (Драганац) поседовао је 17,4 хектара зиратне земље, 4,8 хектара шуме и воћњака, 4 ари винограда, 20 говеда, два коња и 2 свиње.²⁵⁶

253 Јов. Хаџи Васиљевић, *Муслимани наше крви у Јужној Србији*, Браство XIX, Београд 1925, 60

254 И. Женарју, *Дебарски зографи на Косову и Метохији*, Саопштења XLIV, Београд 2012, 211 – 215.

255 И. Женарју Рајовић, *Прилог познавању делатности велешких зографа у Рашко-призренској епархији*, Косово и Метохија у контексту балканских народа и држава књ. 2, Лепосавић 2016, 100.

256 М. Јагодић, *Православна црква у новим крајевима Србије (1912–1915)*, Српске студије 3, Београд, 2012,

Монашење у манастиру Драганац

Извесно време после Другог светског рата у манастирским конацима било и дечје опоравилиште. Мада је манастир у једном тренутку опустео, манастирске зграде се од 2008. године интензивно реновирају и проширују.

122 Табела 1: Земља и стока у власништву неких манастира у новим крајевима 1913

СТАНИШОР - ЦРКВА СВЕТОГ ЂОРЂА

СТАНИШОР

Станишор се налази у близини Ђила-на. Село је основано или обновљено пре албанског досељавања у Горњу Мораву. Садашње село прво је било нешто ниже у равници, па су га најстарији оснивачи повукли пред клисуру, да би у равници направили њиве.

Станишор – црква св Ђорђа

Црква св. Ђорђа у селу Станишор је обновљена негде око 1860. године када и већина других цркава на Косову и Метохији. Тешко је рећи колико је сачувано од старе цркве осим олтарског простора. У свако случају, приликом те обнове је и продужена, да би се омогућило постављање иконостаса.

У цркви Светог Ђорђа, велешки зограф Емануила Исаковића је 1861. године, са „братом Константином“, насликао неколико икона за олтарску преграду. На престоној икони Светог Ђорђа остављен је натпис: *рѣкѣю господин ѣмануилъ / зѣрѣвѣ*

Исаковичъ Ѡ велесь / село ораовца соса / братѣго константина. На овом иконостасу, он је насликао престоне иконе Богородице са Христом, Исуса Христа и Светог архангела Михаила, као и сликано Распеће на врху. Ред празничних икона, које се налазе изнад престоних, као и двери, рад су другог зографа из 1857. године.²⁵⁷

Станишорску цркву спомиње 1897. године Тодор Станковић који је поред ње прошао 23. јуна те године и каже:²⁵⁸

„23. Јуна у 7½ сахата пре подне, пошто се опростих са домаћином куће Мустабегом и осталима, који ме испратише до на сокак и пошто обдарих све слуге и заптије, који ми беху стављени на услугу, у пратњи приштинске пратње пођосмо за Бујановце.

Идући друмом, погледав левој страни на по сахата даљине, бели се станишорска

²⁵⁷ И. Женарју Рајовић, *Прилог познавању дела-тности велешких зографа у Рашко-призренској епархији*, Косово и Метохија у контексту балканских народа и држава књ. 2, Лепосавић 2016, 96 – 97.

²⁵⁸ Т. П. Станковић, *Путне белешке по Старој Србији 1871 - 1898*, Београд 1910, 17

Идући друмом, погледав левој страни на по сахата даљине, бели се станишорска црква светог Ђорђа.

црква светог Ђорђа. За овом много ближе нама, опет на левој страни српско село Кусце, а десно од друма на 250 метара српско село Шилово, кроз које смо морали проћи због исквареног друма и пропале ћуприје на њему.”

Током 1903. године Димитрије Андонов Папрадишки осликао је цркву Светог Ђорђа у оближњем селу Станишору,

где је претходно иконостас радио поменути Емануил Исаковић. Зидно сликарство је конципирано тако да покрива све зидне површине, осим западног зида.²⁵⁹

²⁵⁹ Исто, 100.

СТРАЖА - ЦРКВА СВЕТЕ ПЕТКЕ

СТРАЖА

Стража је село разбијеног типа, подељено у пет махала смештених на брдима и њиховим падинама. Од Ђилана је удаљено око 9 km.²⁶⁰

Стража – Црква св. Петке

Цркву посвећену светој Петки у селу Стража забележио је Т. Станковић када је туда прошао 27. јуна 1897. године:²⁶¹ „За овим прођосмо поред српског села Страже, чија се црква Св. Петка види на једном узвишеном месту изнад села, а за овим поред села Куретишта за 4 сахата стигосмо са Новог Брда у Ђилане.“

Црква Свете Петке у Стражи смештена је на врху брда у махали Петровци. Она има једноставну правоугаону основу и структуру у којој физички нису одвојени припрага и наос. Засведена је полуобличастим сводом и двосливним кровом. За разлику од већи-

не других цркава на Косову и Метохији у олтару у источном зиду има малу апсиду, уместо централне велике апсидалне нише, и две мање нише за проскомидију и ђаконикон. Међутим, очигледно је да је и ова црква првобитно имала апсидалну нишу која приликом неке од адаптација замењена „класичном“ али врло малом апсидом при чему је од негде од трећине висине задржан оригинални облик нише. Истовремено је часна трпеза извучена из нише и постављена испред апсиде. Првобитна црква није имала иконостас. Зидана је од ломљеног камена у кречном малтеру. Олтарска апсида споља је шестострана, зидана каменим блоковима, другачије од остатка цркве, и са колонетама на угловима које су међусобно спојене луковима необичног профила, налик сарацинским. Храм има два улаза, на западној и северној страни, и врло мале лучне прозоре. У унутрашњости, храм је подељен на два дела паром пиластера, који су спојени потпорним луком на своду. Источни део храма, олтарски простор и предолтарски до пиластера је осликан, док западни део храма нема сликану декорацију.

Зографи Зафир и Вено су у цркви Свете Петке извели иконостас и осликали зи-

260 А. Урошевић, *Новобрдска Крива Река: антропогеографска испитивања*, Приштина, Београд 2009, 79

261 Станковић П. Т., *Путне белешке по Старој Србији 1871 - 1898*, Београд 1910, 31

тија је смеђа, док је горња партија плава. Упоредо са сликањем светитеља и библијских сцена, осликана је и зона сокла, усклађена са истом зоном на иконостасу. Ту је примењен декоративни образац према којем је приказана аркада лукова на стубовима унутар којих су насликани флорални мотиви.²⁶³

дове цркве. На царским дверима, у оквиру представе Богородице у сцени Благовести, наводи се: 1871 из рѣки вѣно љш. У дну северних бочних двери иконостаса стоји да су оне приложнички дар из 1872. године. У току 1872. године довршили су и живопис. О томе сведочи запис на северном зиду олтарског простора:²⁶²

исписаа сѣйбожествѣный и сцѣный храмъ, вж ѣсвѣныа и сцѣныа ѡбѣтели / преподѡбныа мѡтере нашыа параскѣви истоцанѣемъ вископревѣщенѣишагw / митрополѣта мелѣтыа. ѡбщомъ братѣа первѣиши п ѡ стамѣнко. ѡ димитрѣа. сѣмо / станко (...) пера анко стоанко. стамѣнко цвѣтко ѣван 1872: зѡц. вѣно и зѡфир / ѣва стоан сѣмо юва геурги стѣва фѣла мѣхаѣла лека арса.

Црква је сигурно средњовековна али има и више фаза обнове. Последња је у време израде иконостаса када је и продужена.

Сликани програм у цркви Свете Петке остварен је у складу са општим принципима који су важили у црквеном сликарству XIX века. Олтарски простор резервисан је за литургијске теме, док су у наосу у насликани поштовани светитељи и одабране сцене из хришћанске историје. Свод је осликан тако да евоцира програме купола које не постоје у храму. Све фигуре у храму насликане су спрам позадине која је обојена у две боје, тако да указује на екстеријер. Доња пар-

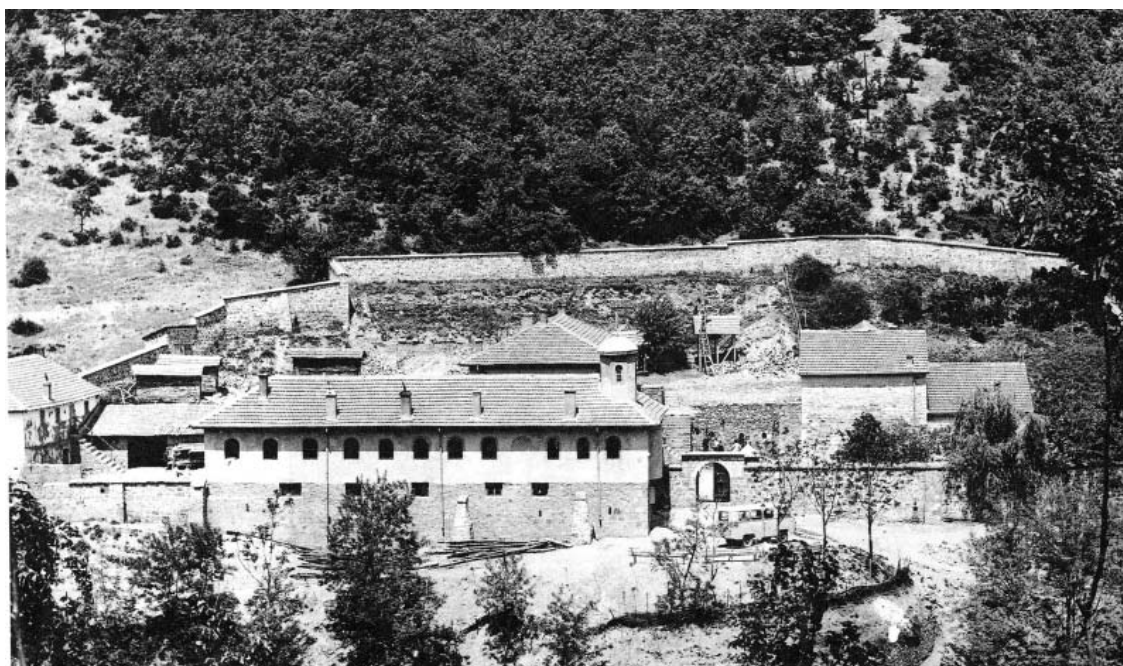

263 Детаљније о зидном сликарству у цркви св Петке видети у: И. Женрју, *Зидно сликарство у цркви свете Петке у селу Стража код Њилана*, Баштина св. 35, Лепосавић 2013, 315 – 343

262 И. Женрју, *Зидно сликарство у цркви свете Петке у селу Стража код Њилана*, Баштина св. 35, Лепосавић 2013, 317

ДРЕНИЦА

МАНАСТИР ДЕВИЧ

Манастир Девич²⁶⁴

У области Дренице, под главним венцем истоимене планине, надомак Србице налази се манастир са црквом посвећеном Богородичином Ваведењу. Целина је сукцесивно формирана око гроба локалног светитеља, пустиножитеља Јоаникија Девичког († 2. децембра 1430), многобројним променама и доградњама током пуних пет векова постојања. Предање каже да је манастир подигао српски деспот Ђурађ Бранковић око 1434. године. По истој традицији, деспот је цркву посветио Ваведењу Пресвете Богородице, у спомен оздрављења своје кћери – девице. Деспот Гргур, син деспота Ђурђа, поконио је звоно манастиру 1458. године.²⁶⁵

²⁶⁴ Основ за упис у регистар: Решење Завода за заштиту и научно проучавање споменика културе НРС у Београду, бр. 439 од 24.3.1948.г. Општи закон о заштити споменика културе и природних реткости (Сл. лист ФНРЈ бр. 81/2).

²⁶⁵ Ђ. Сп. Радојичић, *Јанићије Девички*, Гласник САН 1949, 170; Ђ. Сп. Радојичић, *Јанићије Девички*, Гласник Етнографског института САН 1952, 177. О култу Јо-

Јоаникије је релативно рано добио своју службу. Тако има Фрагментарну рукописну службу у збирци САН са кратким житијем, руско словенске рецензије од 15. јануара 1757. године. На задњем листу римничког (1761) и московског (1765) Србљака налази се његово кратко житије под 2. децембром кад му се врши култ. Служба Јоаникију Девичком штампана је и у београдском Србљаку.²⁶⁶

Црква је једнобродна, засведена подужним полуобличастим сводом, са споља тространом олтарском апсидом. У неком тренутку проширена је са севера, одакле је и приступ посебном, невеликом параклису са Јоаникијевим гробом, који се ослања на источни зид цркве. После обнове предузете 1578. заслугом игумана Пахомија и јеромонаха Лонгина, како показује фреско-натпис, црква и параклис су живописани. Фрагмен-

аникије Девичког детаљно видети у: Л. Павловић, *Култови лица код Срба и Македонаца*, Смедерево 1965, 129 - 130.

²⁶⁶ Л. Павловић, *н. д.*, 129

ти зидних слика сачувани су у апсиди цркве као и над Јоаникијевим гробом, где представа његовог Успења најречитије сведочи о инвентивности зографа. Угледу манастира доприносила је у XVI и XVII веку плодна преписивачка школа.²⁶⁷

О великом угледу овог манастира у XVI и XVII веку говори и податак да га је међу најзначајније не само српске већ уопште православне манастире тога времена убројао и кијевски јеромонах Захариј Копистенски (**Захаріи Копыстенскій**) у свом раду Палинодија (**Палинодія**) написаном 1621 – 22. године. Ево шта пише о њему:²⁶⁸

Въ Македонскихъ краяхъ въ манастирѣ Девичъ зовемый, преподобній Иоанкій въ тѣлѣ цѣло лежитъ.

Монаси из манастира Девич се спо-

267 Смирнов, Ђ. Бошковић, *Археолошке белешке из Метохије и Прекорупља*, Старица VIII - IX, Београд 1933, 263 - 264. С. Петковић, *Зидно сликарство на подручју обновљене Пећке патријаршије 1557-1614*. Нови Сад 1965, 178 - 179; М. Ивановић, *Црквени споменици XIII - XX века*, у: *Задужбине Косова, споменици и знамења српског народа*, Призрен - Београд 1987, 4480 - 81

268 *Палинодія. Сочиненіе Кіевскаго іеромонаха Захаріи Копыстенскаго, 1621 - 1622 года*, Русская историческая бібліотека издаваемая Археографическою коммиссією, Томъ четвертый, Петербургъ 1878, 845

мињу 1753. године.²⁶⁹

Зна[ти се] когдa дође ермонах Исаиa Девич[ки] врати вино по Хочи. ꙗ·ѧ·Ѧ·и·Ѧ.

Колики је био значајан култ Јоаникија Девичког међу локалним становништвом говори и податак да је неко 1765. године завештао ујам од два витла једне воденице на реци Исток.²⁷⁰

Намесник манастира Девич јереј Живко је 4. новембра 1836. године упутио молбу књазу Милошу да се књажевској штампарији отштампа Правило светага оца Јоаникија о трошку било самог књаза било српског правитељства. Молба је прихваћена а у истој књизи су одштампани и Правило 11. новембра - Вход Пресвјатија Богородици, и 23. априла Светому великомученику Георгију. Ево целе молбе:

„Молба да се штампају правила св. Јоаникија и други свети списи²⁷¹

269 Запис из 1753. године са леве стране уласка у то време запуштену цркву св. Луке у селу Велика Хоча. Љ. Стојановић, *Стари српски записи и натписи књ. VI*, Сремски Карловци 1926, бр. 10280

270 Л. Павловић, *н. д.*, 130

271 Архив Србије – КК XXXV – 729, Молба намесника манастира Девич ос 4. новембра 1836. године, да се штампају правила св. Јоаникија и други свети списи, заведено у Београду 2. децембра 1836. године

Намесник манастира Девича јереј
Живко - кнезу Милошу Обреновићу
Вучитрн, 4/16. новембра 1836.

Ваша светлост.

милостивејши Господару, Г[оспод]
д[а]ру, отац и надеждо наша обшчо на-
рода Србије!

Вообщче свакому познато јест Ваше милосердије и неизглаголами труди за народ српски и род християнски. И мени дајет дерзновеније да са овим мојим малим и понизним писмом усуди се Вашој светлости доћи и Ваш светли skut, и многомилостивују десницу Вашу целивати писменим и сердцем могу, услишите и мене Господару светли, и пружите ми Вашу благодетелну десницу, као што сте показали многим.

Во Албани[ји], нахији вучитрнској, находит се један манастир, именујуми Девич. В нем же јест гробница и чеснија мошчији с[ве]тија преподобнаго оца нашег Јоаникија, србскаго угодника Божија. Будући да исти манастир јест оскудан, и до данас не имушчији себје напечатано Правило с[ве]таго оца Јоаникија, токмо рукопис, тога ради, аз грешнејши поп Живо, истог манастира намесник со слезами и коленопрек-

лоњајући, с овим понизним писмом усуди се Вашој светлости доћи и Вашу светлост Г[оспо]да ради и ради угодника Божија, молим понизно да би Ви нам о[та]ц и ове цркве благодјетељ били, и нам исту книгу коју Вам пошилимо напечатали да и ми у овој лаври имамо напечатано Правило преподобнаго оца нашег Јоаникија као што се у свакој цркви находит. И Ви светли Г[оспо]д[а]ру и отец наш к томе китор да будете за Ваше светло здравље, и за здравље наши светлешји бегова Милана н Михајла, да их Бог на многаја лета поживи на радост роду српскому, и за здравље све Ваше светле фамилије и за сав род српски, Ви мили отац наш да нам исту книгу напечатате у Вашој Типографији.

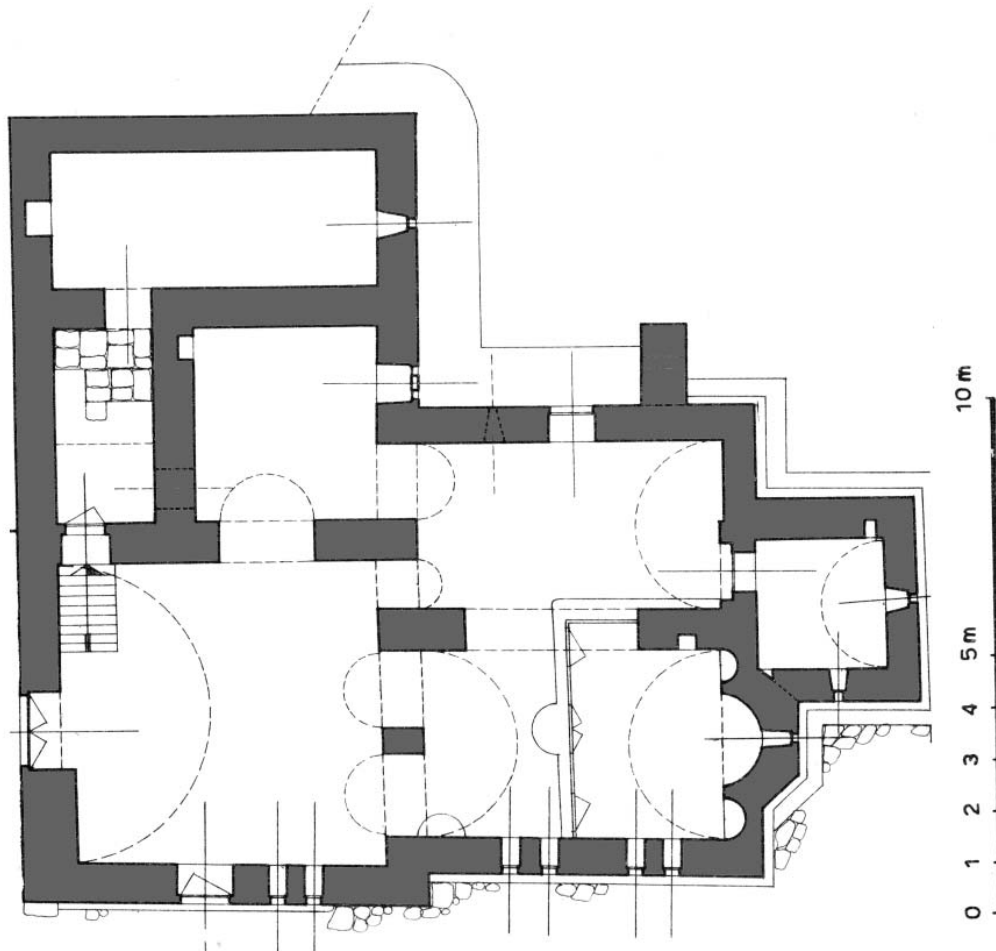
Са пуном надеждом остаје, тешећи се да ће Ваша светлост нами желаније наше исполнити, и готову напечатану книгу нам чрез неко време послати у наш м[онас]т[ир], именујћи Девич.

Деноношчно о здравију Ваше светлости остајем Вога и угодника Божијег молећи у Вучитрну.

грешнејши јереј Живко
4-г нојембра 1836.

намесник монстира Девича

Примјечаније. Тако исто да буде купно с том книгом напечатано и храму: Правило 11-г нојембра - Вход Пресвјатија Б[огороди]ци, и 23-г априла С[ве]тому великомученику Георгију да се напечата и заједно повеже.“

Први путописац који је обишао манастир био је А. Гиљфердинг. Он га је обишао 1857. године и о њему је записао следеће:²⁷²

„Пошто сам преноћио на дворишту вучитрског хана, другога дана кренуо сам у Митровицу, не директно, правим путем који се пружа пољем, него сам скренуо улево, да обиђем и разгледам манастир Св. Јанићија Девичког, удаљеног пет сати од Вучитрна, на граници Дукађина, у пределу Дреници. Преко старог порушеног моста прешли смо Ситницу, која тече кроз равне низинске пашњаке, и ускоро се дохватили

²⁷² А. Гиљфердинг, *Боснџа, Герцеговина и Стараја Сербџа*, С. Петербургъ 1873, 201 – 203.

Основа манастира
(План је дат по М. Шупут)

брда која омеђују Косово поље.

Више од четири сата путовали смо по узвишењима: час смо се пењали, час силазили, а час равнали према смеру долина обраслих шумом. На том путу нисмо наилазили ни на сеоца ни на колибе. Нисмо срели ни једне живе душе. Најзад, на једном пропланку, окруженом шумовитим брдима, угледали смо манастир, ограђен прилично високим и чврстим зидом. Ушли смо у манастир.

Сјахао сам с коња и сместио се на диванхану. Нико нам није изашао у сусрет. После многих узалудних покушаја, људи су дозволили неког слугу и послали га да обавести игумана о нашем доласку. Дуго и дуго смо чекали игумана. Коначно се и он поја-

вио, али нас је дочекао веома хладно и нељубазно. Ипак ме је позвао у собу, али је разговор запињао. Изненадио сам се игума-

баналностима, исто као и са Турцима. Журим да кажем, уосталом, да је ово био једини случај таквог нељубазног дочека од стране

новој ненаклоности и био сам присиљен да с њим водим сухопаран и хладан разговор о

српског православног свештенства који сам доживио на читавом свом путовању по

овим крајевима. Почео сам питати игумана о књигама. У почетку ме уверавао да их у манастиру никако нема. Али након мог инсистирања и понављања да то не може бити, коначно је признао да постоје некакви рукописи, али ме није хтио пустити тамо где се они чувају. Наредио је једном од калуђера да их изнесе. Донели су ми три до четири рукописна минеја и, поред тога, неколико црквених руских књига штампаних пре XVII века. Напоменуо сам да ово нису рукописи него штампане књиге. Игуман одговори да су то рукописне књиге. Почео сам му показивати разлику између рукописа и штампе, а он је стално понављао: „Не, то је рукопис, ми то знамо.»

На такве неспоразуме наилазио сам стотину пута у овој земљи. Стотину пута су ми показивали, па чак понекад и слали из удаљених места, којекакве старе штампане књиге српских штампарија (које су се успешно развијале у XVI веку), у пуном увјерењу да су то рукописи. Само црквене књиге руских штампарија сматрају се овде штампаним књигама. Сваки пут ми је полазило за руком да уверим босанске или

србијанске свештенике у њихову заблуду. Једино је девички игуман остао непоколебљив у свом уверењу. Како је био нељубазан према својим гостима, нисам могао дознати скоро ништа о стању манастира. Причао ми је само да манастир трпи од Албанаца, који су населили читаву околину, и да има веома мало прихода, јер су Албанци одузели његове раније поседе и имања. Ходочасника има врло мало, иако се мошти св. Јанићија поштују у народу. Манастир, наиме, лежи у таквој пустињи и на забаченом мјесту, да се мали број ходочасника усуђује да дође овамо.

Снажан, румен калуђер, који с игуманом и још једним монахом сачињава читаво братство девичког манастира, почео ми је приповедати, непријатним тоном, напамет научене приче о томе како је св. Јанићије, син богатих родитеља, побегао из родитељског дома да би се удаљио од света, и како је дуго живео потпуно непознат и усамљен у шуми, где се сада налази манастир. Како је народ почео постепено сазнавати о његовим подвизима и скупљати се око њега. Како му је Ђурађ Бранковић, српски владар, када

је дознао за његова чуда, довео своју слепу кћер и Јанићије јој повратио вид пошто јој је испрао очи водом с извора, што га и данас показују поред манастира. Како се Јанићије, стално узнемириван у својој усамљености, повукао у црноречка брда и тамо се населио у пећини, гдје је и умро. И после свега, како је Ђурађ Бранковић, одмах после његове смрти, подигао манастир на месту где му је светитељ излечио кћер, пренео тамо његово тело, које ту нераспадљиво лежи до данас, дајући благослов и оздрављење свима онима који му са страхом и вером приступају.

Замолио сам да ми покажу цркву и угледао омањи, мрачан храм с једним кубетом незграпне архитектуре XV века. Ковчег са моштима стоји на десној страни цркве. Над њим је насликан лик св. Јанићија с овим натписом:

ИЗВОЛЕНІЕ^м ѡЦА И ПОСПШЕНІЕ^м СНА И СЪВРШЕНІЕ^м СТГО ДХА ПОПИСАСЕ СЪ СТЫ ГРѢВЪ ПРПВНАГО ѡЦА НШЕ^р ІѡАНИКІА ВЪ ЛѢ^т С. ПС. МЦА МАИ^а КВ. ТРОУДИСЕ ѡ СЕМЬ СМЕРЕННИ ИГѢМЕНЬ ПАХОМІЕ КРМОНА^ѧ И ЛОНГИНЬ КРМОНА^ѧ СЪ БРАТІАМИ.

Више, на зиду, стављена је слика која

приказује светитељеву смрт и натпис:

УСПЕНІЕ ПРПВНАГО ѡЦА НАШЕГО ІѡАНИКІА ПУСТЫНИ ЖИТЕЛА ХТИТОРА СТАГО ХРАМА СЕГО

Озлојеђен нељубазношћу девичких калуђера, одлучио сам се да одмах отпутујем, да не ноћивам у манастиру, иако је већ било касно, а до Митровице ми је преостало пет званичних, тј. шест или седам стварних часова путовања.

Несретни игуман Пајсије, просто му било. Послије три недеље, тек што сам се вратио у Сарајево, написали су ми да су игумана устрелили Албанци, становници оближњег села, сматрајући да им је он, бог би их знао зашто, учинио нешто криво. Убице су остале некажњене, иако су их тако добро познавали да су ми тада саопштили чак и њихова имена и место пребивања.“

По свему судећи, дограђивање цркве са западне стране и осликавање ујаним зидним сликама потичу из обнове изведене 1863. године. Зограф Костадин Крстев је радио у манастиру Девичу.²⁷³

273 А. Николовски, *Уметноста на XIX век во Македонија (извод од студијата)*, Културно наследство 9,

Уљане зидне слике из 1863. године су приликом конзерваторских радова 1966, страпиране и премештене на празне зидове наоса старе цркве и данашње припрате. Од старог иконостаса постоје само царске двери, које се према облику, дуборезу и сликарству могу датовати у другу половину XVI века. Остали део, иконостаса је из 1974. године.

У дворишту манастирском 28. јануара 1899. године убијен манастирски слуга Лука. Убио га је из револвера у по бела дана, без икаквог повода, Беслим Ајет синовац војводе девичког Феке Бајрама. Није било никве истрахе јер у Дреници није ни било власти. Дренички Арбанаси су првог кајмакама отерали а среску ку кућу порушили.²⁷⁴

Од 1889. до 1914. године у манастиру је радила Српска школа.

У листу Српско Косово (1921), Тихомир Н. Лазаревић је писао да Албанци необично поштују манастир Девич у Дреници, недалеко од села Србице. «Смаграју га као и православни из околине за највећу светињу.» Због тога често дају поклоне, «било у новцу или натури». Између Ускрса и Ђурђевдана ту долазе Албанке, «те се код ћивота св. Јанићија

Скопје 1984, 20

274 *Преписка о арбанаским насиљима у Старој Србији 1898 - 1899, Задужбине Косова, Београд - Призрен 1987, 652.*

моле Богу и пале воштанице. Овај аутор још додаје: «Толико сам пута био очевидац, кад доведе своје тешко оболеле овој светињи, да им калуђери читају...»

У манастир су све до ослобођења 1912. године па и касније долазиле и жене потурчењака из околине па и шире.²⁷⁵

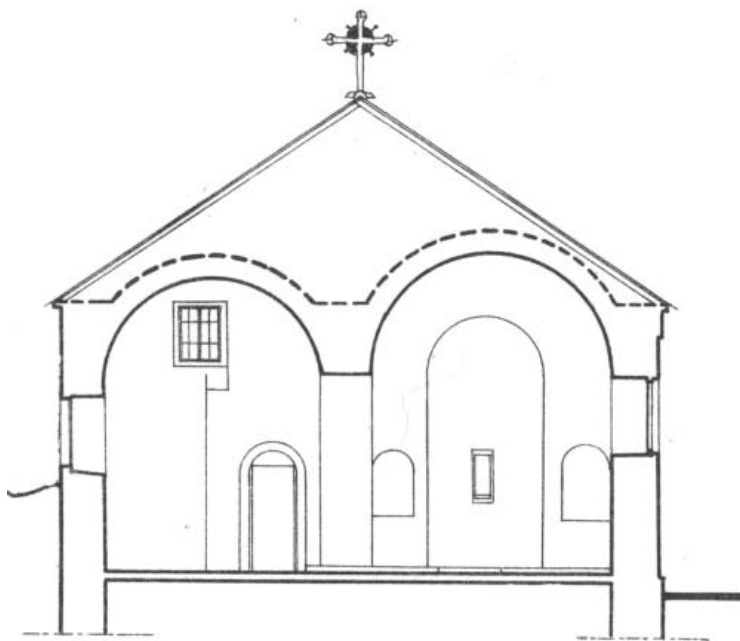
По подацима из званичног пописа из 1913. године манастир Девич поседовао је 253 хектара зиратне земље, 1320 хектара шуме и воћњака, 9,5 хектара винограда, 24 говеда, 5 коња, 14 свиња и 30 оваца и коза.²⁷⁶ Девич је у време ослобођења од турске власти био далеко најбогатији манастир на Косову и Метохији, не рачунајући Дечане. Имао је више зиратне земље него сви остали манстири заједно - без Дечана. Нарочито је био богат са шумом.

Локални Албанци су били присвојили део имања Манастира Девич у селу Јошаници (120 хектара њива и 300 хектара шуме), па је по ослобођењу земља враћена Манастиру; извори не говоре да ли су бивши узур-

275 Јов. Хаџи Васиљевић, *Муслимани наше крви у Јужној Србији*, Браство XIX, Београд 1925, 60

276 М. Јагодић, *Православна црква у новим крајевима Србије (1912-1915)*, Српске студије 3, Београд, 2012, 122 Табела 1: Земља и стока у власништву неких манастира у новим крајевима 1913

патори остали на њој као чифчије или не.²⁷⁷

За време Првог светског рата, после одступања српске војске преко Албаније 1915. године, Аустријанци су уз помоћ домаћих бегова опљачкали манастир.

У Краљевини СХС у манастиру Девич једно време била смештена испостава окружног начелника.

Почетком Другог светског рата албански фашисти су минирали, разорили и спалили цео манастирски комплекс. Том приликом је потпуно уништена и манастирска библиотека са више од стотину рукописних књига.

У разорени манастир Девич, први је из Метохије 1946. године, дошао отац Макарије (Поповић).²⁷⁸ Знајући значај Манастира Девич, јер је 1941. године био сабрат тог манастира, прихватио се да почне са обновом

²⁷⁷ Исто, 124.

²⁷⁸ Макарије (Поповић) је рођен 26 децембра 1920. године у Уљми у Банату. Био је редом у манастирима: Рајиновцу, Вољавчи и најзад у манастиру Дечани, где је 1939. завршио Монашку школу. Рат га је затекао 1941. године као сабрата манастира Девич. За време рата био је у Дечанима и Пећкој патријаршији. На зграште манастира Девич долази 1946. године. Од 1957. до 1977. био је значајна личност у обнови и очувању знаменитог манастира Дечани и веома познат у тој покрајини. Од глаукома је ослепео и тада је, као архимандрит дечански, предао дужност свом сабрату.

потпуно разореног манастира. Није имао где да спава па се настанио код неких православних Рома у Лудовићима. Скупљао је прилоге, чистио рушевине и припремио је скромну про-сторију за долазак осталих. Са игуманијом Параскевом су 1947. године из Сукова дошле искушенице Стоја и Косана. Када је у Девич дошао отац Димитрије (Бадрова) – Рус, Макарије је из Девича отишао у Пећку Патријаршију.

Са обновом садашње цркве и манастирских зграда почело се 1947. године, заслугом игуманије Параскеве. У тим напорима игуманију су ометали албански терористи који су и њу и њено сестринство небројено пута физички

нападали и пребијали, рушећи, палећи и пљачкајући манастирску имовину. Уз велике напоре, манастир је обновљен и од 1950. враћен активном монашком животу. За четири деценије Параскевиног игумановања, манастир Девич је скоро васкрсао из пепела. Конзерваторским радовима 1966. испод уљаних слика откривено је старије фреско – сликарство. Последњих година безбедност женског манастира грубо је нарушавана, да би марта 2004. био спаљен, а гробница оскрнављена.²⁷⁹

Због све учесталијих албанских притисака, осамдесетих и деведесетих година XX века преко 500 српских домова се иселило из околине Девича.

Манастирски комплекс сачињава црква Ваведења, звоник, зграде два манастирска конака, велика трпезарија, гостопримница, зграде манастирског економата, амбар и православно гробље.

²⁷⁹ Шупут М., *Споменици српског црквеног грађитељства XVI-XVII век.* Београд, 241-242; Петковић С., *Зидно сликарство на подручју обновљене Пећке патријаршије 1557-1614.* Нови Сад, 213.

Фреска у олтарском делу наоса

Црква Ваведења Богородице саграђена је као једнобродна грађевина право-угаоне основе, засвођена подужно поста-вљеним полуобличастим сводом. На источној страни изграђене су три нише полукружног

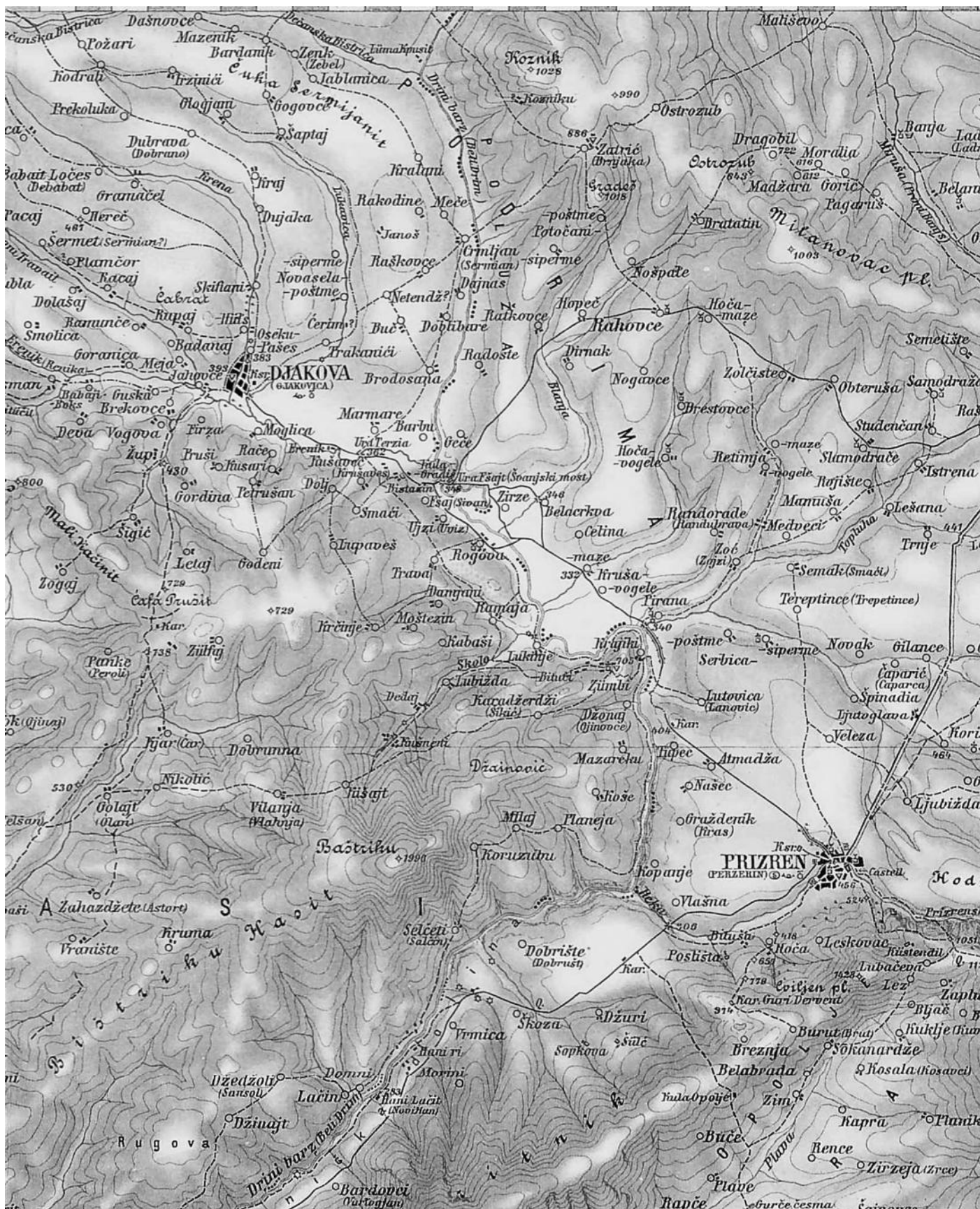
облика, да би се у потпуности облежила функција олтарског простора. Средња ниша је у суштини олтарска апсида која споља има трсогран облик. Црква је грађена од ломљеног камена и кречног малтера.

Пошто је више пута обнављана није могуће говорити о њеним првобитним отворима осим о прозору у апсиди ни о било којим другим архитектонским детаљима.

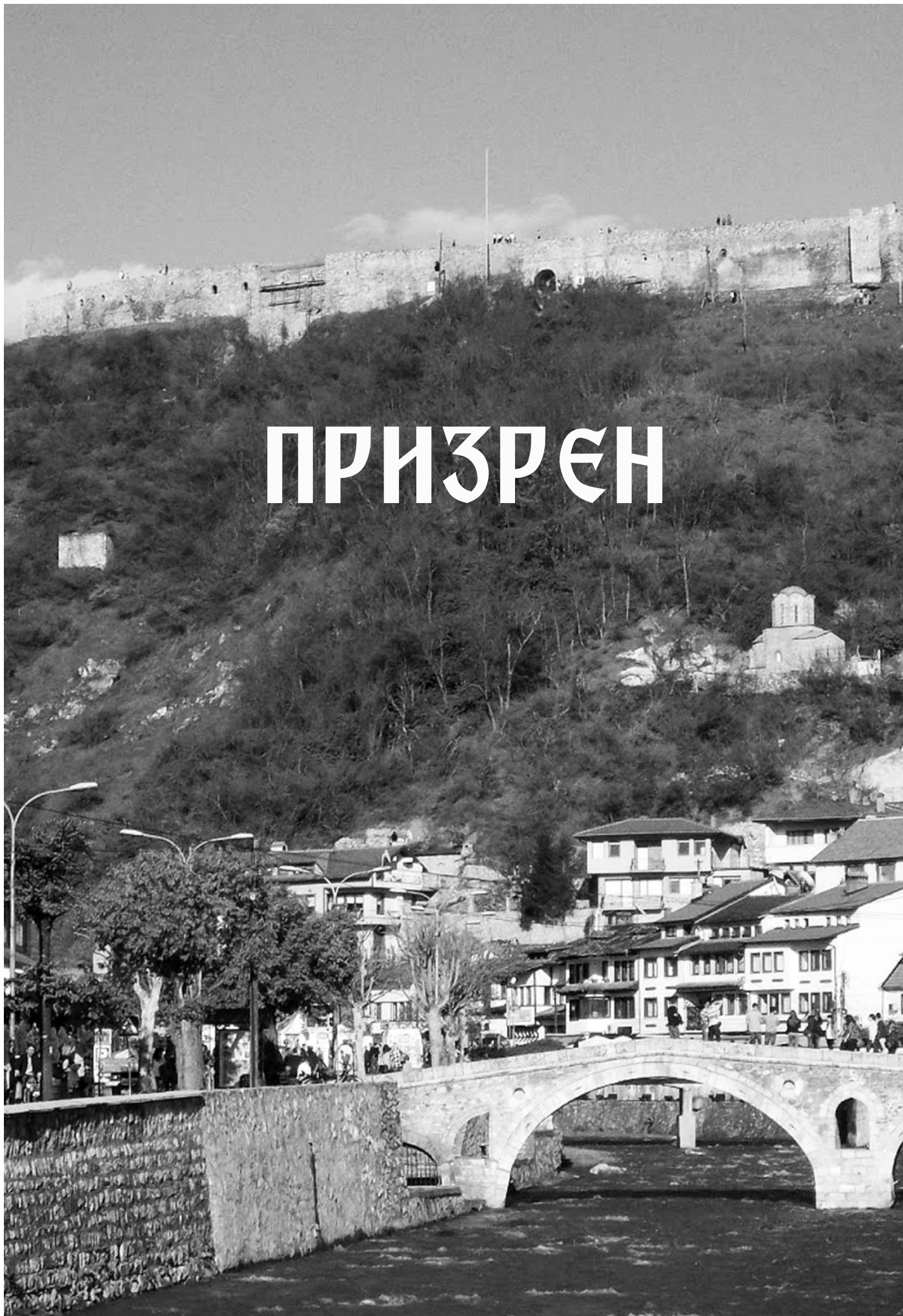

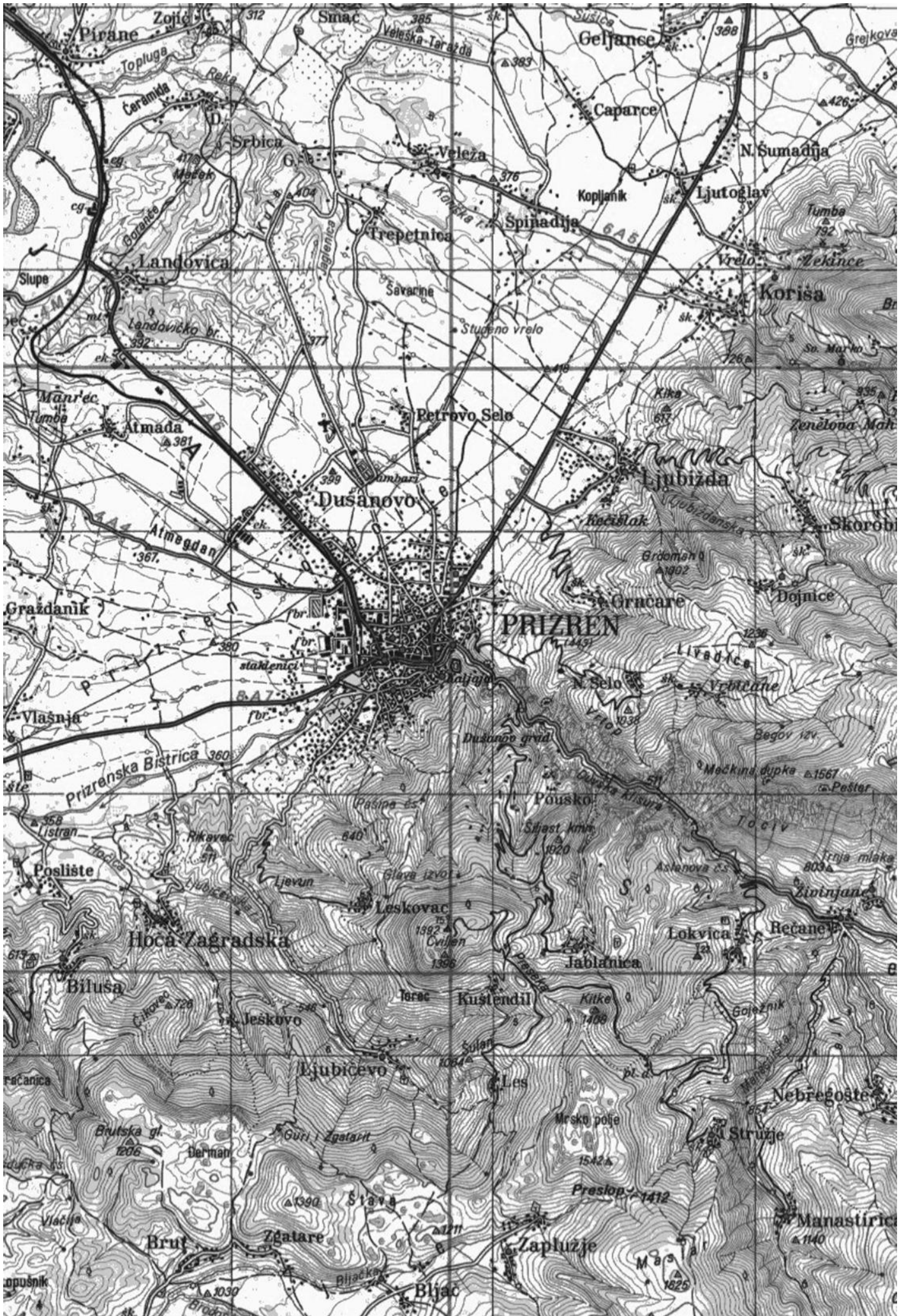

МЕТОХИЈА

ПРИЗРЕН

ПРИЗРЕН, МЕТОХИЈА И СТАРА СРБИЈА

Патријарх Бркић, један од последњих високих народних архијереја обновљене Пећке патријаршије у свом познатом спису из 1772. године дао је неке, премда уопштене податке и о демографској, етничкој и конфесионалној ситуацији у Метохији па и Призрену. По њему “нашега же закона људеј во всјех седам предјелах једва обраштетсја три тисјашче домов, но всјех турки”. Дакле, “једва” три хиљаде домова православног српског народа на територији тадашњег призренског управног подручја, које је обухватало и пећки и ђаковачки пашалук са њиховим “двобутјужним пашам” са пашама или туглијама. У земљи коју су Турци “опустили Христијанством”, “населилсја албанези и стали Туркама”. За патријарха Бркића, као у Србе рачунали су се само они који су остали верни хришћанству и православној вери, а насупрот њима исламизовани Арбанаси и исламизовани

Срби сматрали су се по свом новом верском опредељењу (припадништву) “Турцима”, тј. припадницима “турске” вере, турског “закона”, ислама. Патријарх Бркић је Метохију са неким суседним пределима убрајао у тзв. “Књажество Призрен” (санџак призренски), иако и сам каже да се и сами Турци “даже и днес” служе називом Метохија која се опет разликовала од суседног “Књажества Скендерије” (санџак скадарски), којег од “Књажества Призрен” деле планине у сливу Дрима, или како он каже “рекоју Србским Дримом”.

Нешто касније, 1804. године, Бркићев савременик карловачки митрополит Стефан Стратимировић, на основу обавештења које је добијао од веродостојних људи са терена, сматрао је како “Метохија, или Метоија, називаетсја провинција Србскија земљи”, у којој су “знатна места” Призрен “бившаја Србских цареј земли”, Пећ “град, једнаки

с Призреном” који има “гражданов и Турков и Христијан, јакоже и ониј”, тј. као и Призрен. И за Ђаковицу Стратимировић пише да је “знатно” место и да “имајет и Христијанов и Турков обитателеј”, с тим што је муслимана Арбанаса у Ђаковици било више од хришћанских Срба (“Турков јазика албанскога болшаја част нежели Христијан Сербов обитателеј находитсја в нем”). По Стратимировићевим обавештењима, исто тако Призрен је “град полн Турками Арнаутами, а Христијан не много”. У Стратимировићевом писању не помињу се, међутим, призренски Цинцари “Тоге” међу хришћанима, нити Османлије “Турци”, ни исламизовани Срби “Горани”. Са друге стране, из овог времена, из 1807. године, француски дипломата и конзул у Јањини А. Пуквил, на пропутовању кроз Приштину, записао је да “је варош прилично насељена”, а да су становници “нешто муслимани нешто хришћани, а језик им је словенски”, тј. српски. Пада у очи да су Стратимировићеви подаци донети по казивању других, док је Пуквил на свом пропутовању на лицу места сакупљао податке. Карактеристично је да Пуквил не помиње у Призрену Арбанасе, па се из тога могао извући закључак да су призренски (варошки) муслимани, осим Османлија (већином) били српског - словенског језика.

Ова нејасност није била по среди када је у питању био само Призрен. Такође, једна друга скоро истодобна француска службена информација казивала је, на пример, да је 1811. године ђаковачка каза (кадилук) била **цела** насељена православним хришћанима, што ће рећи Србима! (“On dit que le canton de Joncova ou Jacova, tout peiple de Chretien gresq...”), тј. православцима Србима! Ђаковачки католик Паоло Тона био је, исте 1811. године сведок да су “Илири” (Срби) његовог краја, као православци, били склони да се (тих година) подигну на устанак, што је говорило о њиховој довољној бројности за један такав крајње опасан подухват.

У сваком случају, извесно је да су, православни Срби у Метохији на крају XVIII и почетком XIX века представљали, поред Арбанаса и поисламљених Срба (“потуре”) једну од две основне етничке и друштвене

групације, и да су у политичком погледу, осим свог подређеног правног статуса (као хришћанска раја), представљали јединог могућег правог противника опстанку турске власти у овим крајевима. Ова чињеница не тако значајна у ранијој историји Османског царства, на почетку XIX века добила је посебну важност у вези са избијањем Устанка Срба 1804. године, у северном делу Србије, у Београдском пашалуку. Велики број Метохијских досељеника Срба у пределе северне Србије, у време пред и после почетка устанака почетком 19. века речито је говорио о приликама и нужностима због којих су православни Срби морали напустити своја богата и плодна станишта, усталом и као из осталих предела Старе Србије. Исељавали су се и сељаци и варошани, они први у знатно већем броју остављајући за собом не само свој завичај већ и непокретно богатство у земљишту баштинама, кућама и другим материјалним добрима која се нису могла собом пренети. После 1815. године, у ослобођеној Србији, ови Метохијци чинили су знатан део привредно веома активног досељеничког становништва, али су били и један од чинилаца у привред и уопште материјалном подизању обновљене српске државе.

Географски појам Метохије у историјском смислу био је познат као предео старе, средњовековне српске државе “старе” Србије, односно као део ове “Старе Србије”. Током целог средњег века, и у првим столећима турске владавине Метохија је била насељена српским становништвом, као једино стално присутним, настањеним, домицилним у целом сливу Белога Дрима и његових притока. Из ове историјско етничке карактеристике Метохије проистицао је и њен географско-политички синоним као Старе Србије, назив који се одржао не само у народној традицији тамошњих Срба, већ и у научној литератури XIX века, како код домаћих тако и, нарочито, страних писаца, као: *La Vieille Serbie* француске историографије; *Alt – Serbien oder Türkisch Serbien* немачке научне литературе; *Старая Сербія* руских дипломата и писаца; односно *Old Servia* у енглеској службеној документацији XIX и XX века;

или просто Serbia, Servia у италијанским и папским изворима о овом делу Балканског Полуострва.

Најбољи познаваоци проблематике Метохије, односно Старе Србије, на пример у првој половини XIX века, Француз Ами Буе и Немац Јозеф Милер, позната имена европске науке о турској царевини на Балканском Полуострву, Европској Турској (*La Turquie d'Europe, Die Europäische Türkei*), изричито су када су Метохију и у историјском и у етнографском (етничком) погледу схватили као део Србије, као Стару Србију: *L'entienne Serbie, Alt-Serbien*. Сличноје мишљење било и код Аустријанца Јохана Георга фон Хана и Руса Александра Хиљфердинга и Ивана Јастребова, код Енглескиња Мекензијеве и Ирбијеве око средине и у другој половини XIX века, код Рене Пинон-а и других крајем XIX века. Њихово мишљење значајно је то нагласити није било резултат кабинетског професионалног рада већ емпиријска сазнања из аутопсије, бављења на терену и комплексних студија целокупних прилика (у мањој или већој мери) и односа како у билатералним везама тако и у општој анализи турске управе у метохијским крајевима - турским санџацима, односно казама Пећи, Ђаковице и Призрена.

Културна и историјска цивилизацијска слика Метохије не само у средњем веку већ и под турском доминацијом до дубоко у XIX век, нарочито у монументалној архитектури и културним (културно-верским) споменицима, доминантно је српска, а у складу са тим је и географска номенклатура и топономастика као превасходно словенско-српског порекла и значења. (Извесна мања одступања у номенклатури, по тачној опасци доброг познаваоца арбанашких прилика, Аустријанца Ј. Хана, долазила су услед потребе за адаптирањем словенских српских речи језичким и говорним особинама арбанашког језика (*albanischen Formen Slavische Namen*). Етимологија Метохије је старог грчког порекла, али је њен назив земље, области, српског историјског порекла, садржаја и константног присуства, синоним земље црквених (манастирских) поседа који су вековима српски владари давали тамошњој хришћанској православној

црквеној организацији на овом терену. Руски конзул у Скадру и Призрену И. С. Јастребов дао је за своје време исцрпну и тачну слику старих средњовековних поседа манастира Дечани са постојећим стањем (око 1870. године) у његово време када је овај манастир од својих некада многобројних поседа успео да задржи још само нешто имања у селима Дечане и Лоћане.

О термину и појму историјско-географског и културолошког значења Старе Србије, у коју је спадала као предеона целина, али и са конкретним политичко административним садржајем, Метохија као њен део, најчешће је заједно са Косовом била њен синоним. Најширу научну основу коришћења за појам и термин Стара Србија дали су управо они научници - европски истраживачи који су истраживали историју и географију, етнографију и културу Метохије.

Тако је, на пример, Ами Буе изричито наводио да је Метохија чинила део Старе Србије, заједно са Косовом, Новим Пазаром (вароши и њеног управног подручја) и Горњом Мезијом (*"Prishtina est à présent la plus considerable de cette partie de l'ancienne Servie (Stara Srbia), dans laquelle les Serbes comprennent les districts de Novipazar, la Métochie et la Haute Moesia occidentale jusqu'à la frontière macédonienne"*).

Добар зналац прилика у Метохији из аутопсије, комесар аустријске пограничне санитарске службе у Котору, иначе једно време на служби код пећког паше, др Јозеф Милер сматрао је Метохију (заједно са Новопазарским санџаком и Косовом) пределом Старе Србије, и у историјском и народносно-етнографском погледу.

Француски конзул у Скадру Иасинт Екар (Hesquard), добар познавалац прошлости и живота арбанашких Малисора, ограничавао је географски појам (северне) Албаније на реци Дриму административној граници Скадарског и Призренског пашалука. Ту границу означио је графички и на великој карти (анекс својој књизи). Између осталог, помињао је и случајеве исељавања Арбанаса у Метохију, у пећки и ђаковачки крај, а Дечане је сматрао за главно упориште православља и српског народа у овим

Српкиње из Подрине у манастиру св Тројице 1961. године на сабору

крајевима, настојећи да његово братство приволи на унију са католичком црквом.

У време Екарово Метохију је посетио 1859. године и о њој писао руски конзул за Босну Александар Хиљфердинг. Он је појам Старе Србије са Метохијом **поистоветио** са Призренским пашалуком (ејалетом).

По њему у Метохију су спадали Пећ и Ђаковица, заједно са Призреном, у Стару Србију (“Ја узимам Стару Србију у оном опсегу у коме је третирао народ и **цркву**, укључујући новопазарску област”). По Хиљфердингу планина Плеш (западно од Пећи и Призрена) делила је Стару Србију од Албаније.

У овој истој територији Старе Србије коју је наводио Хиљфердинг (а пре њега и Ами Буе), француски публициста А. Убисини ценио је да је у ливам (санџацима) Приштине, Призрена и Новог Пазара, дакле територији Старе Србије, живело (1854. године) двеста хиљада Срба.

О појму Старе Србије двадесетак година после Ами Буеа, саопштио је своје мишљење и Јохан Георг фон Хан, и каже да је Метохија са Косовом некада (у средњем веку) била средиште средњовековне Србије Рашке краљевине (“...Kloster von Gratschanitz... welches eines der berühmtesten des alten Königreiches Rascien ist, dessen Schwerpunkt das Amselfeld und die östlich anstossende Ebene des weissen Drin /Metoja/ war. Der Name Rascien scheint aber hier Landes ausgestorben zu sein... Die Serben haben ihm den Namen Altserbien /Stara Srbia/ substituiert... Ausser den

genannten Ebenen /Kossowo, Metoja/ gehört jedoch auch der Kessel von Nowi Pasar sicher zu demselben”) Ову Стару Србију, Alt-Serbien Хан је разликовао од домовине Арбанаса Mutterland, Stammland, која се налазида у Малесији и Дукађину (у данашњој северној Албанији). У овом смислу, још 1850их година Хан је потврђивао присуство многих поисламљених Срба у све три метохијске вароши (und in Ipek, Jacova und Prisrend viele muhamedanische Serben sind), да су словенски називи места подешавани према албанском изговору (“albanische Formen slavischer Namen“) и да је податке за своја казивања добијао из албанске околине (“meistens vom Albanesen umgeben”), односно да је о броју кућа и села добијао податке од своје службене пратње управних власти, војника-пратилаца. Уопште узев, још на крају шесте деценије XIX века, Хан је узимао да су и Метохија и Косово биле области са помешаним српско-арбанашким становништвом (“Amselfeld und die Metoja, sind Mischbezirke, und werden von Albanesen und Serben... gemeinsam bewohnt”). Притом, карактеристично је било казивање Ханово, да су хришћанска (српска) села била слободна само на планинама. Треба нагласити да је и Ј. Г. фон Хан у Стару Србију рачунао и Косово и област Новог Пазара.

Од Енглеза појам Старе Србије био је усвојен од Пејтона и од Ирбијеве и Мекензијеве. За њих „Стара је Србија онај крај Турске у Европи, који је највећма скопчан са словенским народним предањима; ту је главни извор народној песми, ту седиште старе владе српске, ту је позорница где паде српско царство. Земљиште је у овоме крају богато и живописно... Велика драж Старе Србије лежи у томе... што леже остаци који

сведоче како је она некада била хришћанска и цивилизована земља. Између суровости албанских села путник наилази на стару једну престолницу и патријаршију... на велике цркве у византијском стилу, на фреске...“ Мекензијева и Ирбијева сматрале суда је Приштина „у срцу Старе Србије.“ Име Старе Србије је „у обичају међу Славенима у Турској и међу Славенима у целој Аустрији и Русији. Али за њ’ неће да знају ни турске власти ни европски конзули у Турској. За њих срце Старе Србије, историјско и земљописно, састављено је од две... заравни: Метохије и Косова. Призрен, Пећ и Дечани су најпознатија места у Метохији. У свом познатом путопису из 1860-их година, једну главу (XVII) оне називају „Стара Србија“.

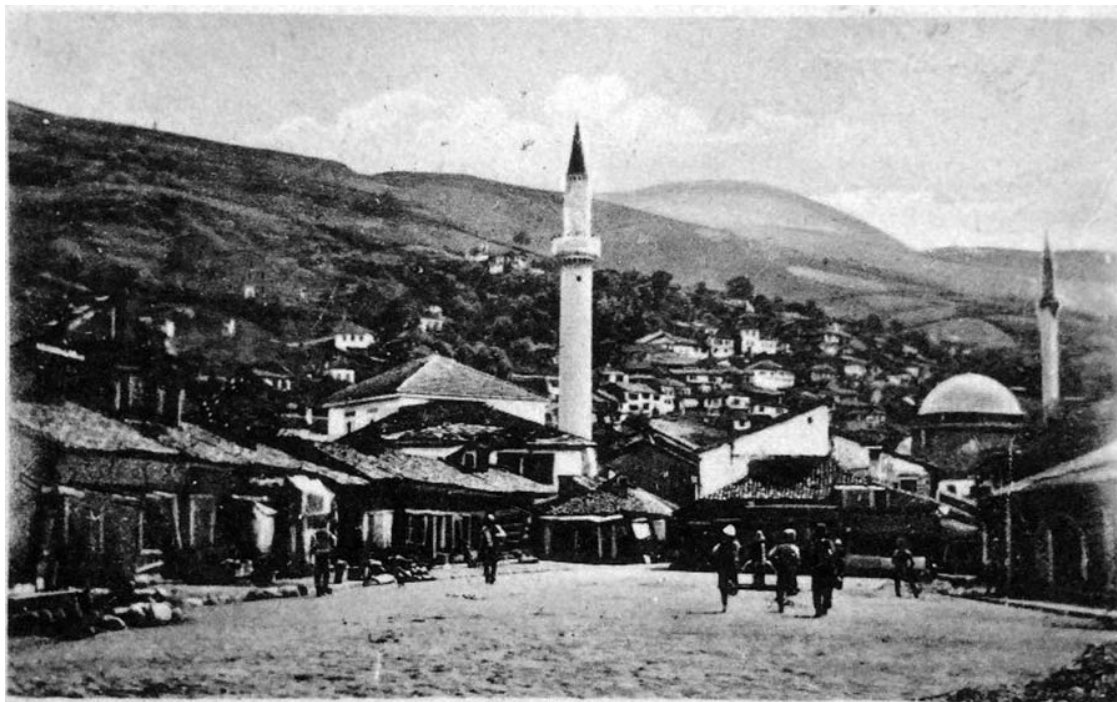
Руски конзул Јастребов једно своје велико дело назвао је „Стара Србија и Авбанија“, где је Метохију са Ђаковицом и Дечанима ставио као културно-историјски центар средњовековне српске државе, као и Призрен са његовим управним подручјем (и то у једном ширем, територијалном опсегу „од Скадра Скадарски пашалук - до Тетова и Дебра - Дебарски пашалук), у којима је налазио пуно историјских реминисценција повеснице српске државе и народа још из средњег века.

Од писаца савременика који су из аутопсије познавали опште и посебне прилике у Метохији, помињемо и Петра Кукуља, аустријског генералштабног вишег официра. Он је на терену запазио да се име Старе Србије одржало и 1870-их година, упркос многим покушајима да се оно истисне из употребе, или бар умањи у свом географском, територијалном простирању и замени другим именима, углавном појмом Албаније. Међутим, П. Кукуљ је именом Старе Србије подразумевао призренски мутесарифлук, заједно са Призреном, Пећи и Ђаковицом у Метохији. У том смислу је и написао велико дело, жанра војногеографске студије, у којој је описивао, поред Кнежевине Србије, и онај њен део који се налазио под турском влашћу *Turkisch Serbien* (Stara Srbija - Alt Serbien). Оно је веома значајно и по томе што је износило (проверене) податке, поред осталог, и о етничким приликама и конфесионалним међуодносима у Метохији

(као и уопште на целој територији тада актуелног призренског мутесарифлука (санџака).

О Метохији као делу Старе Србије писао је и један низ српских писаца, почев од Вука Караџића па до Марка Миљанова савременика, као штосу Гедеон Јуришић, Серафим Ристић, Милош Милојевић, Панта Срећковић, Спиридон Гопчевић, затим нешто касније Тодор Станковић, Бранислав Нушићу, Манојло Ђорђевић - Призренац, Илија Ставрић (Петар Костић), Милојко Веселиновић и још неки други. Серафим Ристић, игуман Високих Дечана, родом Тетовац је једно своје дело са сижеом о савременом стању у пећко-ђаковачкој кази у Метохији чак назвао „Плач Старе Србије“ (1864). У овом погледу као писац о приликама у Метохији посебно се истицао Марко Миљанов који је Метохију сматрао пределом Старе Србије која се простирала, по њему, „око Дрима до Проклетије арбанашкије, не далеко од Ђаковице“ Два домороца, Манојло Ђорђевић и Петар Костић, обојица Призренци сматрали су Призрен за културно-историјски најважнији центар Старе Србије, а од историчара и публициста, с позивом на историјске реминисценције и народна предања о некадашњем етничком карактеру Метохије, у Старој Србији, највише су се истицали Панта Срећковић, Милош С. Милојевић, Милојко Веселиновић и Спиридон Гопчевић. Међутим, праву аргументацију, с позивом на историјска, етнографска, антропогеографска, културолошка и друга факта о оправданости назива Старе Србије за Метохију (са Косовом) дали су тек српски научници и истакнути писци на прелазу XVIII у XIX век: Јован Цвијић, Јован Томић, Јован Хаџивасиљевић, Владимир Петковић, Јевто Дедијер, Стојан Новаковић, Александар Белић, Јован Радонић, Григорије Божовић, Светислав Симић... који су, са добрим познавањем ствари писали о прошлости и садашњости Старе Србије, у којој су Косово и Метохија представљали њен централни и културно-историјски најважнији део.

ПРИЗРЕН И МЕТОХИЈА У ДРУГОЈ ПОЛОВИНИ ХVIII И ХIХ ВЕКУ

Међутим, за боље познавање укупне прошлости метохијских Срба, како оне до краја 18. века, тако и (овде) актуелне у 19. веку - до пред и после српско-турских ратове 1876-1878. године, од важности је указати и на неке крупније појаве од битног карактера за историјску егзистенцију Срба у Метохији, а које су биле уоквирене периодизацијом односно преломним збивањима у њиховој прошлости везаној за владавину Османског царства. У прошлости Косова и Метохије - централној области српске историје и културе у средњем веку, одсудна су била четири историјска догађаја: Косовска битка 1389. године, Велика сеоба Срба 1690, српско-турски ратови 1876-1878. године (и појава Призренске лиге 1878-1881), и ослобођење од турске управе 1912. године.

Први догађај означавао је почетак вишевековне турске власти у Србији и потчињавање српског народа и његове културе и вере, власти и установама муслиманског Османског царства, са свим последицама по материјални, друштвени и духовни живот покорених Срба. Косовски пораз сматрао се хронолошком границом епохе слободе и ропства, па је тако оставио

дубоке утиске у души и свести српског народа. Други догађај уследио је кад је Хабзбуршко-аустријска војска после опсаде Беча 1683. године у свом привременом напредовању у дубини Турске, допрла до средишних крајева старе српске државе: до Косова, Пећи, Призрена, Скопља, Кратова, Штипа, Тетова, Овчег Поља и Велеса, привукла тамошње Србе на устанак против Турака и при повлачењу повела собом и велику српску бежанију, под духовним и верским вођом патријархом Арсенијем Чарнојевићем. То је имало за последицу велике поремећаје у демографској, етничкој, конфесионалној, али и привредној структури косовско-метохијских крајева, пошто су у принудно напуштеним крајевима почели долазити Арбанаси из старих предела географске Албаније, помагани притом од централне турске власти. Трећи догађај изазван ратовима Црне Горе и Србије за ослобођење Срба у турској царевини, због одлука Берлинског конгреса у лето 1878. године, није довео до укидања турске управе на Косову и Метохији, иако је српска војска дубоко допрла у долину Лаба, Ситнице и Биначке Мораве, али је изазвао

силну реакцију турске управе и турско-арбанашког муслиманског становништва против Срба, затим и до стварања тзв. Призренске лиге, чији је трогодишњи рад изазвао велике поремећаје не само у систему турске управе већ и у српско-арбанашким друштвеним и политичким односима који су били - дуго после тога - веома затегнути. То, такође, није остало без негативних резултата по безбедност и егзистенцију Срба на Косову и, нарочито у Метохији, али и до губитка српске етничке и демографске премоћи. Најзад, Балкански рат 1912. године довео је до слома турске управе у српском народу, па и на Косову и у Метохији, и започео нову епоху у историји Срба, чије је основно обележје требало да буде: обнова српског народног и националног живота и замена вековних турско-оријенталних установа и обичаја савременим обрасцима европског правног и друштвеног устројства, односно до потпуне интеграције косовско-метохијских Срба са раније ослобођеним Србима у Првом и Другом устанку.

Послекосовска епоха и турска доминација у друштвеној средини Косова и Метохије - познатих и као централно подручје територије Старе Србије - и у народном животу Срба, значила је и вишеструко повлачење и пропадање српског народа. За све ово време, а нарочито између 1690. и 1912. године, у Старој Србији, у првом реду на Косову и Метохији, али посебно у Метохији, одвијали су се многобројни процеси политичког, друштвеног, етничког, привредног, културног и верског (духовног) значаја, који су били карактерисани двема чињеницама: све чешћим иновацијама турске државне управе, којима се отежавао општи и јавни статус њених хришћанских поданика, затим изразитим притиском и прогањањем Срба као народне целине и националног ентитета са којима је Турска и њена државна идеја дошла у отворени сукоб, а нарочито после српских устанака 1804. и 1815. године у северном делу Србије, који су довели до обнове српске државе у XIX веку. У овом погледу посебно су били значајни политички догађаји везани за међусобне односе Србије и Турске 1833 (присаједињење шест јужних нахија), 1862. (сукобинастали након инцидента на Чукур

чесми) и 1867. године (предаја градова Србији). Том приликом се први пут јавља арбанашки фактор у српско-турским односима посебно у Метохији. Њега ће Porta искористити као ефикасно оруђе у својој државној политици за обезбеђење царства и помоћу кога ће - због његове верско муслиманске припадности и подршке Османском царству - настојати да насилно измени, поред осталог и етничке, конфесионалне и демографске композиције становништва а Косову и Метохији.

Ова појава, припремана читавих стотину година (крај XVII - крај XVIII века) добила је нарочито планско обележје од времена устанака 1804-1815. године. Тада је она била усредсређена, у првом реду, против хришћанске народне свести Срба на Косову и у Метохији, али - у тесној вези и са државним реформама Османског царства - и на потирање материјалних споменика и духовне, националне свести српског народа на тим просторима. Исламизација, експлоатација и физички притисак на Србе као и измене у дотадашњем аграрно-правном систему и у пооштреној пореској политици - где је читлучење српских села и претварање баштина у читлуке муслиманских господара све више узимало маха - била су средства којима је турска држава посредством власти али и подршком својих верских припадника - муслимана, утицала да се косовско-метохијски Срби, као етнички, верски и историјски најсвежија и најсвеснија целина српског народа обесцене и ослабе у сваком погледу. Државни интерес Турске увиђао је улогу и значај компактних инородних (и иноверских) етничких маса за безбедност и целину царства, а посебно улогу верског прозелитизма којим су се слабиле латентне, и потенцијалне, опонентне, друштвене и политичке снаге хришћана у османској држави, а нарочито улогу аграрног законодавства (и још више праксу његовог спровођења) за сламање духовне отпорности и економског и материјалног (друштвеног) положаја хришћанске раје. То су по схватањима Порте, били они политичко-правни инструменти за нову централизацију и отоманизацију државе, које је Турска током целог XIX века, без много обзира и јавне контроле,

примењивала над својим поданицима друге верске основе и другојачијих политичких и цивилизацијских погледа, с обзиром и на своје интересе и своју судбину у будућности.

Бројна су сведочанства о овом тешком положају Срба под турском управом уопште, а посебно у централном делу старе српске државе, Старе Србије, тј. на Косову и у Метохији. Остављајући по страни српска сведочења о појму, називу и пространству Старе Србије наводимо неколико од најзнаменитијих странаца европске науке и политике који су се, током XIX века бавили, или описивали проблематику Косова и Метохије под турском управом, чија су дела оставила траг у историографији, као што су Ами Буе, Јозеф Милер, Јохан Георг фон Хан, Убичини, Кукуљ, Вилијем Дентон, Иван С. Јастребов, Теодор Ипен, Мекензијева и Ирбијева, А.В. Патон, Иасинт Екар, Сипријен Робер, а касније, поред других и Рене Пинон, Гастон Гравије, А. Балдаћи, И. Башмаков, Јаков Слишковић (хрватски писац), Селишчев... Казивања ових заслужних проучавалаца Турске и њених потчињених народа, несумњиво се морају узимати у обзир када се расправља о Косову и Метохији, односно о Старој Србији (*La vieille Serbie, l' ancienne Serbie; Türkisch Serbien, Alt-Serbien, Stara Srbia; Old Servia; Стара Србија; Stara Srbija*), чији је део била и Метохија.

О Метохији као делу Старе Србије сведочио је и чувени албаноолог и један од најбољих познавалаца српско-арбанашких односа у њиховој новијој историји, Ј. Г. фон Хан, када је Метохију, као посебну област, одвајао од Малесије - северног дела Албаније, коју је сматрао етничком и географском матицом, завичајном земљом Арбанаса, као њихов *Mutterland, Stammland*, одакле су се они, нарочито после чувених српских сеоба под патријарсима Арсенијем III 1690. и Арсенијем IV 1737. године досељавали у Метохију, и у друге косовске пределе. Исто тако, важно је то истаћи, у свим досада објављеним списима Папских визитатора Метохије и Косова, ови предели (са суседним крајевима) сматрали су се пределима старе српске државе, Краљевства Србије, чије је црквено средиште било у Пећи, а краљевска, односно царска

престоница у Призрену и Скопљу. Сва Метохија и Косово, са суседним крајевима на југоистоку (Кратово, Скопље) улазили су у Скопљанску католичку надбискупију, Скопску архидијецезу, која је у XVI до XIX веку, била не само у границама некадашње Србије већ се, скоро сасвим, подударала и са границама обновљене Пећке патријаршије (1557) у јужном правцу њених граница. Ови визитатори и други католички свештеници узимали суреку Дримињеговудесну притоку Валбону не само као међу Скопљанске и Драчке католичке надбискупије (односно Скадарске бискупије), архидијецезе, већ и као географску и политичку, па чак и етнографску (и културно-цивилизацијску) границу између Србије и Албаније, односно српског и арбанашког народа. Дobar део географске номенклатуре, топономастике и ономастика српског (словенског) порекла, вековима одржавана у овим лимитрофним пределима, садржана и у предањима ова суседна народа, потврђивала и са своје стране, сведочења Папских визитатора и мисије католичке цркве на Балканском Полуострву. Разуме се, да су и српски домаћи извори, народна традиција, касније и српска (старија) историографија рачунали Метохију као део Старе Србије и историје и цивилизацијских најзначајнијих домета српског народа током његове вековне историје. Историја Срба у Метохији од краја XVIII века до српско-турских ратова 1876-1878. године пружа занимљиву слику о његовој новијој прошлости, која је била значајна за проучавање и са научноисторијске, али и друштвене и националне политичке стране.

У нововековној историји Метохијских Срба после Велике сеобе 1690. године, Први српски устанак 1804. године значио је одсудну историјску прекретницу и то у двоструком смислу: како по непосредним збивањима везаним за српско-турско ратовање у северном (ослобођеном) делу Србије, тако и по последицама које су имале трајнији карактер. Са догађајима у северном делу Србије, Метохија, заправо Метохијски Срби улазе непосредније у ослободилачки процес целог српског народа, иако са смањеном улогом која им је припадала због познатих околности

ПРИЗРЕН

Призрен је град који је смештен у јужној Метохији, у Призренској котлини, која са Призренским и Љубижданским пољем, чини посебан регион шарско-пиндске области. Град Призрен се налази на надморској висини 412 – 500 m и на простору између брда Цвилен (1381 m) и планина Ошљак (2212 m), Паштрик (1978 m) и Коритник (2395 m) и планинског ланца Шар планине. Кроз Призрен протиче река Призренска Бистрица која га дели на два дела. Њен ток је промењен доласком Турака и скренут десно од познате цркве Богородице Љевишке. Призренска Бистрица извире на Шар планини и улива се у Бели Дрим. На реци су се некада налазиле воденице и вуновлачаре, којих данас нема више.

У време Византије, Призрен је био значајније регионално седиште и у то време у њему су изграђена утврђења Дрвенград и Вишеград, познат као призренски Горњи град. У њему је било седиште Византијске епископије. Повељом цара Василија из 1019. године, Охридској архиепископији се

поклања призренска епископија и ово је први писани документ у коме се помиње Призрен тада под именом Приздријана.²⁷⁹ За време византијске власти над Призреном, у њему је подигнут устанак против цара Михајла VII и на сабору који је ту организован 1072, учесници устанка, властелини и бољари прогласили су кнеза Бодина за владара и крунисали су га за бугарског цара. Устанак је недуго затим био крваво угушен.

Од око 1214., у време Стефана Немање, град припада српској средњовековној држави и постаје привредно и духовно средиште. У доба краља Милутина, Призрен је постао најзначајније трговачко место у Србији. Град на Бистрици економски јача нарочито у време краља Милутина, цара Душана и цара Уроша. У то време Призрен кује и свој новац. Из тог периода су најзначајнији историјски споменице српске

²⁷⁹ О призренској епископији видети у: Д. Јањић, *Призренска епископија (историјско – канонски аспекти)*, Баштина 34, Приштина/Лепосавић 2013, 157 – 170

средњовековне баштине црква Богородица Љевишка и манастирски комплекс Свети Архангели, задужбина цара Душана. Повремено је Призрен био и престоница царева Душана и Уроша. На дворцу ових царева издате су и сачуване њихове повеље у Призрену и на Рибнику које представљају сведочанство о боравку српских владара у XIV веку. У то време у Призрену се насељавају трговци из Дубровника и Котора и ту се почињу организовати познати сајмови (панађури), у дане великих верских празника. Призренским градом управљао је кефалија који је увек био Србин, док је тргом управљао кнез који је по правилу био из приморских градова Дубровника и Котора. Средњовековно призренско становништво било је разнородно и већину су у то време чинили Срби али је било и Дубровчана, Корчулана, Сплићана, Задрана, Влаха, Млечана, Грка, Саса и Арбанаса. Они су обично живели у колонијама. Највећу колонију су сачињавали Дубровчани. Путописци тога времена Призрен називају „царски град“ и „царска престоница“, а у народним епским песмама наводи се као „српски Цариград“. После смрти цара Душана Призреном је овладао краљ Вукашин и држао га од 1362. до 1371. године. Краљ Марко је владао Призреном до 1372,

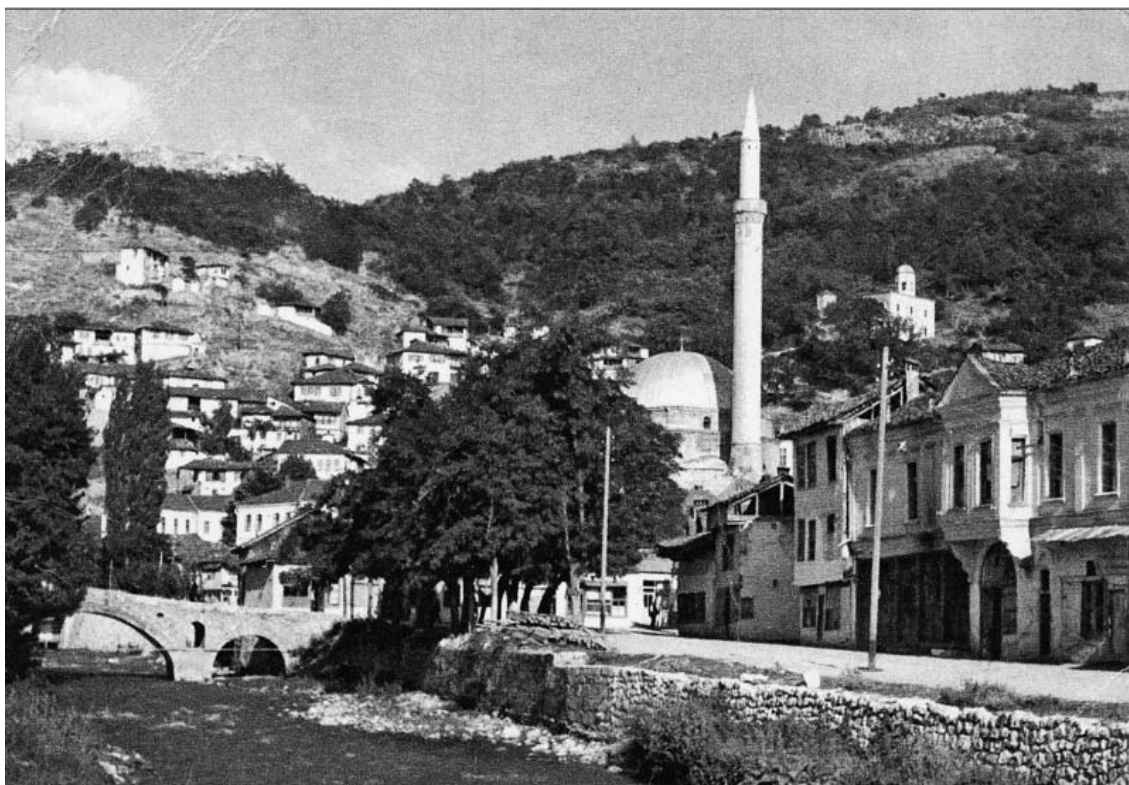
а Балшићи од 1372. до 1376. године и већ од тада почиње опадање Призрена који се помиње 1433. међу напуштеним трговачким местима.²⁸⁰

О томе када су Турци освојили Призрен историчари се нису усагласили. По неким историчарима (Јастребов и Хасан Калеси) тврди се да је Призрен пао под турску власт 21. јуна 1455. године. На основу османских извора, могли би то да буде и касније можда тек 1459. године. У периоду турске власти град на обали Бистрице добија нову урбану структуру формирањем чаршија и махала и изградњом монументалних исламских грађавина (Синан пашина џамија, Мехмед пашина џамија, Амам, Сахат кула, Камени мост и др). Овај период одликује и уништавање српских средњовековних цркава и њиховог претварања у џамије. Тако је црква Богородице Љевишке претворена у џамију а од делова манастира Светих Архангела саграђена је Синан пашина џамија.

Године 1878. на скупу муслимана са Косова и Метохије и делова Албаније у Бајракли џамији основана је Призренска

280 О средњовековном Призрену видети у: С. Мишић, *Призрен*, у: *Лексикон градова и тргова средњовековних српских земаља*, Београд 2010, 218 – 222. Ту видети и за старију литературу и изворе.

лига, са циљем спречавања остварења одлука Берлинског конгреса и онемогућавања припајања територија које су припале Црној Гори и Србији, као и постављања питања албанске аутономије у оквиру Турске. После балканских ратова Призрен 1912. године поново улази у састав Србије. Османску владавину је преживео релативно мали број цркава: Богородица Љевишка, црква св. Спаса, црква св. Николе Тутића и стара црква св. Ђорђа. Током XIX века саграђена је нова, велика, саборна црква св. Ђорђа о којој ћемо нешто више рећи касније. Поред, тога, пред крај османске владавине Призреном рађишћене су цркве св. Врача и св. Томе у Поткаљаји. Коначно, 1966. године кренуло се са обновом цркве св. Недеље у подграђу Каљаје.

О Богородици Љевишкој постоји обимна литература²⁸¹ па се овом приликом

281 М. Васић, *Црква Св. Богородице на Љевиши у Призрену и призренски епископ Дамјан*, Прилози за књижевност, језик, историју и фолклор књ. I, св. 1, Београд 1921, 93 – 101; С. Ненадовић, *Богородица Љевишка*, Београд 1963; Д. Панић, Г. Бабић, *Богородица Љевишка*, Београд 1988; М. Ивановић, *Црквени споменици XIII – XX век*, Задужбине Косова, Призрен – Београд 1987, 71 – 88; *Споменичка баштина Косова и Метохије*, Београд 1999, 97 – 98.

нећемо задржавати на њој поготово што је она враћена хришћанима тек након Првог балканског рата. Споменимо само да је реч о цркви која је у овом облику саграђена у време краља Милутина на темљеима много старије цркве која је такође имала више фаза.

ПРИЗРЕН - ЦРКВА СВЕТОГ ЂОРЂА РУНОВИЋА

Једина црква која је по свему судећи за све време османске владавине била „појушча“ је стара црква св. Ђорђа Руновића. Подигнута је као задужбина браће Руновића, налази се у дворишту Призренске Саборне цркве на простору Варош махале, у близини Попове чаршије у Призрену. По свом облику црква припада типу породичних средњовековних цркава и може се датовати највероватније у XIV век, али с обзиром да је њен архитектонски склоп, мењан током времена, не пружа довољно података о тачном времену у коме је настала. Обновљена је, као и многе друге цркве на Косову и Метохији (па и шире) негде у другој половини XVI века. Обзиром на чињеницу да је била окружена старим српским гробљем, које је подизањем Саборне цркве у XIX веку, престало да се користи, служила је и као нека врста маузолеја за потребе сахрањивања призренских митрополита и архијереја од XVI до XIX века и као таква

имала прворазредни значај за православно становништво.²⁸²

То је једнобродна црква без куполе, полуобличастог свода, са олтарском апсидом, изнутра полукружном у виду нише, споља тространом, на истоку. Црква је зидана каменом, а сада је покривена лимом. Посебност архитектуре ове цркве представљају широки лучни отвори на северној страни, сада застакљени, а пре конзерваторско – рестаураторских радова и у ранијој историји цркве зазидани. Западна фасада је такође необично решена: калкан, који је виши од крова цркве, у центру има широку и високу нишу, чији лук прати лук свода. У ниши је лучно завршени портал са каменим оквиром, а зидно платно између портала и лука калкана зидано је правилно постављеним каменом и опеком, што наводи

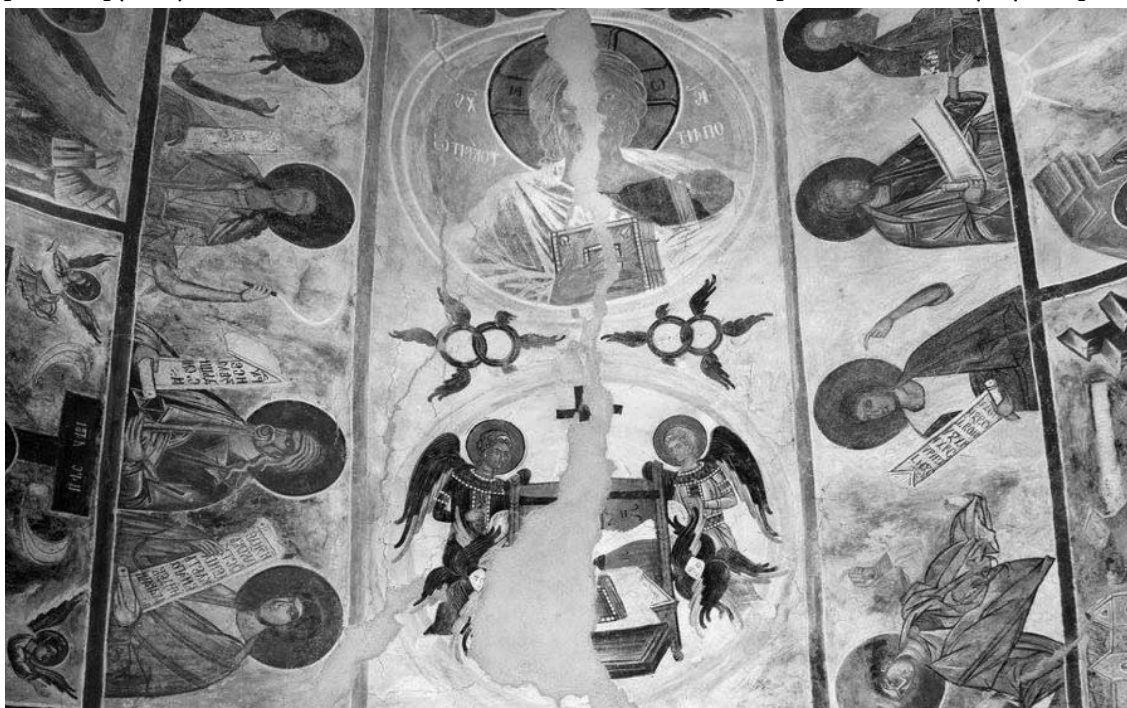
²⁸² П. Костић, *Црквени живопис православних Срба у Призрену и његовој околини у XIX веку*, Београд 1928, 80 – 81.

на претпоставку да је реч о грађевини, или бар делу грађевине, која потиче из XIV века. Изнад портала је дубока лучно завршена ниша, у којој је камена плоча са плитко резаним украсом у облику *soleil tournant*. Обнова новијег времена је у великој мери реконструкција.²⁸³

Црква је, као што смо навели, обновљена у другој половини XVI века, када је и осликана. То је рад групе мајстора који су у Средачкој жупи живописали цркве у Мушникову, Светог Николу и Богородицу у Средској и цркву Теодора Тирона у Доњој Битињи. У прилог датовању у период

Живопис на своду цркве

283 М. Ивановић, *Црквени споменици XIII – XX века*, Задужбине Косова, Призрен – Београд 1987, 507 – 509.

после обнове Пећке патријаршије говори и иконографска шема сводова и горњих зона,

*Црква св. Ђорђа Руновића
двадесетих година XX века*

на којима је очуван живопис. Очишћени фрагменти живописа говоре о ваљаним мајсторима, са смислом за компоновање и способношћу да сажимањем наратије постигну монументалност, упркос малим димензијама сцена.²⁸⁴

284 П. Пајкић, *Цркве Средачке жупе из турског периода*, Гласник музеја Косова и Метохије III, Приштина 1958, 51 – 106; Р. Тимотијевић, *Иконопис на триторији Призрена*, Баштина 1, Приштина 1991,

Иконостас је радио Петар Филиповић из Гаре, 1829. године. У цркви се чувао и одређен број икона насталих од XIV до XIX века. Део икона и иконостаса је конзервиран 1995. године

Током 1994. и 1995. у цркви су започети конзерваторско - рестаураторски радови на живопису. Године 1995. испод креча на доњим зонама зидова и на северном делу лука на западној страни изнад портала пронађени су фрагменти очуваног живописа.

Поред тога још две цркве су биле, по свему судећи, највећи део времена османске владавине биле у функцији премда уз неке мање прекиде. То је пре свега црква св. Спаса која је била у употребљивом стању у првим деценијама XIX века.

265 – 266; Н. Шутаковић – Андрић, *Конзерваторско – рестаураторски радови Призренског завода 1994. године*, Гласник ДКС 19, Београд 1995, 120 – 121; Р. Петровић, *Црква Св. Ђорђа Руновића у Призрену, истраживачки и сликарско конзерваторски радови 1995. године*, Гласник ДКС 20, Београд 1996, 129 – 131.

ПРИЗРЕН - ЦРКВА СВЕТОГ СПАСА

Црква Светог Спаса у Призрену, задужбина властелина цара Душана, Младена Владојевића и његових родитеља, изграђена је око 1330. године. Црква је 1348. године поклоњена манастиру Светих арханђела. То је грађевина са основом сажетог уписаног крста са осмостраном куполом и споља тространом апсидом. Црква је зидана декоративним уклапањем камена, опеке и малтера, са додацима керамопластичког украса на кубету и око прозора. Фасаде су оживљене плитким архиволтама и полукружно завршеним прозорима.²⁸⁵

Први пут црква је сликана око 1330, када је настао живопис у олтару. Ово сликарство, скромних квалитета у односу на касније, рад је мајстора који је припадао групи која је осликала цркву Светог Николе – Тутићеву. Други пут је црква осликана нешто касније, пре 1348. године, и тада је преликан и део првобитног живописа у олтару. Ова група мајстора извела је сцене мањих димензија, а њихов рад показује

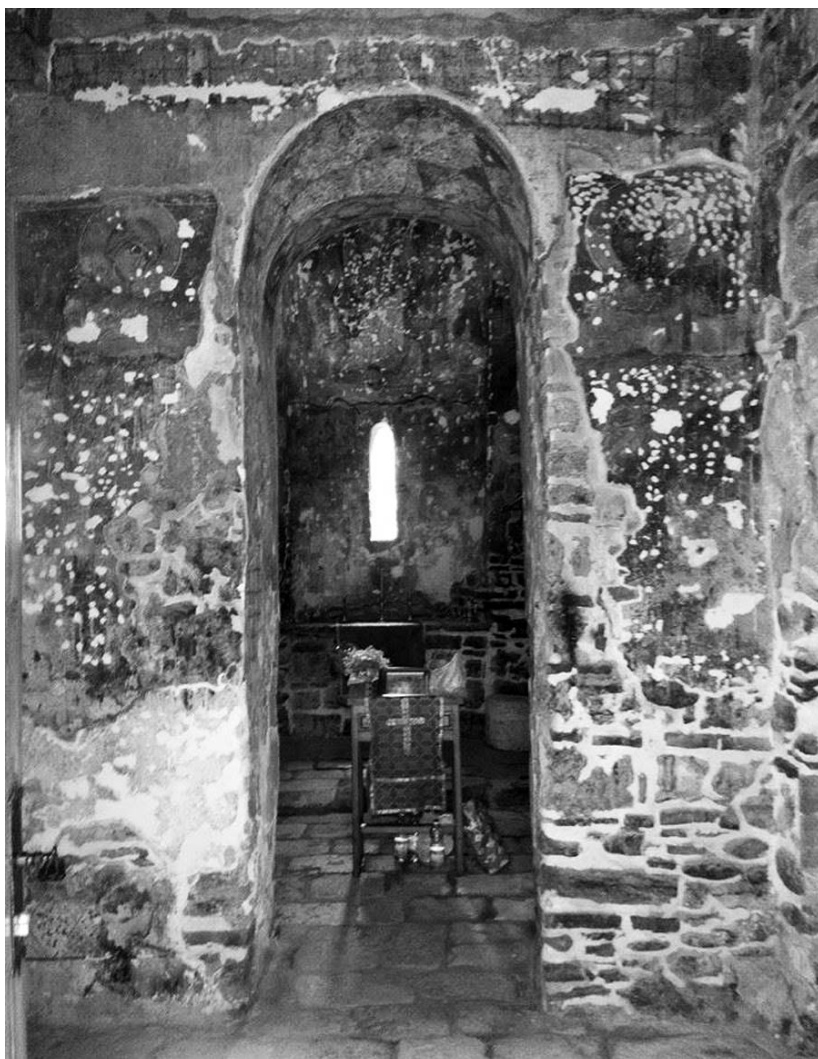
солидне способности стечене, вероватно, у некој од локалних радионица. После 1348. насликани су Богородица Параклиса и Христос у припрати. Велики део живописа недостаје, а на преосталим сценама постоје оштећења.²⁸⁶

У другој половини XVIII века, на позив владајућих Турака, у Призрен долазе Цинцари занатлије, највише зидари. Због услуга које су чинили Турцима (око подизања џамија и Призренске тврђаве), Цинцари добијају мања имања око св. Спаса где подижу своје куће. На тај начин је св. Спас доспео у њихове руке и они га, уз дугогодишњу борбу са српским становништвом држе све до 1912. године. Они су 1836. године до св. Спаса започели зидање друге, нешто веће цркве св. Тројице, а да би успоставили везу између њих, пробрили су јужни зид цркве св. Спаса. Црква Свете Тројице, је требало да својим северним бродом обухвати цркву Светог Спаса. Црква Свете Тројице није никад завршена, па сада представља високу ограду порте старије цркве.

²⁸⁵ С. Новаковић, *Законски споменици српских држава средњег века*, Београд 1912, 683 – 684; С. Мишић, Т. Суботин – Голубовић, *Светоарханђеловска хрисовуља*, Београд 2003, по индексу; Р. Тимотијевић, *Црква св. Спаса у Призрену*, *Старине Косова VI-VII*, Приштина 1972 – 1973, 65 – 78 + 6 слика у прилогу; М. Ивановић, *Црквени споменици XIII – XX века*, Задужбине Косова, Призрен – Београд 1987, 505 – 506.

²⁸⁶ В. Ј. Ђурић, *Византијске фреске у Југославији*, Београд 1975, 61, 211; И. Борђевић, *Зидно сликарство српске властеле у доба Немањића*, Београд 1994, 138 – 157.

Лево: Унутрашњост храма, обратити пажњу на олтарску апсиду у виду нише

Када је стављена под заштиту државе, 1953/1954. године, на њој су извршени обимни конзерваторски и рестаураторски радови. Том приликом, колико год је то било могуће враћен јој је првобитни изглед: одстрањена је црква св. Тројице али још увек стоје масивни зидови неког недовршеног храма који цркву св. Спаса обухватају са свих страна.

Конзерваторско – рестаураторски радови на цркве ној грађевини извршени су 1953 – 1963. године. Конзервација живописа је рађена а најновији радови су прекинути ратом.²⁸⁷

Марта 2004. црква је запаљена и тешко оштећена.

Трећа црква која је била у употреби у време османске владавине, а онда у једној поплави била затрпана је црква Св. Николе

287 Детаљније о овом српско – цинцарском сукобу видети у: П. Костић, *Црквени живопис православних Срба у Призрену и његовој околини у XIX веку (са успоменама писца)*, Београд 1928; С. Недељковић, *Сукоб Срба и Цинцара око цркве Св. Спаса у Призрену (1864 – 1874)*, Црквене студије, бр. 8, Ниш 2011, 341 – 351.

Рајкова, налази се у дворишту призренске школе “Младен Угаревић”.

ПРИЗРЕН - ЦРКВА СВЕТОГ НИКОЛЕ РАЈКОВА

Цар Душан ју је 1348. године приложио манастиру св. Арханђела. Задужбина је призренског властелина Рајка Киризимића чији се син Богдан Киризимић помиње у Призрену 1361 и 1368. У поменику манастира Богородице Љевишке који је настао и водио са између 7. фебруара 1436. и 21. јуна 1455. године, помиње се и неки Никодим Киризима, свакако из ове

Југозападни угао цркве и припрате пре рушења

властеоске породице. Црква је служила до 1795. године када је скадарски Махмуд паша Бушатлија опљачкао Призрен. Тада је опљачкана и ова црква па се једна њена књига обрела у цркви села Црнобрега код Дечана где ју је пронашао и откупио

проигуман Дечана Сава Саћеларија и вратио у призренску цркву. Крајем XVIII века црква је услед поплаве била затрпана. Обновљена је 1857. године. У њој са сачувала најстарија призренска икона Богородице Одигитрије из средине XIV века која је првобитно стајала на иконостасу Богородице Љевишке а сада је у манастиру св. Арханђела. Међу њеним иконама се истиче својим уметничким и сликаним вредностима и икона св. Илије у пећини из XVI века.²⁸⁸

Ова обновљена црква имала је веома необичан архитектонски склоп. У средишту је подужна грађевина са полуобличастим сводом и полукружном апсидом на истоку. Јужни и северни зид ове унутрашње цркве имају по два широка прозора са дрвеним оградама у доњем делу. Само су зидови око олтара и западни зид затворени. Око овог централног дела био је са три стране - севера, запада и југа - амбулаторијум, новије конструкције, са кровом на бетонским гредама. Јужни и западни део

²⁸⁸ С. Новаковић, *Законски споменици српских држава средњег века*, Београд 1912, 685; С. Мишић, Т. Суботин – Голубовић, *Светоарханђеловска хрисовуља*, Београд 2003, по индексу; П. Костић, *Црквени животи православних Срба у Призрену и његовој околини у XIX веку (са успоменама писца)*, Београд 1928, 80 – 81; М. Ивановић, *Црквени споменици XIII – XX века*, Задужбине Косова, Призрен – Београд 1987, 508.

су били срушени, а кров подупрт дрвеним

Фреска у олтару

289 Р. Тимотијевић, *Иконопис на територији Призрена*, Баштина 1, Приштина 1991, 263 – 264.

ПРИЗРЕН - ЦРКВА СВЕТИ ВРАЧИ

Црква св Врачи у Призрену је изграђена крајем XIX века на темељима старијег храма. То је једнобродна грађевина са полуобличастим сводом и полукружном олтарском апсидом ексцентрично постављеном у односу на подужну осу грађевине. Покривена је двосливним кровом са црепом. У цркви нема живописа нити вреднијих икона и утвари. Црква се налази у малом дворишту, потпуно зараслом у коров, и опасана је бодљикавом жицом. Унутрашњост цркве је демолирана, инвентар

испратуран, а многе иконе бачене на под и изломљене. Све иконе су репродукције, неке су каширане, а неке урамљене и стављене под стакло. Зидови су прекречени у бело, а свод у светло плаво. Нема индикација да се испод овог слоја налазе зидне слике. Продор капиларне влаге присутан је целом дужином јужног зида, у олтарској апсиди и јужно од ње и у углу западног и јужног зида. Иконостас у овој цркви није постојао.²⁹⁰

ПРИЗРЕН - ЦРКВА СВЕТОГ ПАНТЕЛЕЈМОНА

Према касним одјецима традиције чини се да је у Призрену доста поштован св. Пантелејмон. Још 1651. год. држале су се рушевине призренске цркве св. Пантелејмона; тај крај се до недавна звао Пантелејска улица у махали Пантелија.²⁹¹

Споменута црква Св. Пантелејмона у махали званој Пантелија, реконструисана је 1937. године на месту старе цркве.

²⁹⁰ М. Ивановић, *Црквени споменици XIII – XX века*, Задужбине Косова, Призрен – Београд 1987, 507

²⁹¹ С. Радојчић, *Чудесна оздрављења и свети лекари у српском сликарству*, у: 700 година медицине у Срба, Београд САНУ 1971, 77 – 87

ПРИЗРЕН - ЦРКВА СВЕТОГ НИКОЛЕ ТУТИЋЕВА

Прекопута цркве св. Ђорђа, у самом центру данашњег Призрена, се налази црква св. Николе тзв. Тутића црква. Премда она није била у функцији у XIX веку пошто се често, чак и у озбиљној литератури меша са Рајковом црквом осврнућемо се и на њу.

Црквица је била задужбина властелина Драгослава Тутића (у монаштву Николе) са супругом Белом. Према каменом натпису, сачуваном само у фрагментима, али познате садржине на основу преписа из XIX века, црква је саграђена 1331/32, а највероватније је одмах и осликана. Касније је постала метох манастира Дечана. То је једнобродна грађевина малих димензија, са куполом осмостраног тамбура са прозорским отворима и трочланим олтарским простором на истоку. Издуженост основе постигнута је додавањем западног и дубљег источног травеја, са полуобличастим сводом чији је облик видљиви споља. Црква је зидана наизменично каменом и опеком, који су на

појединим деловима северног и источног зида изведени у правилним декоративним низовима, док је на западном зиду зидање неправилно. Од фреско – декорације цркве до данас су сачувани углавном фрагменти у горњим зонама. Најбоље је очувана фреско декорација западног зида и сводова изнад њега и олтарског простора. Северно од улазних врата налази се веома оштећена фреска Светог Константина и Јелене, а изнад ње остаци Успења Богородице. У највишој зони је оштећена фреска Преображења Христовог. У своду изнад западног зида је Христос Анђео Великог савета, а јужно од њега сцена Крштења Христовог. У своду изнад олтара је оштећена сцена Вазнесења Христовог, у калоти апсиде остатак Богородице Шире од небеса, а на источном зиду, северно од апсиде, Архиђакон Стефан. Стилски и иконографски ово сликарство се везује за сликаре који су радили прву фазу у Светом Спасу у Призрену и у Светом Ђорђу

у Београду).²⁹²

Први конзерваторско – рестаураторски радови на цркви су из периода 1967 – 1970. и тада је изведена реконструкција и санација кубета. До конзерваторских радова (осамдесетих и деведесетих година XX века), око цркве су се са северне и јужне стране налазили призидани дућани, тако да су изгледи северне и јужне фасаде резултат реконструкције. Први конзерваторски радови на фрескама изведени су у време прве обнове грађевине, а пред 1999. године су започети радови на конзервацији али су избијањем сукоба прекинути.

Марта 2004. црква је спаљена и тешко оштећана.

у Речанима. Истим зографима приписане су и две иконе: Богородица Одигитрија са иконостаса Богородице Љевишке (у Саборној цркви у Призрену) и двојна љубижданска икона са Благовестима и Сусретом Јоакима и Ане (у Народном музеју

292 В. Ј. Ђурић, *Византијске фреске у Југославији*, Београд 1975, 61, 211; М. Ивановић, *Прилози о споменицима Метохије, Новобрдске Криве Реке, Сиринишке и Никишићке жупе*, Саопштења XV, Београд 1983, 214; 510 – 511; Ј. Радовановић, *Тутићева црква се. Николе у Призрену*, Иконографска истраживања српског сликарства XIII и XIV века, Београд 1988, 109-116; И. Ђорђевић, *Зидно сликарство српске властеле у доба Немањића*, Београд 1994, 134.

ПРИЗРЕН - ЦРКВА СВЕТЕ НЕДЕЉЕ

Споменимо и црквицу познату као св. Недеља која почетком XIX није била у употребном стању али је њено место било добро познато Призренцима. Црква Свете Недеље, Ваведења Богородице, подигнута је 1371. године као задужбина младог краља Марка Мрњавчевића.²⁹³ Та прва црква била је посвећена Ваведењу Богородице, а њени остаци откривени су 1966. године испод доцније цркве на том месту, посвећене Светој Недељи.

Међу археолошким остацима посебно је значајно откриће целе калоте кубета. У цркви су нађене и плоче са натписима ктитора²⁹⁴ и надгробна плоча Марине Струје из исте године.

На зидовима цркве нађени су и остаци живописа из времена изградње.

²⁹³ М. Ивановић, *Натпис младога краља Марка са цркве Св. Недеље у Призрену*, Зограф, 2, 1967, 20 – 21; М. Фолић, М. Лукић, *Информативни преглед конзерваторских радова на споменицима културе Косова од 1962. до 1972. године*, Старине Косова VI-VII, Приштина 1972 – 1973, 246; М. Ивановић, *Црквени споменици XIII – XX века*, Задужбине Косова, Призрен – Београд 1987, 511 – 512

²⁹⁴ Натпис казује да је реч о цркви Пречисте Богородице. Црква је била посвећена Ваведењу Даље се наводи да је црква била сазирана и живописана („пописана“) „повеленијем и откупом господина младога краља Марка“ 6879. године од створења света. Наведена година подразумева раздобље од 1. септембра 1370. до 31. августа 1371. године.

ПРИЗРЕН - ЦРКВА СВЕТОГ ЂОРЂА

Након смрти Хаџи - Захарија митрополита рашко - призренског и скадарског 1830. године остали су Срби у Старој Србији следећих пола века без народне црквене организације. Цариградска Патријаршија је за нове митрополите постављала Грке, који су својим деловањем одбијали од себе народ и свештенство. Истовремено стални успон Кнежевине Србије будио је наде да ће и Стара Србија бити у њеним границама.²⁹⁵

Међутим, игром случаја, управо у време владика фанариота започело се у Призрену са зидањем нове цркве.²⁹⁶

На подизању нове цркве у Призрену почело се радити 1830. године. То је било скопчано са разним сметњама и великим трошковима. У то време су у Призрену владале паше из породица Ротула и било је неопходно управо њих придобити као и

њихове људе од поверења. П. Костић наводи како се из старих црквених протокола могло видети да се значајнијим муслиманима давало по 2 до 3 аршина чихе или по неколико ока кафе и шећера. Укупно је за подмићивање издато близу 200 турских лира. На жалост, када је царска војска поразила Махмуд пашу Ротула и 29. августа 1836. године прогнала га у Истанбул испоставило се да су ови покушаји били узалудни. Помагала је и српска држава па је тако из народне касе је, на име дародајанија, 16. маја 1832. године исплаћено владици призренском 4800 гроша. Пошто су након 1830. године на место рашко - призренских митрополита долазили Грци било је неопходно да се преко њих и Цариградске патријаршије ради на добијању код османских власти фермана. Зато се, бар јавно, највише заузимао митрополит Игњатије.²⁹⁷ Њему је у ту сврху

²⁹⁵ Д. Батаковић, *Дечанско питање*, Београд 1989, 13

²⁹⁶ О цркви Св. Ђорђа детаљније видети у: Н. Ђокић, *Црква Светог Ђорђа у Призрену до ослобођења од Турака*, Каленић бр. 1 за 2016, 26 - 31.

²⁹⁷ Игњатије, митрополит рашко-призренски, скендеријски и ђаковачки највероватније од 1840 до 1849. године. Митрополит Игњатије први пут се помиње

Призрен снимљен септембра 1863. године. Снимио бечки фотограф Josef Székely.

било дато 100 турских лира. И тај новац је пропао. Давало се, немилице, и даље да би се тек 1855. године добио тражени ферман. Укупно је за ферман дато близу 500 турских лира.²⁹⁸

У то време је у Призрену било око 500 српских домова. Скоро све главне радње у граду су биле у српским рукама тако да мада малобројни Срби су финансијски релативно добро стајали. Трговци су поготово добро зарађивали за време Кримског рата тако да су многи могли дати за цркву прилог од 10 до 50 турских лира. Главни мајстор са још неколико радника је био из Дебра. Темљеи цркве су се премеравали канапом а не аршином. Дима Кампарела, бивши папуџија, иначе врло доброг материјалног стања, узвикнуо је током мерења: „Пушти,

помиње 1840. године. По свој прилици је те године дошао за митрополита у Призрен и наредио попу Петру Пјакочачком да учи „дјецу”. (Епископ Сава, 1996, 191)

298 Петровић М., *Финансије и установе обновљене Србије до 1842. III*, Београд 1899, 352; П. Костић, *Црквени живот православних срба у Призрену и његовој околини у XIX веку*, Београд 1928, 83

пушти, народ нека је жив! У име Божије ће гу направимо.“ Са копање темеља започело се на дан св. пророка Илије 20. јула 1856. године.²⁹⁹

Основа цркве је у облику развијеног уписаног крста са централном куполом. Унутрашњи простор цркве је са два реда стубова издељен на три брода, средишњи већи и бочни, мањих ширина. На источној страни бродови се завршавају апсидама, споља вишестраним, изнутра полукружним, у којима је смештен олтарски простор, проскомидија и ђаконикон. Кубе се издизало над ступцима над пресеком трансепта и главног брода. Изнад централног брода на западној страни наоса изграђена је галерија од дрвене конструкције, која служи као певнички простор. До изградње звоника од армирано-бетонске конструкције 1892. године, црква је имала дрвени звоник. Нови звоник је изграђен на западној страни цркве у оси наоса и прислоњен на зид pročеља. Нови звоник носи новоформирана армирано - бетонска конструкција видљива

299 П. Костић, *н ч.*, 84

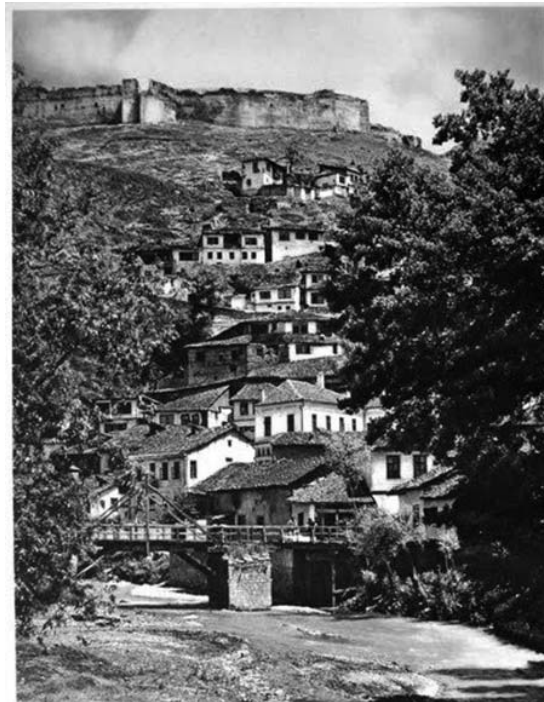
у наосу, од пода до плафона. Црква има више улаза, главни је са западне стране у оси наоса и три бочна. Два са јужне стране за наос и ђаконикон и један са северне стране за наос. По првобитној замисли, која није остварена до краја, цркву је са прочеља и са јужне и северне стране обухватао трем.

Након подизања стубова од камена са западне и јужне стране изграђена је дрвена кровна конструкција као привремено решење, јер се на основу остварених ослонаца у зидној маси фасадних зидова требала формирати на исти начин као у самој цркви. Решење кровних равни изнад наоса је у облику крста. Сводови су у теменима испуњени додатним материјалом, па су кровне равни косе, покривене лимом.

Основни грађевински материјал, којим су озидани зидови, стубови, калоте, сводови, пандатифи и луци је камен. Спољни зидови су зидани добро клесаним каменом, а изнутра омалтерисани. Стубови су такође озидани на исти начин. За зидање спољних зидова, перваза око врата и прозора, зидање унутрашњих стубова и стубова недовршеног трема употребљен је белосиви конгломерат ситније структуре.

На месту на коме је била предвиђена изградња нове цркве од вајкада је било православно гробље у коме се сахрањивало

готово до момента почетка изградње цркве. Због тога је било и свежих гробова а и код старијих гробова земља је била растресита и не баш најбољег квалитета за фундирање. Било је неопходно фундирати темеље цркве на већој дубини него што би то било неопходно у нормалним условима. Носиво тло тзв „зравица“ је била прилично дубоко. Није ни чуди да је ископ и пуњење темеља коштало далеко више него што је првобитно планирано. Након што су темељи довршени кренуло се са зидањем. Зидови цркве су споља облагани тесаним каменом. Камени стубови су се састојали од 2 до 3 дела спајана на месту где су и постављани. Делови за стубове су клесани у клисури Бистрице 3 до 4 км узводно од Призрена негде у близини остатака манастира Св. Арханђела. За њихово довлачење низ Бистрицу до Призрена црквена општина је држала три пара бивола. Коришћени су ниски гвожђем

утврђени точкови које је вукао пар бивола.³⁰⁰

Када је већ започето зидање цркве одлучено је и да се западне стране започне зидање двостране припрате за жене. Међутим, није се водило рачуна да су муслимани још раније бесправно отуђили део црквеног земљишта и то баш део где су

300 П. Костић, *н. ч.*, 84 - 85

требала да се сазидају два стуба припрате.

Призрен 1922. године

*Богородица Љевишка
као џамија са минаретом*

од предвиђене суме морао да се искористи за откуп од муслимана дућана који су се граничили са црквеном портом.

Члан суда призренског Лазар Поповић је 12. маја 1867. године молио српско Министарство просвете и вера да се цркви призренској поклони једно звоно а зашта су добили дозволу од Мамуд паше.³⁰¹

У међувремену, после двадесет осам година бављења у туђини посетио је 1864. године поново Призрен Сима Андрејевић Игуманов, доневши многе дарове школама, црквама, манастирима, митрополиту Мелентију и виђенијим Турцима. Тада је свака православна кућа у Призрену и околини добила бар по једну икону и то свака кућа оног свеца којег слави. Том приликом је Сима боравио и у манастиру Св. Марка кога је необично много волео и коме је био врло привржен. Нарочито је био поносан на подигнути звоник са звонима које је он финансирао из Русије. То су била прва црквена звона под Турцима у целом крају.³⁰²

Све до 1868. године зидани су истовремено сама црква и припрата али са паузом од две до три године. Прилози за зидање су били потрошени поготово што је значајан део

301 АС – Министарство просвете - Но 652/67 од 12. маја 1867. године

302 П. Костић, *Сима Андрејевић Игуманов*, Јужна Србија књига II број 15. од 16. октобра 1922, 267; В. Т-ћ (П. Костић П), *Срби и српкиње у Призрену*,

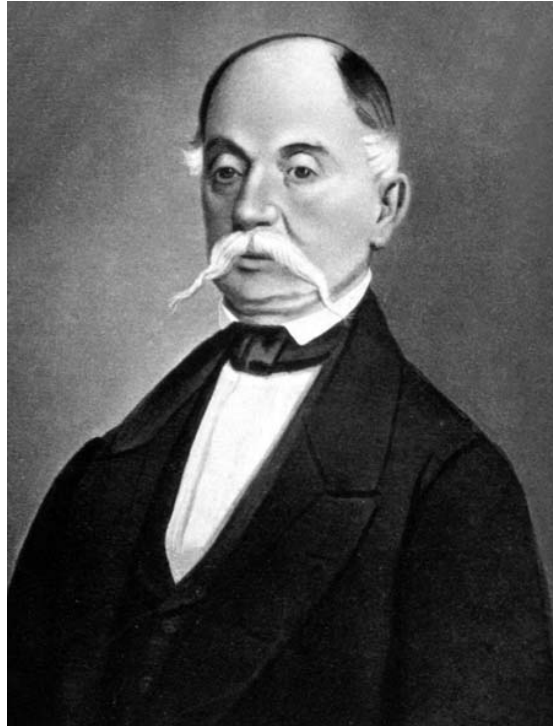

СИМА АНДРЕЈЕВИЋ ИГУМАНОВ И СРПСКА ЦРКВА У ПРИЗРЕНУ

Писати о српским црквама у Призрену а не рећи нешто више о Сими Андрејевићу Игуманову је немогуће. Зато ћемо се нешто више задржати на њему пре него што наставимо причу о цркви св. Ђорђа.

Сима Андрејевић Игуманов је, неоспорно, један од највећих добротвора српског народа и српске цркве свих времена. Његов значај је посебно велики јер је он радио на просвети српског народа у Старој Србији у време најжешћег притиска на Србе у османској империји.³⁰³

Главни биографи Симе Игуманова су били Панта Срећковић и Петар Костић.³⁰⁴ У исто време њих двојица су били и велики и блиски Симини пријатељи којима је он у више наврата пуно помогао али и који су му кад, се за то указала потреба, такође узвратили помоћ. Напоменимо, овде и да су се после више од осам деценија, последњих пар година коначно појавила два озбиљнија рада о Сими оба из пера професора Владимира Бовна,³⁰⁵ укључујући и његову

прву детаљнију биографију. Оно што је значајно то је да је управо у овим радовима извршена и тиха рехабилитација и самог Панте Срећковића јер је он један од главних извора у оба рада.

Наиме, у неким ранијим радовима о Сими Игуманову и Призренској богословији, објављеним последњих деценија, уопште се не помиње Симина биографија коју је написао Панта Срећковић. На пример, није то урадила ни Радмила Поповић – Петковић³⁰⁶ ни Станија Танасковић³⁰⁷ а ни многи други премда су користили резултате његовог истраживања. Чак и В. Бован који доста цитира Панту Срећковића, кад год се Пантини подаци не подударују са подацима Петра Костића увек даје за право овом

добротвори свога народа, Братство књ. 9 и 10, Београд 1902, 342 – 343; В. Бован, *Сима А. Игуманов - живот и дело*, Приштина 2004, 102 – 103

303 О Сими Андрејевићу Игуманову постоји прилично обимна литература. Од новијих радова погледати монографију Владимир Бован, *Сима А. Игуманов - живот и дело*, Приштина 2004 и радове: Небојша Ђокић, *Панта Срећковић и Сима Андрејевић Игуманов*, Митолошки зборник 14, Рача-Београд 2005, 243 – 254 и Небојша Ђокић, *Сима Андрејевић Игуманов*, Каленић бр. 5/2014, Крагујевац 2014, 28 – 32. Ту погледати за старију литературу.

304 П. Срећковић, *Сима Игуманов*, Братство књ. I, Београд 1881, 39 – 49; П. Костић, *Сима Андрејевић Игуманов*, Јужна Србија књига II број 15. од 16. октобра 1922, 257 – 273; В. Т-ћ (П. Костић П), *Срби и српкиње у Призрену, добротвори свога народа*, Братство књ. 9 и 10, Београд 1902, 329 – 349; П. Костић, *Сима Игуманов*, у: *Споменица педесетогодишњице призренске богословско-учитељске школе 1871-1921*, Београд 1925. итд.

305 Бован В., 2004; В. Бован, *Делатност Симе Андрејевића Игуманова на помагању српских црквено-просветних установа у јужним пределима Старе Србије (поводом 200 годишњице рођења)*, Вардарски зборник 4, САНУ, Београд 2005, 71 – 80.

306 Овде се нећемо освртати на тврђење Радмиле Поповић како је Призренску богословију основала српска влада док је Сима служио само као “маска” за то. Неоспорно је да је српска влада потпомагала основање и рад Богословије али је споредна улога и значај који је у свом раду дала колегиница Поповић Сими Игуманову апсолутно неприхватљив. Р. Popović – Petković, *Nekoliko podataka o osnivanju i prvim godinama rada Prizrenske bogoslovije*, Arhiv Kosova – Godišnjak II – III, Priština 1970, 371 – 381.

307 С. Танасковић, *Сима Андрејевић Игуманов, српски Антеј из Призрена*, Стремљења 4 (1993), Приштина 1993, 85 – 102 и С. Танасковић, *Сима Андрејевић Игуманов, српски Антеј из Призрена*, Стремљења 5 (1993), Приштина 1993, 167 – 185

другома.

Породица Симе Андрејевића је старином из Призрена. Његов отац Андреја Ђорђевић је био врло богат човек и негде око 1800. године у Београду је набављао оружје за Србе који су припремали устанак. То оружје је било смештено у једном каналу на Зереку и одатле је разношено по Србији. Турске власти су ухапсиле Андрију и зверски га мучиле у призренској тамници и пустиле тек пошто је призренском паши исплатио 10000 талира. Због тога је материјално пропао и, како наводи Панта Срећковић, после пет година вероватно 1809. године је и умро.³⁰⁸ Симиња мајка Јана је била чувена по својој доброти. Са Андрејом је добила четири сина: Аксентија, Крагуја, Петра и Симеона – Симу. Напоменимо да је Андреји кум био Чолак Анта Симеуновић.

Најстарији од Андрејевих синова, Аксентије је рођен око 1780. г. Замонашио се врло млад у манастиру Св. Марка, близу Призрена. Негде 1804/05. г. постао је јеромонах а од 1812/13. г. је и игуман у истом манастиру. Умро је 2/14. фебруара 1825. г. Сахрањен је у манастиру Св. Марка

у коме је провео пуне две деценије.³⁰⁹ По неким подацима право име Аксентијево је Апостол. По њему је Сима и прозван Игуманов. Аксентије је бележио ствари које је чуо од људи око себе а нарочито од своје мајке и бабе. Зато га и Панта Срећковић у својој књизи Синан Паша и назива летописцем. Вредност података које је оставио критички је пропратио, у својим радовима и Јастребов. Поред тога, велика Аксентијева заслуга је и то што се одржао манастир Св. Марка када су многи други манастири готово опустели.³¹⁰

Крагуј (Крага) је рођен 1783. године. Учествовао је у Првом српском устанку и био је капетан у српској војсци. () По подацима Јована Мишковића био је, 1809. године са Чолак Антом Симеуновићем у групи чији је задатак био успостављање сарадње са Црногорцима Петра I. Премда не постоји потврда о овоме у другим изворима с обзиром да је Чолак Анта био породични кум са Андрејевићима не само да није

308 П. Срећковић, *Сима Игуманов*, Братство књ. I, Београд 1881, 39 – 40; П. Костић, *Сима Андрејевић Игуманов*, Јужна Србија књига II број 15. од 16. октобра 1922, 257; П. Костић, *Листићи из даље и ближе прошлости*, Јужна Србија књига I број 5. од 16. маја 1922, 168

309 Ево записа који је о Аксентију оставио Сима: "1825. года Христова, ферфуария 2. день престави се игумень Аксентия Андреевичъ. У светога апостола евангелиста Марка бистъ еромонахъ 8 година, игумень владао 12 година, свега 20 година. Потписа Сима Андреевичъ." П. Костић, *Сима Андрејевић Игуманов*, Јужна Србија књига II број 15. од 16. октобра 1922, 258

310 Сима Андрејевић Игуманов, Србадија св.11, Беч, 26. октобра 1875, 263; П. Костић, *Сима Андрејевић Игуманов*, Јужна Србија књига II број 15. од 16. октобра 1922, 258

искључено Крагујево учешће у овој акцији већ је и врло вероватно. По краху устанка 1813. г. прешао је са многим другим вођама, најпре у Аустрију а затим у Русију. Премда су на основу податка из пасоша, издатог 30. јануара/11. фебруара 1817. г. у Кишињеву, многи закључили да се тада, са породицом вратио у Србију,³¹¹ на основу архивске грађе ми знамо да се он у Србију вратио тек у лето 1836. године. Населио се у Крушевцу и крајем те године је молио помоћ од књаза Милоша тврдећи да нема средстава ни за храну. Премда не знамо шта му је књаз на то одговорио знамо да је у Крушевцу остао до смрти. Сахрањен је код цркве Лазарице у близини олтара (тј главне апсиде).³¹² Иначе. Крагуј се у Крушевцу највише дружио са Чолак Антом Симеуновићем који му је био кум.

Петар је рођен 1790. године. Такође је учествовао у устанку, изгледа као нека врста дворјанина, али у војној служби, код Карађорђа.³¹³ Ако је ова претпоставка тачна

311 Не слажемо се са Петром Костићем да се под његовом породицом на овом пасошу подразумева породица његовог брата Петра, јер је и овај, након шест месеци извадио пасош на своје име. Није баш сигурно ни да су се и један и други одмах вратили у Србију чим су добили пасоше јер су многи српски емигранти по више пута путовали из Русије до Влашке, да би се боље информисали о стању у Србији и затим се враћали у Русију. П. Костић, *Сима Андрејевић Игуманов*, Јужна Србија књига II број 15. од 16. октобра 1922, 258

312 Нисмо могли наћи податке о њему у протоколима умрлих, рођених и венчаних цркве Лазарице, вођеним од 1837. године. Премда су сви сачувани у Историјском архиву у Крушевцу треба скренути пажњу да су све до средине четрдесетих година врло неуредно вођени тако да нису нарочито поуздан извор за тај период. Око цркве Лазарице а нарочито источно од ње има доста гробова али се, на жалост, само на мањем броју може и данас прочитати натпис. За сада, нисмо могли утврдити који од њих припада Крагују Андрејевићу. Пошто је сахрањивање око цркве, осим за свештенике, обустављено око 1845. г. можемо претпоставити да је и Крагуј умро пре те године. АС-ДС-1/36, Молба Крага Андрејевића књазу Милошу за помоћ; Сима Андрејевић Игуманов, Србадија св.11, Беч, 26. октобра 1875, 263 (слика Симића је на с. 241); П. Костић, *Сима Андрејевић Игуманов*, Јужна Србија књига II број 15. од 16. октобра 1922, 258; П. Костић, *Листићи из даље и ближе прошлости*, Јужна Србија књига I број 5. од 16. маја 1922, 168 – 169;

313 Ово произилази из једног Карађорђевог уверења издатог Петру 11. априла 1817. г. у Кишињеву и пасоша издатог јула 1817. г. такође у Кишињеву. П. Костић,

онда је Петар био, нека врста, ађутанта код Карађорђа. По прорпасти устанка 1813. г. Петар је, као и његов брат Крагуј, најпре отишао у Аустрију а затим у Русију. Добио је пасош неких пола година после Крагуја.³¹⁴ Из једног другог руског пасоша, из 1831. године, види се да је био ожењен Катарином и да је од деце имао сина Николу (који је рано умро) и ћерку. И ћерка му је је брзо по удаји умрла оставивши за собом такође женско дете. Петар се у Србију није вратио пре 1840. године јер га те године срећемо у Влашкој. Када се вратио у Србију постао је управитељ двора у Тополи за време књаза Александра Карађорђевића. Умро је и сахрањен у Тополи.³¹⁵

Сима Андрејевић се родио 30. јануара/11. фебруара 1804. године у Призрену. Детињство је Сима провео, у почетку са родитељим, али како је рано остао без њих, и код најстаријег брата Аксентија у манастиру Св. Марка код Призрена, а затим на занату у Призрену где је остао да ради у бурмутани као ортак до 1836. године. Тада му је везир Тагр-оглу срушио бурмутану и Сима ожењен и са двоје нејаке деце морао је да пође у печалбу како би обезбедио издржавање за породицу. После неуспеха у Алексинцу, отишао је у Битољ, где је пропао и у извозу пијавица, након чега је отишао у Истанбул да се тужи са битољским губрнатором. На жалост, после 1842. године влада уставобранитеља му је одрекла подршку. У Истанбулу је животиарио тргујући са дуваном све док није обрну капитал једног пријатеља свог брата Аксентија у једногодишњем коришћењу, када му је остало око хиљаду златних мендухија. Средином четрдесетих година умрле су му у Призрену и жена Султана и ћерка па је Сима довео сина Манојла у Истанбул где га је уписао у школу. Дечак

Сима Андрејевић Игуманов, Јужна Србија књига II број 15. од 16. октобра 1922, 257 – 273.

314 Све оно што смо навели за Крагујев повратак у Србију важи и за Петра.

315 *Сима Андрејевић Игуманов*, Србадија св.11, Беч, 26. октобра 1875, 263; П. Костић, *Листићи из даље и ближе прошлости*, Јужна Србија књига I број 5. од 16. маја 1922, 169; П. Костић, *Сима Андрејевић Игуманов*, Јужна Србија књига II број 15. од 16. октобра 1922, 259;

је успешно учио и добро је знао турски, грчки, француски и руски – да говори, чита и пише. Иако му дужник, Ђосја паша није вратио 200.000 гроша Сима је успешним пословањем и штедњом саставио мали капитал и прешао у Русију. Настанио се прво у Одеси, где је успешно развио трговину и прераду дувана а онда је, прилично се обогативши, прешао у Кијев. У исто време купио је фабрику у Курску којом је управљао његов син Манојло, који је, на жалост убрзо 1865. године умро од туберкулозе.³¹⁶

Након синовљеве смрти Сима се сасвим посветио националном раду, тежећи свим својим бићем да што је могуће више допринесе свом народу у Старој Србији и својим знањем и искуством а наравно и својим великим капиталом којим је тада располагао. Игуманов је уновчио у Русији сва своја богатства и пренео новац у Београд, дао га у банку под интерес и улагао у Призрен за подизање школа и учитеља и наставника а од 1869. године сасвим се посветио раду на отварању Призренске богословије. По други пут је дошао у Призрен 1869. године с намером да отпочен припреме за отварање споменуте богословије. Крајем исте године вратио се, по последњи пут у Русију (у Кијев и Петроград) у циљу да пренесе целокупну имовину у Београд што је и учинио. Целу зиму 1869/70. године је провео у Русији да би се коначно у лето 1870. године вратио у Призрен. Од повратка у Призрен па до 1875. године Сима је потрошио преко 2.000.000 гроша (око 200.000 форинти) на школе и цркве. У самом Призрену саградио је српску цркву каквој није било равне у целој турској царевини. За тај патриотски рад руски цар Александар II произвео је Симу за почасног грађанина престонице Петрограда. Још пре тога 12/24. октобра 1869. године изабран је за члана Славенског Благотворителног комитета.³¹⁷

316 Сима Андрејевић Игуманов, Србадија св.11, Беч, 26. октобра 1875, 263; В. Бован, *Делатност Симе Андрејевића Игуманова на помагању српских црквено-просветних установа у јужним пределима Старе Србије* (поводом 200 годишњице рођења), Вардарски зборник 4, САНУ, Београд 2005, 72

317 Сима Андрејевић Игуманов, Србадија св.11, Беч, 26. октобра 1875, 263; В. Т-ћ (П. Костић П), *Срби и српкиње у Призрену, добротвори свога народа,*

Све је ишло по плану који је замислио и Призренска богословија је почела са радом 1. октобра 1871. године. Сима се бринуо за

своју школу док је био у Призрену али је због ратних неприлика, по савету руског конзула, од 1875. до 1881. године живео у

Београду. Чим је постало могуће да допутује у Призрен, Сима је дошао са намером да више никада не напусти свој завичај. Умро је у Призрену 23. фебруара 1882 године. Доживео је да његову Призренску Богословију заврши седам генерација младих учитеља и свештеника (1880/81. школске године није било ученика у III

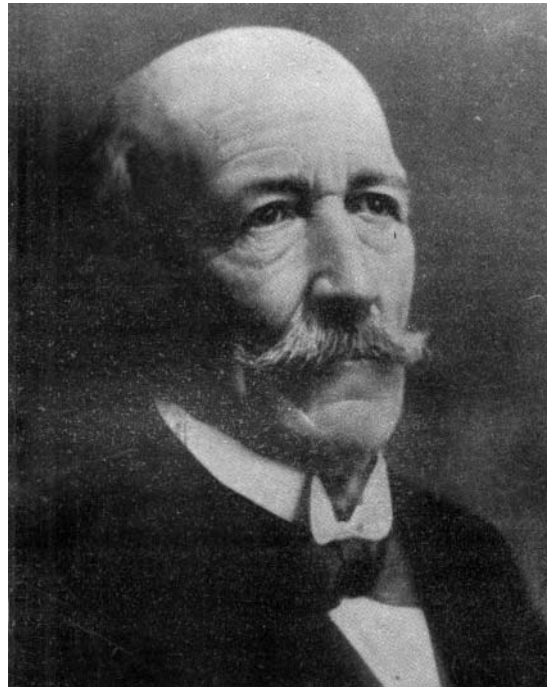
Братство књ. 9 и 10, Београд 1902, 343 – 344; В. Бован, *Делатност Симе Андрејевића Игуманова на помагању српских црквено-просветних установа...*, Вардарски зборник 4, Београд 2005, 72.

разреду, због претходних ратних година).³¹⁸

Симинова кућа у Одеси је била право стециште Срба из Старе Србије, почев од ђака и студената па до трговаца и националних радника. Игуманов је у Одеси од Срба ученика, доста сазнао о националним задацима Срба и о начинима на који се најбоље може помоћи свом народу који још живи под Турцима. Сима Игуманов и Панта Срећковић су се упознали у Кијеву где је Панта студирао. По тврђењу Пантиним он га је тада посаветовао да пошаље барјаке српским црквама а да преко Гиљфердинга издејствује да се руске књиге шаљу српским школама у Старој Србији што је Сима прихватио и урадио. Али да пустимо самог Панту да о томе приповеда: *“Тада се ја са њиме, као ђак универзитета, упознам. Приликом нашег познанства ја му саопштим шта ми је говорио о руској радњи и њеним намерама односно јужног Словенства попечитељ кијевског учебног округа г. Ребиндер, зет оног кнеза Трубецког, који је био намењен за президента републике, коју су били наумили прогласити тако звану “Декабристи” и који се по смрти цара Николе вратио из Сибира и становао код свог зета. Овај старац се много интересовао јужним Словенима и много ми говорио о руској политици у томе правцу. Њему сам читао своје чланке штампане у Руском вјеснику. Попечитељ Ребиндер и његов таст кнез Трубецки мени су разјаснили читаву радњу руску о васкрснућу Србије и српског племена. Од њих сам чуо да је Погодин још 1832. године слат на југ с намером да упозна руску владу са стањем ствари итд. да Русија свесрдно ради на ослобођењу “јужних Словена” па у тој цели чини све што може, да се одржи православље и да се развије дух национални. Да је којом срећом, био склопљен у Одеси српски комитет, то би он урадио све што је урадио бугарски.”* Интересантно је шта Панта Срећковић наводи о Србима који су тада живели у Одеси: *“У Одеси је било много врло богатих Срба, али су они **пили** луксузирали, па се о народности својој нису бринули, држећи да Србима нико ништа не*

може шкодити.” Нешто даље о Сими Панта наводи: *“Пошто смо знали како радњу ових блгарских комитета, тако и искрену*

Петар Костић Призренац

и братску руску готовност потпомагати јужно Славенство, посаветујем Сими две ствари:

1. Да пошаље у Стару србију у цркве око 70 Застава (барјака) са српским натписима, и

2. Да он затражи црквене утвари од руског синода преко Хиљфердинга.

Сима на свој рачун сагради и пошаље барјаке а за утвари и књиге напише молбу Хиљфердингу. Хиљфердинг је све урадио што је могао. Ја сам та писма Хиљфердингу од стране Симине писао.³¹⁹

Када је прешао у Кијев Сима се одмах повезао и са другим Србима који су живели у том граду. И овде су се у његовој кући окупљали српски интелектуалци у том делу Русије. Највише је било српских студената и њих је Сима издашно материјално помагао, а посебно се бринуо о Страосрбијанцима, према којима је био најиздашнији у финансијској помоћи.

318 В. Бован, *Делатност Симе Андрејевића Игуманова на помагању српских црквено-просветних установа...*, Вардарски зборник 4, Београд 2005, 72 – 73.

319 П. Срећковић, *Сима Игуманов*, Братство књ. I, Београд 1881, 44 – 46; В. Бован, *Сима А. Игуманов - живот и дело*, Приштина 2004, 28

Многи српски младићи у Кијеву били су његови стипендисти и штићеници. Највише је ценио Илију Ставрића из Градачца у Босни који је док је Манојло био жив био још један члан породице. Сима га је сматрао другим сином. Поверио му је писање писама а имао је увид и у сва пословна документа. Илија је остао уз Симу и после Манојлове смрти и много му помогао да се поврати од тог ударца. Пошто је завршио студије на време и са одличним успехом Илија је у договору са симом отишао у Призрен да припреми отварање богословско-учитељске школе док је Сима остао у Русији да уновчи свој иметак како би могао да га пребаци у Србију одакле би га узимао и улагао у школство Срба у Старој Србији. И док је Илија Ставрић био Сими десна рука у Призрену његов главни ослонац у Београду постаће Панта Срећковић.³²⁰

Као што смо већ навели Сима је после двадесет осам година бављења у туђини 1864. године посетио Призрен. Изгледа да је тада са собом понео и Летопис манастира Светог Марка који је водио Аксентије Андрејевић рођени брат Симе Игуманова. Вероватно га је при проласку кроз Београд предао Панти Срећковићу који га је искористио као главни извор за своје дело "Синан паша". Наиме и Панта Срећковић ће посетити манастир Св. Марка али тек 1873. године а у то време

320 В. Бован, *Сима А. Игуманов - живот и дело*, Приштина 2004, 107 – 109; В. Бован, *Делатност Симе Андрејевића Игуманова на помагању српских црквено-просветних установа...*, Вардарски зборник 4, Београд 2005, 74

напред споменуто дело ће већ одавно бити објављено. Споменимо да је значај записа Аксентија Андрејевића готово немерљив за стварање потпуније слике о животу Срба на Косову и Метохији после 1690. године а нарочито на почетку XIX века, заправо до пишчеве смрти 1825. године. Управо по Панти Сима ће крајем

1865. године послати митрополиту Михаилу фунту чаја. Сима спомиње Панту и у писму митрополиту Михаилу писаном 12/24. децембра 1866. године у Кијеву.³²¹

Интересантно је да ни Панта Срећковић а ни Петар Костић ништа не говоре о Симином раду и животу у периоду од 1866. до 1869. године. Вероватно је то време током кога је Сима интензивно радио на уновчењу капитала у Русији и његовом пре-ношењу за Београд. Међутим, да су Панта и Сима били у сталном контакту за све то време најбоље нам потврђује писмо Симе Игуманова митрополиту Михаилу од 29. јануара 1870. године у коме он, између осталог, моли митрополита да подмири трошкове које је имао Панта око лечења и "неге болног Призренца", вероватно Манојла Ђорђевића – Симиног кумчета.³²²

У једном писму с краја те 1870. године³²³

321 Писмо Симе Игуманова митрополиту Михаилу писано 27. новембра 1865. године. Ђ. Слијепчевић, *Прилози црквено-културној историји Јужне Србије – Неколико писама Симе А. Игуманова*, Скопље 1941, 4; Исто, 8; П. Срећковић, *Синан паша*, Београд 1865; П. Костић, *Сима Андрејевић Игуманов*, Јужна Србија књига II број 15. од 16. октобра 1922, 267; В. Т-ћ (П. Костић П), *Срби и српкиње у Призрену, добротвори свога народа*, Братство књ. 9 и 10, Београд 1902, 342 – 343; В. Бован, *Сима А. Игуманов - живот и дело*, Приштина 2004, 40, 102 – 103

322 Ђ. Слијепчевић, *Прилози црквено-културној историји Јужне Србије – Неколико писама Симе А. Игуманова*, Скопље 1941, 15; В. Бован, *Сима А. Игуманов - живот и дело*, Приштина 2004, 122, 133.

323 Писмо није датирано, само је митрополит Михаило записао да га је примио 16. децембра 1870.

Сима моли митрополита да изда Панту Срећковићу 100 дуката, јер је трошио свој новац а да остатак новца Панта подели студентима Старосрбијанцима као неку врсту помоћи.³²⁴

Већ смо споменули да је октобра 1871. године започет рад у Призренској богословији. Међутим, оно што је интересантно то је да је још почетком 1871. године, у циљу припреме плана и програма рада ове богословије, образован у Београду Одбор у коме је један од чланова био и Панта Срећковић (остали чланови одбора су били архимандрит Дучић, Владимир Вујић, Јанићије Поповић, Милош Милојевић и Јаков Павловић. Они су припремили “Нацрт устројства богословије у Старој Србији” и 25. марта 1871. године предали га Министарству просвете. Српска влада је пар месеци касније усвојила овај нацрт као и неке још друге предлоге везане за богословију.³²⁵

године. В. Бован, Сима А. Игуманов - живот и дело, Приштина 2004, 135.

324 Ђ. Слијепчевић, Прилози црквено-културној историји Јужне Србије – Неколико писама Симе А. Игуманова, Скопље 1941, 16.

325 АС – Министарство просвете - 1871 – IV –131; R. Popović – Petković, *Nekoliko podataka o osnivanju i prvim godinama rada Prizrenske bogoslovije*, Arhiv Kosova –

Панта Срећковић и Сима Игуманов су се, поново, срели у Призрену у лето 1873. године. Том приликом Панта је забележио

Призренска богословија 1923. године

како Сима, боравећи у Призрену, сву своју пажњу и љубав посвећује школама и старању о њиховом подизању. Немилице је на то трошио новце. Није било знатнијег Турчина коме он није слао дарове а Богословију је снабдео справама за обучавање. Набавио је и очигледну справу која представља сунчани систем, који се окреће управо онако као у природи. Тиме је обратио пажњу и турских учитеља који су долазили и дивили се свим тим справама о којима они нису ништа знали.³²⁶

Godišnjak II – III, Priština 1970, 374 – 375;

326 Симини пријатељи су били сви главнији Турци у

Панта је тај свој бораваку Старој Србији искористио да прикупи стара документа и књиге. Срећковић је из Призрена отпутовао

Литије у Призрену 1923. године

21. августа/2. септембра 1873. године и то преко Тетова, Скопља, Куманова, Кратова, Врања, манастира Пчиње, Лесковца и Ниша у Србију. Том приликом он је са собом носио и велику количну разних старих докумената и књига. Истовремено Илија Ставрић је обавештавао митрополита Михаила да ће и он ускоро послати у Београд неколико

Призрену. П. Срећковић, *Сима Игуманов*, Братство књ. I, Београд 1881, 47 – 48.

дотад непознатих докумената које ни Панта није видео. Срећковић је био први српски научник који је 1873. године посетио манастир Светог Марка захваљујући руском конзулу Ивану Степановичу Јастребову и самом Сими Игуманову. Панта је био задивљен лепотом места где је манастир, па га, помињући његову трдицију овако описује: “Манастир је Св. Марка подигнут више села, а изнад реке Корише, према Душановој ливади, на по часа ниже развалине цркве Св. Петра Коришког, на 3 часа од Призрена, 1 час од Св. Тројице, на 2 часа од Св. Богородице Мушутинске. Место је дивотно и појетично. Ту се и сада причају приче о Душану, о Св. Краљу, о Немањи, о Св. Сави, о цару Урошу, о Вукашину итд. Ту се Сима учио књизи код брата, ту је одрастао усред српских споменика и слушао историју свога народа из уста самог народа.” Ову Пантину посету бележи и Петар Костић који каже: “Панта Срећковић, који је посетио речени манастир лети 1873. год., не само што је предање него и нашао натпис...” Са друге стране премда је, вероватно, тачно тврђење Владимира Бовна да је Панта Срећковић том приликом записао многа

Симина казивања о својој прошлости и прошлости своје породице као и да је том приликом записао обимну грађу из историје Призрена и околине која је постојала у манастиру ипак не стоји да је то искористио за писање књиге “Синан паша” јер као што смо већ навели књига је објављена још 1865. године у Београду. Због тога је, сигурно, да је Летопис као и део грађе Сима Игуманов понео са собом из манастира приликом посете 1864. године. И управо је ту грађу користио Панта Срећковић за писање напред споменуте књиге.³²⁷

Након почетка Невесињског устанка јуна 1875. године погоршао се однос турских власти према Србима. Руски конзул у Призрену Јастребов је саветовао Симу Игуманова да се склони у Србију, што је он и учинио, јер је као руски држављанин био дужан да слуша савете руског конзула. Покупио је најнужније ствари и без већих проблема прешао у Београд. Сима је време од 1875. до 8. септембра 1881. године провео у Београду. Живео је скромно у кући свог старог пијатеља и сарадника Панте Срећковића. За разлику од Петра Костића Панта Срећковић наводи шта је Сима, у то време, радио у Београду: “*Овде у Београду на Теразијама купио је оно непокретно имање на ћошку до куће покојног Мишића, написао је тестамент и све своје имање оставио на своју школу и на школовање или овде или на страни српских младића из Старе србије. За татора је поставио српског митрополита и два трговца.*”³²⁸

327 Писмо Илије Ставрића митрополиту Михаилу писано 25. августа 1873. године у Призрену. Ђ. Слијепчевић, *Прилози црквено-културној историји Јужне Србије – Неколико писама Симе А. Игуманова*, Скопље 1941, 1941, 29; Исто, 4; П. Срећковић, *Сима Игуманов*, Братство књ. I, Београд 1881, 40 – 41; манастир Св. Марка је опширно описао Јастребов у својој књизи *Стара Србија и Албанија*, Београд 1904, 106; П. Костић, *Црквени живот православних срба у Призрену и његовој околини у XIX веку*, Београд 1928, 127; В. Бован, *Сима А. Игуманов - живот и дело*, Приштина 2004, 34 – 35; 167 – 168, 171 – 172;

328 П. Срећковић, *Сима Игуманов*, Братство књ. I, Београд 1881, 49; П. Костић, *Сима Игуманов*, у: *Споменица педесетогодишњице призренске богословско-учитељске школе 1871-1921*, Београд 1925, 17; В. Бован, *Сима А. Игуманов - живот и дело*, Приштина 2004, 186 – 187

НАСТАВАК ИЗГРАДЊЕ ЦРКВЕ И ЊЕНО ОСВЕЂЕЊЕ

Радови на цркви су били практично обустављени 1868. године пре свега због недостака средстава. Видећ то, тадашњи руски конзул у Призрену Евгеније Тимајев је 1869. године понудио Призренцима да тадашња руска царица Марија Александрова исплати црквеној општини све до тада начињене трошкове и истовремено доврши о свом трошку цркву. Општина је са благодарношћу тај предлог одбила. Пошто је општина желела да прошири првобитно планирану цркву зато је била неопходна дозвола турских власти. Дозвола је стигла тек у пролеће 1870. године па је аустријски конзул 5. маја 1870. године известио претпостављене да су Срби у Призрену добили дозволу да прошире своју цркву.³²⁹ Зидање цркве је настављено тек 1873. године дакле две године пошто је почела са радом Богословија. Сматрамо да је и рад на отварању Богословије био један од узрока што се стало на изградњи цркве и тек кад се уходала са радом било је могуће наставити са радом на цркви.

Да би се наставило са зидањем било је неопходно поставити два стуба за припрату на северозападној страни цркве а то није било могуће јер су муслимани то земљиште држали у свом власништву и били га одредила за јавни клозет. Сви ранији покушаји да се то земљиште откупи нису уродили плодом. На срећу, 21. маја 1873. године дошао је за валију у Призрен Хусеин паша познат као строг чиновник. У оближњој црквеној згради се налазио руски конзулат а са балкона те зграде се одлично видео „муслимански“ клозет. Једног дана, у лето 1873. године тадашњи руски конзул Јастребов, који се лично дружио са Хусни пашом, узвео је приликом једне валијине посете овог на балкон и показао му шта раде муслимани. Истовремено га је замолио да се томе стане на пут тако што би Срби откупили у чаршији два дућана која би се прилагодила за клозете. Хусни паша

329 Lippich an Beust, Prisren, 5. Mai 1870, Nr. 6. HHStA RA XXXVIII/Kt. 189.

је усвојио тај предлог и 14. августа 1873. године је са члановима административног савета дошао у чаршију (Стари Пазар) и ту окупио све муслимане. Ту их је искритковао због обичаја да врше нужду поред цркве и наредио им да откупе два дућана за шта ће црква дати новац. Присутни муслимани се сложише те тутори цркве дадоше 150 турских лира с којима су купљена два дућана за клозете („чаршијску потребу“). Након тога било је могуће поставити и последња два стуба за несуђену припрату и уклони дотадашњи смрад.³³⁰

Убрзо су наступили тешки дани за српски живаљ у Призрену па и шире у Јужној Србији и Маћедонији. Од устанка у Херцеговини 1875. године па до краја рата 1879. године био је затворен руски конзулат у Призрену. За све то време српски живаљ у Призрену је периодично страдао од упада Љумљана. Маја 1878. године основана је у Призрену Албанска лига позната и као Призренска лига. Надолазак мухаџира из Топлице и других ослобођених крајева је додатно погоршавао положај српског живља. Положај Срба на Косову и Метохији није

био побољшан ни почетком 1880. године. Па ни кад је реч о цркви. Јастреб је 26. фебруара 1880. године известио надлежне у Русији да у неким селима призренског и пећког округа свештеник није био и по три године па је он слао старешину манастира Св. Марка да обави основне хришћанске обреде.³³¹

У то време су се у Турској у српским црквама скупљали прилози како за цркве и школе тако и за сиротињу па чак и за српске ухапшенике (у Призрену на посебним тасовима). Довршење нове цркве требало је извршити помоћу тих прилога. Мислећи ан то два наставника Богословије родом из Призрена су у том циљу на дан св. Саве 1880. године образовали Друштво св. Саве. Према прописаним правилима почело се са сакупљањем прилога од његових чланова: добротвора, утемељивача и редовних чланова. Захваљујући томе, друштвени благајник је на св. Саву 1885. године известио друштвени скуп да друштво располаже са 300 турских лира. Истог дана друштво је донело одлуку да се та сума да цркви на зајам са 8% годишње камате а под условом: „да црква исплати Друштву сву суму првом

330 П. Костић, *Црквени живот православних срба у Призрену и његовој околини у XIX веку*, Београд 1928, 85 – 85

331 В. Бован, *Јастребов у Призрену*, Приштина 1983, 153 – 154

приликом, када буде у стању то учинити.“ Због политичке ситуације признаница није гласила на друштво него на име фонда Димиша Мишетевића, просветног добротвора из Призрена. Као гаранти да ће се сума вратити потписали су се 20. јануара 1885. године на истој признаници тадашњи цркве тутори и старешине свих српских еснафа у Призрену. Међутим, та сума никад није враћена а и само друштво се опасне политичке ситуације исте године само растурило. Благодарје тој помоћи и побожности и патриотизму имућнијих Срба у Призрену, који су плаћали израду појединих икона за иконостас, црква је довршена и освештана 1. октобра 1887. године. По црквеним рачунима, почетком 1912. године црква је била дужна споменутом друштву и еснафима преко 80.000 тадашњих динара.³³²

Иконостас је израдио Кузман Фрчковски, родом из Глаичника. Црква је имала три престола. Главни је посвећен св. Ђорђу а остала два Преображењу и св.

Димитрију.

Црквени кров је покривен цинком који је већ после 5 до 6 година почео да пропушта кишу. Због тога се једног дана 1892. године окупило око 40 српских првака да се скупе паре за препокривање цркве оловом. Паре скупљене а највеће прилоге су дали Арса Савић Аљуш и Хаџи Васиљ Ђорђевић. Убрзо је црква добила нови оловни кров. Остао је проблем звона. Муслимани никако нису хтели да чују да са цркава звоне звона. као што смо већ навели, Сима Игуманов је успео да набави и постави звоно у Марковом манастиру али је то далеко теже ишло у граду премда законски ништа није било спорно. Ни католици коју су цркву довршили 1875. године нису могли да користе звоно све до Ђурђевдана 1891. године. Убрзо су на католичкој цркви била два звона али Срби никако нису могли да добију дозволу да на својој цркви поставе звоно. Тек када је 28. марта 1903. године у Косовској Митровици убијен руски конзук Шчербин Срби су успели да поставе звоно. наиме, црквена општина у Призрену је одлучила да му одрже помен и о томе је известила руског конзула Тухолку. да би се то што свечаније

³³² П. Костић, *Црквени живот православних срба у Призрену и његовој околини у XIX веку*, Београд 1928, 87

Зима 1964. године

обавило решено је да се огласе и звона на српској цркви. Тухолка је то прихвати па чак обећао и заштиту. Употребљено је једно мало звоно од 10 до 15 килограма које је стајало у цркви без употребе. Тако је 6. маја 1903. године после више векова поново зазвонило звоно у српској цркви. Муслиманско становништво није реаговало. Убрзо је решено да се сагради и звоник зашта је добије дозвола од призренског мутасерифа Рашид паше. Мајстори су радили тајно у цркви користећи даске од црквеног пода. Звоник је био готово за једну ноћ поново без инцидента. Убрзо затим је Нака, удовица београдског трговца Николе Спасића за покој душе свог муђа послала једно повеће звоно.

Црквена дружина Св. Урош

Богословија све до 1885. године није имала довољно наставника, па се о наставнику музике није могло чак ни размишљати. Међутим, те 1885. године је у Богословији радио Апостол Филиповић из Ђилана који је, поред Призренске

Богословије, завршио у Београду и учитељску школу, па се помало разумео у музику. Тадашњи управник Богословије Петар Костић успео је да га наговори да почне да држи и часове нотног певања на које су долазили бивши ђаци Богословије, али и други младићи из Призрена. Тако је настала прва српска певачка дружина у Старој Србији, и то на дан Цара Уроша, 2. децембра 1885. године, па је по томе и названа Црквена Дружина Св. Урош – и то понајвише стога да тамошње турске власти не би могле да траже дозволу и потврду правилника Дружине. Одмах је образован и мушки хор који је, међутим, све до 1901. године само животарио, понајвише стога што није имао стручног хоровођу. Може се, заправо, рећи да је Дружина до тада постојала само по томе што су њени чланови улагали месечну чланарину.³³³

А онда је, као што смо већ навели, 6/18. децембра 1900. године у Богословију за наставника музике дошао Драгомир Јаковљевић. Одмах потом, већ почетком

³³³ П. Костић, *Црквени живот православних срба у Призрену и његовој околини у XIX веку*, Београд 1928, 37 – 38

1901. године, Дружина је почела активно да ради. Чланови Дружине су, с почетка, држали часове сваке вечери, заједно са одабраним ђацима Богословије, у сáмој згради школе. Касније су се часови држали три пута недељно, док су се недељом окупљали сви певачи ради проба целог хора. Заједнички су певали и на свим богослужењима и погребима. Заиста велику помоћ и подршку је призренски хор добијао од Првог Београдског Певачког Друштва које им је, између осталог, често слало ноте на поклон. Но, Драгомир Јаковљевић је на крају школске 1903/4. године напустио Призрен, па је Дружина тако остала без квалификованог хоровађе, а хором је надаље управљао најбољи певач Дружине. На срећу како Дружине тако и хора, Јаковљевић се септембра 1905. године вратио у Призрен и одмах поново преузео рад са хором. На седници главне скупштине Друштва, 2. децембра 1905. године, за председника Дружине је, као почасни члан, изабран Петар Костић, за потпредседника Апостол Филиповић, за благајника свештеник Васа Поповић, за подблагајника Љубомир Пужић, за деловођу Драгомир Јаковљевић а за чланове управе: хоровађа Драгомир Јаковљевић, Риста Ђунковић, Риста Деспотовић, Младен Петровић, Тирче Петровић, Пера Кампарелић и Милан Х. Јокановић.³³⁴

Недуго потом, 31. јануара 1906. године, донета је одлука да се израде нова правила Дружине, па су за тај посао одређени Петар Костић, Васа Поповић и Драгомир Јаковљевић. На ванредној скупштини Дружине одржаној 15. фебруара 1906. године прочитана су и усвојена нова правила која су упућена тадашњем Митрополиту рашко-призренском Нићифору на потврду. Митрополит је правила званично одобрио 24. априла 1906. године. Драгомир Јаковљевић је у почетку радио са Дружином бесплатно, а касније је за то добијао и изванредан хонорар – врло скроман, уосталом. Због тога га је Дружина, на ванредној скупштини од 20. јануара 1908. године, изабрала за свог почасног члана. На велику жалост чланова Дружине, међутим, Јаковљевић је крајем

³³⁴ П. Костић, *исто.*, 38

августа 1909. године поново напустио Призрен, тако да је хор још једном остао без хоровађе. Даља судбина Црквене Дружине Св. Урош излази из оквира ове приче, па се стога нећемо више ни бавити њоме у овом тексту.³³⁵

Иначе, Драгомир Јаковљевић се родио 1866. године. Завршио је Богословију у Београду и најпре радио као просветни радник у Србији, а потом је 6. децембра 1900. године постављен за наставника музике у Богословији у Призрену. По повратку у Краљевину Србију, Драгомир Јаковљевић је постављен за дијурнисту (практиканта) Духовног суда у Нишу. Како је, међутим, одлучио да каријеру настави као свештеник, 8. августа 1910. године је рукоположен у чин ђакона и постављен за ђакона цркве Св. Пантелејмона у Нишу. За свештеника је рукоположен 3. октобра 1910. године и постављен на парохију Града Сталаћа која је обухватала насеља Град Сталаћ, Мрзеницу и (село) Сталаћ. Служио је при храму Свете Тројице у Граду Сталаћу. Због својих великих заслуга је постављен за намесника ражањског, а на дан Св. Саве 14. јануара 1923. године је одликован протском камилавком. Протојереј Драгомир Јаковљевић, парох Град Сталаћа и намесник ражањски, умро је 01. фебруара 1932. године.³³⁶

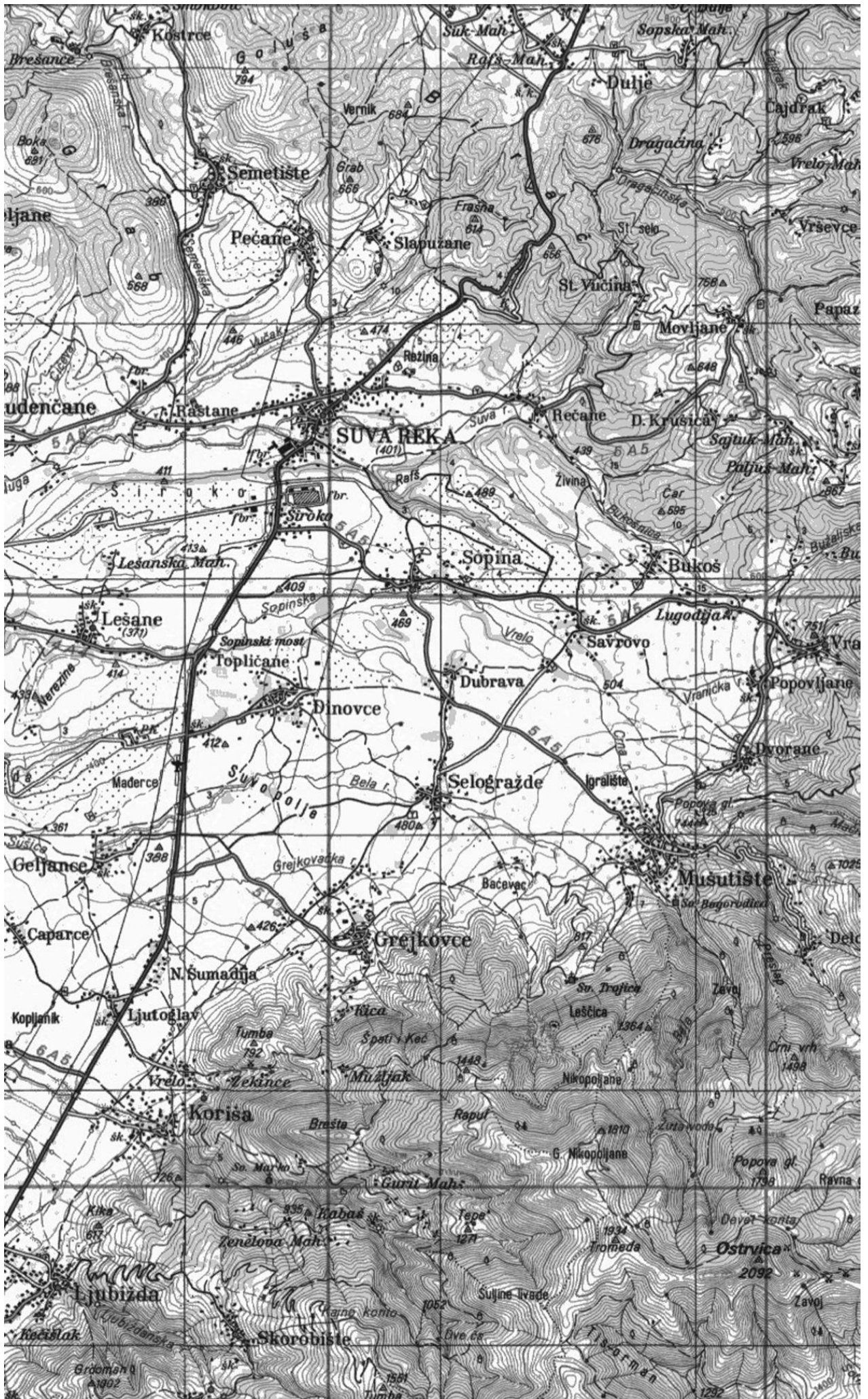
³³⁵ А.Е.бр.673 од 24.априла 1906.године, П. Костић, *исто.*, 38 – 39.

³³⁶ Преглед цркве епархије нишке бр. 10/1910, 902, 986; Преглед цркве епархије нишке бр. 1 и 2/1923, 30; Преглед цркве епархије нишке, бр. 1 – 2/1932, 1932, 4;

РУСЕНИЧКА
И
ПРИЗРЕНСКА
ПОДГОРА

РУСЕНИЧКА ПОДГОРА

Русенички Подгор је део Призренског Подгорја. Призренско Подгорје у целини припада Косовско - Метохијској области. Територија Призренског Подгорја се не налази у склопу једне административно-управне јединице, већ је предвојена на два дела: северни, знатно већи (Русенички Подгор), у саставу је Општине Сува Река, и ужи, мањи, у саставу Општине Призрен. Ова подела која је и сада на снази, установљена је Законом о подручјима општина и срезова. На тај начин, општини, односно комуни Сува Река припада 28 насеља Призренског Подгорја, а општини, односно комуни Призрен, преосталих 6 насеља.

У сколпу басена Белог Дрима Призренски Подгорје припада басену Топлуге (Топлуве) читавом својом територијом. Његова северна и североисточна граница која иде билом Црнољеве, Жар планине и Коца Балкана, представља развође између сливова Белог Дрима и Вардара, односно Јадранског и Егејског мора. Отуда поред особина климатске границе, која умногоме спречава даље продирање медитеранских

утицаја, поменути виши делови Подгора улазе по свом положају у састав једног од најмаркантнијих хидрографских чворова у нашој земљи.

Границе Призренског Подгорја одређене су на основу територијалног опсега који је доста прецизно фиксиран од стране неколико значајних аутора. Њихове одредбе заснивају се претежно на средњовековним границама старе подгорске жупе која се помиње у хрисовуљи цара Душана из 1348. године. Призренско Подгорје чине два Подгора: Русенички Подгор (28 села која припадају различитим општинским управама, која су у срењовековној Србији чинила Подгорски жупу) и Призренско Подгор (6 села која припадају општинској управи Призрен и у средњовековној Србији, заједно са Призреном чинили Призренску жупу). Становништво Русеничког Подгора је претежно шиптарске и српске припадности и говоре албанским и српским језиком, а становништво Призренског Подгора чине претежно српске и муслиманске припадности и говоре истим српским

језиком, староштокавског дијалекта.

Почев од знамените Дуљске преседлине на Црнољеви, до које води Призренско-косовским путем, граница Русеничког Подгора од ове преседлине и развођа између реке Црнољеве и изворишних кракова Драгићанске реке узима претежно источни правац, и изнад басена Црнољеве прати преко Сука (989 м) развође према басену реке Чајдрак, чији изворишни део уоквирује, затим са источне стране, и преко Кореника (1142 м) наставља се на југ до Дрманске Главе (1364 м), Букове Главе (1673 м) и Маја Студенице (1721 м), држећи се догде стално развођа између Призренске и Косовске котлине. Од Маја Студенице у северном продужењу Жар планине, која чини тромеђу између Косовске, Сиринићке и Призренске котлине, граница Подгора има јужни правац до коте 1654 м, изнад Букошких бачила, одакле скреће на југозапад и преко Болован Камена (1694 м) на Жар планини и Попове Главе (1797 м) хвата највиши део гребена Коца Балкана (највиши врх Ђераићки Вис 2042 м), силази дуж североисточних граница сеоских атара села Кабаш и Љубижде, уз котлину Коришке реке до магистралног пута Призрен – Приштина. То је географски простор Русеничког Подгора, чијим централним делом доминира планина Русеница (отуда и назив „Русенички Подгор“). Призренски Подгор, као део ширег Призренског Подгорја, иде од магистралног пута Призрен – Приштина,

уз котлину Коришке реке и североисточних граница сеоских атара села Кабаш и Љубижде до дела гребена Коца Балкана где прелази преко тромеђе на којој се додирују Сиринићка, Средачка и Призренска котлина, од којих прве две представљају целине изразито специфичних социо - географских особина, у многоме друкчијих од оних које срећемо у Русеничком Подгору, односно у целом Призренском Подгорју. Најзад од коте 2035 м, граница према Средачкој котлиници

иде на југо-запад до изнад долине Призренске Бистрице, коју даље испод села Врбичана и преко Вртовца (1044) прати до пред сам Призрен. Овај мањи део Призренског Подгорја, познат као Призренски Подгор, чинио је у средњовековној Србији већи део Призренске жупе са 6 подгорских села (Врбичане, Грнчаре, Доинце, Скоробиште, Ново Село и Љубижда).

Овакво територијално опредељење Призренског Подгорја у потпуности се слаже са оним границама датог предела, које је, држећи се поузданих историогеографских извора, извео Р. М. Ивановић. Позивајући се на „Законске споменике“ Ст. Новаковић, он наводи како се у средњем веку североисточни део призренске области са Сувом Реком звао ПОДГОРА и чинио једну жупу као управно-административну јединицу средњовековне Србије.

Укупна површина целог Призренског Подгорја, у означеним границама, износи 307 км². Међутим, границе неких катастарских општина (Грејковце, Ђиновце, Сува Река и Дуље) са својим територијама прелазе у друге области, али је разлика минимална (Подгор са границама катастарских општина има укупну површину од 307, 94 км²).

МУШУТИШКИ ПРОТОПОПИЈАТ

У селу Муштушту се налази једна од најстаријих сачуваних цркава у околини Призрена посвећена Успенију пресвете Богородице Одигитрије. Ова црква је саграђена 1315. године. У Муштушту је почетком XX века било више порушених цркава тј црквишта.

У Пашкиној махали су били остаци цркава посвећених св. Николи, св. Архангелу Миахилу и св. Атанасију. У Метцићевој махали је било црквиште посвећено св. Спасу, у Горњој махали црквиште посвећено св. Николи и коначно у Ковачићевој махали, на месту званом Мијовац, црквиште посвећено св. Ђорђу. Западно од села је било црквиште посвећено св. Петки око којег се скупљао сабор о св. Петци 14/27. октобра.³³⁵

У Муштушском протопопијату постојало је још неколико цркава. У селу Дворану црква св. Спаса и остаци цркве св. архангела Михаила. У Поповљану је црква св. Николе. У Пећанима су постојали остаци средњовековне цркве посвећене пречистој Богородици. У селу Речани, југоисточно од

Сухе реке, налазила се црква св. Ђорђа, која је после неколико неуспешних покушаја оправљена тек након Првог светског рата. У селу Добродољану је постојала црква св. Стефана чији је антиминос из 1564. године пренет у манастир св. Марка. Постојали су и остаци цркава у селима Деловцу (св. Николе), Лешчанима (св. недеље), Целогражди (св. Недеље) и у Сопинићу (св. Архангела и у махали Поповића св. Јелене). У поарнаућеним селима Мачетеву и Греховцу су такође постојали остаци цркава али још у XIX веку се није знало којим су светитељима биле посвећене.³³⁶

У селу Добродољану постојала је црква св. Стефана. То се сазнајемо са натписа на њеном антиминосу из 1564. године. Када је црква престала служити, њен је антиминос однет у оближњи манастир св. Марка.³³⁷

335 П. Костић, *Црквени живот православних Срба у Призрену и његовој околини у XIX веку*, Београд 1928, 97

336 П. Костић, *Црквени живот православних Срба у Призрену и његовој околини у XIX веку*, Београд 1928, 97 – 98.

337 П. Костић, *Црквени живот православних Срба у Призрену и његовој околини у XIX веку*, Београд 1928, 98

ДВОРАНЕ - ЦРКВА СВЕТОГ СПАСА

ДВОРАНЕ

Дворане (Дворане) се налази око једнаест километара југоисточно од Суве Реке. Село је на падини, испод простране ледине Трешњаче (Црешњиће), обраслој грмљем и стиним шумским растињем. Високо изнад села уздижу се шумовите косе велике планине Узгорјевац. Село је збијеног типа. Дели се на Горњу, Доњу и Ђурк-маалу. Куће су опасане дебелим зидовима или високим дрвеним оградама. У селу постоји црква Свети Никола. Сачувани су темељи црквице Свети Спас и Свети Аранђео. Цело село слави сеоску славу Спасовдан. Сеоско гробље је удаљено од села око километар. На њему се сачувало мноштво старих камених плоча и крстова.

Од шездесет пет српских породица, колико их има у овом селу, тридесет девет кажу да су овде „одувек“, двадесет четири су се доселиле пре 150 године из села Шушиће (с. Штрпце), док су две породице досељене из ближе околине. Више породица у селу чува предање да су „негде из Црне Горе“ и да су досељене у турско време. У селу Дворану, које је припадало муштутишком протопопијату, постојала је у XIX веку црква св. Спаса. Поред ње постоје и остаци цркве св. Архангела Михаила.

Дворане – Црква св. Спаса

У поменику манастира св. Тројице Русенице уписани су Срби дародавци из Дворана. Из 1560. године сачуван је, у цркви у Дворану, запис на Прологу који је писао монах Пахомије у манастиру Војсиловица код Грачанице и даровао га манастиру св. Тројице одакле је у неким бурним временима пренет у цркву села Дворана.

У цркви св. Спаса постојала је икона из 1603. године на којој је запис приложника Илије, Бојка и Доброслава:³³⁸ **Помени, гос-**

338 Љ. Стојановић, *Стари српски записи и натписи књ. I*, Београд 1902, бр. 926; П. Костић, *Црквени живот православних Срба у Призрену и његовој околини у XIX*

води, Или, Бојка и Доброслави, ва лето .ᄚ. ᄑ.ᄚ.ᄚ.

За историју српског народа у целини, његове средњовековне културе и књижевности, правних, филолошких и других научних грана ово забачено и данас готово заборављено село је од огромног значаја. Захваљујући дугом и мукотрпном труду и култном односу према старинама који се са колена колена преносио кроз пуних 18 или 21 свештеничку генерацију куће Поповића у Дворанима ми данас имамо сачуване: Повељу Стефана Дечанског издату 1326. године храму Успења пр. Богородице у Призрену, Хрисовуљу цара Душана дату манастиру св. Арханђела код Призрена и Законик цара Душана (призренски рукопис). Повељу краља Стефана Дечанског пронашао је руски конзул у Призрену Јастребов код последњег потомка ове породице попа Јована Дворанца Поповића у Призрену и даровао је Српском ученом друштву. Поп Партеније из ове породице постао је 1779. године сабрат манастира св. Марка Коришког и тамо пренео ове и друге вредне књиге. Призренски учитељ Никола Мусулин је 1859. године пронашао у манастиру Законик цара Душана који се сада чува у Народном музеју у Београду. У цркви св. Николе у Кориши (данас у Рушевинама) нађена је повеља цара Душана св. Арханђелима која је била пренесена у Народну библиотеку у Београду али је нестала 1915. године.³³⁹

Данас у селу Дворанима постоји скромна сеоска црква св. Николе као и остаци цркве св. арханђела Михаила (налази се близу села на путу за Муштутиште). Поред ње је веома добра извор хладне планинске воде.

У селу Дворане Спасовдан је била сеоска слава мештана и све до 1999 године се празновала у селу.

веку, Београд 1928, 97.

339 М. Ивановић, *Црквени споменици XIII – XX века, Задужбине Косова, Призрен – Београд 1987, 431*

ДОБРОДОЉАНЕ - ЦРКВА СВЕТОГ СТЕФАНА

ДОБРОДОЉАНЕ

Добродољане је село Суве Реке. Први пут се помиње 1327. године у повељи краља Стефана Дечанског манастиру Хиландару. У селу је постојала средњовековна црква посвећена Св. Стефану. У XIX веку скадарски Махмуд паша је насилно потурчио село и порушио цркву. Село је данас насељено муслиманима и Шиптарима.

Добродољане – црква св. Стефана

У селу Добродољану је постојала црква до почетка XIX века о чему је сведочанство оставио И. Јастербов:³⁴⁰

„На пример, у селу Добродољане у Призренском округу, у Острозупском бајраку, на 1 час пута од села Студенчане на север у благом узвишењу чувала се у целости црква. Арнаути који су населили то село и Арнауташи нису се ње дотицали и нису дирали чак живопис до оног времена док један паша који је пролазио у Острозуб није њима наредио да сруше цркву која

је била по причању самих садашњих Добродољанаца сва украшена живописом и била је доста велика. Што говорим није измишљотина, потврђујем своје убеђење још и том околношћу што су се сеоски потурчењаци с поштовањем односили према хришћанским светињама, верујући у њихову чудотворну снагу. У мојим Подацима ја сам, саопштивши натпис на једном антимињеју, који је припадао управо добродољанској цркви Св. Стефана од 1564. године, ја сам рекао да је он био пронађен код једног потурчењака од стране игумана манастира Св. Марка, оца Петронија у селу Грековци. Потурчењак је носио тај антиминос у кожном омоту као хајмалију за чување од свих несрећа и напасти, исто тако као код нас по селима носе жене од староверки сан богородичин.“

340 И. С. Јастербов, *Стара Србија и Албанија*, Споменик СКА XLI, Београд 1904, 100

МУШУТИШТЕ ЦРКВА БОГОРОДИЦА ОДИГИТРИЈА

МУШУТИШТЕ

Село Мушутуште се налази у Призренском Подгору под планином Икона. У селу Мушутушту се налази једна од најстаријих сачуваних цркава у околини Призрена посвећена Успенију пресвете Богородице Одигитрије. Ова црква је саграђена 1315. године. У Мушутушту је почетком XX века било више порушених цркава тј црквишта.

У Пашкиној махали су били остаци црква посвећених св. Николи, св. Архангелу Миахилу и св. Атанасији. У Метцићевој махали је било црквиште посвећено св. Спасу, у Горњој махали црквиште посвећено св. Николи и коначно у Ковачићевој махали, на месту званом Мијовац, црквиште посвећено св. Ђорђу. Западно од села је било црквиште посвећено св. Петки око којег се скупљао сабор о св. Петци 14/27. октобра.³⁴¹

У Мушутушту се налазе два храма посвећена Светом Николи (у Горњој махали

и Црквеној махали), као и храмови Светог Атанасија, Светог Ђорђа, Свете Петке и Светог Спаса. Храм Светог Симеона налазио се између Црне реке и Деловачке реке. Нега је Свети краљ Стефан Дечански заједно са виноградима, млиновима и другим добрима даровао цркви Богородици Љевишкој у Призрену.

На месту Царевац се налазио још један храм, док се високо у планини изнад Мушутушта, у Русеничкој гори, налазе испоснице Матос и Русеница. Ове испоснице су познате и као Матоске пећине, налазе се у литицама стена високим преко 60 метара, има их осам. Оне су у луку, у пет-шест редова, пењу једна изнад друге, међусобно су повезане степеништима клесаним непосредно у стенама. Ово је један од најважнијих и најмање истражених делова мушутушког верско-историјског комплекса Русеничке Горе, неке врсте српске Свете Горе. Налазе се у изворишном делу Матоског потока који се са северних планина Русенице слива у село Мушутуште.

Чудотворна икона Богородице Кикоске из Мушутушта је реплика чудотворне иконе Богородице из манастира Кикос на Кипру,

³⁴¹ П. Костић, *Црквени живот православних Срба у Призрену и његовој околини у XIX веку*, Београд 1928, 97

коју је, по предању, насликао Свети Лука. По узору на ову икону у XVIII веку је насликана икона Мајке Божије која се по Кипарској, такође назива "Кикоска". Разлика између ове две иконе је у томе што на Муштутишкој икони Христос држи отворен свитак и на угловима су приказани ликови апостола Јована, Матеје, Марка и Луке. У Муштутишту се мало знало о овој икони и монахиње јој нису придавале превелику пажњу. Када је дошла 1999 година монахиње из манастира Свете Тројице нису понеле са собом ову икону, нажалост манастир је поделио судбину свог народа и запаљен је 13. јуна 1999. године. После две недеље од скрнављења ове светиње монахиње су дошле у манастир у пратњи енглеског генерала КФОР-а, и епископа Атанасија Јефтића, када су ушле у манастир виделе су свуда гареж и пепео, али кад су дубље закорачиле у манастир тачније пред олтаром са леве стране, стајала је нетакнута икона Богородице Муштутишке. Узевши је у руке мати Катарина је приметила да чак чаршав и сто на ком је икона била нису изгорели. Од тог дана икона Богородице Муштутишке се налази у манастир Кончуљ код Рашке, где свакодневно верници долазе на поклоњење. Треба поменути још једну сличност Богородице Кикоске из Муштутишта и оне са Кипра, наиме у манастиру Кикос на Кипру у XVI веку је избио пожар и Богородица Кикоска је такође после пожара нађена нетакнута. Икона Богородице Кикоске се још назива и милосном јер је извор милости, икона се празнује 21 септембра на празник Рођења Пресвете Богородице - Мале Госпојине.

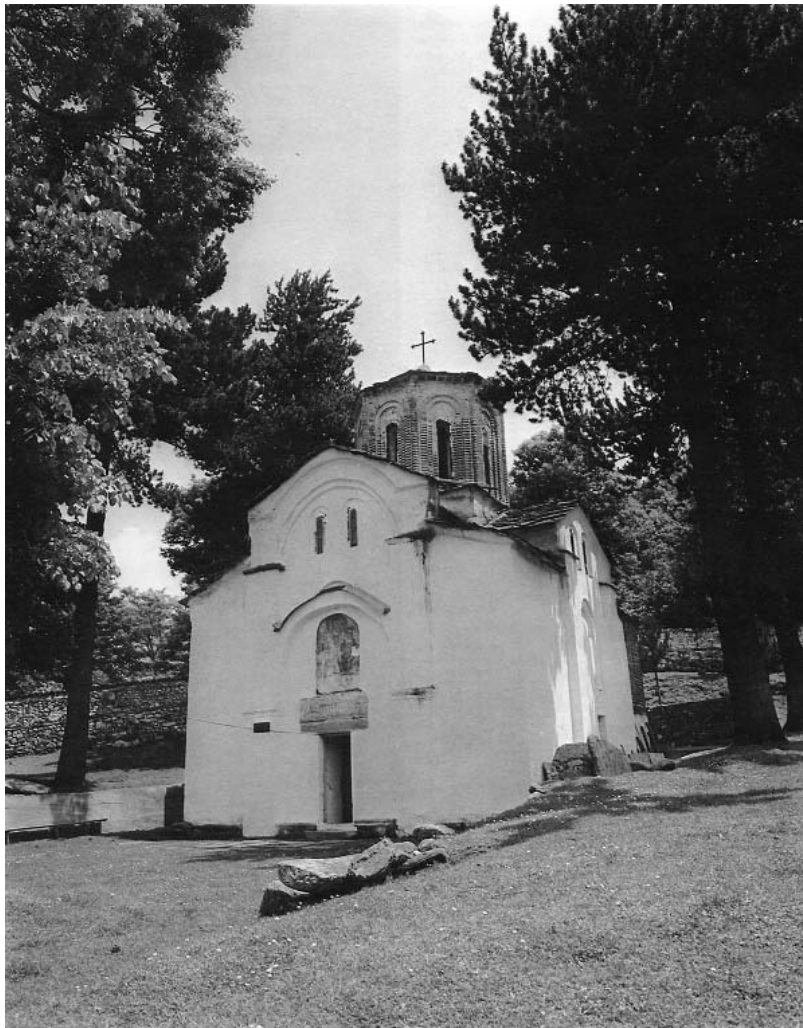
У Муштутишту светог Јефтимиија су неизмерно поштовале жене, јер су се њему молиле за здравље своје деце и сматрале га заштитником. Жене су у част овоме свецу постиле 7 дана (иако није пост). Прослављање овог празника трајало би чак два дана, првог дана прославе т.ј 1. фебруара окупљање је било у поподневним часовима у порти цркве Пресвете Богородице Одигитрије, и тада би свака домаћица донела „Вечерњу" обичај је био да у црквеном конаку храну поделе једна другој. Црквени конак са западне стране некад би био

премали да прими толики број гостију, јер је долазило чак и преко 150 жена, прослава би се завршила 2. фебруара литургијом и причешћем. И данас у расејању култ светог Јефтимиија је толико јак да неке жене из Русничког Подгора (додуше старије) идаље poste у част светог Јефтимиија за здравље своје деце.

Школа у Муштутишту је обновљена 1846. године при манастиру Свете Тројице залагањем архимандита Дионисија Петровића игумана манастира, први учитељ је био Константин из среза дебарског из јужне Србије (Маћедоније). Када је умро старешина манастира Свете Тројице Јован Поповић – Дворанац (1876) управу над манастиром је преузео игуман Петроније и тада је школа после краћег прекида наставила са радом 1882. године, а за учитеља је именован ондашњи манастирски искушеник Коста Хојевић из Скадра, али је кратко радила јер мештани нису хтели да шаљу децу у школу. У септембру 1896. године школа је наставила са радом у цркви Пресвете Богородице Одигитрије, а 1928. године је изграђена нова школска зграда новцем Хаџи Томе Гудића а први учитељ је био Милутин Вучић. Поред српске деце у школи су ишла и шиптарска деца настава се обављала на српском језику.

Муштутиште – Богородица Одигитрија

Црква Богородица Одигитрија је једна од најстаријих сачуваних цркава у околини Призрена. Сазидана је 1315. године о чему сведочи ктиторски натпис изнад врата:³⁴²

Почесе: и съзида се божьствни ѿ всеучьстни храмь пречистие богородице одігитрие істема³⁴³ на вади прѣвисокаго кралѣ ђроша стрѣдомь і споспешениемь Івана великаго казнца Драгослава со еленомь сподружіемь своімь і Станишомь синомь сини са аном дщериюсі в лѣто. 5278. енд: е.

Црква је у неком моменту, за време османске владавине, била са једне стране затрпана земљом тако да се у њој није могло служити. На заузимање

призренског митрополита Мелетија, игумана оближњег манастира св. Троице Серафима Милошевића и сељака из Муштутишта и околних села земља је 1856. године уклоњена. Да се црква у потпуности доведе у ред и оспособи за службу помогао је тадашњи призренски трговац Хаџи Тома Гудић. Путујући за Јерусалим преко села Муштутишта³⁴⁴ приложио је 3000 гроша у своје име и име свога сина Хаџи Стефана. Чим је црква, као храм Успенија Пресвете Богородице, пропевала дошао је за старешину јеромонах Јеротије Чекрцић, из Призрена а после њега монах Гедеон Чучулевић, пореклом из Горе. Прилозима и његовим трудом подигнута је код цркве двоспратна зграда, од слабог материјала, у којој се након Првог светског рата налазила школа. Гедеон је успео и да купи у селу

³⁴² И. С Јастребов, *Податци за историју српске цркве*, Београд 1879, 60

³⁴³ Из темеља.

³⁴⁴ У то време се преко Муштутишта и Сиринићке жупе ишло за Качаник и даље за Скопље.

нешто земље за цркву.³⁴⁵

На велику Госпођу купио се поред цркве сабор као поред неког великог манастира.³⁴⁶

Црква Богородице Одигитрије саграђена је 1315. године као задужбина великог казнаца Јована Драгослава и његове породице. На надвратнику изнад улаза у цркву сачуван је натпис сложен у три реда, из кога се види да је црква подигнута за годину дана. Сам натпис спада у ред најлепших и најстаријих српских епиграфских споменика. Црква је живописана неколико година касније, али су од првобитног живописа очувани само фрагменти – укупно десетак појединачних фигура архијереја, ратника и светитељки. Четири архијереја насликана су у олтарском простору (укључујући једну од најстаријих представа св. Климента Охридског) и неколико појединачних

345 И. С. Јастребов, *Податци за историју српске цркве*, Београд 1879, 60; П. Костић, *Црквени живот православних Срба у Призрену и његовој околини у XIX веку*, Београд 1928, 96

346 П. Костић, *Црквени живот православних Срба у Призрену и његовој околини у XIX веку*, Београд 1928, 96

Школа у црквеној порти

фигура у северозападном углу наоса (свете жене, ратници Теодори Тирон и Стратилат, анђели и св. Пантелејмон). Међутим, чак и ови фрагменти говорили су о великом умећу и образовању сликара. У колориту муштутишких фресака има пуно контраста и живости, монументалности изражене кроз ширину и смелост потеза и узнемирене облике. Фреске у Муштутишту, мада немају непосредних паралела, сврставане су међу најлепша остварења епохе краља Милутина. Иако њихов настанак није поменут у ктиторском натпису, претпоставља се да су изведене непосредно по завршетку градње, а најкасније до 1320. године. У цркви се чувају и две престоне иконе Христа и Богородице, рађене 1603. године.³⁴⁷

Црква је зидана наизменичним редовима камена и опеке, док је полукружна олтарска апсида носила сложенију декорацију у комбинацији опеке и малтера. Основа је у облику уписаног крста са куполом која је почивала на четири слободна ступца.

Храм је доживео обнову у другој половини XIX века. Конзерваторски радови нису извођени, а црква је срушена у лето 1999. године.

347 С. Ненадовић, *Белешке са пута по Космету*, Музеји 7, Београд 1952, 168 – 179; В. Ј. Ђурић, *Непознати споменици српског средњовековног сликарства у Метохији I, Старине Косова и Метохије II – III*, Приштина 1963, 61 – 89 + 32 слике у прилогу; М. Ивановић, *Црквени споменици XIII – XX века*, Задужбине Косова, Призрен – Београд 1987, 488 – 490; И. Ђорђевић, *Зидно сликарство српске властеле у доба Немањића*, Београд 1994, 131.

Муштутиште – црква св. Атанасија

Црква Светог „Танасија“ у Црквеној махали. Ова црква је веома битна за Муштутиштане и била је саборна, јер се у њој у предвечерје сваке крсне славе мештана послуживала вечерња за здравље.

Свети Атанасије Велики (Александријски)³⁴⁸ беше веома цењен у Муштутишту и у целом Русеничком Подгору, наиме у цркви Светог Танасије у Муштутишту дан уочи његовог празника сваке године била би послужена „ВЕЧЕРЊА“ која се делила за здравље својих укућана. На Танасовдан традиционално вечерњу су спремале жене из махале Драгиће и Битиће, док би жене из Ковачеве и Црквене махале дошле на послужење. Такође се у цркви Светог Танасија „ВЕЧЕРЊА“ служила и уочи других празника (најчешће уочи крсних слава) али тада би домаћице из Црквене и Битићеве махале спремиле вечерњу, а жене из других махала биле би послужене. Обичај је био да у цркву дођу у поподневним часовима, и тад би домаћице које славе упалиле свеће и окадиле цркву, затим би осталим женама и деци поделиле хлеб, туршију, рибу, кувану пшеницу, слаткише и слично.³⁴⁹

Веома је занимљива чињеница да је северна страна зида цркве Светог Танасија била посвећена Ваведењу Пресвете Богородице (Пречисте) такође је важно поменути да се поред цркве налазило старо гробље из 17 века, у коме су људи сахрањивани све до почетка XX века. Нажалост црква

је срушена у јуну 1999 године а гробље је поравњано, данас на простору где је била црква и православно гробље налази се ливада у којој пасу краве и овце!

Муштутиште – св. Спас

Спасовдан беше јако поштован у Русеничком Подгору, чак две цркве унашем подгору су посвећене овом празнику. Једна црква посвећена Спасовдану се налази у Муштутишту, док је друга у селу Дворане. У Муштутишту за Спасовдан је било окупљање у цркви око 09:00 часова, тада би дошле жене из свих српских махала у цркви на самом почетку Црквене махале. Обично би свака домаћица донела хлеб, зерде, ракију и слаткише, док би ученици из оближње школе Свети Сава све то посматрали. Онда би деца замолили учитеље и наставнике да их пусте са часа да иду у цркви на послужење што би и на крају наставници и учинили.

Муштутиште – црквина св. Петке

Црква Свете Петке се налази у северо-источном делу Муштутишта испод засеока Мијовац у макишком пољу!

Према предању црква је долетела из села Поповљане јер су поарнаућени Срби од цркве направили шталу.

³⁴⁸ Подгорски речено Свети Танасија (Танасовдан).

³⁴⁹ Податке прикупио Звездан Милошевић Бели из Муштутишта.

МАНАСТИР СВЕТЕ ТРОЈИЦЕ - РУСИНИЦА

Муштутиште – Манастир св. Тројица

Манастир Св. Тројице³⁵⁰ налази се у околини Призрена, на северној падини планине Русинице (Русенице), која чини северозападни огранак Шар планине. Подигнут је на узвишењу, обраслом густом шумом, око два километра јужно од села Муштутишта.

Овај, на први поглед неугледан манастир, има међутим и своју другу димензију, која се не огледа у монументалности спољашњих облика и уметничким вредностима. већ у духовном и историјском значју за српски народ на тим просторима.

Његова најстарија историја није поуздано документована - ни писаним изворима, ни материјалним остацима.

Најстарији, данас познати подаци о манастиру Св. Тројице Русинице, под тим именом, потичу из XV века. У запису на једној књизи оквирно датованој у овај век спомиње

се храм:³⁵¹ *Сѣа книга храма светѣ троице въ подкрил. горы глаголыма русиница.*

Нарочито је важан запис из Свето тројичког поменика у чијем заглављу стоји:³⁵²

сыи помѣникъ монастира с(вѣ) тые и живоначелнык троице въ власти призренскои иже во нарицаемѣи обители роусинскои идеже поменуѣют се имена православлннѣ оусѣпциѣ. При самом заглављу сачувала се белешка: „од 1465. годиие писано“.

То је, уједно, најстарије тачно датоваио сведочанство о светотројичкој обители. Чини се, ипак, да историја манастира сеже у дубљу прошлост.

Краљ Стефан Дечански је 1326. године дао села и повластице Епископоји призренској на Левише. Између осталог поклонио је Епископији и цркву св Симеона у Муштутишту, све са људима, виноградима,

351 Љ. Стојановић, *Стари српски записи и натписи књ. 2*, Београд 1903, бр. 4234.

352 П. Костић, *Поменик манастира св. Тројице код Призрена*, Споменик СКА XLIX, књ. 42, Београд 1910, 27; Д. Даниловић, *Стари српски споменици*, Старине Косова и Метохије књ. 10, Приштина 1997, 34 – 47.

350 Основ за упис у регистар: Решење Покрајинског завода за заштиту споменика културе у Приштини, бр. 754 од 26. 10. 1966. г. Закон о заштити споменика културе (Сл. гласник РС бр. 51/59).

млиновима итд.³⁵³

XVIII И кште приложи кралкство ми црквѣ Светаго Симеона оу Мъшоутиштихъ съ людми и съ виногради и съ млины и съ намѣстимами люди тѣхъ, зъ ваштинами и съ коупеницами.

Међутим, неке две и по деценије касније цар Душан је исту цркву, као и селу Муштутиште и цркву пр. Богородице поклонии својој задужбини св Арханђела:³⁵⁴

Л. Село Мшоутишта и съ црквами Светомъ Богородицомъ и Светымъ Симеономъ, съ земломъ и съ винограды, и съ вокикмъ, и чръницами, и съ млины, и съ Чръвоглаждемъ, и съ Топличаны, и съ планиномъ, а мегта моу отъ Неродимакъ и отъ Сириникъ, итд. планина Гръмовата и Боловань съ Кисетицами оу Остръвицоу, и отъ Остръвице оу Лѣшевоу Роудиноу до мегк воусин'ске.

Нешто даље, у истој повељи, се говори о замени коју је добила Епископија призренска за своје бивше поседе који су припали царској задужбини:³⁵⁵

СХС. Я што к область доуховна по селѣхъ Архаггеловѣхъ и окрѣзѣхъ, и о вири, и о пагыкѣтинахъ, и о распоустѣхъ, и о гло-

353 С. Новаковић, *Законски споменици српских држава средњег века*, Београд 1912, 641

354 С. Новаковић, *Законски споменици српских држава средњег века*, Београд 1912, 688

355 С. Новаковић, *Законски споменици српских држава средњег века*, Београд 1912, 699 – 700.

вахъ доуховныхъ – митрополить тѣмъ да не овлада, развѣ игоумьнь, кре за този за все, и за горни градъ, и за село Повильско, и за Бръбичане, и за црквѣ Светаго Симеона оу Мъшоутиштихъ, и за землю на Блатъци зговоре се царство ми съ господиномъ и отцемъ ми патриархомъ квр = Иоаникикмъ и съ всѣмъ сръвскимъ, и дахъ митрополии прирѣньскои село Млочно и село Милопоусте и село Запльжане.

Зашто смо се задржали на цркви св Симеона у Муштутишту, као што се може видети реч је о мирској цркви која је очигледно поседовала значајно имање. Црква, такође, очигледно није била у самом селу већ изван њега али у атару села. У повељи светим Архађелима јавља се и црква Богородице Одигитрије. Околина села Муштутишта је релативно добро истражена и није могуће ни једну другу црквину или цркву поистоветити са Русинцом осом цркве св Симеона. То што је првобитна посвета св Симеону замењена са св Тројицом није ништа необично. У овом случају је чак и врло логично. Посвета цркве св Симеону је изузетна реткост у средњовековној Србији у ствари ово је једина црква са том посветом – колико је познато из извора. То никако не може да буде св Симеон Немања већ неки други св Симеон тешко је рећи који јер их има више. Они који реално долазе у обзир падају у

зиму што је врло незгодно за парохијске цркве или манастире за које се очекује да буду посећивани од околних житеља. Врло су ретке цркве или манастири који имају посвету која пада између 1. новембра и 1. априла – осим Ваведења. Наравно, ту је св Никола али треба водити рачуна да се до краја XIX века славио летњи св Никола а овај зимски је био преслава. Ако се желило да од цркве створи озбиљно култно место било је неопходно заменити посвету св Симеону неким „јачим“ празником. С обзиром да је у близини већ била једна црква посвећена Богородици врло логичан избор је био св Тројица. Поготово ако је планирано одржавање сабора поред цркве.

Као што видимо врло је вероватно да је некадашња црква св Симеона данашња црква св Тројице Русеница. Поред тога црква св Тројице типолошки, по архитектонском решењу, припада црквама које потичу – бар као тип, најкасније од XII века. Готово истотипна црква св Арханђела у Неродмљу сасвим извесно слој фресака из XII века. А она није једина при чему скоро све овакве цркве, бар у Метохији, имају мање више доказан слој живописа из негде времеан краља Милутина испод слоја из времена османске владавине. Дакле, и типолошки се уклапа.

Постоји још један врло јак разлог због кога може датовати овако рано Русиницу а то су пештере – испоснице у њеној близини. Најближа испосница, позната као Русиница или Русеница, налази се на пола сата хода јужно од манастира, у клисури Русеничке реке. Смештена је на окомитој стени, високој преко 15 м, а прилази јој се стрмом падином, на којој се још увек препознају трагови уклесаних степеника. Испосница, настала зазиђивањем природне пећине – окапине, представља двоспратно, масивно здање. Оно се и до данас веома добро сачувало. И приземље и спрат састоје се од по два одељења. Горња етажа, судећи по олтарској ниши и још једној мањој, која је служила као проскомидија, имала је богослужбену намену. На основу сведочења, забележеног почетком овог века, Русеничка испосница била је и живописана.⁸ Друга скупина пештера налази се јужно од манастира

Тројице, и позната је под називом Матоске испоснице. До њих се стиже ходом уз Белу реку и даље, уз Матоски поток до његовог изворишног дела. Матоске испоснице, размештене у литици стене високе преко 60 м само су делимично приступачне, због чега су до данас остале слабо проучене. Међутим, готово извесно представљају типичан пример монашке заједнице лавриотског типа. Она се састоји од неколико скупина пећина, намењених становању анахорета, са јасно видљивим траговима различитих грађевинских адаптација. Све келије биле су међусобно повезане степеницима и рукохватима, уклесаним у стену. Осим пештерних станишта, монашка насеобина у Матосу некада је обухватала и малу, једнобродну цркву и масивко зидану кулу. Она је, по свој прилици, спузила као „књижни стлп“, у којем су се преписивале и чувале књиге. Најзад, на невеликој удаљености од Матоских испосница, у правцу истока, према Сирињској жупи, налази се тзв. „Црквена пећина“ у клисури реке Врбештице. Судећи по остацима зидова, то је некада било пећинско светилиште монументалних размера, а забележена предања и савремени обичаји, сведоче о његовом знатном угледу међу становницима овога краја.³⁵⁶

На основу расположиве грађе, може се закључити да је манастир успешно опстајао и у наредном, XVI веку. Обитељи Св. Тројице монах Пахомије је приложио неколико књига: године 1560. пролог, који је писао у манастиру Војсилловици.³⁵⁷

356 В. Гирпић, *Манастир св. Тројице у призренском крају*, Годишњица Николе Чупића, књ. XXVIII (1909), 173; С. Ненадовић, *Белешке са пута по Космету*, Музеји 7, Београд 1952, 172 – 174, сл. 7; М. Ивановић, *Црквени споменици XIII – XX века*, у: *Задужбине Косова, споменици и знамења српског народа*, Призрен – Београд 1987, 489; М. Ивановић, *Остаци цркава и испосница у анахоретској насеобини светог Петра Коришког у данашњем селу Кобашу код Призрениа и његовој околини*, у: *Манастир Црква Рнјека и свети Петар Коришки, Приштина - Београд 1998*, 175; Д. Поповић, *Манастир св. Тројице Русинице – успони и разарања*, *Историјски часопис XLV – XLVI*, Београд 1999, 33 – 34.

357 Запис је, у селу Дворане, забележио И. С. Јастребов, *Наставак бележака из мог путовања по Старој Србији*, *Гласник СУД* књ. 57, Београд (1984), 60 – 61; Љ. Стојановић, *Стари српски записи и натписи књ. I*, Београд 1902, бр. 611.

Писа се сја кнѣга въ лѣто .ѣ.ѣ.ѣ. Писахъ сѣю кнѣгѣ, глаголюма прологъ, многогрѣшнѣи монахъ Пахоміе, ѣ монастирѣ глаголюма Воисиловица, и приложихъ ю монастирѣ светей и живоначельнѣи и неразделимѣи троице, глаголюма Рѣсиница, въ славословіе богѣ и си ...

а између 1560. и 1575. године један примерак Слова светих отаца.³⁵⁸

До здѣ трѣди сѣ въ сѣм многогрѣшнѣи Пахоміе и приложѣ ю монастирѣ светѣи троице зовома Рѣсиница, богѣ да го прости. И кто ю ке ѡтеть ѡ монастира, да мѣ ѡмьсти светаа Троица.

У самом манастиру Св.Тројице Пахомије је 1575. године преписао и један минеј за октобар месец. Ту је оставио и нешто опширнији запис, који осим. основних података, сведочи о текућим приликама:³⁵⁹

и списа се сја свѣтата и божественаа кнѣга глаголема минеи октомвриа мѣа роукою многогрѣшнаго монаха Пахоміа во области прирѣнскои во монастирѣ св. Троици въ подѣкрили рѣсѣйски въ лѣто 3111 и въ то время и лета бѣ крѣока гладъ и насилваніе люто и пагоуби отъ отъ Исмаилтанъ такоже нѣсть азъ казати мощно, тако зло и озлобленіе.Списа сѣю кнѣгу Пахоміе и приложи свѣи Троице глаголема рѣсѣйска. Богѣ да га прости и кто ю ѡтети отъ сѣе обители да мѣ отмсти стая Троица. Аминь.

Манастир Св. Тројице походио је 1565. године епископш полошки из Тетова. Пошто се уписао у проскомидију и поменик, одлучио је да обитељи додели годишњи доходак од два товара вина и товар пшеицс, након његове смрти још и њиве и винограде у Лешку, које је, како то нарочито истиче, лично купио. Своју вољу, епископ полошки исказао је у присуству прирѣнског митрополита Методија, епископа врањанског Софронија и светотројичког игумана Мартирија.³⁶⁰

358 Љ. Стојановић, *Стари српски записи и натписи књ. IV*, Сремски Карловци 1923, бр. 6380.

359 И. С. Јастребов, *Стара Србија и Албанија*, Споменик СКА XLI, Београд 1904, 106; Љ. Стојановић, *Стари српски записи и натписи књ. I*, Београд 1902, бр. 717.

360 И. С. Јастребов, *Стара Србија и Албанија*, Споменик СКА XLI, Београд 1904, 114

Овоје уписано въ лѣто .зг.

азъ смѣрени епископъ положскы богохранимаго мѣста Хтетова уписахъ себе въ свѣтоују проскомидију и въ съборны поменикъ и потомъ въ спомѣну мѣкоје мылосрдіе сѣтворити својеи дѣши и прижити частному монастиру свѣтѣи и Ѣвоначелнои трици дохѣдкѣ ѡ годица по два товара вина и по товаръ пшеице и пакы по моеи смѣрти шо годѣ естъ мое коуплено нивіе и лѣзіа оу лѣшкѣ приложихъ сѣму вишереченому монастироу свѣтѣи Троици називаемои Роуѣнскои въ области прирѣнскои и ткоби тои потвѣрити да естъ проклетъ отъ св. троици и всѣхъ свѣтыхъ и сѣе рече се и оуписа се въ лѣто .зг. еже быти въ всако потвѣрженіе и сѣхраненіе св. манастиру отъ нынѣ и въ вѣкы: и тѣ се обрѣте всеосценны митрополитъ квр Методије и въсеосценны епископъ врањанскы квр Софроніе при игуменѣ Мартирију.

За цео XVII век постоје само две вести о манастиру. У њему је 1603. године насликана једна икона³⁶¹ док једна белешка, из 1681. године сачувана у манастирском прологу „од месеца марта до месеца септембра“ говори о братству у манастиру.³⁶²

Већ следећи познати извор, из 1731. године, манастир описује као рушевину.

Потврду за то ми имамо у напомени прирѣнског митрополита Исаије 1731. године на рукописној великој (катаматеја) књизи која садржи „Толкованіе Теофилакта болгарскаго на евангеліе по Матѣю и толкованіе Јоана Златоустаго на 4 и 5 псалма“. На прозној страници после прве беседе Златоуста на речи 4 псалама: „внѣгда възвахъ и услыша ме Богѣ правды“. Поменути митрополит, рекавши претходно да је 1. новембра 1731. године постављен патријарх Мојсеј, долазио је тада у Прирѣн и поставио га за митрополита и да је пролазећи кроз село Муштуште, где га нису примили, он је нашао разорен храм Св.

361 М. Ивановић, *Црквени споменици XIII – XX века*, у: Задужбине Косова, споменици и знамења српског народа, Прирѣн – Београд 1987, 489.

362 П. Костић, *Црквени живот православних Срба у Прирѣну и његовој околини у XIX веку*, Београд 1928, 144.

Троице и даље говори:³⁶³

„Аџла въ лета в время блаженѣншихъ и словеснѣншихъ господинѣхъ патриархъ Моисеи месеца ноеврита .1. приде в Призренѣ и постави митрополитомъ Исаиѣ Димитриевича и вто време вистѣ хотѣниемъ божиемъ здари громъ ꙗ единѣ цамню и сокрѣши до конца приходъ ꙗ село Мѣшѣтциѣ, не пригаша мнѣ. Сѣбре тохъ храмъ разорен, света Троица пакъ приходъ в предели Хоришкиѣ въ черковѣ храмъ светаго апоствѣла евангелиста Марка не имѣши в немъ наставника и положи смотрителя ꙗ управителя ꙗгменомъ киръ Серафѣо³⁶⁴ и сопредели емѣ черковѣ светѣю Троицѣ въ сѣхитѣ да вѣдетъ емѣ въ знакъ всемѣ дѣлѣниѣ иллирикѣ српскоме за вѣчное скончаніе рѣкою митрополитѣ Исаиѣ призренски Тѣцѣакъ

По сећањима чланова породице Симе Андрејевића Игуманова св Троица је почетком XIX века била запустела развалина (4 хвата дужине), из чијег је средишта растао огроман орах. Из истих извора потичу и сведочења о почецима живота који су се појавили у манастиру. Крајем двадесетих година XIX века, неки Исаија, „јуродиви Христа ради“ је живео у колиби коју је подигао крај срушене цркве. Да није било присуства тог монаха Исаије, то место би било продато Арнаутину из племена Кабаша, житеља села Грековца, по имену Хусеину

363 Дато по И. С. Јастребов, *Податци за историју Српске цркве*, Београд 1879, 81 – 82. Нешто другачија читања у: И. С. Јастребов, *Стара Србија и Албанија*, Споменик СКА ХЛI, Београд 1904, 107 – 108 и Љ. Стојановић, *Стари српски записи и натписи књ. II*, Београд 1903, бр. 2583.

364 Серафѣо

Зекиру. Ту би сада било кабашко село. Не би остало никаквих знакова од манастира, како се то десило са многим другим манастирима и црквама. Благодарећи настојањима јеромонаха Дионисија старешине манастира св Марка, то место управа није продала том Кабашанину. Тражило се за то место само 500 пијастри. Захваљујући тој околности да Арнаутин није имао толико готовог новца, место је остало за оца Дионисија који је издејствовао одмах дозволу да обнови манастир, али пре свега, за сваки случај, он га је

учврстио за манастир Св. Марка.³⁶⁵ То сведочи његов својеручни натпис на великом псалтиру који се чува код игумана Никанора (Петронија). Он гласи овако:³⁶⁶

На 1829 лѣта Јануаръ 3. да знано бѣдетъ вѣщо народѣ како азъ іеромонахъ игѣменъ Дионисіе подвезахъ подѣ монастырѣ Марковѣ светѣю Троицѣ Мѣшѣтциѣ що є разорена, ако би било. Божіе произволеніе да се вѣнови да вѣдетъ метохъ сѣгаго апостола и еванѣлиста Марка или било тако необновлени, кои би био по мнѣ да има заповестъ и управителъ да вѣдетъ томѣ местѣ и да мѣ ніе просто и благословено кои би разорио и кои би прекословио да естѣ анадѣма, везанъ и завезанъ дѣшомъ и тѣломъ в сеи и вѣдѣши вѣкѣ аминѣ: и вставляя писмо вѣтъ честита Махмѣдѣ паши и Єминѣ паши брата его Тахирѣ пашиѣки и синѣелию вѣдѣ митрополита Захаріе дечнаскога. Язѣ рѣкою пѣшѣ више речени еромонахъ Дионисіе попа Савичѣ вѣтъ Призрѣнѣ.

Отац Дионисије је у то време био тешко болестан, када је ово писао и плашио се смрти, али у жељи да његов труд не пропадне, издејствовао је код Махмуд паше (Ротула) манастириште за себе. Њему није било суђеано да умре те године, и он је успео да испуни своју искрену жељу, обновио је манастир

365 Сећања чланова породице Игуманов, о почецима живота у манастиру прибележио је и критички размотрио П. Костић, *Црквени живот православних Срба у Призрену и његовој околини у XIX веку*, Београд 1928, 144 – 146.

366 И. С. Јастребов, *Стара Србија и Албанија*, Споменик СКА ХЛI, Београд 1904, 110 – 111.

св. Тројице. О чему је одмах за претходном напоменом са осећањем поноса у кратким цртама забележио следеће: „на 1836. лета обновися стая Троица свителъ у Русиници мца августа 17 дня започесмо да обновимо.“ Затим се потписао већ као архимандрит Дионисије више речени попа Савовић, пореком Гудовић „ѡт Призренъ стародревнаго столичнаго града“. ³⁶⁷ Још једанпут, Дионисије је оставио сведочанство о обнови манастира, на корицама једне филиаде. ³⁶⁸ 1836. августа 17 на светога Мирона започе се; 1837 мсесеца мая свешта се архиерремъ Инаниемъ митрополитомъ призренским. Према томе, исклесани натпис на надгробној плочи архим. Дионисија, сахрањеног у југозападном углу цркве потпуно је погрешан због неписменог састављача („сочиненіа покойнаго попа Риста“), што је навело на грешку и Гиљфердинга, који је уврстио обнављање манастира у 1832. годину (стр. 221). Тај надгробни натпис гласи: ³⁶⁹

+1832. мц: 1: августъ обновленіе стиа живоначалиа Троицѣ. храмъ его Божию помощъ полагаемо душею і тѣломъ его азъ игѣменъ Дионисіе архімандртѣ попа Савиѣ родомъ его Гудинъ братъ его ереа Јосифъ здѣ почиваетъ свителъ сеи вечна памат его же преставалиса во сватиа жвончалиа троцѣ вѣчна паматъ во сеі лета почвши храмъ 1846: мцѣ: 16: августа игѣменъ архімандритѣ Діонисіа призренацѣ.

Почетну иницијативу за обнову св Тројице дао је Аксентије Андрејевић, претходни игуман манастира Св. Марка. Мало времена пре своје смрти, 1825. године, оставио је аманет монаху Дионисију, да обнови русеничку обитељ, а своје завештање подупро је са 200 златних дуката. ³⁷⁰ Диони-

367 Овај Дионисије, чије је крштено име било Димитрије, био је изданак угледне призренске породице Гудића. Место учитеља у Призрену напустио је када је остао удовац, да би се замонашио у манастиру Св. Марка.

368 П. Костић, *Црквени живот православних Срба у Призрену и његовој околини у XIX веку*, Београд 1928, 147.

369 И. С. Јастребов, *Стара Србија и Албанија*, Споменик СКА XLI, Београд 1904, 111 – 112.

370 П. Костић, *Црквени живот православних Срба у*

сије је са пуном озбиљношћу примио поверени задатак и као што смо навели са успехом га окончао.

Архимандрит Дионисије, који је умро 16. августа 1846. приликом обнављања манастира потрудио се да повећа цркву по димензијама, изградивши је на 2 хвата у дужину више до старих темеља Пре него

Манастирска чесма

што је приступио изградњи, он је сакупио свуда потребну помоћ од хришћана призренске епархије, захваљујући синђелији митроплита Захарију, он се осмелио да оде и у Србију с молбом за ту помоћ. То сведочи натпис који је урезан на дрвету изнад царских двери. Он гласи: „сиѣ тѣбло сотрадише правительство сербско“. (1846. године тај иконостас био је направљен трудом још и оца Серафима, уз помоћ из Србије). Иконостас је израде сомборских (?) иконописаца Црква је доста пространа и светла. ³⁷¹

Мања штампана књига “Филиада” припадала је Дионисију док је још био свештеник са световним именом: ³⁷² “сия филиада мнѣ свещноерею Димитрию Саѣларию попа Савовича ѡ места Призрена дарован мнѣ киръ Петар Костичъ и киръ Стоіан Костичъ за свои вѣчни споменъ на лета 1818 мца августа денъ 17 при господина Ивникия рекоми рашки и призренски и прочиѣхъ.

Призрену и његовој околини у XIX веку, Београд 1928, 145.

371 И. С. Јастребов, *Стара Србија и Албанија*, Споменик СКА XLI, Београд 1904, 112.

372 Исто, 115

Преставшагося господина Йваникия на лѣто 1818 мца ноемврия = 26 = день погребеніе емѣ вист = 27.”

Обновивши цркву, отац Дионисије оградіо је доста простора зидом за манастир, изградивши две келије за монаха и себе и кухињу (порушено 1903. године). Није му долазило на памет да ће потомци његови морати да се боре с Турчином којему је припадало то место на којем је он обновио манастир. Потурчењак из села Муштутишта, потомак те познате породице Раде, којој су припадале све планине између Муштутишта и Кабаша, које су се називале Радине планине и сада (укључујући Мравинац, Граданац, Ликопољане и остале), доказивао је своје право на земљу манастирску, изјавивши да он само неће таћи цркву, и све је његово; и има све тапије. Монах Петроније је био принуђен да откупи од њега право, исплативши му хиљаду пјастри за тапије, одстранивши на тај начин супарника за поседовање земљом око манастира и испод самог манастира.³⁷³ Ипак су касније део шуме су одузели мухамеданци Мркоњићи из Муштутишта. Браћа Десићи, добротвори из Муштутишта, поклонили су манастиру једну повећу њиву звану Јаловац. Настојањем Дионисија, Муштутиште своје забране око манастира поклонило је манастиру. Шуме и манастир Свете Тројице су од тада чували по наследству Арнаути из села Грековца. Они су добијали напојницу од 500 до 1000 гроша годишње. Чувари су били Неза Ибраим (Neza Ibrahim) и његови братанци Асан, Рамо, Абдија и Усеин.

После смрти архимандрита Дионисија манастиром је управљао у својству епитропа призренски власник хана и кафане Младен Чемерикић. У манастиру је живео и радо јеромонах Серафим Милошевић који је устоличен за игумана 1849. године. За његовог старешинства, црква је са западне стране продужена, а подигнут је и први конак од тврдог материјала - двоспратно здање источно од цркве. Енергичан и предузимљив, Серафим је у два наврата путовао у Београд, а од добијених прилога купио је, за манастирски метох, једну кућу у Призрену. Такође, уложио је много напо-

ра да обнови цркву Богородице Одигитрије у Муштутишту. У то време, рађено је и на иконостасу у цркви. Манастиру је, такође, приложено једно звоно, тешко 150 кг. и изливено у Пешти - поклон Теодора Мутовског, „гражданина пештанског“, који је своју донацију овековечио натписом.³⁷⁴ Серафим је био родом из села Цапарца, а као дете је дошао у манастир Свете Тројице где је одрастао и замонашио се. Године 1854. дошла су из Призрена сабраћа Јеротије и Самуило. После њих дошла су још три: Никодин, Петроније и Теофило Аспрић. Никодин је био из села Брод (Гора) из породице Шутановић. Његови рођаци у Призрену називају се Дебаловићи и Једибелић. Петроније је Пећић Радивојевић из Призрена. Серафим, у сваком логледу узоран старешина, оклеветан је код митрополита 1857. а потом удаљен из манастира. У ствари, митрополит Мелетије, љубавник Чемерикићеве жене, прогонио је Серафима. Мада је, залагањем братства, па чак и руског конзула у Скадру, у манастир враћен, Серафим је, кажу, због доживљене неправде „почео чамити“. Након његове смрти служба у цркви се обављала два пута годишње док није био постављен за игумана млади монах Цинцарин Теофил (1861. године). Он је економски веома ојачао манастир, и подигао, јужно од цркве, пространо здање на спрат. У његово време, на извору у манастирској порти подигнута је и лепа камена чесма, поклон руфета мутафцијског (мутафцијског еснафа):

„Здѣ сочинихом сеи источник во обител стиа троицы, Руфетовъ мѣтавчиски, оу време владѣнія Г: м: Мелетиа, намѣстник вит Теофил іеромонах со братіом 1864 лѣто мца іюліа в. в гори Рѣсеницом.“³⁷⁵

Због сукоба призренске општине и Цинцара, вођених око цркве Св. Спаса, Теофило је уклоњен из манастира, након чега су га његови сународници прихватили за свештеника. Велике заслуге за манастир имао је и јеромонах Петроније, игуман Св. Марка - иначе, једна од истакнутих и слико-

374 Тодор Мутовски из Пеште приложио је звоно 20. јуна 1858. године цркви Призренској - храму Свете Богородице, то је написао на звону.

375 И. С. Яastreбов, *Стара Сербія и Албанија*, Споменик СКА ХЛІ, Београд 1904, 113

витих личности овога доба - који је преузео старање о Св. Тројици 1876. године. Као и његов претходник Дионисије, отворио је школу. Једнак је био и коначни сход - школа је затворена после годину дана, због малог броја полазника.³⁷⁶

Завештање обновитеља храма о потчињавању манастира Св. Тројице манастиру Св. Марка било је заборављено; млади игуман није се нарочито бринуо о благостању манастира, а пре о свом сопственом џепу. Купећи милостињу за манастир по селима и од посетилаца, он је скривао од оних који су следили за његовим понашањем. У време раздора Срба са Цинцарима због цркве Св. Спаса у Призрену, она је навукао на себе подозрење, ухваћен у богохулству и био удаљен од игуманства 1872. године. Он је након тога живео у Призрену у својству свештеника цркве Св. Спаса који је прешао у посед Цинцара и изградио себи кућу од покрадених у манастиру пара. Без обзира на то, Теофил је у време свог игуманства изградио крај њега велику собу за госте и шталу за стоку.³⁷⁷

Манастир је 1857. године обишао А. Гилфердинг и ево шта је забележио:³⁷⁸

„Другога дана стигли смо, после краће путовања, до манастира Св. Тројице, названог Русински (код А. Гилфердинга

376 П. Костић, *Црквени живот православних Срба у Призрену и његовој околини у XIX веку*, Београд 1928, 150 – 152. О Теофилу Јастребов износи врло неповољно мишљење: Завештање обновитеља храма о потчињавању манастира Св. Тројице манастиру Св. Марка било је заборављено; млади игуман није се нарочито бринуо о благостању манастира, а пре о свом сопственом џепу. Купећи милостињу за манастир по селима и од посетилаца, он је скривао од оних који су следили за његовим понашањем. У време раздора Срба са Цинцарима због цркве Св. Спаса у Призрену, она је навукао на себе подозрење, ухваћен у богохулству и био удаљен од игуманства 1872. године. Он сада живи у Призрену у својству попа цркве Св. Спаса који је прешао у посед Цинцара и изградио себи кућу од покрадених у манастиру пара. Без обзира на то, Теофил је у време свог игуманства изградио крај њега велику собу за госте и шталу за стоку. И. С. Јастребов, *Стара Србија и Албанија*, Споменик СКА XLI, Београд 1904, 112

377 И. С. Јастребов, *Стара Србија и Албанија*, Споменик СКА XLI, Београд 1904, 112

378 А. Гилфердинг, *Боснија, Герцеговина и Стара Србија*, С. Петербург 1873, 153 – 154.

– Русинскимъ).³⁷⁹ Он стоји на омањем узвишењу, у подножју планине Русенице. Да ли је манастир добио име по тој планини или је Русеница по њему тако названа? Овај манастир обновљен је 1832. г.³⁸⁰ Када га је и ко првобитно сазидао, нису ми знали казати. Црква је прилично широка и лијепа, али сиромашна. Зидови су јој окречени и нису се сачували никакви трагови старине. Манастирска зграда интересантна је по пространој дворани са великим прозорима, одакле се пружа диван поглед на околину. У манастиру сам нашао четири или пет рукописа, и то незначајних. Овдје, као и свагдје у овом крају, опажа се велика несташница нових богослужбених књига.“

Од времена Теофиловог удаљавања манастир Св. Тројице припао је у поседовање игумана манастира Св. Марка. Архимандрит Дионисије је добро знао да ова два манастира један без другог не могу да постоје. Први нема толико простора да би држао краве и волове који су неопходни за манастире; а други не може без манастира Св. Марка да има готов новац за сваку потребу. Народ из Призрена и других места више посећује манастир Св. Марка, него Св. Тројицу. Близина града томе је узрок. После Теофила постављен је био за управника манастира удовац свештеник Јован Поповић из села Дворана. Он је дошао у манастир после смрти сина јединца. На дужности је остао до смрти 1876. године. Јован је управљао манастиром 3 године и умро од јектике, не оставивши о себи никакве успомене, осим можда тога што је после његове смрти у сандуку нађена давно тражена хрисовуља Дечанског Краља која се односи на Богородичину цркву у Призрену.³⁸¹

379 Манастир се зове Русеница или Русиница по једној пећини – испосници у којој је, по предању, постио неки руски монах. П. Костић, *Црквени живот православних Срба у Призрену и његовој околини у XIX веку*, Београд 1928, 144. В. Петковић га назива Русиница а тако је забележен и у Народној енциклопедији С. Станојевића и Енциклопедији Југославије.

380 Тако стоји код Гилфердинга међутим, манастир је као што смо навели обновљен 1836. а освештан 1837. године. П. Костић, *Црквени живот православних Срба у Призрену и његовој околини у XIX веку*, Београд 1928, 147

381 И. С. Јастребов, *Стара Србија и Албанија*, Споме-

Игуман Петроније је довео манастир у најлепши изглед. Све земља није била заузета шумом и запуштена, обрађивана је сваке године. Игуман је и откупио нешто земље од квартала села Мушугишта (Драгићевићи), који се налази близу, тако да је манастир имао велику површину земље која је окружена шумом. Сасвим близу манастира има и дрвета воћака: ораха, јабука, шљива, крушака, дрена. У манастиру је крајем XIX века било осам соба за становање. Две су кухиње, остава, стаја за стоку. Клима је у навишем степену здрава, лети је посебно пријатно живети овде. Никада не бива вруће, вода је одлична, ваздух свеж.³⁸²

Братије никада није било велике ни у овом манастиру, ни у манастиру Св. Марка. У Теофилово време био је само један монах, онај исти који је и око 1880. године био тамо. Овде се осећало велико помањкање монаха. Попови који су остали удовци нису ишли у манастире, а од световњака нико није хтео више да иде у монахе. Око 1880. године у манастиру је живе само један монах и један Скадранин, који се спрема да прими монаштво. Манастиром је управљао игуман Никанор (Петроније).³⁸³ За време Петронија, кроз манастир су прошли: Коста Хојевић из Скадра, Коста (Коча) Вукић из Призрена, који је после замонашења добио име Кирил (волео је да пије), јеромонах Никодин из манастира Светог Марка (бавио се воћарством), архимандрит Хаџи Јанићије Митровић, старшина манастира Српског Подворја у Москви. Петроније је отворио 1882. године школу у манастиру, а за учитеља је наименовао тадашњег искушеника Косту Хојевића из Скадра, али је и он мало радио, јер сељаци нису хтели да шаљу децу у школу. Јанићије Митровић је провео пет до шест година у манастиру, а умро је у Призрену 1905. године. Служио је у капели Призренске богословије. Године 1909. долази Хаџи Севастијан Лукић-Сарић, родом из Призрена. Севастијан је ступио у монашки чин у Хиландару.

По подацима из званичног пописа из

1913. године манастир св. Тројица поседовао је 9,2 хектара зиратне земље, 2,2 хектара шуме и воћњака, 10 ари винограда, 22 говеда, 3 коња и 15 свиња.³⁸⁴

Манастир Св. Тројице се назива у књиγαма манастир свете Тројице Русинске, како смо то видели у Пахомијевој напомени и сада се чује још то име у народу, али га не додају уз манастир Св. Тројице. Строго говорећи, Русеницом називају пећину у кланцу, који се налази на 20 минута хода од манастира на југозапад, у самом кланцу. У њему по предању је постио и молио се у пећини која се и сада види у стени руски монах. То је и једноставније и можда тачније, мада нема података који потврђују ту досетку. У околини нема ниједног места које би се звало Русица, као што би се хтело Милојевићу. Кланац се зове Русеницом. Зашто је он тако прозван – тешко је речи.³⁸⁵

Недовољно је јасно и унеколико двосмислено, порекло и значење назива „Русиница“. О овом питању у науци изнета су два, међусобно опречна гледишта. Михаило Динић, чију су пажњу привукле цркве са епитетом „Ружица“, односно „Русиница“, сматрао је да прапорекло тог имена, а и саме појаве, треба тражити у античком празнику *rosalia*, светкованом у пролеће, када су на гробове предака полагање руже. У обредно преиначеном облику, прилагођеном хришћанском богословљу и култу, празник је опстао у раздобљу средњег века, а и доцније, када постаје део фолклорног наслеђа на широком подручју словенског света, укључујући и Балкан. У хришћанском религиозном контексту, он се везује за Духове – због чега се, према запажању М. Динића, у српској традицији, „русалијом“ обично називају цркве посвећене Св. Тројици.³⁸⁶ На много једноставнији начин, о проблему је размишљао Реља Катић. Он је сматрао, да је манастир у околини Призрена назван

384 М. Јагодић, *Православна црква у новим крајевима Србије (1912–1915)*, Српске студије 3, Београд, 2012, 122 Табела 1: Земља и стока у власништву неких манастира у новим крајевима 1913

385 И. С. Јастребов, *Стара Србија и Албанија*, Споменик СКА XLI, Београд 1904, 113

386 М. Динић, *Из прошлости Београда*, Историјск часопис 5 (1954 – 1955), Београд 1955, 80 – 83.

ник СКА XLI, Београд 1904, 112 – 113.

382 Исто, 113

383 Исто, 113

Русеничка Испосница

по планини Русиници, а да име ове планине потиче од влашког имена Русин.³⁸⁷ У сваком случају ово питање треба и даље сматрати отвопреним.

У манастиру Св. Тројице није било старих књига, које би биле достојне посебне пажње, осим «Поменика», једног «Пролога» и једне нове књиге под именом Филијада, по напомени која се у њој налази. Поменик је познат по томе што га по правопису без размишљања можемо сврстати у време када су увели исто такав поменик у Дечанском манастиру и Дебарском. Рукопис је из истог времена. У сваком случају, тај поменик је био уведен не после друге половине XIV века. У поменику је интересантно то што су записана чисто српска имена хришћана оних места и села у којима сада није остало ни једне душе православне. Међу тим местима и селима читамо: Језерце, Качаник, Полог, Пећане, Медвеце, Мачетево (више Муштутишта), Пагаруша, Добродољане, Острозуб, Гунцате, Ладловиће (тих 5 села су у Острозубски бајраку), Скробиште (изнад Љубижде), Грнчаре, Стратиновце (то село већ не постоји, његова локација је близу села Грековце у Подгори), Ђиновце на југ од

Грековца, Јабланица, Манастирица, Лесковце, Хоча Заградска и Билуша (у Љубинском бајраку), Топољане (у Љуми), Запљужане (у Полушком бајраку), Јањево и Ново Брдо. Има у поменику записа ренегата који су дали мали свој прилог у спомен својих родитеља, нпр. из села Гунцате у још недавно време - не пре пола столоћа. **„Писа СѢла и Дема свок родителе Г҃ниѣа Марка, Битан҃у, Недељка...“**³⁸⁸

По извештају српског конзула Арнаuti: „Дана 20. децембра [1897] нападоше и опљачкаше манастир Св. Тројицу, у околини Призрена.“³⁸⁹

Русеница је било жижа окупљања призренских и метохијских Срба, једна од тачака на којима су они нарочито снажно осећали стварност и укореењеност свог постојања на тим просторима - утолико пре, што су се за оживљавање манастира тако дуго и мукотрпно борили. Управо у Св. Тројици, и то негде од времена игумана Теофила, одржаван најпопуларнији народни сабор у призренском крају. О Духовима, ту су се окупљале не само породице из Призрена и околних села, већ и посетиоци из других, па и веома

387 Р. Катић, *Објашњење назива „Русеница“ манастира Св. Тројице код Призрена*, Гласник СПЦ, бр. 3, март 1984, 68 – 70.

388 И. С. Јастребов, *Стара Србија и Албанија*, Споменик СКА XLI, Београд 1904, 113

389 *Преписка о арбанашким насиљима у Старој Србији 1898-1899*, Београд 1899, стр. 20, т. 4

удаљених крајева. Сабор је трајао три дана, а због великог броја присутних, за ту прилику су подизане нарочите колибе, у којима се коначило. Призренци слабога здравља долазили су на опоравак баш у Св. Тројицу. Они су боравили у собама јужног конака као у некој врсти саиаторијума.⁵² Дobar дух и позитивно зрачење овога места, чувеног по чистим изворима воде, здравом ваздуху и лековитом биљу, осетили би сви они, који су походили манастир.

У обнови манастира учествовали су еснафи призренских занатлија и појединци трговци и занатлије града. Посебно је велики допринос призренских занатлија у изградњи манастирских конака. Стефан Церић, механција из Призрена, четрдесетих година прошлог века подигао је чесму у најстаријој манастирској згради која је изграђена западно од цркве. На тој згради подигнут је 1885. године још један спрат. Тада је манастирски тотор био Анђелко Секулић из Призрена. На том спрату саградили су собу звану шарена соба мутавџије из Призрена. Собе су изградили и Младен Чичкаревић, Арса Савић-Аљуш, Марко и Саво Синадиновић, Манојло Лазаревић и Анта Дејановић, сви из Призрена. Подигнуте су и зграде: двоспратница источно од цркве, дужине 20, а ширине 8 метара и двоспратна зграда јужно од цркве. Њу је подигао игуман Теофило. Зграда у дужини

има 40, а у ширини око 9 метара. У овој згради саградио је собу Васиљ Ђорђевић Чифуче из Призрена. Призренци су 1911. године основали друштво за унапређење манастира Свете Тројице и Светог Марка. Друштво је сакупљало новац и на згради коју је подигао игуман Теофило саградило 12 соба и неколико малих кухиња за потребе манастирских гостију. Тада је изграђено два километра колског пута од Муштутишта до манастира. Мутавџија еснаф из Призрена подигао је , јула 1864. године, чесму у дворушту манастира. Својим прилозима учествовали су и чланови Друштва за обнову. Као утемељивачи дали су прилоге Стева М. Димитријевић 15 турских лира, призренска банка 10 турских лира, Српска комисионерска радња Призренаца у Солуну пет наполеона. Срби Призренци из Америке послали су 16 наполеона. Својим тестаментима завештали су манастиру Свете тројице по 100 наполеона Хаџи Димка В. Патрногић и Гига Хаџи Јакић из Призрена. Крста Лазић, трговац, и Ђорђе Станојевић, Ђурђија, дали су по два наполеона манастиру. Поред чесама у самом манастиру, у шуми постоји чесма званa Шугава чесма. Вода са ове чесме сматра се лековитом за лечење од шуге.

Призренци су радо и често долазили у посету овом манастиру. Посебно су долазили лети ради опоравка. Многе

породице из Призрена и околине долазиле су и ту проводиле по неколико дана на Духове. Тада је био црквени сабор, који је трајао три дана. Коришћени су изграђени манастирски конаци. Многи су проводили време на манастирским ливадама, или колибама које су спремане за дане саборског славља. Манастирски гости доносили су храну и пиће али је и спремали у манастиру. Део намирница слат је из града. У најтеже време турску дужност је обављао Тодор Арсић-Ункић (Симеунка), трговац из Призрена. Он је био око 20 година тотор у манастиру Свете Тројице.

Црква је једнобродна, са припратом у западном делу и олтаром на истоку. Свод је био полуобличаст а кров двосливни од салонитних плоча. Зидана је притесаним каменом, а фасаде су делимично украшене керамопластичном декорацијом. Највише

пажње је посвећено олтарској апсиди, где је примењен тзв. «ћелијасти» систем зидања са опеком која уоквирује сваки камени блок, слепим плитким нишама и орнаментом од опеке постављене у виду цик-цак линије испод кровног венца. Разлике у зидању указују на то да је западни део са припратом и два улаза био дозидан касније уз стару цркву која је остала наос нове грађевине. Црква је имала две полукружно завршеба улаза, на западном и јужном зиду припрате. Довратници и архиволта врата и прозора били су упуштени и израђени од камена. О првобитном живопису нема никаквих података али су у рушевинама наоса и припрати пронађени фрагменти секо – живописа са грубим цртежом које није могуће тачније датовати.

ПОПОВЉАНЕ - ЦРКВА СВЕТОГ НИКОЛЕ

ПОПОВЉАНЕ

Поповљане се налази око десет километара југоисточно од Суве Реке. На благој је падини, испод шумовите планинске косе Узгоревац. Село се дели на Горњу и Доњу маалу, али и на више заселака, према фамилијама: на Ђуринце, Талакове, Јовинце, Грбинце, Чонкине, Стојановце, Шопове и Петровце. Изнад села, у пределу Ђелије, налазе се темељи цркве Света Петка. Сеоско гробље је у близини цркве Свети Никола. На гробљу има врло старих надгробних плоча и камених крс-това. У селу је 1980. године било 47 седам српских кућа. „Одавде“ је двадесет и шест породица (петнаест је дошло из суседног села Дворане), шест је из села Деловце, пет из околине Призрена, а десет породица порекло везује за село Магеле („овде пре Турака“).

Поповљане – Црква св. Николе³⁹⁰

Црква Св. Николе у селу Поповљане код Суве Реке, подигнута је и осликана

390 Основ за упис у регистар: Решење Завода за заштиту и научно проучавање споменика културе НРС у Београду, бр. 1575 од 16. 12. 1950. г. Закон о заштити споменика културе и природних реткости (Сл. гласник НРС бр. 54/4).

фрескама 1626, заслугом ктитора Радета и његових синова Воича, Јована и Крагуја. Презиме им се није сачувало на ктиторском натпису исписаном изнад прозора на јужном зиду храма.³⁹¹

Изволеніємъ ѡтца и поспешеніємъ свѣтаго доуха пописа се си свети храм свети Никола при всѣсвещеному митрополитъ киръ Генадіе, ва лето 1626. и 1627. Потврдише Радети синови Коич, Јован, Крагуи, градише ѿ пописаше, бог да прости, Пет ... Бошко и Никола Гладенов.

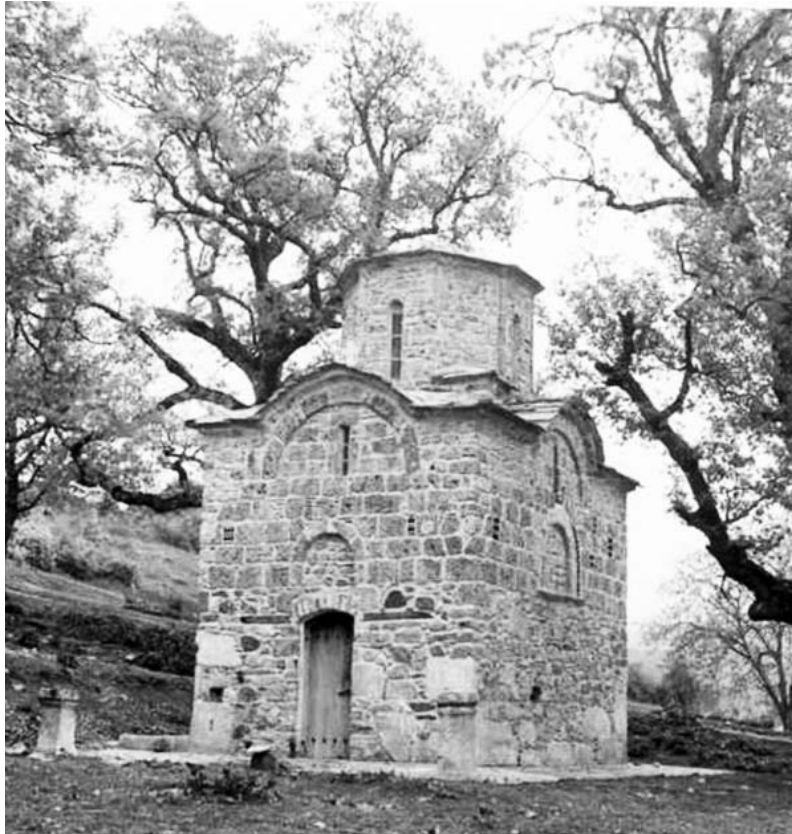
Црква је била живописана у првој половини XVII века а у храму се чувало и више солидно сликаних иконе из XVII и XVIII века. Око цркве се налази старо српско гробље.³⁹² При цркви се није служило у XIX веку па је то вероватно разлог што је Гилфердинг не спомиње премда је 1857. године прошао поред села Поповљана.³⁹³

То је била једнобродна грађевина са олтарском апсидом на истоку. Црква је била саграђена од камена и покривена каменим плочама. Црква је минирана и срушена 1999. године.

391 Љ. Стојановић, *Стари српски записи и натписи књ. I*, Београд 1902, бр. 1178

392 М. Ивановић, *Црквени споменици XIII – XX века, Задужбине Косова, Призрен – Београд 1987*, 50.

393 А. Гилфердинг, *Боснија, Герцеговина и Стараја Сербія*, С. Петербургъ 1873, 154

РЕЧАНИ - ЦРКВА СВЕТОГ ЂОРЂА

РЕЧАНИ

Источно од Суве Реке смештено је старо село Речане. Године 1348. српски цар Стефан Душан је даровао ово село свом манастиру Св. Арханђела код Призрена:³⁹⁴

XLVIII. Село Рѣчани, а мегла моу отъ Сопина Чръни Доль,

Међе које су тада биле потанко обележене одржале су до данас своје неизмењене називе. Могуће је да је већ тада у међама села била и црква Св. Ђорђа – задужбина непознатог војводе који је ту сахрањен 23. децембра 1370. године, како сведочи надгробна плоча у поду цркве.

³⁹⁴ Цар Стефан Душан оснива манастир светих архађела Михаила и гаврила код Призрена. С. Новаковић, *Законски споменици српских држава средњег века*, Београд 1912, 688. Да не би било забуне, постојало је а и данас постоји још једно село у релативној близини које се такође зове Речани. Оно се налази између Призрена и села Локвице у подножју Шаре. И то Речане је цар Душан поконио својој задужбини: **LIX Село Рѣчани, а мегла моу отъ Локвице**, итд. *Исто*, 689.

Речани – Црква св. Ђорђа

Црква светог Ђорђа у Речанима је властeosка задужбина настала половином XIV века. Осликавање речанског храма даује се око 1370. године.³⁹⁵

³⁹⁵ Детаљније о архитектури и живопису цркве св. Ђорђа у Речанима видети у: С. Ненадовић, *Белешке са пута по Космету*, Музеји 7, Београд 1952, 173; С. Вученовић, *Архитектура цркве св. Ђорђа у Речану и конзерваторски радови на њој*, Гласник Музеја Косова и Метохије I, Приштина 1956, 347; А. Дероко, *Монументална и декоративна архитектура у средњовековној Србији*, Београд 1962, 125; В. Ј. Ђурић, *Непознати споменици средњовековног сликарства у Метохији I*, Старине Косова и Метохије II – III, Приштина 1963, 68, 85; *Исти*, *Византијске фреске у Југославији*, Београд 1974, 76; С. Радојчић, *Старо српско сликарство*, Београд 1966, 152; Т. Velmans, *La peinture murale byzantine à la fin de Moyen âge*, I, Paris 1977, 239; М. Ивановић, *Црквени споменици XIII – XX века*, у: *Задужбине Косова, споменици и знамења српског народа*, Призрен – Београд 1987, 518 – 519; И. М. Ђорђевић, *Зидно сликарство српске властеле*, Београд 1994, 25, 61, 179; В. Ј. Ђурић, Г. Бабић – Ђорђевић, *Српска уметност у средњем веку*, II, Београд 1997, 70; Г. Бабић – Ђорђевић, *Разграновање уметничке делатности и појава стилске*

Према гробној плочи са урезаним, делимично оштећеним натписом изградња и осликавање храма датовани су, најкасније, у седму деценију XIV века.

Натпис на плочи по Јастребову гласи:³⁹⁶

Воевода а҃џе бе

Ѣро... вик веу

на мѢ памет

За овим долази натпис посред плоче:

**Престави се раб божи воев... в лѣто
swo... месеца дек .г.**

Крајем XIX века се није знало када је опустела. На њој нису остала ни врата а и кубе је почело да се руши. Арнаути су у њој и стоку затварали. Око 1900. године Арнаутин из села Речана Абдураман уграбио је Неду, ћерку Симе Ђорђевића из истог села. Држао је 2 до 3 месеца али је она онда успела да побегне у Призрен одакле је одведена у Србију. Пар година касније један просветни радник из Призрена успео је да приволи споменутог Абдурамана да прихвати да оправи цркву. Трошак су требали да плате Срби. Он се радо примио тог посла па је добио одређену суму новаца од чега је купио нешто креча и дасака. Међутим, остали Арнаути из села су се побунили због обнове цркве и кад је Абдураман одбио да одустане од њене изградње они га убију па му крв заједнички плате његовој деци у износу од 60 турских лира. Тако црква ни том приликом није обновљена. Тек након Првог

разнородности, у: Историја српског народа I, Београд 1981, 653; *Споменичка баштина Косова и Метохије*, Београд 1999, 89 – 91; М. Шуица, *Немирно доба српског средњег века*. Властела српских обласних господара, Београд 2000, 151; Мпemosyne. *Финални извештај. Пројекат заштите природног и културног наслеђа у Метохији, јул 2001 – јун 2002*, Београд 2003, 361; *Мартовски погром на Косову и Метохији: 17-19 март 2004: с кратким прегледом уништеног и угроженог хришћанског културног наслеђа*, Београд 2004, 66; Р. Петровић, *Богородичин натпис „Прими мољеније матере“ из XIV века у цркви светог Ђорђа у Речанима код Суве Реке у Метохији*, Археографски прилози 26-27, Београд 2004 – 2005, 161; И. М. Ђорђевић, *Средњовековне црквене задужбине српске властеле на Косову и Метохији*, у: Исти, *Студије српске средњовековне уметности*, приредили Д. Војводић и М. Марковић, Београд 2008, 511; Б. Стевановић, *Циклус патрона у цркви св. Ђорђа у Речанима*, Ниш и Византија X, Ниш, 393 – 403.

396 И. С. Јастребов, *Податци за историју српске цркве*, Београд 1879, 64

светског рата црква св. Ђорђа у Речанима је обновљена.³⁹⁷

Грађевина је била веома складних пропорција, основе сажетог уписаног крста са куполом на пиластрима. Зидана је каменом, а само је купола била изведена алтернацијом сиге и опеке. Скромна керамопластична декорација била је заступљена на јужној фасади. У цркви је било сачувано нешто око половине првобитног живописа. Ико-нографски занимљив програм речанског живописа обухватао је, поред уобичајене тематике, и циклус посвећен патрону храма, састављен од десетак композиција литерарно заснованих на словенској редакцији легенде о св. Ђорђу. Од десет композиција из циклуса посвећеног патрону цркве – Светом Ђорђу, сачувано је шест сцена, које имају велики иконографски и културни значај. Прве три сцене су рађене по српским преводима житија Светог Ђорђа, док доњу зону заузимају ликови појединачних светитеља и Поклоњење агнецу у апсиди. На јужном зиду западног травеја, у низу стојећих фигура, насликано је пет жена-мученица, а на западном зиду четири света ратника. Сви натписи су на словенском језику. Стилске одлике сликарства, иначе јако оштећеног пожаром и делимичним обрушавањем споменика средином XIX века, указивале су на домаће мајсторе, припаднике локалне уметничке радионице, највероватније из Призрена. Инспирисани остварењима из прве половине XIV века, они су показивали неке архаичне одлике, али и извесне црте карактеристичне за савремене токове, па и за уметност потоњег времена.³⁹⁸

Први заштитни радови су предузети још 1926. године, док је потпуна конзервација архитектуре и живописа изведена у периоду 1956 – 1960. године. Црква је срушена у лето 1999.

397 П. Костић, *Црквени живот православних Срба у Призрену и његовој околини у XIX веку*, Београд 1928, 97 – 98.

398 В. Ј. Ђурић, *Непознати споменици средњовековног сликарства у Метохији I*, Старине Косова и Метохије II – III, Приштина 1963, 72 – 77; И. М. Ђорђевић, *Зидно сликарство српске властеле*, Београд 1994, 89 – 90; Б. Стевановић, *Циклус патрона у цркви св. Ђорђа у Речанима*, Ниш и Византија X, Ниш, 393 – 403.

СРБИЧКО – ЉУБИЖДАНСКА ПАРОХИЈА

На једном брежуљку изнад самог села Горња Србица обновљена је, на темељима старе цркве, 1863. године црква св. Василија.

У селу Љубижди постојала је црква посвећена св. Николи за коју се није знало када је подигнута. Поново је живописана 1867. године.

Поред цркве св. Николе у Љубижди је постојало више црквишта. Црква Вознесења (св. Спаса) је била цела до негде око 1850 – 55. године. Током времена се порушила.³⁹⁹ Око остатака цркве св. Параскеве купио се сваке године сабор 14/27. октобра а око остатака цркве св. Јована Претече купио се сабор 7/20. јануара и између два светска рата и ток приликом су ношени крстеви.⁴⁰⁰ У Љубижди су постојали остаци и цркава св. Недеље, св. Врачева, св. Николе и св. Ђорђа.⁴⁰¹

У селу Кориши је постојала врло мала црквица посвећена Покрову пр. Богородица. На дан овог празника 1/14. октобра око те

црквице се купио сабор.

У истом селу постојала је црква св. Петра коју је купио старац Григорије у време цара Душана који је ту цркву приложио својој задужбини, манастиру арханђела Маихаила. „Село Кориша и сь црквиомъ Светымъ Петромъ новомъ, што к коупилъ Григориѣ, сь виноградаы и сь коупакницами и сь вокикмъ и сь чрњицами, и сь млины, и сь засељкомъ Пакостинк и Боусино, сь полкмъ и шоумомъ и з горомъ и сь планиномъ.“⁴⁰²

За разлику од старије цркве некадашњег манастира св. Петра Коришког, цар Душан је назива новом. По предању које се одржало у селу Кориши црква је била са једним кубетом, покривена оловом а врата су јој била гвоздена („железна“). До 1885. године црква је била порушена до половине али ју је те године порушио у то време чувени зулумћар Хаџи Руста Кабаш.⁴⁰³

402 Оснивачка повеља цара Стефана Душана манастиру св арханђела Михаила и Гаврила. С. Новаковић, *Законски споменици српских држава средњег века*, Београд 1912, 686

403 П. Костић, *Црквени живот православних Срба у Призрену и његовој околини у XIX веку*, Београд 1928, 103 – 104.

399 П. Костић, *Црквени живот православних Срба у Призрену и његовој околини у XIX веку*, Београд 1928, 102

400 Исто, 102 – 103.

401 Исто, 102

Поред споменутих, у србичко – љубижданској парохији постојало је још неколико црквишта. Између села Вележе и Шпинадије постојали су остаци цркве св. Пречисте а код села Пирана остаци цркве св. Ђорђа.⁴⁰⁴

ГОРЊА СРБИЦА - ЦРКВА СВЕТОГ ВАСИЛИЈА

ГОРЊА СРБИЦА

На једном брежуљку изнад самог села Горња Србица обновљена је, на темељима старе цркве, 1863. године црква св. Василија.

Горња Србица – Црква св. Василија

У општој повељи цара Душана манастиру Хиландару из 1348. године, при набрајањуседа приложених Хиландару између села Корише и Добрушта наводи се:⁴⁰⁵

23. И црква светы Власије и съ виноградомъ, и оу Призрѣнѣ чловѣкъ Ранко съ баштиномъ си.

П. Костић је, вероватно исправно, закључио да од цркава чији су макар трагови сачувани средњевоковна црква св. Власије најпре може да буде црква посвећена св. Василију у Горњој Србици.⁴⁰⁶ На једном брежуљку више села Горња Србица, на јужној страни све до средине XIX веканалазили су се остаци мале цркве. Око тог црквишта купио се, сваке године, сабор из околних села на Источни (светли) Петак и носили крстови (литије). На тај сабор су одлазили и православни Срби из Призрена.⁴⁰⁷

Да би се та црква обновила и поново пропевала, неколико Срба Призренаца је 1860. године образолоавло посебно друштво. Чланови су били: Ђорђе Славковић и Димитрије Бурнусуз, бојације; Ђека потић –

Калафатовић и Станко Шалпер – мумџије; Димка Липка, лончар; Димка Гаралеја и Риста Чивтелија, трговци; Ђурђе Круша и Стојан Печен, мутавџије; Тона Тодић, јеменџија; Арса Живковић – Аљуш, бакалин и Лаза Дајка ханџија. Именовани су, најпре, установили своју „касу“ у коју су улагали сваке недеље по 3 до 4 гроша и купили прилоге и од других варошана, нарочито при ношењу литија. На тај начин су успели да скупе довољно новца да обнове цркву коју је 12. маја 1863. године освештао митрополит Мелетије. О самом чину освећења П. Костић је забележио следећи натпис:⁴⁰⁸

1863. м. маия 12

Здѣ изобрѣтохомъ во сей веси горной сѣрвици древност храма сватога оца нашего Василија основиса стрѣдомъ оу време господина Мелетѣа и ктиторѣ и приложницѣ сватога Василија ѣа свѣ исцелѣтелъ.

У селу Горња Србица живеће су у то време само 3 – 4 српске куће то су напред споменути ктитори наставили да се брину о цркви па су купили и две куће у близини цркве. Како су током времена неки од ктитора остарели а неки помрли у чланове „киторског“ друштва уписивали су се њихови синови а и још неки други Призренци. Пошто је у неким околним селима било још православних Срба а црква је поседовала две куће одлучено да се у једној од њих отвори школа. Да би се реновирале три собе, једна за учионицу, једна за учитеља и једна за свештеника, тадашњи управник Призренске Богословије Петар Костић обратио се 1887. године за помоћ Друштву Св. Саве у Београду. Друштво је послало 500 динара помоћи што је било довољно за извођење радова. За учитеља је постављен свршени призренски богослов Благоје П.

404 Исто, 103

405 С. Новаковић, *Законски споменици српских држава средњег века*, Београд 1912, 421

406 П. Костић, *Црквени живот православних Срба у Призрену и његовој околини у XIX веку*, Београд 1928, 101

407 Исто, 101

408 Исто, 101

МАНАСТИР СВЕТОГ МАРКА КОРИШКОГ

Кориша – Манастир св. Марка

„Манастир св. Марка се налази на 1 ½ сата пута на исток од Призрена. Види се из села Љуголаве, између Призрена и Суве Реке, која се налази на главном путу до 1 час пута од Призрена. Пут иде кроз село Коришу. Успон није тежак, свега 10 минута хода. Манастир је саграђен на левој страни кабашког кланца, на стрмој литици. Од манастира се види готово читава Подгора, Подримље и Ђаковички округ (Алтин-Малисија). Од манастира се, кад је лепо време, јасно види и град Ђаково.⁴¹⁵

Манастир се налази на пола пута између Корише и цркве Св. Петра Коришког. У манастиру је изграђено неколико соба од стране еснафа призренских. Црква стоји на средини и сасвим неприметно; упоредо с

њом, тј. зидом њеним саграђена је кухиња, тако да улаз у цркву иде сасвим близу саме кухиње. На манастирској страни и на супротной страни населили су се крајем прошлог столећа Арнаути из латинског племена Кабаш, које се налази у Дукађину - у Ибали. Сви су они са досељавањем овамо примили мухамеданство. Доста муке задају они игуману овога манастира: да није он промућуран и сналажљив на речима са Арнаутима, манастир би у време последњег рата био претворен у џамију. Кабаши овде немају своје богомоље, зато са великом завишћу гледају на храм Св. Марка. Више пута они су посезали на ту светињу да би истерали одатле два монаха. Једном су својим интригама довели игумана до тога да дуго времена није могао да се појављује у зидовима манастира и у околини да не би ризиковао своју главу. Тада, тј. 1879. године, Кабаши су отворено изјавили да је наступило време да се претвори манастир Светог Марка у теће за себе. Уз њихово незадовољство, то им није пошло за руком. Касно су замислили да потурче

⁴¹⁵ Детаљније о манастиру Св. Марка у Кориши видети у: Небојша Ђокић, *Прилог историји манастира Светог Марка у Кориши код Призрена*, Гласник СПЦ бр. 2 за 2017, Београд 2017, 68 - 71.

цркву, када су већ и овдашњи хришћани угњетени и увређени одавно престали да се турче, без обзира на незавидан, истина ропски њихов положај у односу на Арнауте. Кабаши су пропустили повољно за њих време да направе од цркве Св. Марка џамију за себе, када је она била сасвим на располагању њиховом и служила им као стаја за козе и овце.⁴¹⁶

Још је Јастребов, на основу живописа, проценио да је она била изграђена пре османске владавине. Он је сматрао и да је служила је као метох цркве Св. Петра Коришког. То је потврђивао и један надгробни натпис на камену који се налазио близу манастира Св. Петра, изнад прозора. Тај натпис гласи:⁴¹⁷

**мѣа марта ꙗ днь прѣстави се рабъ божи
монахъ Макарикѣ ѿ ѿчѣс и си гробъ кго вечна**

416 И. С. Јастребов, *Стара Србија и Албанија*, Споменик СКА XLI, Београд 1904, 107.

417 И. С. Јастребов, *Стара Србија и Албанија*, Споменик СКА XLI, Београд 1904, 107.

кмоу паметь.

Да је манастир средњовековни говори и његов изглед и архитектонско решење али и присутност, на жалост слабо истражених, пештера – испосница у његовој близини.⁴¹⁸

Панта Срећковић је нашао натпис на манастиру:⁴¹⁹

Иванъ Влахиѣ и Бранко Влахиѣ 1467

Судећи по овом запису, 1467. године Призренци Јован и Бранко Влахић обновили су манастир св. Марка на литици изнад Коришке реке.

О трајању суседног манастира св.

418 М. Ивановић, *Црквени споменици XIII – XX века*, у: *Задужбине Косова, споменици и знамења српског народа, Призрен – Београд 1987*, 462 – 463; М. Ивановић, *Остаци цркава и испосница у анахоретској насеобини светог Петра Коришког у данашњем селу Кобаши код Призрениа и његовој околини*, у: *Манастир Црна Ријека и свети Петар Коришки, Приштина - Београд 1998*, 171 – 172;

419 П. Срећковић, *Путничке слике, Летопис Матице српске књ. 130, Нови Сад 1882*, 27.

Петра Коришког, сведоче мањи градитељски подухвати, а нарочито познати Поменик, који је вођен негде од XVI века.⁴²⁰

Манастир је, по Јастребову, опустео крајем XVI века али ми сматрамо да је реал-

није да се то догодило у време Велике сеобе.

Манастири препуштени на вољу судбине свакако нису могли да остану читави: све што је могуће било узети из њих за градњу кућа, Арнаути се нису устезали, али зидове нису дирали. Ако их видимо порушене у многим местима, то је од невремена, киша и осталог. Тако и црква у пећини св. Петра Коришког није могла остати без надзора, а што је главно од атмосферске стихије.

Манастир Св. Марка је обновио јеромонах Серафим.⁴²¹ Потврду за то ми имамо у напомени призренског митрополита Исаије 1731. године на рукописној великој (катаматеја) књизи која садржи **„Толкованије Теофилакта болгарскога на евангелије по Матеју и толкованије Јоана Златоустога на**

420 Р. Капић. *Поменик хиландарског метоха манастира св. Петра Коришког*, Археографски прилози 1, Београд 1982, 147 – 159.

421 Гиљфердин погрешно наводи да је манасти обновио свештеник Парфеније, А. Гиљфердинг, *Боснија, Герцеговина и Стараја Србија*, С. Петербургъ 1873, 219

4 и 5 псалмы“. На прозној страници после прве беседе Златоуста на речи 4 пслама: **„внегда возвахъ и услыша ме Богъ правды“**. Поменути митрополит, рекавши претходно да је 1. новембра 1731. године постављен патријарх Мојсеј, долазио је тада у Призрен и поставио га за митрополита и да је пролазећи кроз село Муштутиште, где га нису примили, он је нашао разорен храм Св. Троице и даље говори:⁴²²

Придох у село Моушоутиште, не пригаша мнѣ. Сѡбретох храм разорен, света Троица. Пакъ придох в предели Хоришкииа въ черковъ храмъ свегаго апостола евангелиста Марка не имѡщ в немъ наставника и положи смотрителя і ѡправителя иѡдменьмъ киръ Севафъ⁴²³ и сопредели емү черковъ светѡю Троицѡ въ сѡитѣ да вѡдетъ емү

Тај игуман Серафим дуго је настојатељствовао у том манастиру, више од 50 година У то нас убеђује натпис уклесан на јужним дверима цркве унутра, да је те двери он урадио 1781. године. Серафим је становао у једној малој страћари повезаној са храмом. Пошто није имао никакве земље, манастир је одржаван само добротворним прилозима хришћана. Отац Серафим непрестано је путовао по селима где су још остали хришћани и сакупљао милостињу од њих. После Серафимове смрти, његов сарадник, отац Парфеније је наставио да одржава манастир колико је могао са истим средствима и благодарећи хришћанима села Корише, који су због немања цркве у селу (пет цркава било је порушено) цркву Св. Марка сматрали својом црквом.⁴²⁴

После Парфенија био је игуман манастира Авксентије 20 година. То је Аксентије велики (у свету поп Андреј из Корише) Кијачевић. Њега је наследио Аксентије мали (Апостол, син попа Андреја, односно Авксентија великог) чијим се летописом користио Срећковић за састављање своје књиге „Синан паша“. У време овог **„игѡманъ**

422 И. С. Јастребов, *Стара Србија и Албанија*, Споменик СКА ХLI, Београд 1904, 107 – 108. Комплетан препис видети у поглављу о манастиру св Троице Русинице.

423 **Серафѡ**

424 И. С. Јастребов, *Стара Србија и Албанија*, Споменик СКА ХLI, Београд 1904, 108

кврѣ Аксентиѣ родомъ одъ града Призрена“ у манастиру се, од гоњења од Ниман (Лиман) паше, скривао пећки игуман Пајсије, како је то он сам записао на једној дечанској књизи руске штампарије (в. Милојев, стр. 48. књ. III) и живео је у њему од 20. јула до 4. октобра 1821. године. За време Аксентија у цркви Св. Петра још се једном у години обављало богослужење. Отац Аксентије, према сачуваном још живом предању брижио је ревностно о манастиру својим строго монашким начином живота и умећем да контактира са Арнаутима постигао је то да су га Арнаути поштовали и почели да се односе према манастиру са извесном пажњом, у крајњој линији престали су да краду манастирску стоку и давали су могућност монасима да живе безбедно. Од тога времена Арнаути су почели понекада да се поносе што се манастир Св. Марка очувао по њиховој милости. То њихово хвалисање, им није сметало да повремено чине разне пакости. У Св. Марку је чуван рукописни примерак Душановог законика. Аксентије је замонашио попа Диму, у монаштву Дионисија. За његовог времена монах Исаија становао је у колиби. Пет година након што је замонашио попа Диму Аксентије је умро, али пре тога послао је Дионисија у Св. Тројицу. У време када је Аксентије умро Дионисије је још увек борао у Св. Тројици.⁴²⁵

Након Аксентија као старешина св Марка спомиње се Тома (Фелктист), за његово време поп Јован ступа у монахе са именом отац Серафим који је такође једно време био старешина манастира. После Серафимове смрти био је игуман манастира отац Никанор, познат по имену Петроније. Прво монашко име његово готово нико и не

⁴²⁵ Исто, 108

Оскрнављен гроб Симе Андрејевића Игуманова

зна Тај настојатељ довео је манастир до најбољег положаја. Његовим старањем манастир је купио земљу око манастира, тако да је могао да се прехрани током читаве године без нарочите помоћи из вана. У њему самом манастиру је дограђено неколико соба за посетиоце из града. Изграђена је 1861. године и звонара уз новчану помоћ руског почасног грађанина Симе А. Игуманова, брата поменутог игумана Аксентија (што се могло видети и из натписа на звоннику са источне стране). Игуманов је поклонио манастиру и 2 звона. Сима Игуманов је на 2 хвата од тог натписа положен у гроб заједно с братом, мајком и бабом његовом Наранцом (познатој по томе што је видела патријарха и љубила његову руку) и женом, чије је кости он сам овамо пренео неколико година пре смрти. Отац Петроније му је направио надгробни споменик с натписом захвалности за његове прилоге манастиру.⁴²⁶

По подацима из званичног пописа из 1913. године манастир св. Тројица поседовао је 2,1 хектара зиратне земље, 1,5 хектара шуме и воћњака, 5,9 хектара винограда, два говеда, једног коња и 12 оваца и коза.⁴²⁷

⁴²⁶ Исто, 108

⁴²⁷ М. Јагодић, *Православна црква у новим крајевима Србије (1912–1915)*, Српске студије 3, Београд, 2012, 122 Табела 1: Земља и стока у власништву неких манастира у новим крајевима 1913

ЉУБИЖДА - ЦРКВА СВЕТОГ НИКОЛЕ

ЉУБИЖДА

У селу Љубижди постојала је, крајем XIX века, црква посвећена св. Николи за коју се није знало када је подигнута. Поново је живописана 1867. године.

Поред цркве св. Николе у Љубижди је постојало, као што смо навели, више црквишта.

Црква Вознесења (св. Спаса) је била цела до негде око 1850 – 55. године. Током времена се порушила. По казивању старијих мештана, које је забележио П. Костић, црква је имала једну кубе и била је висока око 15 метара. Испод крова се налазила скривница сва живописана. У њој су се, по потреби, скривали и оближњи сељаци. Једном приликом су, по предању, пронађени у скривници и сви побијени. Развалине и простор око цркве почетком XX века присвојиле су потурице из Љубижде Бајрам Ариф, Малић Џафер и Незир Ариф.⁴²⁸

428 П. Костић, *Црквени живот православних Срба у Призрену и његовој околини у XIX веку*, Београд 1928, 102

Око остатака цркве св. Параскеве купио се сваке године сабор 14/27. октобра а око остатака цркве св. Јована Претече купио се сабор 7/20. јануара и између два светска рата и ток приликом су ношени крстиви. Око остатака ове друге цркве почетком XX века земљиште је било засађено разним воћем и дрвећем. Међутим, све су то до тада већ били присвојили неки мухамеданци из Призрена.⁴²⁹

У Љубижди су постојали остаци и цркава св. Недеље, св. Врачева, св. Николе и св. Ђорђа. До почетка XX века простор око свих ових црквишта су у потпуности присвојили муслимани потурице.⁴³⁰

Љубижда – Црква св. Николе

У Љубижди је постојала црква посвећена св. Николи. Петар Костић није знао када је подигнута.⁴³¹

Прво помињање свештеника у Љубижди, премда не и цркве је из 1765. године:

429 Исто, 102 – 103.

430 Исто, 102

431 Исто, 102

Знати се кога придо изъ грешни иереи Филипъ Любишки ва село Богошевецъ. 1867. 432

Црква Светог Николе је, готово сигурно, саграђена у средњем веку као једнобродна грађевина са олтарском апсидом која је и споља и изнутра полукружна, а свод полуобличаст. Припрата, која је виша и ширира од цркве, призидана је доцније, вероватно приликом обнове, у XIX веку. Као и у наосу (стара црква), свод је полуобличаст. Црква је покривена каменим плочама. У обнови је срушен западни зид првобитне цркве и спојени припрата и наос. Испред западног улаза у припрату је дубоки озидани трем са високим лучним порталом, који заузима готово целу ширину фронта. Западни улаз у припрату посебно је наглашен плитким широким оквиром око лучно завршеног улаза. У висини почетка лука, оквир се степенасто сужава и изнад врата уоквирује полукружно завршену нишу са иконом Светог Николе на трону. У доњем делу декоративно осликаног оквира иконе је натпис приложника Томе Недељковића са 1867. годином.⁴³³

Црква је живописана 1867. године, о

432 Запис из 1765. године у рук. (јеванђ.) Н. Б. бр. 796. Љ. Стојановић, *Стари српски записи и натписи књ. VI*, Сремски Карловци 1926, бр. 10320

433 М. Ивановић, *Црквени споменици XIII – XX века*, Задужбине Косова, Призрен – Београд 1987, 475

чему је у њој постојао натпис, на коме се потписао аутор Василије Крстић, „зуграф од Дибарској нахији“.

Сей храмъ св. отецъ Николай изобразися у време Господина Мелетия съ трудом иждивенимъ општимъ народомъ у 1867. год. 25. јуна. У сие време вистъ јереј Андрея из руке Василия Крстић зуграфъ од Дибарској нахији.

Петар Костић даје ближе податке о њему - да је из Галичника, из Ђиновске породице, да је са братом Теофилом живописао многе цркве у Црној Гори, те да су ови мајстори „шарали унутрашњост Синан-пашине џамије у Призрену“. Од овог живописа сада су сачувани само икона Светог Николе изнад западног и икона Светог арханђела у ниши изнад јужног улаза у цркву. Остали живопис је прекривен дебелим слојем чађи. Поред иконостаса из XIX века, у храму се налазио и већи број икона и утвари донесених из других цркава, као и два фрагмента мозаичког пода из Светих арханђела.⁴³⁴

Цркву у Љубижди први је унео у литературу А. Гиљфердинг који је Љубижду обишао 1857. године.⁴³⁵

434 П. Костић, *Црквени живописи православних Срба у Призрену и његовој околини у XIX веку*, Београд 1928, 102; Р. Тимотијевић, *Иконопис на територији Призрена*, Баштина 1, Приштина 1991, 260 – 266.

435 А. Гиљфердинг, *Боснија, Герцеговина и Старая*

„На један сат од града, још у пољу, наишли смо на прилично велико село Љубижду, пружено уза стрму јаругу. У њему су ми показали малу цркву, у којој се још чува један не тако стар триод на пергаменту. Ову књигу због нечега нарочито поштују. О њој су ми говорили још у Призрену, док о тамошњим рукописима нико не зна ништа и они – како сам већ рекао – леже страшно запуштени и остављени на милост и немилост судбини.“

Прича се да је у Љубижди у стара времена било седам цркава; темељи неких још се виде. Уопште, крај око Призрена био је некада, може се рећи, прекривен црквама и манастирима. Сељаци и свештеници уверавали су ме да је у доба српске независности било у призренској нахији 360 богомоља. Сада их је остало 21, не рачунајући оне у самом граду, као ни оне које леже у рушевинама. Број 360, без сумње, претеран је. Али, ипак, судећи по самим рушевинама старих храмова, већих и мањих, човек не може а да се не изненади њиховом мноштву, поготово ако то упореди са Босном и северозападном Херцеговином. По свој прилици, православна вера се чврсто укоренила у призренском крају. Изгледа да су овдје живјели религиозни и богати људи.“

На западној страни насеља су комплекс конака, порте, звоник и храм. Читав комплекс је демолиран 1999. године. Старији конаци на јужној страни срушени су у зони крова и демолирани спратни делови у бондруку. Новији на северној страни су демолирани, остали су зидови без крова. На звонику је зидна маса оштећена у нивоу терена механичким рушењем углова, али звоник још стоји. Исти покушај рушења и на зиду храма са јужне стране. Унутрашњост

храма је паљена.

Црква је одолела рушењу јер је претходним санацијама ојачана армираним бетонским и челичним затегама. Цркве је тешко оштећена. Зидови и иконостас су прекривени изузетно тамним слојем чађи, док је инвентар изломљен и разбацан по поду. На средини цркве и у олтарском простору су остаци згаришта, где је покушано паљење запаљивог инвентара, али вероватно због недостатка кисеоника ватра се брзо угасила, тако да иконостас није изгорео, осим доњег дела разваљених северних двери. Након снимања затеченог стања и опширних консултација са надлежнима из јединица КФОР-а, иконостас је демонтиран и иконе су истог дана пребачене у Велику Хочу са још једном целивајућом иконом Светог Николе, где се чувају у капели Светог Трифуна са иконама и другим црквеним материјалом донесеним из ру-шевина цркава на подручју Ме-тохије.

Уљано зидно сликарство у источном делу наоса, због изузетно тамног слоја чађи, скоро је потпуно нечитљиво и у великој мери са малтером одвојено од зиданог носача. У темену свода постоји оштећење, где је са малтером отпао фрагмент уљаног сликарства. На том месту појавила се испикована површина, што би могао бити старији слој малтера који на себи носи и старије сликарство, што тренутно не можемо са сигурношћу тврдити због изразито тамног слоја чађи.

Камени кровни покривач цркве недостаје у великој мери, тако да ће доћи до продора атмосферске влаге која би могла уништити зидно сликарство у горњим зонама.

Љубижда – црква св. Недеље

Крајем XIX века остаци црквице св. Недеље су обновљени. Црква се налазила у центру села. Црква је уништена и површина земље заравњана 1999 – 2001. године након доласка јединица КФОР-а. Црква је у албанском окружењу и потпуно необезбеђена.

Љубижда – црква св. Петке

На рушевинама старије цркве из средњег века изграђена је крајем XIX века једнобродна црква малих димензија, са улазом на западу и олтарском апсидом са нишама проскомидије и ђаконикона на истоку. Култно место није напуштано ни пре обнове цркве, јер постоје подаци да су се ту држали сабори сваке године на дан Свете Петке (27. октобар).⁴³⁶

436 П. Костић, *Црквени живош православних Срба у Призрену и његовој околини у XIX веку (са успоменама писца)*, Београд 1928, 102; М. Ивановић, *Црквени споменици XIII – XX века, Задужбине Косова, Призрен – Београд* 1987, 475.

ВЕЛИКА ХОЧА
И
ОРАХОВАЦ

ВЕЛИКО ХОЧКО ЗОЧИШКА ПАРОХИЈА

У овој парохији најугледнија црква, у XIX веку, је била црква св. Врачи – Кузман и Дамјан у селу Зочишту. У селу Великој Хочи постојале су три сачуване цркве. Као парохијска је коришћена црква св. архиђакона Стефана која је 1853. године обновљена на темељима старе цркве. Она се налазила у самом селу. Ван села су се налазиле цркве св. Јована и св. Недеље. Код прве се купио сабор на Усековење 29. августа. Ван села Велика Хоча су постојале развалине цркава св. Аранђела, св. Пречисте, св. Петке и св. Илије. Код остатака цркве св. Илије схрањени су четници који су погинули у Великој Хочи у ноћи 24/25. маја 1905. године. Ова чета је била под командом Лазе Кујунџића, бившег учитеља. У овој борби су турски жандарми и околни Арнаути имали 28 мртвих и рањених. Лаза и Сватије су сачувањени у Призрену у старом гробљу у Шукле.

ВЕЛИКА ХОЧА

Двадесетак километара од Призрена, у брдовитом виноградарском крају, налази се једно од највећих села Метохије Велика Хоча. Село је смештено на благим обронцима Милановца и лежи у додирној линији области Прекорупља и Дренице, с једне, и равнот Подримља с друге стране.

Далеко од важних путева и саобраћајница Велика Хоча са својим бројним црквама дуго је остала непозната и непроучена. Први је на ово село скренуо пажњу Милош Милојевић⁴³⁶ али је он изнео неке податке који су у то време изазвали сумњу. Нешто касније Петар Костић је под псеудонимом Величко Трпић написао оштру критику у којој је негирао многе Милојевићеве тврдње.⁴³⁷ Када је реч о Метохији, критика Пет-

436 М. Милојевић, *Путонис дела праве Србије*, Београд 1871, 144

437 В. Трпић, *Милош Милојевић у Призрену и околини*,

ра Костића је претерана. Милојевић јесте по мало претеривао али у начелу није измишљао – бар када је реч о Метохији.

Један од најбољих познаваца и истраживача ових крајева руски конзул у Скадру и Призрену И. С. Јастребов, који је седамдесетих година XIX века пропутовао кроз Велику Хочу, у својим путописним белешкама више пута пише о Великој Хочи али је интересантно да када је реч о црквама о њима пише врло површно наводећи само да у селу постоје три цркве од којих су две у развалинама.⁴³⁸

Хоча (трѣгъ Хоча, Ходѣча, Хотча, Хотѣча) је данас село Велика Хоча, које се налази пет-шест километара југоисточно од Ораховца. У селу постоји у целини или у остацима дванаест цркава, грађених или обнављаних у периоду између 12. и 16. века. Виноградарство је нераскидиво повезано са историјом Хоче од њеног првог помена у историјским изворима. Сачуване винице, или пивнице, објекти за смештај грозђа и чување вина, изузетни су споменици који сведоче о вишевековној култури гајења винове лозе и производње вина. Повељом манастиру Хиландару 1198. велики жупан Стефан Немања поклања манастиру Хиландару између осталих прихода и Хочу и другу Хочу, а ту и трг. Краљ Милутин потврђује Хиландару дарове својих претходника и у Призрену обе Ходче, Доња и Горња. Краљ Стефан Дечански издаје повељу Хиландару 8. фебруара 1327. у којој се помиње метохија хотчка. Хотчка метохија формирана је још оснивачком повељом Симеона и Саве, и она је на почетку имала девет села: Непробишта, Момушу, Сламодражу, Ретивљу, Трње, Ретивштицу, Трновац и Доњу Хочу, трг у Хочи, два винограда и четири пчелињака. Током времена, нека села нису остала у поседу метохије, док сујој нека придодата. Тако у већ наведеној повељи краља Стефана Дечанског у хотчку метохију спадала су села: Горња и Доња Хоча, Сламодража, Непробиште, Момуша, Добродољани, Избишта, Команово Селиште и Јањино. У метохији се плаћала царина од вина што се износи и

Београд 1880, 6 – 7.

438 И. С. Јастребов, *Стара Србија и Албанија*, Споменик СКА XLI, Београд 1904, 55 – 56.

извози. Јовану, иконому хочанском, краљ Душан 1342. даје властелинство цркве св. Николе Мрачког. Приликом боравка на Светој гори 1348, цар Душан даровао је и потврдио раније поклоне манастиру Хиландару. У тој значајној повељи наводе се и у жупи призренској црква светог Николе у Хотчи, и села Хотча Горња и Доња. Госпођа Мара, жена Вука Бранковића, са синовима Гргуром, Туурђем и Лазаром, приложила је 1406. болници манастира Хиландара сто унчи од хочанског трга. Османлије су заузеле Хочу 1455. године. Османски пописи из 16. века бележе *базар* Хочу као центар нахије са искључиво хришћанским становништвом. По једном од ових пописа насеље је имало сто пореских кућа у три махале: Вучјаку, Филипу и Доњем крају.⁴³⁹

У селу Великој Хочи, крајем XIX века, постојале су три сачуване цркве у којима се служило. Као пароксијска је коришћена црква св. архиђакона Стефана која је 1853. године обновљена на темељима старе цркве. Она се налазила у самом селу. Ван села су се налазиле цркве св. Јована и св. Недеље. Код прве се купио сабор на Усековење 29. августа.⁴⁴⁰

439 В. Петровић, *Хоча*, у: Лексикон градова и тргова средњовековних српских земаља, Београд 2010, 311; За даља истраживања погледати: С. Новаковић, *Законски споменици*, Београд 1912, 384, 393, 396, 408, 421, 430, 464; М. Ивановић, *Црквени споменици XIII – XX век*, Задужбине Косова, Призрен – Београд 1987, 412; М. Живоиновић, *Историја Хиландара I*, Београд 1998, 221-222; Б. Зарковић, *Хотчка метохија: први хиландарски посед у Србији*, Лепосавић – Косовска Митровица 2002; М. Ивановић, *Велика Хоча кроз векове*, Велика Хоча, бисер Метохије, Београд 2003, 21 – 44; М. Ивановић, *Цркве Велике Хоче*, Велика Хоча, бисер Метохије, Београд 2003, 45 – 77; М. Тјекић, *Традиционално градитељство Велике Хоче*, Велика Хоча, бисер Метохије, Београд 2003, 79 – 122; С. Мишић, *Поведа краља Стефана Уроша III манастиру Хиландару*, ССА 5 (2006) 65 – 81.

440 П. Костић, *Црквени живот православних Срба у Призрену и његовој околини у XIX веку*, Београд 1928, 98 – 99.

ВЕЛИКА ХОЧА - ЦРКВА СВЕТОГ НИКОЛЕ

Црква св Николе у Великој Хочи налази се, у гробљу, западно од центра села, при дну падине брда, окружена гробљем. Изграђена је као једнобродна грађевина са припратом на западној страни, наосом одвојеним масивним каменим зидом, и олтарским простором са апсидом на истоку. У цркви је 1345. године сахрањена монахиња Марта, мајка челника Градислава Сушенице, што је записано на њеној надгробној плочи. Због тога се претпоставља да су ктитори били родитељи челника Градислава Сушенице за време владавине краља Стефана Дечанског.

Цео храм је под полуобличастим сводом. Олтарска апсида је знатно нижа од наоса, споља је тространа, а изнутра полукружна. Унутра је уместо класичне олтарске апсиде олтарска ниша. Кровови су од камених плоча. Око храма је тротоар од камених плоча, који је са северне странезнатно виши и прати нагиб терена.

Цркве је живописана у првој половини XIV века, од чега су сачувани фрагменти живописа на западном и јужном зиду припрате, постољу часне трпезе и на северном зиду наоса.

Црква је обновљена у другој полови-

ни XVI века, када су дограђене горње зоне зидова и свод. После грађевинске обнове, црква је наново у целини живописана. Слој фреско су радила два мајстора неједнаких способности, који су узореи непосредне иконографске предлошке нашли у мајстори-ма који су 1561. године осликали обновљену припрату у Пећкој патријаршији.

Поред цркве, иза олтара, је постојао гроб са натписом из 1766. године.

*Изъ равъ божі Митрь Пвліо, на 7. А. П. 5. лет.*⁴⁴¹

У периоду 1970 – 73. године извршени су грађевински конзерваторски радови у организацији Покрајинског завода за заштиту споменика културе Косова. Истом приликом (1970 – 75) санирана су оштећења на живопису и откривени остаци и конзервирани остаци живописа из прве половине XIV века на западном зиду. Током тих радова скинут је доњу део прве зоне живописа из XVI века, који је пребачен на нову подлогу и премештен у музеј у Дечанској виници у

441 Натпис на гробном камену из 1766. године у старом гробљу иза олтара цркве св Николе у Великој Хочи. Љ. Стојановић, *Стари српски записи и натписи књ. VI*, Сремски Карловци 1926, бр. 10321

Великој Хочи.⁴⁴²

Премда се у литератури тврди да је црква 1577. године добила иконостас јер код свих оваквих малих цркава на Косову постављање иконостаса иде истовремено са проширењем цркве тј њеним продужавањем а то се дешава знатно касније од средине XVI века. Ни ова црква као ни друге овог типа при изградњи (кад год то било) није имала иконостас који чак није ни био предвиђен. Не би требало да буде спорно да је црква те 1577. године добила три Лонгинове престоне иконе а негде у то време и икону Деизисног чина, рад неког од сликара пећко – дечанског круга из XVI века. Међутим, треба знати да и у северној Србији (Шумадија, Браничево ...) чак у време владавине књаза Милоша велика већина цркава нема иконостасе премда све имају иконе а неке од цркава имају и више десетина икона али немају иконостасе. Дакле, постојање икона у цркви никако не значи да мора постојати и иконостас. Поготово што у овом случају, као и код осталих косовско – метохијских цркава овог типа, премештање олтара из нише корак – два ка западу и постављање иконостас смањује већ и онако скучен простор у наосу до готово минијатурних размера. То је разлог што је постављање иконостаса скоро увек повезано са продужењем цркве. Због

свега напред наведеног сматрамо да време постављања иконостаса треба да остане отворено.

Садашњи иконоста у цркви св Николе резбаро је и сликао 1825. године Петар из Добра, који се потписао на греди што дели горње зоне иконостаса. Конструкција овог иконостаса је направљена тако да прими постојећу икону храмовног свеца св Николе која је касније измештена у цркву св Стефана у Великој Хочи. Остале Лонгинове иконе нису коришћене на новом иконостасу већ је зограф Петар урадио нове престоне иконе које су сликане са уљем на платну шпанованом на дрвену плочу. Остали сликани делови иконостаса рађени су уљем на дасци. У трећој зони је крст са насликаним распећем.

442 О стању цркве 2001. године детаљније видети у: Центар за очување наслеђа Косова и Метохије, *Финални извештај пројекта Заштита природног и културног наслеђа у Метохији*, Београд 2003, 109 – 110.

Црква светог Архиђакона Стефана

ЦРКВА СВ. АРХИЂАКОНА СТЕФАНА

Црква св. архиђакона Стефана је обновљена 1853. године на темељима старије цркве. Црква је живописана 1864. године. Живописац је био зограф Јосиф из Лазаропоља. О зидању и живописању је постојао следећи натпис:⁴⁴³

Изволениемъ ѿца поспешениемъ сына и совершениемъ ст Дха сей стѣи храмъ стаго первомученикъ архидияконъ Стефанъ въ лт ѿ хрта ꙗ·А·СѢ·Н·Г· созида се ѿ камена а въ лѣтъ ꙗ·А·СѢ·З·Д· изобрази се. Зографъ Јосифъ ѿ Лазарополе. Трѣдомъ х. Симе Недељковиќа и дрѹгихъ сељана, мештана.

У месецу октобру 1897. године више Арнаута срушише цркву хочанску и однеше све што у њој нађоше.⁴⁴⁴

Црква посвећена светом архиђакону Стефану налази се у центру села Велике

Хоче. Храм је у основи велика подужна једнобродна грађевина, правоугаоног облика, са олтарском апсидом на источној страни. Масивни зидови су од тесаног камена и сиге у кречном малтеру, са доста сполијских детаља и постављања танке опеке у облику крста, поготово на јужној фасади. Различити начини грађења и слога камена на северној фасади указују на слојеве надградње и доградње храма. Цео храм је под полуобличастим сводом. Олтарска апсида је нижа од наоса, споља је тространа, а изнутра полукружна. Лево од олтара је полукружна ниша проскомидије. У односу на осовину храма, олтарска апсида је помакнута према југу и у осовини је царских двери. Кровови су сада покривени фалцованим црепом, које су замениле првобитни покривач од камених плоча. Над западним зидом је звоник “на преслицу”. Од некадашњег западног зида наоса и портала остали су пиластри и лук који прати линију свода. Споља над олтарском апсидом, под

443 П. Костић, *Црквени живот православних Срба у Призрену и његовој околини у XIX веку*, Београд 1928, 99

444 *Преписка о арбанашким насиљима у Старој Србији 1898-1899*, Београд 1899, стр 20, т. 1

стрехом, утиснут је камени крст. Око храма је тротоар од камених плоча. Под у храму је од нових камених плоча и постављен је у нивоу тротоара.⁴⁴⁵

На цркви се због разлика у начину зидања јасно препознају две фазе настанка - старији наос, који је свој садашњи облик добио у средњем веку, и новија припрата са звоником «на преслицу», из друге половине XIX века. Црква је још шездесетих година овог века била покривена каменим плочама, али је у новије време кровни покривач замењен фалцованим црепом.

У олтарској апсиди је сачувана фреска Богородице са Христом на престолу и два арханђела из друге половине XVI века. Остатак живописа у цркви потиче, као што смо већ навели, из 1864, кад је целокупну цркву осликао Јосиф из Лазаропоља. Јосиф из Лазаропоља је у хочкој цркви насликао обиман иконографски ансамбл, у коме се као узор у избору тема препознају иконографске целине црква Светог Николе и Светог Јована из истог места.⁴⁴⁶

445 П. Пајкић, *Цркве у Великој Хочи*, Старине Косова и Метохије II - III, Приштина 1963, 157-196 + 26 слика у прилогу.

446 Р. Петровић, *Прилог кон проучавањето на творештвото од македонските зографи ео Косово*, Културно наследство X - XI, Скопје 1987, 117.

Иконостас је из времена живописања цркве, сигурно дело радионице блиске дебарској. На северним - горњим дверима је Арханђео Михаило, следи престоно икона Богородице са Христом. На царским дверима су приказане Благовести у средишњем делу, испод њих четири јеванђелиста у резбареним аркадама, а у горњем у богатој, изванредно резаној врежи су медаљони са представама пророка Давида и Соломона. У врху двери, на месту где је обично крст, налази се икона Бога Оца у флоралном дуборезном оквиру. Следе престоно иконе Христа и Светог Стефана архиђакона. Изнад престоно зоне су богате декоративне решетке у ажурираном дуборезу, без позлате. На широкој греди изнад дуборезних поља су медаљони пророка у позлаћеној резби и низ апостола у Деизисном чину у аркадама са тордираним стубићима. Централни део космитиса је у облику аждаја које на укрштеним реповима носе Крст са Распећем и херувимима, а на ватреним млазевима из њихових чељустути су иконе Богородице и Јована Богослова. Крајеви космитиса су флоралне вреже. У врху крста је орао из чијег кљуна виси кандило.⁴⁴⁷

447 П. Пајкић, *Цркве у Великој Хочи*, Старине Косова и Метохије II - III, Приштина 1963, 157-196 + 26 слика у прилогу; Р. Петровић, *Прилог кон про-*

ВЕЛИКА ХОЧА ЦРКВА СВЕТОГ ЈОВАНА

Црква св. Јована, премда се налази ван села ка Ораховцу, има доминантни положај међу осталим црквама у Великој Хочи. Смештена је на врху брега, недалеко од сеоског Врела, из кога истиче поток и пуни сеоски јаз. Претпоставка о времену настанка ове цркве креће од краја XII до друге половине XIV века.

У ову цркву су, као своју парохијску, долазили Ораховчани до 1864. године када су престали да долазе јер су почели да иду искључиво у своју новосаграђену цркву.

Код цркве се купио сабор 29. августа на дан Усековања.

Храм има припрату правоугаоне основе и наос у облику тетраконхоса, свод је полуобличаст. Олтарска апсида, на источној страни, као и бочне, споља је тространа а изнутра полукружна. Кров припрате и свих апсида је нижи у односу на кров наоса и сви су покривени каменим плочама. Припрата

је нижа од наоса и првобитно је имала два улаза, западни и северни, а сада је северни зазидан.

Масивни зидови су сазидани од притесаног камена и сиге у кречном малтеру. Цео храм је под полуобличастим сводом. Фасада храма је делимично омалтерисана на јужној фасади.

У оквиру некадашње порте, са северне стране су звоник и конак, који са храмом чине целину.

На зидовима наоса сачувани су фрагменти живописа из XIV века и то у олтарској апсиди и на јужном зиду. Преостали очувани живопис, на зидовима и деловима свода, настао је осамдесетих година XVI века. На зидовима припрате је сачувана развијена представа Страшног суда, која укључује и фигуре прародитеља Адама и Еве на страна лучно засведеног улаза. У првој зони сачуване су само фигуре светитеља на јужном и источном зиду, док је на северном остала само фигура св. Антонија. Изнад улаза у наос, у ниши је насликана допојасна икона св. Јована кефалофороса. На странама свода припрате су очувани само доњи делови сце-

учавањето на творештвото од македонските зографи во Косово, Културно наследство X – XI, Скопје 1987, 117; К. Витошевић, *Велика Хоча*, Приштина 1995, 35.

на Житија Светог Јована Претече. У наосу у првој зони сачуване су стојеће фигуре светитеља, осим у јужној певници. Изнад прве зоне је појас медаљона са допојасним представама светитеља. У другој зони западног зида и трећој зони северног и јужног зида су сцене из Богородичиног акатиста. У другој зони олтарског простора је Причешће апостола са Благовестима. У конхи западне апсиде је тешко оштећена сцена Преображења Христовог, у конхи северне апсиде Три младића у ужареној пећи, у олтару Богородица. Сцена у јужној апсиди није сачувана. У четвртој зони су Страдања Христова која почињу на источној страни јужног зида. Пета зона је веома оштећена, а претпоставља се да је у њој био циклус Великих празника. Од сликарства у темену свода сачувани су само фрагменти у јужном делу свода. Консерваторско – рестаураторски радови на фрескама делимично су изведени 1974 – 75. године.⁴⁴⁸

Иконостас у цркви св Јована компонован је од неколико делова из различитих периода. Конструкција иконостаса направљена је у XIX веку тако да на себе прими већ постојеће престоње иконе Богородице и Христа, две мање иконе постављене једна

⁴⁴⁸ Центар за очување наслеђа Косова и Метохије, *Финални извештај пројекта Заштита природног и културног наслеђа у Метохији*, Београд 2003, 104 – 105

изнад друге у престоној зони, десно између иконе Христа и јужног зида, Деизисни чин у другој зони и царске двери. Царске двери су с краја XVI века и имају уобичајену представу.⁴⁴⁹ На местима престоњих икона доскора су се налазиле Лонгинове иконе Богородице са Христом и Христа које су сада у цркви св Стефана. Место храмовне славе је празно. Изнад северних двери је икона св Георгија и Димитрија на коњима, рад са краја XIX века. Место деизисног чина је празно, јер се икона која овде стајала, рад неког сликара из круга пећко – дечанских радионица из друге половине XVI века, данас налази у капели св Трифуна у Дечанском метоху. Космитис са распећем и иконама Богородице и Јована Богослова је невешто склопљен и дело је истог мајстора који је осликао и надверје северних двери, вероватно у XIX веку.⁴⁵⁰

⁴⁴⁹ Царске двери су сликане темпером са полиментном позлатом на дуборезној липовој дасци, димензија 119x31,5 cm северно крило и 119x31 cm јужно крило.

⁴⁵⁰ О стању цркве 2001. године детаљније видети у: Центар за очување наслеђа Косова и Метохије, *Финални извештај пројекта Заштита природног и културног наслеђа у Метохији*, Београд 2003, 106 – 107.

ВЕЛИКА ХОЧА - ЦРКВА СВЕТЕ НЕДЕЉЕ

Црква св. Недеље се налазила ван села. Обновљена је у XIX веку а саграђена је, по неким мишљењима још у XIII веку. Црква је у XIX веку била у релативно лошем стању али се у њој ипак могло служити. У њу су долазиле жене из свих околних села на Младу недељу (чак и по нека муслиманка) а неко од попова из хоче им осбети водицу. Након ослобођења 1912. године поново је обновљена.

Црква св Недеље је једнобродна грађевина малих димензија, са олтарском апсидом на источној страни. У последњој обнови, крајем XX века, ранији слагани свод замењен је ливеним бетонским који је задржао полуобличасти облик. Црква је покривена лимом, а фасаде су равно малтерисане.⁴⁵¹

У цркви се чувају иконе из XIX века.

Порта је уређена и ограђена зидом.

ВЕЛИКА ХОЧА - ЦРКВА СВЕТЕ АНЕ

Све до Првог светског рата у селу Велика Хоча налазили су се остаци мале црквице св. Ане. Током окупације за време Првог светског рата Бугари су мобилисали сина јединца Ванке, удовице Јанка Зивгаревића из Велике Хоче. Ванкин син се није вратио из рата. Мајка је непрекидно мислила на сина. Једне ноћи, уснила је да јој се јавила св. Ана и да јој је рекла да ће јој се син вратити ако обнови њену црквицу. Ванка је тешком муком и продајом дела свог имања, око 1920. године, обновила црквицу. Али јој се син није вратио.⁴⁵²

Црква св Ане је саграђена у школском дворишту. То је једнобродан грађевина са улазом на западу и олтарском апсидом на истоку. Темељно је обновљена крајем XX века и том приликом ранији слагани свод замењен је ливеним бетонским. На западној фасади је полукружно завршен улаз. Изнад улаза је плитка слепа ниша са седластим луком на врху. Испод темена крова на истом зиду је квадратни прозор са крстатом каменом транзеном. Црква је малтерисана и кречена у бело. Кров је покривен лимом.⁴⁵³

У цркви се чувају иконе из XIX века.

Порта је уређена и ограђена.

452 П. Костић, *Црквени живот православних Срба у Призрену и његовој околини у XIX веку*, Београд 1928, 99

453 Центар за очување наслеђа Косова и Метохије, *Финални извештај пројекта Заштита природног и културног наслеђа у Метохији*, Београд 2003, 132 – 133.

451 Центар за очување наслеђа Косова и Метохије, *Финални извештај пројекта Заштита природног и културног наслеђа у Метохији*, Београд 2003, 133 – 35.

Д о

ВЕЛИКА ХОЧА - ЦРКВА СВЕТОГ ЛУКЕ

Црква Светог Луке у Великој Хочи, по неким претпоставкама, могла би по-тицати из XIV века. Као превентивна заштита на споменику 1957. године реко-нструисани су свод и део зидова.

Храм је у основи једнобродна правоугаона грађевина, са олтарском апсидом на источној страни. Грађен је тесаним каменом и сигом са широким спојницама кречног малтера, лучно засведеним западним порталом и лунетом у ниши изнад врата. Свод је полуобличаст. Олтарска апсида је нижа од наоса, споља је тространа, а изнутра полукружна. Лево и десно од олтарске апсиде, у источном зиду су полукружне нише проскомидије и ђаконикона. Кровни покривач је од камених плоча. Над западним улазом и над источном олтарском апсидом, под стрехом, утиснути су камени крстови.⁴⁵⁴

Око храма је тротоар од камених плоча.

Под у цркви је нижи од тротоара тако да се преко прага степеницама спушта у храм.

шездесетих година XX века, постојала је само црквина са очуваним деловима источног, јужног и западног зида. У последње време црква је комплетно реконструисана, и осим незнатних фрагмената нема трагова живописа.

Око цркве је неколико старих надгробних споменика од сиге.

Црквине у Хочи

Црква светих Арханђела изграђена је северно од гробља. Бакарни дискос из ове цркве, са натписом из 1601, сада је у цркви Светог Стефана.

Стара црква Светог Илије налази се на јужном излазу из села, у близини нове цркве посвећене истом патрону.

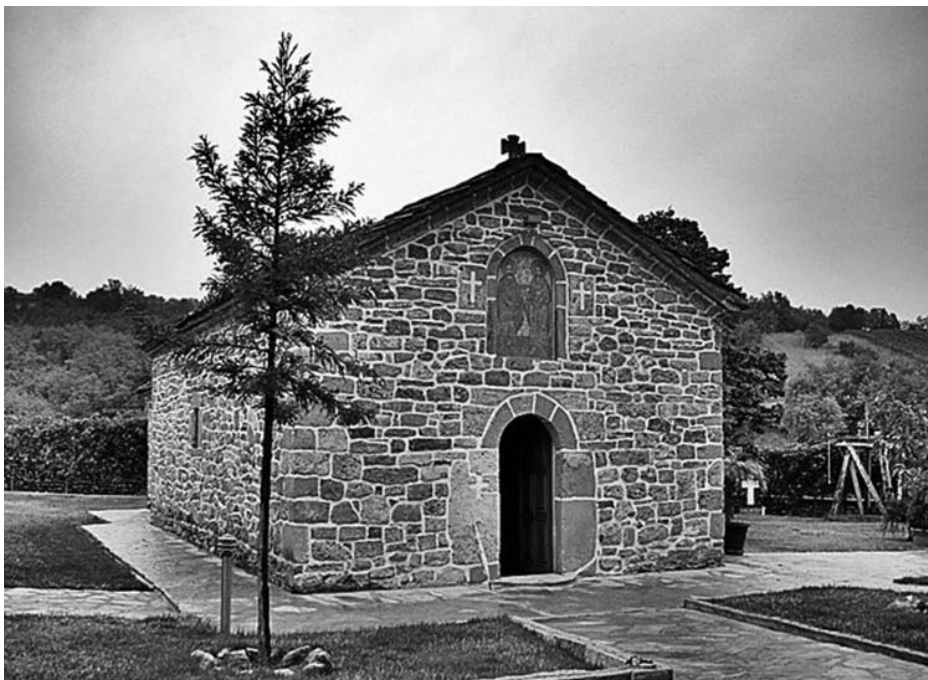
Црква Светог Петра изграђена је у средњем веку, у североисточном делу села.

Остаци цркве Свете Пречисте, по предању најстарије богомоље у Хочи, налазе се центру села.

У рушевинама, црква Свете Петке налази се северозападно од центра села, у атару. Недоступна је.

⁴⁵⁴ С. Смирнов - Ђ. Бошковић, *Археолошке белешке из Метохије и Прекорупља*, Старица VIII - IX, Београд 1933-34 272; П. Пајкић, *Цркве у Великој Хочи*, Старица Косова и Метохије II - III, Приштина 1963, 157-196 + 26 слика у прилогу; К. Витошевић, *Велика Хоча*, Приштина 1995, 35.

МАНАСТИР СВЕТИХ ВРАЧЕВА КОЗМЕ И ДАМЈАНА

ЗОЧИШТЕ

Једна од назначајнијих цркава у при-зренском крају у XIX веку је била црква св. Козме и Дамјана у селу Зочишту. Помиње се као село Желчиште у повељу краља Милутина којом потврђује манастиру Хиландару прилоге свога деде и прилаже нове:⁴⁵⁵

У. Я винограда половина оу Ж ељчиштихъ, а друга половина Свете Богородице Стоуденичске.

То је поновљено, готово дословце, и у следећој повељи краља Милутина Хиландару са почетка XIV века.⁴⁵⁶

Зочиште се налази пар километара југоисточно од Велике Хоче. У истој даровници поменута је и зочишка црква Светих врача Козме и Дамјана.

У Зочишту је радила српска црква која је затворена због арнаутског зулума после 1896. године а пре 1901. године.⁴⁵⁷

455 С. Новаковић, *Законски споменици*, Београд 1912, 389

456 Исто, 394 и 570.

457 Иван Иванић, *Из црквене историје Срба у Турској*

Зочиште –

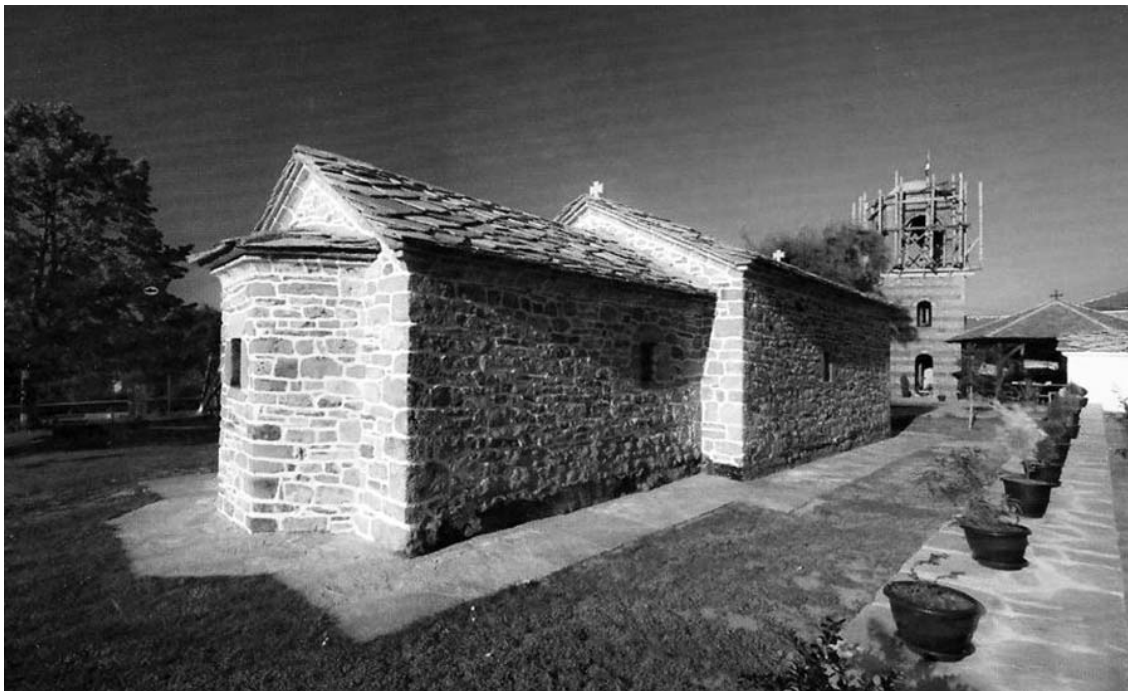
Манастир св. врачава Козме и Дамјана

Црква св. врачава Козме и Дамјана⁴⁵⁸ је данас позната као манастир, међутим током целог XIX века је то била мирска црква. Сваке године се око цркве купио сабор на дан храма 1/14. јула. Црква се сматрала као

у XVIII и XIX веку, Београд и Нови Сад 1902, 101. У публикацији Центар за очување наслеђа Косова и Метохије, *Финални извештај пројекта Заштита природног и културног наслеђа у Метохији*, Београд 2003, 132 је забележено нешто другачије народно предање. Наводно су Турци на остацима црквице св Ане средином XIX века подигли малу џамију која је након 1912. године порушена након чега је на темељима старе цркве Ванка Зивгаревић саградила данашњу цркву. Петар Костић је био савременик и вероватно је био далеко боље упознат са догађајима око обнављања цркве св Ане поготово што у другим изворима нема ни помена о џамији на том месту а о Великој Хочи има релативно доста извора управо за другу половину XIX века. Због тога сматрамо да је писање П. Костића о обнови цркве св Ане далеко тачније и поузданије.

458 Основ за упис у регистар: Решење Завода за заштиту и научно проучавање споменика културе АКМО у Приштини, бр. 494 од 22. 10. 1954. године. Закон о заштити споменика културе и природних реткости (Сл. гласник НРС бр. 54/4).

исцелителна па су у њу долазили болесници не само из околине него и шире из целе Метохије па и Косова. О старијој историји цркве у време Петра Костића ништа није познато али је он од неких призренских муслимана чуо предање да су цркву саградили преци породице Корић.⁴⁵⁹

Манастир Светих Врача Кузмана и Дамјана у Зочишту вероватно је задужбина неког властелина из немањихке Србије. Поузданих података о постојању манастира у средњем веку нема али је, по народном предању, “триста година старија од Дечана”. Њене најстарије фреске стилски одговарају периоду XIII века.

Манастир је преправљан у XVI веку, после обнове Пећке патријаршије, а први помен о њему даје дубровачки трговац Никола Бошковић крајем XVII века.

У олтару цркве био је запис призренског епископа Јоаникија о служењу свете литургије 1. јула 1781. годне:

Знано вѢ кадѣ служи архiereи кирѣ Иваникие призренски Ѣ свети манастирѣ месеца июла 1, 1781 со попа Милоша и ђакона.⁴⁶⁰

459 П. Костић, *Црквени живот православних Срба у Призрену и његовој околини у XIX веку*, Београд 1928, 98

460 Запис у олтару цркве св Врачева у селу Зочишту. *Стари српски записи и натписи књ. III*, Београд 1905,

Гиљфердинг сведочи да је манастир средином XIX века у развалинама, али добро очуван; помиње и прекречени живопис.

Манастир је, захваљујући проширеном култу лековите воде која је извирала у порти, био изузетно популарно ходочасничко средиште. Током своје дуге историје имао је богату библиотеку и ризницу, а у XIX веку у њему је радила и школа.

Црква је све до 1853. године била врло мала. Те године је поп Андреја добио из Русије, преко руског конзула у Скадру, 100 наполеона. То му је омогућило да продужи цркву и порту огради зидом. Поред тога, у порти је подигао и малу зграду себи за становање а посетицима са стране за конак.⁴⁶¹

Црква се састојала од наоса правоугаоне основе, са споља тространом олтарском апсидом и широм и вишом припратом на западу. Наос и припрата били су зидани од камена, а сводови полуобличасти. Све до последње обнове црква је била споља малтерисана и кречена. Скроман украс сводио се на истакнут кровни венац, двоструко усечену полукружну нишу изнад западног улаза у припрату и камене крстове на крајевима

бр. 5889

461 П. Костић, *Црквени живот православних Срба у Призрену и његовој околини у XIX веку*, Београд 1928, 98

слемена крова припрате. До обнове црква

је била покривена каменим плочама, које су замењене лимом.⁴⁶²

Од живописа у цркви је био очуван фриз пророка у своду које М. Ивановић везује за монументално сликарство XII – XIV века. Изнад западног улаза у припрату, у ниши је била зидна слика патрона Светих врача Кузмана и Дамјана. У манастиру се чувала збирка вредних икона и других црквених предмета. Иконостас и посебно лепо израђене царске двери одговарају сликарству XVII века. Иконе са иконостаса и царске двери изнете су из рушевина и пренете у Велику Хочу и Ораховац.⁴⁶³

Манастир је имао велики број зграда које су окруживале цркву са свих страна, осим са југоистока.

У Зочишту се још налазе остаци цркве Ваведења Свете Пречисте и цркве Светог Јована.

⁴⁶² М. Ивановић, *Црквени споменици XIII – XX век, Задужбине Косова, Призрен – Београд 1987, 448.*

⁴⁶³ Исто.

ОРАХОВАЧКА ПАРОХИЈА

ОРАХОВАЦ

ЦРКВА УСПЕЊА ПРЕСВЕТЕ БОГОРОДИЦЕ

ОРАХОВАЦ

Варошица Ораховац је општинско средиште на југоисточном рубу Метохије. Први писани помен о Ораховцу је из 1348. године, у повељи српског краља и цара Стефана Душана. Насеље је 1405. године приложено манастиру Хиландару на Светој Гори.

У ораховачкој парохији је у XIX веку појушча била само црква Успенија пр. Богородице подигнута, по П. Костићу, на темељима старе цркве 1852. године.⁴⁶⁴

По подацима А. Гилфердинга Ораховац је око 1857. године имао око 50 арнаутских и 100 српских кућа.⁴⁶⁵

У вароши се налази и конак манастира Пећке патријаршије, подигнут 1848. године.

⁴⁶⁴ П. Костић, *Црквени живот православних Срба у Призрену и његовој околини у XIX веку*, Београд 1928, 99

⁴⁶⁵ А. Гилфердинг, *Боснија, Герцеговина и Стараја Србија*, С. Петербургъ 1873, 150

У ораховачком виноградишту на месту Дубљане сачувани су остаци скромне цркве и неколико старих српских гробова са надгробним плочама.

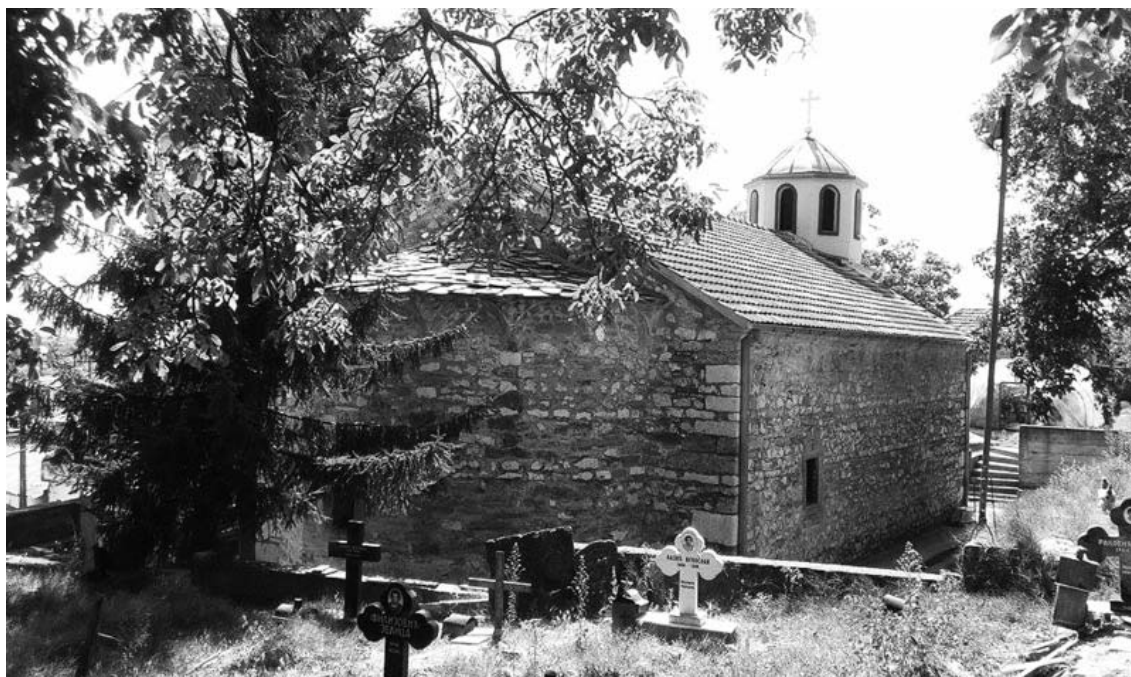
Ораховац – Црква Успења пр. Богородице

У ораховачкој парохији је у XIX веку појушча била само црква Успенија пр. Богородице о којој готово да и нема историјских извора. Сви путописци који су пролазили тим крајевима у XIX веку су пролазили поред Ораховца не забележивши ни један податак о њој. Од старијих аутора спомиње је само П. Костић и то у једној реченици.⁴⁶⁶

Црква се налази усред насеља. Изграђена је на падини брда, изнад оближњег раскршћа са четири улична правца и има веома добар положај. До порте воде два улаза са

⁴⁶⁶ П. Костић, *Црквени живот православних Срба у Призрену и његовој околини у XIX веку*, Београд 1928, 99

приступним степеништем.

Црква је, по П. Костићу, подигнута на темељима старе цркве 1852. године.⁴⁶⁷ По запису на плочи постављеној изнад портала 1909. године црква је подигнута 1859. године. Вероватно су и један и други податак тачни – тј црква је саграђена 1852. године а освећена тек 1859. године. Наиме, ако су грађевински радови на цркви довршени у јесен (што је био најчешћи случај) 1852. године избијање источне кризе 1853. године су могли да озбиљно поремете довршење храма. Није спорно да је период Кримског рата био посебно тежак за српски живаљ на Косову и Метохији. До каквог таквог смиривања је дошло тек негде око 1857/58. године тако да је 1859. година врло логична као година коначног довршења храма.

Захваљујући извештају српског конзула сазнајемо да Арнаути: „На дан 6. априла [1897] опљачкаше раовачку [ораховачку] цркву, у Призренском санџаку.“⁴⁶⁸

Црква је, вероватно, обновљена 1909. године.

Црквени храм је у основи тробродна, са осмоугаоном апсидом са спољне стране и полукружном са унутрашње. Над средњим

бродом и олтарским простором, прикривене кровом налазе се две идентичне куполе, док је изнад дрвене галерије у западном делу храма, свод у облику полукалоте спојен са западним зидом. Над бочним бродовима су полуобличасти сводови. Стубови су повеза-

467 П. Костић, *Црквени живот православних Срба у Призрену и његовој околини у XIX веку*, Београд 1928, 99

468 *Преписка о арбанашким насиљима у Старој Србији 1898-1899*, Београд 1899, стр. 20, т. 3

ни дрвеним гредама изнад капитела стубова. На капителима западног пара стубова су орнаменти у облику листова. Прилаз на дрвену галерију омогућен је преко узаног дрвеног степеништа. Под цркве је од камених плоча већих димензија. Површине зидова

ни постојало.

Осмоугаона асида и зидови брода цркве грађени су од камених квадера различитих димензија, разноврсно клесаних. Камен је жићкаст, топлог тона. Спојнице су испуњене кречним малтером, дерсоване.

су равно малтерисане о кречене бело, осим куполе, грађене сигом, која је остала видљива и амо дерсована. Нема видљивих трагова зидног сликарства које извесно никад није

У новије време, уз цркву је са западне стране подигнут торањ квадратне основе, са у приземљу три дубоке аркаде ослоњене на два стуба, док је спратни део грађен у

пуном зиду са три узана правоугаона прозорска отвора и пресвођен је осмостраним кубетом. Над њим је плитка калота од лима. Узано угаоно степениште води до звонаре. Кров над бродом цркве је двосливан и покривен фалцованим црепом, а над апсидом изразито плитак и покривен каменим плочама. На апсидалном делу видљив је венац претходне равни крова, што јасно указује да је приликом последњег препокривања крова коригован његов нагиб. Као декоративни елемент на фасади цркве постоји фриз аркада на каменим конзолима уз горњи руб апсидалног зида.

Два прозора на јужном, један на северном и један на апсидалном зиду формиран су правилним каменим тесаницима и затворени гвозденим решеткама. Полукружним каменим надвратником и масивним каменим довратницима изграђен је портал на јужном зиду. Крило је тешко, дрвено и обложено лимом. Главни портал, на западном зиду, такође је изведен од камена у полукружној конструкцији, док су крила једноставна са вертикалним слогом талпи. На западном зиду, на висини стрехе, у зид је уграђен фигурални зооморфни орнамент од

теракоте.⁴⁶⁹

На неколико места по фасадним зидовима цркве нађене су плоче или сполије са записима и годинама, не увек читљиве. Текст са плоче на јужном зиду гласи: „**УСПЕНИЈЕ БОГОРОДИЦЕ | ОВАЈ ХРАМ СА- | ЗИДАН 1859 ГОД. | НАТПИС НАПИСАН 20 ФЕБ | 1909 ГОД.**“ Изнад јужног портала уграђена је камена сполија са уклесаном 1871. годином. Ту је и плоча са три фигуре и једном птицом. На прозору северног зида уклесана је 1842. година. На пасидалним колонетама видљиви су урези са годинама.

Уз јужни зид, близу портала, је и споменик од белог камена са вертикално постављеном плочом (36 x 55 cm). На једној страни је лик покојника, а на другој вотивни текст: „**Путниче не пожалите труда прочитати следећих редова овде лежи тело неумрлог и вредног раденика просветног поља г. Благоја Кучунића учитеља рођен 1869 г. 21 марта у Орховцу престао се у цвету своје младости 1898 г. 31 јула. Бог да га прости.**“

469 М. Ивановић, *Црквени споменици XIII – XX века*, у: *Задужбине Косова, споменици и знамења српског народа*, Призрен – Београд 1987, 493 – 494; Центар за очување наслеђа Косова и Метохије, *Финални извештај пројекта Заштита природног и културног наслеђа у Метохији*, Београд 2003, 128 – 129.

Иконостас је, с обзиром на време настанка, монументалан. Иконостасна преграда није грађена и постављена у равној линији, већ је на средини олтарског простора повучена према апсиди за дебљину стубова. Препознатљиве су три групе сликара или појединаца. Раскошно сликане престо-не иконе, препуне детаља, размахнуте драперије, добре у цртежу и колористици, пажљиво обрађених физиономија, рад су школованог сликара. Сликара друге зоне поседује мању вештину и грубљи је у квалитету презентације светитељских ликова и композиција, док је онај који је радио Лазареву суботу, нежним, витким ликовима, сведеним цртежом и бојом, по индивидуалном печату рада сасвим издвојен. У њеном доњем десном углу је прилично нечитак натпис: „приложи сава цвејић □ герковић. 1906. г. ..“

На соклу иконостаса, у првој зони, сликане су вазе са цвећем. У другој зони престоних икона су: св. Арханђео Михаило, св. Никола, св. Стефан, Успење Богородице, св. Арханђео Гаврило, св. Георгије, Лазарева субота. У другој зони су композиције: свети ратници – св. Теодор Тирон и св. Димитрије, Христово распеће, Благовести, Сретење, три света јерарха, архиепископи српски св. Сава и св. Арсеније, два светитеља (стојеће фигуре – не прочитане сигнатуре), следи низ са допојасним ликовима 12 апостола и Богородицом а затим Христово крштење, Цвети, Христово Васкрсење, Христово Вознесење, св. Бесребреници Козма и дамјан, Распеће Христово и икона на којој је потпуно уништен бојени слој. На врху иконостаса је веома сложено резан Крст са сликаном композицијом Христовог Распећа.

У вароши се налази и конак манастира Пећке патријаршије, подигнут 1848. године.

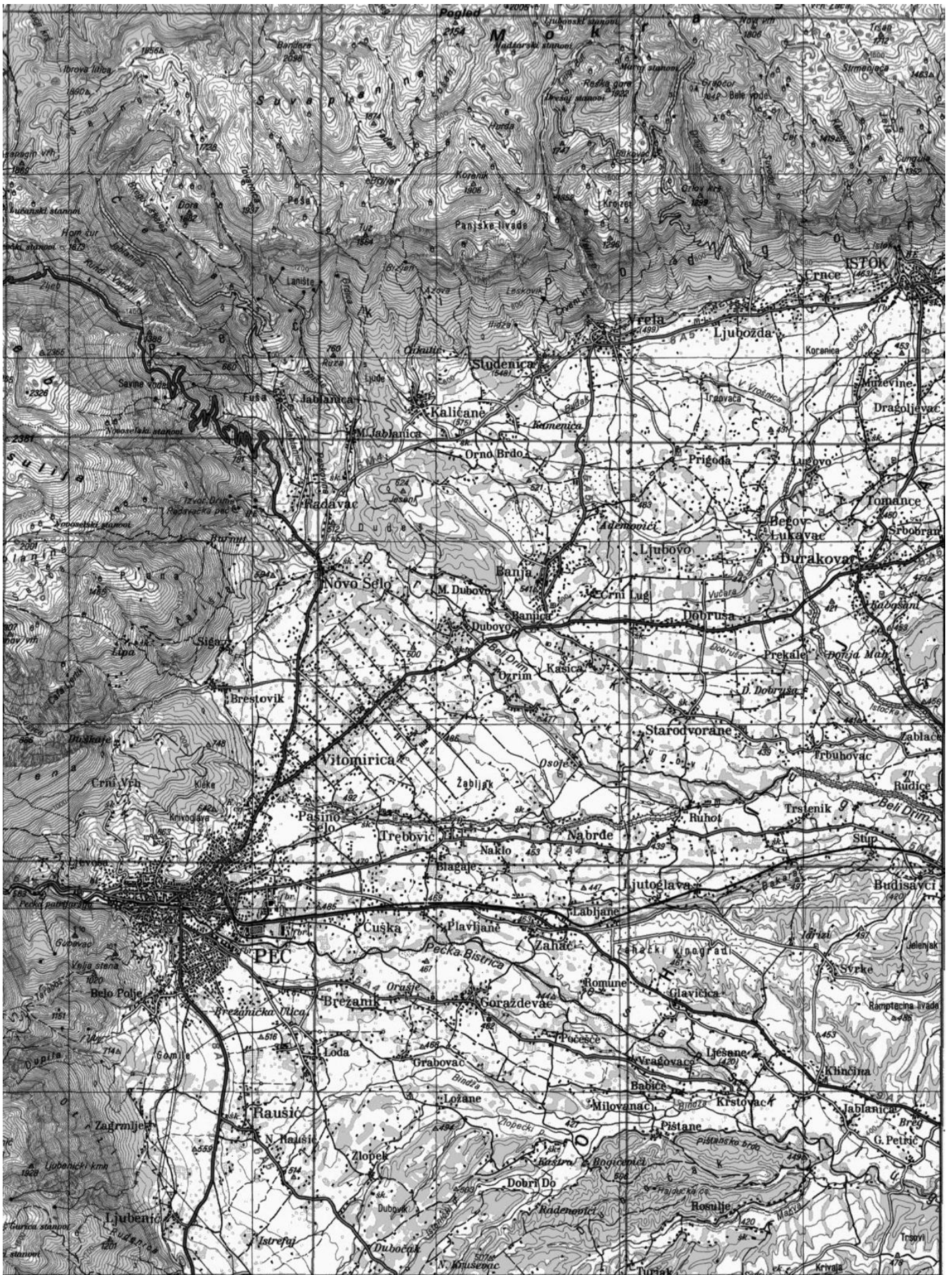
У ораховачком виноградишту на месту Дубљане сачувани су остаци скромне цркве и неколико старих српских гробова са надгробним плочама.

ПЕЋ
ЂАКОВИЦА

КЛИНА
ИСТОК

ЂАКОВИЦА

Данашња црква у Ђаковици

ЂАКОВИЦА - ЦРКВА УСПЕЊА ПР. БОГОРОДИЦЕ

Ђаковица – Црква Успења пресвете Богородице

Град је, вероватно, добио име по мало познатом господару и вазалу Вука Бранковића – Јакову, који је овде имао свој посед. Сачуван је његов новац са натписом “Иаков”. У опширном турском попису из 1485. године Ђаковица се помиње као село са 67 домаћинстава и сеоским попом. Сва лична имена у том попису су српска, осим два која су можда албанског порекла. Бар од XVI века, од доба обновљене Пећке патријаршије, постојала је у Ђаковици црква као метох манастира Дечана. Вероватно је из ње пренето велико звоно са натписом на грчком језику, које се данас чува у ризници манастира Дечана.

Црква Успења Богородице се налазила се у дворишту Српске улице бр. 6. То је

бил мала приземна правоугаона грађевина омалтерисана споља и изнутра. Зграда црквеног конака је представљала леп примерак старе градске приземне куће XIX века. У цркви се чувала вредна збирка икона и црквених предмета и сасуда из XVIII и XIX века. Својом уметничком вредношћу посебно се издвајала окована икона Успења Богородице из XVII века.

У српским изворима свештеник у Ђаковици се први пут спомиње тек 1815. године:

*Сію вежественнѣю книгѣ приложихъ благоговѣнии свещеноереи Георгіе жителъ ѣаковачки оу и сараи. грош. 20 монастирю Хиландарю 1815 марта 10.*⁴⁷⁰

470 Запис на Лествици бр 1378 у Хиландару. Љ. Стојановић, *Стари српски записи и натписи књ. V*, Сремски Карловци 1925, бр. 8895. Књигу је 10. фебруара 1799. године у Москви поклонио руски цар Павле I црногорском владици Петру Петровићу

На основу података из једног тефтера у манастиру Дечани сазнајемо да је 1834. године црква у Ђаковици поседовала, за оно време, приличан број књига:⁴⁷¹

... про има 8 Ђаковачкој цркви имѣниѣ Два пентикостара: едан рѣсијски, едан српски, едан триод постни рѣсијски, два пролога рѣсинска, едно чѣдеса светои богородици, едан апсотол рѣсијски, едан требникъ рѣсински велики, едан минеи празнички, едан минеи опци, едан џсалтиръ мали, едан жасословъ, едан соборникъ српски, два осмогласника едан рѣсински и едан српски.

Најстарији опис цркве у Ђаковици дао је А. Гиљфердинг који је био у њој 1857. године:⁴⁷²

„Од свих албанских насеља на словенском терену, у Ђаковици је албански елемент најснажнији. Према 3500 албанских муслиманских породица у Ђаковици има само 120 хришћанских кућа, а од овога броја половина су Албанци католици. Према томе, у овом граду има само 60 породица Словена православца. Сви су хришћани у Ђаковици занатлије: католици су скоро искључиво златари, а православни самарције, вуновлачари и молери. Православни имају малу цркву, недавно подигнуту и необично сиромашну. Место икона, на иконостас су налепљене неукусне и примитивне слике грчке производње.

Ђаковачки мудир, Албанац ванредне

Његошу. Исто, бр. 8894.

471 Љ. Стојановић, *Стари српски записи и натписи књ. V*, Сремски Карловци 1925, бр. 9213.

472 А. Гиљфердинг, *Боснија, Герцеговина и Стараја Сербја*, С. Петербург 1873, 140

спољашности, огромног орловског носа, необично шутљив, одевен у широку фустанелу беспрекорно белу и црвени кратки капут опшивен златом, босоног, одведе ме на конач свештенику. Поп Стефан, који је говорио албанским језиком радије него српским, оставио је на мене утисак најмирнијег и најлојалнијег човека на свету. Утолико ме више изненадио намештај собе у којој је живео овај доброћудни слуга олтара. Четири пара пиштоља, три дуге албанске пушке и неколико ханџара висили су на зиду један до другог. На моју примедбу о овој декорацији одговорио ми је он пословицом чији се смисао састојао у овоме: „Кад с вуцима живиш, с вуцима и завијај“. Уосталом, уз пушке и пиштоље код њега је, под иконом, лежало двадесетак псалтира, требника и других богослужбених књига руске штампе, па чак и некаква „Историја“ на руском језику Катарининог времена.“

Манастир Дечане је цркви Ђаковачкој пре 1874. године поклонуио путир с принадлежношћу, једно „облаченије ново“ и један крст сребрни. Архимандрит Дечана је цркви Ђаковачкој поклонио 180 гроша сопствених пара.⁴⁷³

По Јастребову нова мала црква у Ђаковици је саграђена 1874. године.⁴⁷⁴

Новија српска црква у Ђаковици је Спомен – костурница, маузолеј. Саграђена је између 1936 – 1940. године, као монументални храм са пет кубета. У криптама цркве било је предвиђено да се на вечни починак сахрани 400 ковчежића са костима изгинулих, побијених и смрзлих бораца српске и црногорске војске у ратовима од 1912. до 1918. године. Међутим, априлски рат 1941. године спречио је довршење цркве и њено освешћење. После Другог светског рата нове власти су срушиле цркву и на њеном месту је подигнут спомен – парк.

473 Дарови и пожртвовања архимандрита дечанског Кирила и оца Агатангела црквама, манастирима и школама у старој Србији - писмо архимандрита дечанског Кирила од 3. августа 1874. године, Сион бр. 23/1875, Београд 1875, 364

474 Јастребов Стара Србија 174

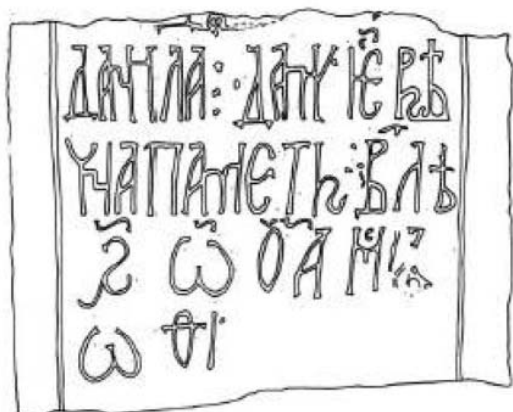
ЂУРАКОВАЦ - ЦРКВА СВЕТОГ НИКОЛЕ

ЂУРАКОВАЦ

Село Ђураковац налази се недалеко од Истока у Метохији. Неколико километара од Ђураковца, на путу за Будисавце налази се мала црква посвећена св. Николи.

Ђураковац – Црква св. Николе⁴⁷⁵

Подигнута је на темељима старије грађевине из XIV века, о чему сведочи надгробна плоча неког Данила, могуће ктитора, из 1362. године.

475 Основ за упис у регистар: Решење Завода за заштиту и научно проучавање споменика културе АКМО у Приштини, бр.475 од 9. јула 1955.г. Закон о заштити споменика културе и природних реткости (Сл. гласник НРС бр. 54/4).

У османским документима XVI века црква је забележена као «манастир Ђурко» са имањима и приходима. Потпуно су је обновили мештани на челу са попом Цветком 1592, а осликао ју је „грешни Милија зуграф”, како сведочи натпис над улазом у наос.

† изволеніем ѿцаи поспешеніем сѣна и сввршением ст҃го д҃ха пописашсе сѣи ст҃и и емѣставни вбрази тро҃ѣмь и оѡсрдїемь и пог҃шанїем и настојанїемь попа цветка, іѿѿна, мар.. и живѣа ... и саниеми хрїтани село се҃го б҃гѣ да их прости в веки амин – писа се вь лт҃ѣ з.р. мѣца ав҃гоѡста тогда врод҃г слнцѡѡ сї ав гї грешни милїа зѡгафь.

На истчном зиду припарете угребано је неколико натписа:⁴⁷⁶

знати се[р] приз[р]ѣе [в]ла[р]ика
Тев[р]осне .а с[в]ом ѡтачсто ... попѣ Гев-
гнє...

На .д. ѡ. л̄. д̄. да се зна када дохѡди азѣ
ан[р]еи гїа оѡрачѣ,

[р]а се зна з[р]ѣе до... поп Милентие
1774

Из ова три угребана натписа сазнајемо да је цркву у Ђураковцу обишао

476 Угребани натписи су преузети из: Предраг Пајкић, *Сеоске цркве у долини Белог Дрима*, Старине Косова и Метохије том I, Приштина 1961, 147. Међутим, у тексту има много очигледних грешака па смо овде дали наше читање.

владика Теодосије, вероватно призренски митрополит. Поред тога, цркву је 1734. године обишао извесни Андрија а 1774. године неки поп Милентије.

На северном храстовом довратнику врата припрате урезан је једва читљиви натпис који говори о обнављању припрате:⁴⁷⁷ **знагаи се кога шеншви попъ Радо...**

Мала Ђураковачка црква је павоугаоне основе (по мерама приближно квадрату), једнобродна, засведена подужним полуобличастим сводом (у XIX веку свод је био порушен). Релативно широак олтарска апсида је споља тространа, а изнутра полукружна. Часна трпеза је прислоњена уз сам истични зид апсиде, налази се посредно испод олтарског прозора. Управо по овој релативно широкој апсиди црква у Ђураковцу се разликује од већине других сеоских цркава у Метохији и на Косову јер ове најчешће имају врло малу апсиду. На западном делу налази се квадратна дрвена припрата. Кров цркве је двоводни, дрвене конструкције, покривен каменим плочама. Ниво цркве је знатно нижи од околног земљишта. Улаз је у средини западног зида, а унутрашњи простор је осветљен са два мала

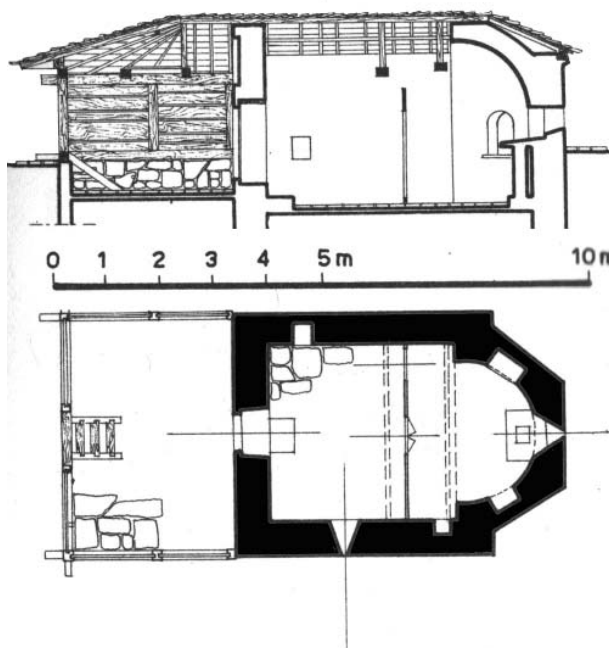
⁴⁷⁷ Предраг Пајкић, *Сеоске цркве у долини Белог Дрима*, Старине Косова и Метохије том I, Приштина 1961, 146

прозора – једним у јужном зиду и једним у апсиди. Зидана је притесаним и ломљеним каменом и сигом, утопљеним у малтер. Притесани камен је слаган у водоравне редове, а ма угловима су крупнији, боље обрађени комади камена. На западној страни је подигнута припрата од брвана, покривена тросливним кровом. Врата и довратне греде имају дуборезну орнаментуку а на њима су урезана и имена приложника и мајстора дуборезаца из суседног села Томанаца.⁴⁷⁸ Кровови припрате и олтара нижи су од наоса, с тим што је под ексонартекса знатно испод нивоа гла.

Живопис у Ђураковцу се одликује чврстим и оштрим цртежом и снажним колоритом. Техника рада је врло добра. Према натпису који се налази изнад улазних

⁴⁷⁸ Предраг Пајкић, *Сеоске цркве у долини Белог Дрима*, Старине Косова и Метохије том I, Приштина 1961, 146 – 148; Петковић С., *Зидно сликарство на подручју обновљене Пећке патријаршије 1557-1614*. Нови Сад 1965, 187 – 188; М. Ивановић, *Прилози о споменицима Метохије, Новобрдске Криве реке, Сиринићке и Никшићке жупе, Саопштења XV*, Београд 1983, 205; Р. Пајкић, *Сеоске цркве XVI и XVII века на Косову*, *Glasnik muzeja Kosova i Metohije XIII - XIV*, Приштина 1984, 126 – 127; Ивановић М., *Црквени споменици XIII-XX век. у: Задужбине Косова*. Београд – Призрен 1987, 444; Шупут М., *Споменици српског црквеног градитељства XVI – XVII век*. Београд 1991, 77.

врата види се, као што смо већ навели, да је живопис рађен 1592. године и да је сликар био „Милија Зуграф“. О овом сликару немамо других података, али се према Ђураковачком живопису види да је припадао кругу сеоских сликара друге половине XVI века који су радили на подручју обновљене

Пећке патријаршије.⁴⁷⁹

Црква, при изградњи, скоро извесно није имала иконостас већ га је добила при обнови крајем XVI века.

То је сликарство обновљено 1863. године. Сачувано је неколико десетина квадратних метара фресака са краја XVI века и из друге половине XIX века. Архитектонска обнова је укључила и подизање дрвене припрате, са вратима украшеним плитким рељефом на којима су такође урезана имена ктитора и дуборезаца.

У цркви су се чувале царске двери настале на прелазу из XVI у XVII век, четири велике иконе из 1630. и рукописни Богородичник из XVI века. Међу надгробницима средњовековног гробља око цркве истиче се стећак са представом јелена. Конзерваторски радови на архитектури, живопису и иконопису обављени су 1968.⁴⁸⁰

Јула 1999. албански терористи су срушили цркву, а парохијски дом опљачкали и спалили.

У селу Ђураковцу постоје рушевине цркве Св. врача Кузмана и Дамјана, као и рушевине још једне цркве непознатог патрона. На месту ове последње сада се налази сметлиште.

479 Детаљније о живопису видети у: Предраг Пајкић, *Сеоске цркве у долини Белог Дрима*, Старине Косова и Метохије том I, Приштина 1961, 146 – 148.

480 Бошковић Ђ., *Белешке са путовања, Старинар*, VIII-IX (Београд 1933/34), 289 – 90; Ивановић М., *Црквени споменици XIII-XX век, Задужбине Косова*, Призрен – Београд 1987, 443 – 444.

ИСТОК

МАНАСТИР - ГОРИОЧ

ИСТОК

Исток је садашње општинско средиште у Метохијском подгору. Под истим именом се први пут помиње 1348. године, у повељи српског цара Стефана Душана манастиру Св. Арханђела код Призрена. У насељу и његовој непосредној околини сачувани су остаци неколико сакралних објеката. Усред насеља су остаци старе српске цркве и хришћанског гробља. Нова црква, посвећена Св. Апостолу Петру и Павлу, подигнута је 1929. године. Крајем 1943. и почетком 1944. године, албански фашисти су је претворили у својеврстан логор, у коме су месецима даноноћно држали заточене Србе из Истока и оближњих села. Из цркве су их потом интернирали у политичке и радне логоре по Албанији и Италији.

Манастир Гориоч⁴⁸¹

Манастир Гориоч, Гориоча, или Огориоча, како га народ зове, налази се на Белој стени, на око два и по километра североисточно од Истока. Метох је манастира Дечана. Тачно време изградње и оснивања није поуздано утврђено, али се на основу предања ве-зује за краља Стефана Дечанског, који га је подигао у знак захвалности што му је свети Никола ту исцелио «огореле» очи.

По народном предању подигао га је краљ Стефан Дечански и посветио св. Николи у знак захвалности што му је светитељ на том месту залечио „огореле“ очи. Отуд манастиру и име “Гори – оч(и)” или “Огори – оч(и)”. Међутим, будући да се истоветно предање везује за још неколико топонима, није могуће поуздано утврдити

481 Основ за упис у регистар: Решење Завода за заштиту и научно проучавање споменика културе АКМО у Приштини, бр. 160 од 14. јула 1958. г. Закон о заштити споменика културе и природних реткости НРС (Сл. гласник НРС бр. 54/48).

који је од њих добио заветну цркву од излеченог краља.

Стара црква из XIV века није сачувана у првобитном облику. Обнављана је више пута у XVI, XVIII и XX веку. Садашња црква је највероватније из XVIII века. То је мала једнобродна грађевина, полуобличасто пресвечена, са полукружном олтарском апсидом. Зидови су изграђени од притесане сиге - кречњака и нешто мермера. Кровни венац има само плочу од сиге. Био је покривен каменим плочама, а данас је ту олово. Уз стару цркву призидана је у новије време припрата са звоником од тесаног камена.⁴⁸²

Старе фреске нису забележене, осликана је у последњој деценији XX века. Стари иконостас није сачуван, а садашњи је нов, мермерни, урађен по узору на старије иконостасе средњовековних цркава. Престоне иконе, царске двери (са записом из 1711), Деизисна плоча и остале од постојећих икона припадале су манастиру. Иконе на иконостасу и у цркви су из XVI, XVII и XVIII века. Решењем о заштити обухваћено је 11

482 С. Смирнов, Ђ. Бошковић, *Археолошке белешке из Метохије и Прекорупља*, Старица VIII – IX. Београд 1933, 256 – 258; М. Ивановић, *Црквени споменици XIII - XX века*, Задужбине Косова, Призрен – Београд 1987, 450; М. Шупут, *Споменици српског црквеног грађевинарства*, Нови Сад 1991, 56;

икона.⁴⁸³

Чува једанаест икона насталих од XVI до XVIII века. У манастиру је постојала богата збирка српских средњовековних књига, међу којима неколико српских рукописа из XIV и XV столећа које је руски конзул и историчар А. Гиљфердинг 1857. однео из манастира, а данас се чувају у Публичној библиотеци у Петрограду.⁴⁸⁴

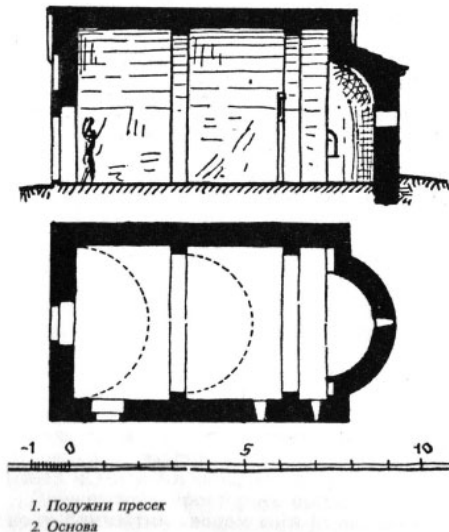
Манастир Гориоч се спомиње и 1755. године.⁴⁸⁵

Сиа свѣтаа и дѣшпасителнаа кнѣга, глаголема Лазаревацѣ, мѣнастира Ѣгориѡчѣ, храмѣ свѣтихѣ Ристовѣ Николае скоропомощникѣ. Потписа в лѣто .Ѣ.Ѣ.Ѣ.Ѣ. мѣсеца нѡемвриа .д.Ѣ. вѣ Ѣгориѡчѣ писах. Писа азѣ грешни и меншихѣ пачѣ все члове-

483 *Споменичка баштина Косова и Метохије*, I Београд 1999, 16; *Споменичко наслеђе Србије*, Београд 1998

484 В. Петковић, *Преглед црквених споменика кроз повесницу српског народа*, Београд 1950, 69; Р. Рајкић, *Српске цркве XVI и XVII века на Косову*, *Glasnik muzeja Kosova i Metohije XIII - XIV, Priština* 1984, 128 – 19; Ивановић М., *Црквени споменици XIII-XX век. у: Задужбине Косова*. Београд – Призрен 1987, 450; Шупут М., *Споменици српског црквеног грађевинарства XVI - XVII век*. Београд 1991, 56.

485 Запис у старој штампаној књизи у манастиру Дечанеима. Љ. Стојановић, *Стари српски записи и натписи књ. V*, Сремски Карловци 1925, бр. 8046

КЪ НЕКИ ИМЕНУМЪ НЕКИ ИМЕНУМЪ

Сачувана су још два записа којима се спомиње манастир Гориоч, један из 1756. године:

**Радѡсавѣ селѡмѣ Ѡ Истока.
1756 вѣ ГориѡчѡѢ.**

Диаѡкѣ Христа ПризренаѡѢ⁴⁸⁶
други из 1779. године:

**Сиа свѣта и вѡжѣствѣнаа дѡшеполезна
книга, глаголемаа ѡбци минѣа слѡжбѣник,
свѣтѣа обители Гориѡчи, храма иже во
свѣтѣих ѡтаѡа нашегѡ Николаа чѡдѡтворѡа,
ѡбнови се во лето господне 1779, месеѡа юл.
10 дан, прислѡжжителем тоаже свѣтѣа ѡб-
ители свѣщенѡиереа Николаа. Бистѣ кти-
торѣ и приложникѣ Христовѣ раѡѣ Никола
Станѡевич Ѡ села Истока за вечни спѡмѣн
и за ѡпрощенѣ грѣѡѡвѣ своѣих молитвѡами и
предстѡтелством свѣтагѡ чѡдѡтворѡа Нико-
лаа и всѣѡх свѣтѣихѣ, аминѣ.**⁴⁸⁷

Ево шта је о Гориѡчу 1857. године забележио Гилѡфердинг:⁴⁸⁸

„С десне нам је стране непрекидан ланац планина. Ускоро смо дошли до мале цркве по имену Гориѡча, јединог православног храма у Дуѡаѡину. Раније су

486 Запис у рукопису м. Дечана. Љ. Стојановић, *Стари српски записи и натписи књ. V*, Сремски Карловци 1925, бр. 8095

487 Запис у руској штампаној књизи у манастиру Дечанима. , *Стари српски записи и натписи књ. V*, Сремски Карловци 1925, бр. 8522

488 А. Гилѡфердинг, *Босниа, Герѡеговина и Стараја Сѡрбија*, С. Петербургѣ 1873, 116 – 117.

Дуѡаѡин насељавали само Срби. Крајем XVII и почетком прошлог века преплавише га Албанѡи, као и друге делѡве Старе Сѡрбије. Албанѡи су овде дошли с југа, са планинских масива око Црног Дрима, где се један простран предео назива Дуѡаѡином. Ово име пренели су на ново насеље. Али је део северног Дуѡаѡина остао словенски и православни. Срби живе на југу и истоку, Албанѡи на северу и западу. Рачуна се да православних има 1200 порѡдиѡа. Имају четири свѣштениѡа и, како реѡох, само једну цркву. Албанаѡа има више него Сѡрба, али им броја нико не зна.

Гориѡчка црква св. Николе припада Дечанском манастиру. То је мала и убога грађевина. Дуго је, изгледа, била запуштѣна. Сада је надзире један дечански монах, Исаѡије. Он се труди да грађевину поправи и да подигне ћелије за будуће монахе који би се овде настанили. Како бедно изгледа ово место!

Парѡхијана врло мало, и то све сирѡмашни људи, које Албанѡи страховито угњѣтавају. Чак и гориѡчки монах може доживѣти сваког дана да му Албанѡи као незвани гости дођу, појѣду и попију све залихе на које наиђу и да, у знак захвалности, још и његове ћелије опљачкају.

У Гориѡчкој цркви нема чак ни такве богѡслужбѣне одежде коју би код нас употребио свѣштениѡ у најсирѡмашнијем сѣлу. Нема готово ни богѡслужбѣних књига. У самој цркви, на једном орману, нашао сам гѡмилу штампаних и рукописних листѡва и расѡпусаних књига. Из те старудије, покривѣне дугогодишњѡм прашином, извуѡао сам подебѣлу свѣску на пергаменту (104 листа) у четвртини, писану српском редакѡијѡм XIV века. Свѣска је садржавала обред пострижења (без почетка), Ыињ на гѡѡвљѣниѣ, апѡстол и јѣванђѣље са текстом подељѣним на заѡала за дневну богѡслужбѣну употребу (без краја).

Друга, већа, свѣска на пергаменту у табаѡима (110 листа) фѡагменѡт је српског ѡѡтоѡха с краја XIV или почетка XV вијеѡа. Нашао сам још један ѡѡтоѡх српске редакѡије, писан, ѡчевидно, у XV веѡу на помешаним листовима пергаментѡа и харѡије и на многим местима допуњаѡан

другом руком, новијим правописом: Сію кнѣ мало поѡбнѣ да Ѣ Сіо лѣкѣац Ѣлѣкѣ храмѣ стго Ѣлѣкѣац геѡргію. да слѣѣ Ѣ тѣо храмѣ. ннамо нѣкѣ да нѣстѣ бѣвно. нѣ заѣ да слѣѣ доѣ да бѣ. бѣлшѣ. сіе пѣписѣ ѣ смѣнѣ павѣн бѣвѣ тода лѣтѣпѣкѣ пѣ. Ѣ лѣ. зрд гѣ ѣ жѣтѣ. л. тѣ бѣвшѣ поѣ нѣкѣ.⁴⁸⁹ Коначно, нашао сам и одјељак јеванђеља апракос, писан на хартији, бугарском редакцијом XV вијека, са носним вокалима (ж-овима) и многим старим облицима језика.“

Фебруара 1903. године Арбанаси Смаил Бљакић и Кећи Бајрић са држином два пута су напали на манастир Гориоч. Први пут су тражили ракију по бурадима и подруму али је нису нашли јер је манастир као метох Дечана био врло сиромашан. Због тога су претукли црквењака Милета. Затим су претражили целу цркву наводно тражећи оружје чак и под часном трпезом. Други пут су поново претресли цркви наводно тражећи оружје па пошто га нису нашли протерали су јеромонаха хаџи Руфима. Овај

се жалио руском конзулу који је о овоме известио турске власти али без резултата. Манастир је и у марту остао затворен.⁴⁹⁰

У порти је изграђен конак, мања зграда на југоисточној страни од цркве, обновљена уз надзор Покрајинског завода за заштиту

489 Ову књигу мало потребну дадох у село Велики Лукавац храму светог великомученика Ђорђа, да служи у том храму. И нигдје да не буде благословено, него овде да служи док не да бог боље. Ово уписах ја смерни Пајсије, који сам у то вријеме био пећки архиепископ, године 7154 (1646), месеца августа, 30. [дан]. Ту је био присутан поп Никола.

490 Сима Аврамовић, конзул у Приштини – Сими Лозанићу министру иностраних дела, пов. бр. 67 Приштина од 6. марта 1903. године. *Задужбине Косова*. Београд – Призрен 1987, 666 – 667.

споменика културе из Приштине. Комплекс је ограђен високим зидом и затечен у добром стању.

У току Другог светског рата манастир је служио као затвор албанским фашистима за масовна хапшења Срба. У порти су обновљени конак, звоник и чесма. Данас је активан женски манастир.⁴⁹¹

Марта 1983. Албанци су покушали да у Гориочу силују седамдесет трогодишњу калуђерицу.

Црква св. Никољ је грађевина маих размера; једнобродна са изнутра и споља полукружном апсидом. Засвођена је полуобличастим сводом, који има два ојачавајућа лука. Зидана је од притесаног камена.⁴⁹²

Уз цркву постоје новији дрвени звоник и конак а све је ограђено високим зидом.

491 Ивановић М. (1987). Црквени споменици XIII-XX век. у: *Задужбине Косова*. Београд – Призрен 1987, 450.

492 С. Смирнов, Ђ. Бошковић, *Археолошке белешке из Метохије и Прекорупља*, Старинар трећа серија, VIII – IX (1933/1934), Београд 1933, 256 – 258.

ЦРКОЛЕЗ - ЦРКВА СВЕТОГ ЈОВАНА

ЦРКОЛЕЗ

Село Црколез се налази у Метохијском подгору. У писаним изворима село се први пут помиње 1395. године, у повељи српске кнегиње Милице којом се црква св. Јована у Црколезу прилаже светогорском манастиру Светог Пантелејмона. У турском попису из 1485. године уписано је 47 српских кућа, међу којима је и кућа сеоског попа.

Црколез – Црква св. Јована⁴⁹³

Црква Св. Јована подигнута је до 1355. на старом гробљу изнад села Црколеза, код Истока на Косову. То је задужбина челника Радослава (у монаштву Јована), сахрањеног у унутрашњости богомоље. Помиње се 1395. у повељи монахиње Јевгеније (кнегиње Милице) којом се потврђује да су војвода Новак и жена му Видосава даривали цркву св. Јована светогорском манастиру св.

⁴⁹³ Основ за упис у регистар: Решење Завода за заштиту и научно проучавање споменика културе АКМО у Приштини, бр. 236 од 16. априла 1958. г. Закон о заштити споменика културе и природних реткости (Сл. гласник НРС бр. 54 /48).

Пантелејмона.⁴⁹⁴

То је скромна једнобродна грађевина полуобличасто пресведена, подељена јаким потпорним луком на наос и припрату. У бочним зидовима нартекса постоје две полукружно пресведене нише правоугаоних основа. Апсида је споља петострана, а изнутра полукружна у виду нише. Изнад западног улаза су ниша и крст, а лево и десно су скромне розете изведене у равни зида од опеке. Кров је двосливан и покривен каменим плочама. Фасаде су од притесане сиге, а довратници од мермера из села Бање.⁴⁹⁵

Сликаство из XIV века пресликано је 1672/73. новим слојем добро очуваног живописа који је извео Радул, наш најпознатији сликар друге половине XVII века, за време столовања патријарха Максима о чему сведочи фреско-натпис у јужном про-

⁴⁹⁴ С. Новаковић, Законски споменици српских држава средњег века, Београд 1912, 519; М. Ивановић, Црквени споменици XIII – XX века, Задужбине Косова, Призрен – Београд 1987, 541 – 542; *Споменичка бањина Косова и Метохије*, Београд 1999, 39 – 40.

⁴⁹⁵ С. Смирнов, Ђ. Бошковић, *Археолошке белешке из Метохије и Прекорупља*, Старице VIII – IX, Београд 1933, 258 – 260

зору. Посебно је занимљив дидактички детаљно приказан. Страшни суд са мноштвом грешника који одговарају истом социјалном статусу као и верници/посетиоци који су се могли идентификовати са насликаним грешницима. Натписи су на народном језику, што није честа појава и представља посебну вредност ове фреско целине. Сачувано је осам икона и царске двери са старог иконостаса.⁴⁹⁶

Испред цркве је звоник изграђен у новије време. Поред звоника у порти се налази дуд стар неколико векова, калемљен граном шам-дуда из Пећке патријаршије.

Албански фашисти су 1943. године спалили цело село, а српско и црногорско становништво, укључујући жене и децу, отерали су у логор у Ракошу. Тада су покушали да запале и цркву, али их је у томе спречила једна старица која је на време угасила пожар. У Црколезу се до 1955. године чувала изузетно вредна стара збирка рукописа на пергаменту и папиру од XIII до XVI века, која је премештена у дечанску ризни-

цу. Међу њима је посебно вредно Јеванђеље које је писано на пергаменту из XIII века. Украшено је са једанаест иницијала колорисаног цртежа, који приказују “звериње” орнаментике архаичног тератолошког стила. Ови иницијали стоје на самом почетку српске историје уметности. Од изузетне вредности су и 41 лист четврте инкунабуле, штампане 1495. године у Црнојевића штампарији на Цетињу.

Живопис је конзервиран и рестауриран 1972–73. Од 1999. у цркви се налази неколико икона из оближњих разорених цркава.

У порти цркве св. Јована расте дуд стар неколико векова. По предању, дрво је калемљено када је црква зидана и то са границом шам-дуда из Пећке патријаршије. Исто предање каже да је тај шам-дуд донео Свети Сава из Јерусалима и сам га засадио у порти Пећке патријаршије.

⁴⁹⁶ С. Петковић, *Зидно сликарство на подручју Пећке патријаршије 1557 – 1614*, Нови Сад 1965, 178 – 179; Ракић, *Радул, српски сликар XVII века*, Нови Сад 1998, 112, 113, 138 – 143; Р. Петровић, *Конзервација и рестаурација живописа цркве светог Јована Крститеља у Црколезу*, *Старине Косова и Метохије VI-VII*, Приштина 1972-73, 207-213 + 5 слика;

КЛИНА

БУДИСАВЦИ - ЦРКВА ПРЕОБРАЖЕЊА ХРИСТОВОГ

БУДИСАВЦИ

У Хвосну, у селу Будисавци, 17 km источно од Пећи, подигнута је у XIV веку црква посвећена Христовом Преображењу. Није познато да ли се ради о властеоској задужбини или се – на основу делимично очуваног натписа на каменој плочи уграђеној на источној страни апсиде – ктиторство може приписати краљу Милутину. Предање везује овај храм за сестру краља Стефана Дечанског. Најранији помен о Будисавцима датира из 1455. године, када су, по турском попису, у селу постојала 32 српска и једно муслиманско домаћинство.

Будисавци – Црква преображења Христовог⁴⁹⁷

У селу Будисавцима, 17 km источно од Пећи и неколико стотина метара јужно од истоимене железничке станице на прузи Пећ—Косово Поље, налази се црква посвећена Преображењу, подигнута у XIV веку и обновљена 1568. године трудом архиепископа и патријарха Макарија Соколовића.⁴⁹⁸

Манастир у Будисавцима настао је у првој половини XIV века, вероватно као задужбина краља Милутина, који је године

497 Основ за упис у регистар Решење Завода за заштиту и научно проучавање споменика културе НРС у Београду, бр. 87 од 19.2.1952. г. Закон о заштити споменика културе и природних реткости (Сл. гласник НРС бр. 54/4)

498 В. Петковић, *Преглед црквених споменика кроз повесницу српског народа*, Београд 1950, 50; М. Ивановић, *Црква св. Преображења у Будисавцима*, *Старине Косова и Метохије I*, Приштина 1961, 113 – 114.

1318. даровао имања која се граниче са Будисавцима Пречистој Владичици Богородици Хиландарској. У прилог претпоставци да је црква настала у Милутиново време говоре и облик цркве и начин украсног зидања танким опекама на источном делу грађевине. Црква са манастирским конаком, воћњаком, њивама и ливадама, које се простире унаоколо на двадесетак хектара земље, плодне и питоме долине Белог Дрима, била је од свог оснивања метох манастира Пећке патријаршије, архиепископске и патријарашке резиденције српских средњовековних црквених поглавара. Није чудо што су овој својој цркви и метоху поклањали редовну пажњу и о томе остављали записе. Патријарх Макарије ју је затекао палих страна „с врху мале не конечни“, па је 1568. године обновио и украсио фрескама, оставивши о томе податке у натпису изнад западних врата у цркви и у натпису око свог портрета на јужном зиду. Патријарх и књижевник Пајсије Јањевац 2. новембра 1647. године у посети Будисавцима „бист убијен од бивола“, од чега је другог дана умро, пошто је био пренесен у манастир Пећку патријаршију. Владика Кентерион умро је 17. септембра 1658. године у Будисавцима, „добри учитељ“, како сазнајемо из записа на лику св. Јована Златоуста у апсиди цркве.

Патријарх Максим је у Будисавцима боравио више пута и оставио неколико натписа. Испод ногу лика апостола Павла, у апсиди, стоји запис да је 8. септембра 1656. године стигао у Цариград, свакако да поред осталог на Порти уплати дажбине и тиме озваничи свој избор за патријарха. Иза фигуре апостола Петра у апсиди је његов други запис од 3. августа 1664. године о његовом путу у „свети Јерусалим“. Његов трећи запис, односно потпис, на лику је архиђакона Стефана. Последњи, његов четврти запис, угребен је на лику св. Саве у седам редова и говори о изградњи манастирских зграда „у тешка времена и усилија“.⁴⁹⁹

Споменико и натпис који је делимично очуван на каменој плочи од белог бањског камена, која је узидана, свакако, после обнове у доба патријарха Макарија, изнад старијег, неразрушеног дела апсиде (сл. 3). Садашњи фрагмент плоче је димензија: 44x23 cm. Ранија плоча је свакако била већа и имала неку другу функцију. Текст је ис-

499 В. Петковић, *Записи и написи у старим српским црквама*, Старице X—XI (Београд 1935—1936), 38 – 39; М. Ивановић, *Црква св. Преображења у Будисавцима*, Старице Косова и Метохије I, Приштина 1961, 113 – 116; М. Ивановић, *Прилози о споменицима Метохије, Новобрдске Криве реке, Сиринишке и Никишишке жупе*, Саопштења XV, Београд 1983, 196 – 197.

писан у 4 реда, дуга по 23 cm, лепо резаним, правилним и читким словима величине 5 cm.⁵⁰⁰

Натпис је највероватније негде из средине XIV века.

Црквени храм је складних пропорција, основе у виду равнокраког уписаног крс-

та са споља тространом апсидом, куполом и припратом која је првобитно била нижа од постојеће из XIX века. Зидане је изведено алтернацијом камена и опеке која је на појединим партијама декоративно ређана. Оштећену цркву је обновио патријарх Макарије Соколовић. Том приликом су поново изграђени горњи делови цркве са осмостраним кубетом украшеним нишама и профилисаним колонетама. Ктиторством патријарха Соколовића, 1568. године цркву је комплетно осликао живописац или група живописаца која је осликала цркву у Дубочици 1565. године.

Манастир је обнављан у неколико наврата у XVII веку, када је црква препокривана и изграђени конаци и трпезарија. Године 1872. уз западни зид цркве дозидана је нова припрага, која је виша и дужа од првобит-

500 Одлив плоче са натписом чува се у Галерији фресака у Београду (инв. бр. 1099).

не а обнављани су и други делови црквене грађевине и манастирска здања. Тада је израђен и нови иконостас, као и композиција Богородице Знамења у конхи олтарске апсиде.⁵⁰¹

Посебну вредност ризнице представља икона храмовне славе која се датује у крај XIV и почетак XV века и која се сада чува у Народном музеју у Београду. Од старијег иконостаса сачувано је само надверје Царских двери са записом и потписом иконописца Максима из 1732. године. Садашњи иконостас, рад зографа Василија и Александра Крстића Даскаловића Ђиновског из Гламочника код Добра, има једноставну шему, која вероватно понавља ону из XVI века - престону зону са Царским и Горњим, северним, дверима и непосредно изнад тога групу Распећа са Јеванђељем, са северне, и Заветним плочама Мојсијевим, са јужне стране.⁵⁰²

Уљане зидне слике, рађене 1874, добро су очуване и постојане.

Иконостас, израђен 1874, у релативно стабилном је стању и на њему нема трагова ранијих ретуша и конзервација. Бојени слој је покривен потамнелим лаковима и чађи.

Конзерваторски радови изведени су 90-их година XX века, када је поправком кровног покривача спречен продор атмосферске влаге.

501 В. Петковић, *Записи и натписи у старим црквама српским*, Старица III, сер. X - XI, Београд 1935 - 1936, 3; М. Ивановић, *Црква св. Преображења у Будисавцима*, Старине Косова и Метохије I, Приштина 1961, 113 - 116;

502 С. Петковић, *Зидно сликарство на подручју Пећке патријаршије 1557 - 1614*, Нови Сад 1965, 169; Г. Бабић, *Низови портрета српских епископа, архиепископа и патријараха у зидном сликарству (XIV - XVI в)*, у: Сава Немањић - Свети Сава - Историја и предање, Београд 1979, 319 - 342 + 15 слика; Г. Суботић, *Иконографија светог Саве у време турске власти*, Сава Немањић - Свети Сава - Историја и предање, Београд 1979, 343 - 355.

ДОЛАЦ - ЦРКВА ВАВЕДЕЊЕ ПР. БОГОРОДИЦЕ

ДОЛАЦ

Долац се први пут помиње у даровним повећама српског краља Милутина из 1282. и 1289. године, којима је село приложено светогорском манастиру Хиландару. По османском попису из 1455. године у Долцу је било средиште истоимене нахије са преко 15 села и тргом. Тада је имало 45 српских кућа, два сеоска попа и манастир са три монаха.

Долац – Манастир са црквом ваведења Богородичиног

На узвишењу изнад села Долац постоји црква Ваведења Богородице, која се у народу зове Света Пречиста. Манастирски комплекс се састојао од простране порте око ње, цркве, полусрушених конака, трпезарије и оквирних зидова са свеликом капијом на северозападној страни.

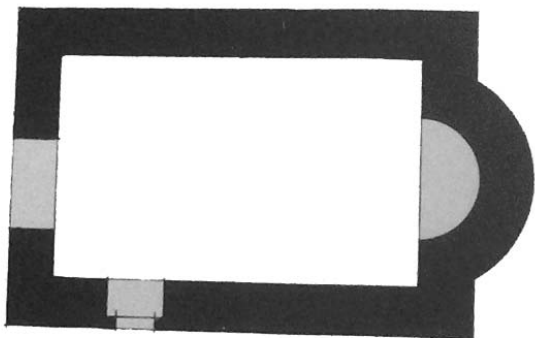
Црква Ваведења Богородице је највероватније манастир који се помиње у османском дефтеру из 1455. године. О времену њене градње постоје два предања. Према првом, црква је старија од манастира Дечана, а према другом, подигнута је «четири године пре Косова», тј. 1385. године. Према археолошким подацима, манастир је, најве-

роватније, саграђен у XIV веку. У цркви су очувана два слоја живописа: новији из 1620. године и старији испод њега, који је вероватно рађен средином XIV века. Делимична обнова је извршена у XIX веку. У цркви је била чувана богата збирка старих српских рукописа. Крајем XIX или почетком XX века они су пренети у Народну библиотеку у Београду, да би се стручно конзервирани и боље сачували. Међутим, приликом немачког бомбардовања 6. априла 1941. године ти рукописи су изгорели у пожару. У Долцу се налазе и остаци старог црквишта, са неколико надгробних споменика.⁵⁰³

Манастирски комплекс састојао се од обимног зида, који не прати линије ранијег утврђења, цркве Ваведења Богородице у центру утврде, сада порушеног пирга на источној страни, изван зидина, остатка старијег конака, који је био призидан уз јужни део утврде, новијег конака са приземљем зиданим каменом, а спратом у дрвеној конструкцији, југозападно од цркве, и новосазиданих куле-звонаре, се-вероисточно од цркве, и приземља конака јужно од старијег. У турском попису из 1455. помињу се три његова монаха, о већој обнови с краја XVI

503 П. Пајкић, *Сеоске цркве у долини Белог Дрима*, Старине Косова и Метохије I, Приштина 1961, 145 – 173 + 46 слика у прилогу.

и првих деценија XVII века сведоче камени остаци оградног зида, куле, улазне капије и чесме, док је спратни конак свакако млађи. У средишту порте је мала једнобродна црква са полукружном апсидом вероватно саграђена крајем XIV века, а обнављана је у XV и почетком XVII века. То је била једнобродна мања грађевина правоугаоне основе, са полуобличастим сводом од притесаног камена и опеке у кречном малтеру, покривена каменим плочама, а са источне стране била је полукружна олтарска апсида. У источном зиду олтарског простора су лево и десно од часне трпезе остаци полукружних ниша проскомидије и ђаконикона. Фасаде су биле споља окречене и посебно су се издвајали полукружно надвишени лукови поткровног венца изнад западних врата и источне олтарске апсиде који прате линију свода и који су били једини архитектонски украс. Кров је двоводни, покривен каменим плочама. Олтарска апсида је споља и изнутра полукружна. Структура зидова је од камена и малтера. Фасаде су краје пе-десетих година XX века биле прекречене и дуж темеља, на висини од 50 цм, израђен је новији сокл. Ниво цркве је нешто нижи од нивоа околног земљишта.⁵⁰⁴

Живопис су образовале чак три, хронолошки различите целине. Најстарије зидне слике, у зони стојећих фигура на западном и северном зиду, могле би потицати с прелаза XIV у XV век и према стилским одликама приписане су чувеној зрзанској радионици јеромонаха Макарија. После страдања цркве половином XV века, уследила је обнова крајем истог века. Тада су осликане све површине изузев очуваних ликова на северном и западном зиду. Претпоставља се да су аутори били из западне Македоније. Стилске особености и иконографска решења пока-

⁵⁰⁴ Исто.

зују да је иста радионица живописала и цркву у Чабићима. Од ачуваног живописа овом слоју припадале би фреске у источном делу цркве, док је натписом у олтару трећа фаза датована у 1619/20. године и том приликом су осликани делови северног и цело источни зид, о чему је постојао натпис у ниши проскомидије. Имена приложника била су исписана уз фреске чију су израду платили.⁵⁰⁵

Долачкој цркви, јеромонах Антим из манастира Дечана поконио је, пре 1874. године, једно облаченије и књиге дечанске.⁵⁰⁶

Суља Бушати, Арбанас из Церовика, са својим друговима стално је узнемиравао српску цркву и школу у Долцу. Попу је забрањивао да служи у цркви, а учитељу да предаје у школи па кад у томе није успео одлучио је да их убије. Тако је 7. фебруара 1899. године поставио заседу, испалио више плотуна са својим друштвом, на цркву а касније је напао и школу. истерао и истукао ученике. Тако да је у Долцу прекинут рад и школе и цркве.⁵⁰⁷

Археолошка истраживања мањег обима изведена су на комплексу у периоду 1993 – 95. године, а неопходни конзерваторски радови на фрескама 1991. године. Црква је срушена до темеља 1999. године.

⁵⁰⁵ Г. Суботић, *Белешке из Доца*, Гласник ДКС 12, Београд 1988, 54 – 59.

⁵⁰⁶ Дарови и пожртвовања архимандрита дечанског Кирила и оца Агатангела црквама, манастирима и школама у старој Србији - писмо архимандрита дечанског Кирила од 3. августа 1874. године, Сион бр. 23/1875, Београд 1875, 363

⁵⁰⁷ *Преписка о арбанаским насиљима у Старој Србији 1898 – 1899, Задужбине Косова*, Београд – Призрен 1987, 652.

ДРСНИК - ЦРКВА СВЕТЕ ПЕТКЕ

ДРСНИК

Дрсник је веома старо насеље. На брежуљку изнад села налазе се остаци старог утврђења. Први пут се помиње у повељи Стефана Првовенчаног из 1199 – 1206. године, када је дарован Хиландару.

Дрсник – црква св. Петке⁵⁰⁸

У средишту села смештена је црквица посвећена популарној скоропомоћници, светој Параскеви. Црква је највероватни првобитно била посвећена св. Николи. Споља малтерисаних фасада, са соклом од грубо сложеног камена и двосливниим кровом покривеним каменим плочама, црква је једнобродна и засведена подужним полуобличастим сводом. Олтарска апсида, споља неправилног полукружног облика, изнутра је сведена на дубоку полукружну нишу у функцији часне трпезе. Ђаконикон и проскомидија, осим полукружних ниша на источном зиду, на подужним зидовима имају и нише правоугаоног пресека. Два уска прозора, један на јужном, а други на

апсидалном зиду, осветљавају унутрашњост. Живопис из 70-тих година XVI века прекривао је све зидове цркве и био је релативно добро очуван. Зидне слике сачуване су само на доњим површинама, обухватајући – уз стандардни програм олтара – зоне сокла, стојећих фигура, фриз светитељских попрсја у медаљонима и сцене из циклуса Великих празника, у које су уметнуте изабране сцене из циклуса Христових страдања. У стилском погледу, фреске показују сигуран цртеж и колористичку разноврсност, па будући да су и технолошки на завидном нивоу дело су искусне зографске радионице. Живопис на своду је пропао и виде се само фрагменти попрсја пророка.⁵⁰⁹

Запаљена је 1999. године, тако да је првобитни колорит фресака заувек загубљен. Испред улазног портала укопан је римски жртвеник пренет са оближњег брда.

У Дрснику, на месту које се зове Ђелије, постоји црквиште са остацима друге цркве.

508 Основ за упис у регистар: Решење Завода за заштиту и научно проучавање споменика културе АКМО у Приштини, бр. 242 од 16.4.1958.г. Закон о заштити споменика културе и природних реткости (Сл. гласник НРС бр. 54/48).

509 П. Пајкић, *Сеоске цркве у долини Белог Дрима*, Старине Косова и Метохије I, Приштина 1961, 145 – 173 + 46 слика у прилогу; С. Петковић, *Зидно сликарство на подручју Пећке патријаршије 1557 - 1614*, Нови Сад 1965, 183; М. Шупут, *Споменици српског црквеног грађитељства XVI – XVII века*, Београд 1991, 73.

КИЈЕВО - ЦРКВА СВЕТОГ НИКОЛЕ

КИЈЕВО

Кијево (лат. Kijevo, алб. Kijevë,) село у источној Метохији, општина Клина, округ Пећки, покрајина Косово и Метохија. Кијево се налази 37 км југоисточно од Пећи (42° 33' 57 сев. г.ш. и 20° 42' 57 ист.г.д.), у Прекорупљу које се простире у источном делу метохијске котлине. Прекорупље је релативно заравњени предео са крашким облицима, спуштен између планинских врхова и гребена Дренице (1025 м) и Црнољеве (1177 м) на истоку и Гребничке планине (734 м) и Милановца (1042 м) на западу, са леве стране Белога Дрима у главном сливу његових притока КLINE и Мируше. Предео око Кијева је благо заталасан брежуљкаст терен, између 500-600 метара надморске висине, испресецац плитким удолинама (народски: долови), као што су Лисичији до, Бабљак, Слатина, обрасли ливадским травама, замочварени, куда теку нестални водени токови. Брежуљци су негдање крчевине и утрине које су претворене у оранична поља. Највиши врх у близини Кијева (2,2 км) је Илијина глава, око 700 м, на обронцима Гребничке планине. Водотоци у кијевском крају су сиромашни водом и често у летњим данима пресахну. Најважнији је Кијевски

поток, који се после око 8 км тока улива у Мирушу, леву притоку Белога Дрима. Река Мируша (35 км) извире испод планине Црнољева и обухвата слив на површини од 300 кв. километара. Са Кијевским потоком се спаја и Бобовички поток, а из кијевског засеока Степенице у Кијевски поток дотиче вода поточића Степеничка река. Извор Кијевског потока је каптиран са озиданом каменом чесмом и налазио се у то време на крају села.

Кијево – Црква св. Николе⁵¹⁰

Црква посвећена светом Николи налази се уз локални пут, а преко пута православног гробља села Кијева у општини Клина. Смештена је у пространој порти покрај сеоског гробља. Уз једнобродни храм сукцесивно су дозидани припрата и звоник. То је била једнобродна грађевина правоугаоне основе, са нешто нижом и накнадно дозиданом припратом. Полуобличасти свод храма био је од притесаног камена и опеке у кречном малтеру, покривен каменим плоча-

510 Основ за упис у регистар: Решење Завода за заштиту и научно проучавање споменика културе АКМО у Приштини, бр. 238 од 16.4. 1958.г. Закон о заштити споменика културе и природних реткости (Сл. гласник НРС бр. 54/48.)

ма, а са источне стране је олтарска апсида, полукружна изнутра и споља. У источном зиду олтарског простора су, лево и десно од часне трапезе, полукружне нише проскомидије и ђаконикона. Пред западним вратима приправе је у XIX веку подигнута масивна кула – звонара. Фасаде су биле окречене. Porta је ограђена зиданим и малтерисаним бемом са металном капијом. Живопис у припрати је, према сачуваном натпису, био сликан 1603. године и обухватао је изабране српске светитеље, свете ратнике и врачеве у зони стојећих фигура, развијену композицију Страшног суда, десет сцена из циклуса Христових страдања и још толико из циклуса Христових делатности и чуда као и декорацију у темену свода. За овај опсежни програм велика група сељана као колективни ктитор није успела да пронађе талентованог сликара, па је распричани живопис кијевске приправе небрижљивог цртежа и невеште композиције. Ипак, извесни ретки иконографски детаљи оспоравају суд о самоукости зографа.⁵¹¹

У реконструкцији из 1968. године об-

511 П. Пајкић, *Сеоске цркве у долини Белог Дрима*, Старице Косова и Метохије I, Приштина 1961, 145 – 173 + 46 слика у прилогу; С. Петковић, *Зидно сликарство на подручју Пећке патријаршије 1557 - 1614*, Нови Сад 1965, 197; М. Шупут, *Споменици српског црквеног грађитељства XVI – XVII века*, Београд 1991, 107 – 108.

но-вљени су свод и кров храма традиционалним материјалима - притесаним каменом, сигом и опеком и ојачани армираним бетонским серклажима.

Црква није поуздано датована, али би се могло претпоставити да је наос саграђен у XIV веку, док припрата потиче с краја XVI или почетка XVII века. Звоник је много млађи и вероватно је настао крајем XIX века.

У припрати су биле сачуване фреске у нижим зонама на западном зиду и деловима северног, јужног и источног зида. Делимично су биле сачуване и сцене у трећој зони источног зида и на сводовима приправе.

У цркви су се чувале и иконе и сасуди из XVI и XVII века.

ПЕЋ

БЕЛО ПОЉЕ - ЦРКВА ПРЕСВЕТЕ БОГОРОДИЦЕ

БЕЛО ПОЉЕ

На два километра од Пећи налази се српско село Бело Поље. У османском попису из 1485. године у селу је забележено укупно 129 хришћанских обвезника, међу којима су поименце поменута два православна попа и једна калуђерица удовица. У селу и његовој непосредној околини постоје остаци три цркве.

Бело Поље – Црква пр. Богородице⁵¹²

Дечански игуман Серафим обратио се султану Абдул – Азису и европским силама у име Срба пећке нахије 1860. године, једним већим меморандумом [“тужбом”], у коме су наведени примери насиља што га албански муслимани пећког краја и уопште

у Старој Србији чине над српским народом. Меморандум је објавио и у посебној брошури под насловом „Плач Старе Србије“⁵¹³ посвећеној Вилијему Дентону и европској јавности.

У меморандуму је забележено је и неколико случајева разарања цркава и обесвећења православних светиња. Међу овим црквама се спомиње и црква у Белом Пољу. Тако се у жалби наводи: “у село Бело Поље дошавши незнабошци и злоковарни зликовци Зек Асан, Етем Хасан, Јасан Вејсељ, Хајдор Махмут и Суљо Фетаовић цркву још од издавних времена начињену раскопаше, и од цигаља и камења од цркве раскопане себи куће и друге стаје саградише, трпезу пак, на којој се бескрвна жртва Господу приношаше, обешчестити светињу и димњацима кућа својих узидаше, па то исто и са крстовима од кровова скинути чинише” [т. 47].⁵¹⁴

512 Основ за упис у регистар: Решење Покрајинског завода за заштиту споменика културе у Приштини, бр. 954 од 31.12.1964.г. Закон о заштити споменика културе (Сл. гласник СРС бр. 51/59).

513 Серафим Ристић, *Плач Старе Србије*, Земун 1864.

514 Слична обесвећења бележи овај меморандум и у селу Лукавцу (т. 27), Истоку (т. 51), Сухом Грлу (т. 62), Синају (т. 65).

Овај скрнављени храм је темељно обновљен 1868. године као црква Ваведења Богородице захваљујући ангажовању дечанског архимандрита Кирила Андрејевића и материјалној помоћи руске царице Марије Александрове. То је скромна једнобродна грађевина, засведена полуобличастим сводом. Једини украс на бело окреченим фасадама представљају полукружни прозорски отвори. Цркву окружује старо гробље на коме се старином истичу неколико већих камених крстова.

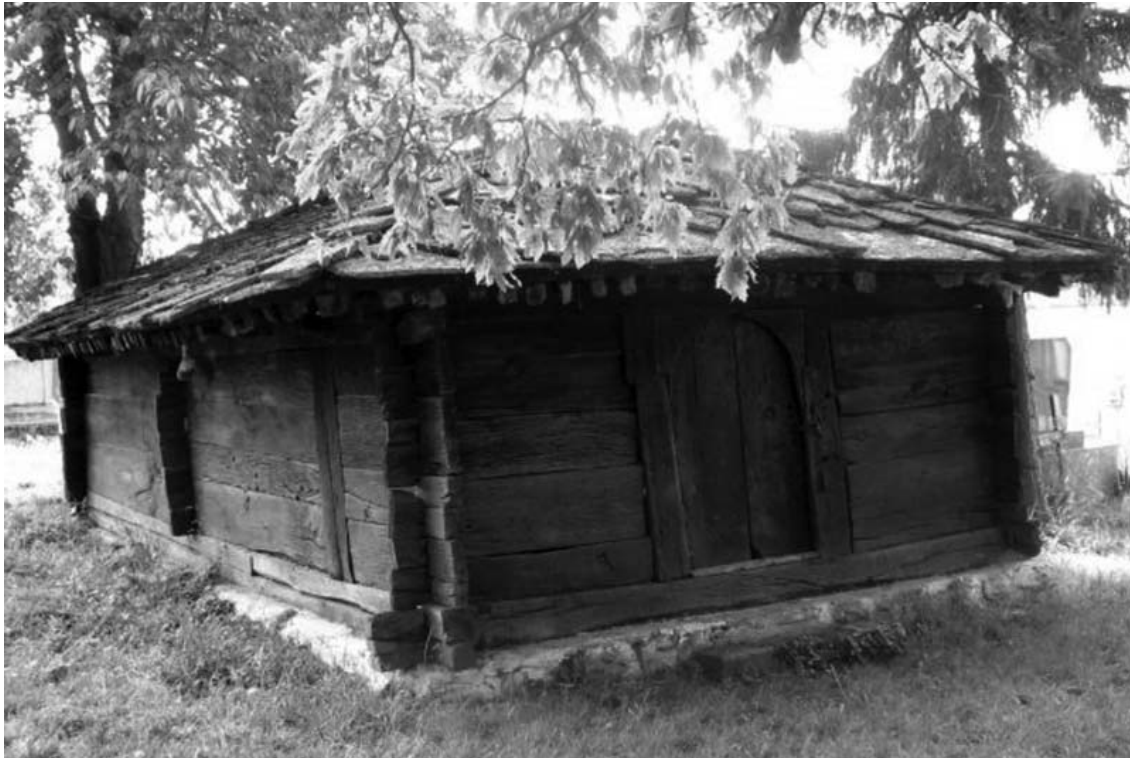
Након обнове цркве, а пре 1874. године манастир Дечане је, по наводима архимандрита Кирила, поконио цркви белопољској: “12 минеја и 1 летургију; 2 јеванђеља окована у сребро; 2 облаченија свештеничка и 1 ђаконско: покровце на св. трапезу, проскомидију и за налоње; 2 сасуда сребрна и позлаћена с принадежношћу;

звон, 1 велики псалтир и 1 распјатије купљено у Јерусалиму.” Поред тога црква белопољска је добила и. “500 рубаља испрошених од руске матушке царице; од других лица 200 рубаља; и наших сопствених 7000 гроша и за чесму, коју смо пред цркву довели, 1200 гроша мојих сопствених х. Кирилових.”⁵¹⁵

Остаци друге цркве, која је вероватно била посвећена Богојављењу, налазе се изнад села, на брду званом Крст. Изнад села су и остаци пећине Цареве столице, за коју предање каже да је била испосница неке царице.

⁵¹⁵ Дарови и пожртвовања архимандрита дечанског Кирила и оца Агатангела црквама, манастирима и школама у старој Србији - писмо архимандрита дечанског Кирила од 3. августа 1874. године, Сион бр. 23/1875, Београд 1875, 362 - 363

ГОРАЖДЕВАЦ - ЦРКВА СВЕТОГ ЈЕРЕМИЈЕ

ГОРАЖДЕВАЦ

Гораждевац се, као Горажда Вес, први пут помиње, око 1220. године, у повељи Стефана Првовенчаног манастиру Жичи:⁵¹⁶

... а оу Хвостниѣ села: Пекъ съ заселикъмъ си, Чръни Врѣхъ, Стѣлпези, Трѣбовитики, Горажда Вьсь, Накль Вьсь съ Челпекии и съ Лавлани, Лютоглавы съ градомъ;

Насеље је под називом Горождевци забележено у турском попису из 1485. године. У то време у њему је према истом извору било 28 српских кућа међу којима дом “попа Николе”. У Девичком катастигу су 1765. и 1772. уписани Срби приложници из Гораждевца.

⁵¹⁶ Стефан краљ Првовенчани, око 1220. године, даје имања, повластице и закон манастиру Жиче. С. Новаковић, *Законски споменици српских држава средњег века*, Београд 1912, 571

Гораждевац – Црква брвнара св. Јеремије⁵¹⁷

Црква брвнара посвећена светом Јеремији саграђена је, према старини Царских двери, крајем XVI или почетком XVII века. Према предању које још увек живи у овом српском селу, цркву су подигли Србљаци. Како се тим именом називало становништво из горњег тока Лима насељено 1737/1738. године у Метохију, уколико је предање тачно, онда се датирање цркве помера у прву половину XVIII века.⁵¹⁸

Црква брвнара у Гораждевцу била је предмет посебног интересовања Доброслава Павловића, који се бавио проучавањем овог типа сакралних грађевина указујући на нетипичност гораждевачке брвнаре због простора на коме је саграђена. Грађевина

⁵¹⁷ Основ за упис у регистар: Решење Завода за заштиту и научно проучавање споменика културе АКМО у Приштини, бр.240 од 16.4.1958. године. Закон о заштити споменика културе и природних реткости (Сл. гласник НРС бр. 54/48).

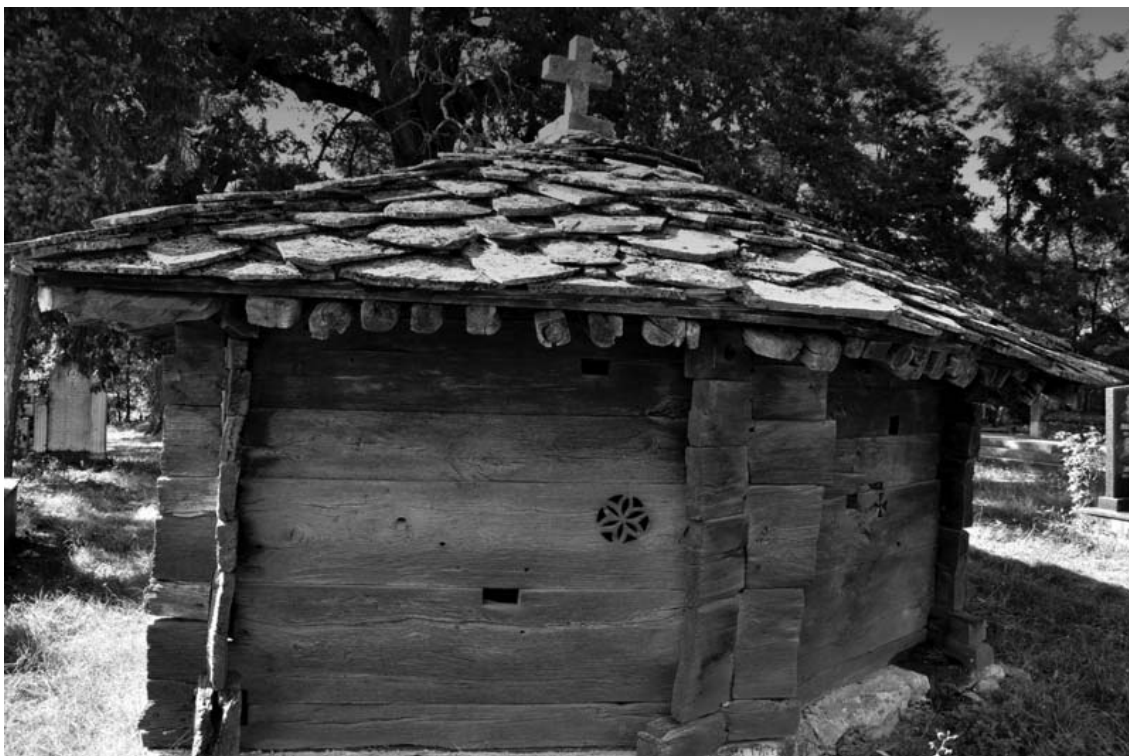
⁵¹⁸ Б. К., *Гораждевац, црква брвнара Св. Јеремије*, Споменичко наслеђе Србије, Београд 1998, 166.

је ниска, делимично укопана, тако да висина од пода до тавањаче износи свега 170 см. Основа цркве је правоугаона, са олтарским делом преломљеним у две равни (на рогалъ). Јача атула положена на темеље од ломљеног камена носи зидове од хоризонтално наслаганих храстових талпи. На угловима се талпе преклапају са великим испадима

и тај начин преклапања на черт овде се назива ушавци. Кровна конструкција је врло једноставна. Због неправилности и тежине кровног покривача од камених плоча, рогови од кестеновине су густо положени. Стреха је широка. Врата са јужне и западне стране су мала и засведена. Олтарска преграда дели унутрашњи простор на два дела. Услед мале

дубине олтарског простора, часна трпеза је приљубљена уза зид, на прелому две равне површине. Олтарска преграда је једноставна, са полицама за постављање икона. Једноставни дрвени украси (тордирани венац, розете) налазе се на средишњем, засведеном делу око царских двери. У талпама, у олтарском делу, изрезани су отвори за пролазак светлости. Посебно су лепо обрађена два, са мотивом крста и шестолисне розете.⁵¹⁹

Поред цркве се сада налази више старих надгробних споменика.

Старе иконе, књиге и сасуде из гораждевачке брвнаре чувају се у новој гораждевачкој цркви Покрова пресвете Богородице, саграђеној 1926. године. Према наводима у Задужбинама Косова, у цркви је постојао бакарни дискос дечанског јеромонаха Василија из 1746. године, поклон манастира Дечана. Царске двери су однете из цркве седамдесетих година и данас се не зна где су.⁵²⁰

Темељни санациони и конзерваторско-рестаураторски радови обављени су 1968. године.

Године 1926. у близини старе цркве је саграђена нова црква, посвећена Покрову св. Богородице.

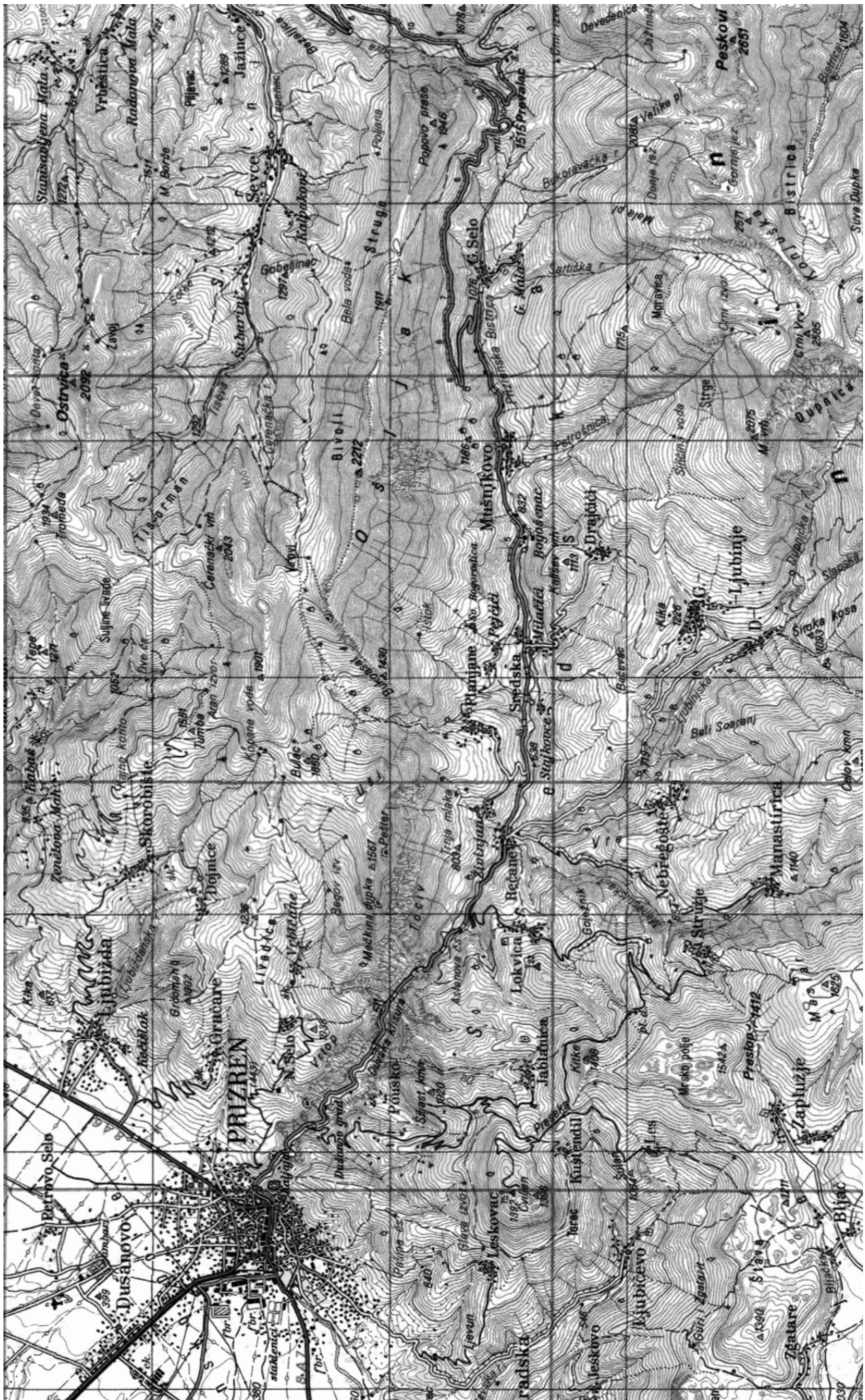
519 Д. Ст. Павловић, *Цркве брвнаре у Србији*, Саопштења V, Београд 1962, 130 – 132; М. Ивановић, *Црквени споменици XIII – XX века*, Задужбине Косова, Призрен – Београд 1987, 421 – 422;

520 М. Радан – Јовин, *Обнова цркве Светог Јермеје у Гораждевицу*, Гласник ДКС 22, 1998, 85 – 88.

СРЕДАЧКА ЖУПА

ГОРЊО СЕЛСКА ПАРОХИЈА

ГОРЊЕ СЕЛО - ЦРКВА СВЕТОГ ЂОРЂА

ГОРЊЕ СЕЛО

Горње селаској парохији су карејм XIX века припадала и села Мушниково, Драјчић, Речани, Љубиње и Непробиште. Међутим, само су у Мушникову и Драјчићу живели Срби православне вероисповести док су у преостала три села живели Срби мухамеданци. У XIX веку у Мушникову су постојале две цркве св. апостола Петра и Павла и св. Петка а у Драјчићу црква св. Николе. У селима у којим су живели Срби мухамеданци постојале су развалине цркава. У Речанима црква св. Кузмана и Дамјана, у Љубињу цркве с. Петка и св. Недеља и у Непробишту св. Илије. Сељаци из Непробишта све до негде 1880. године окупљали на Илиндан око развалина цркве св. Илије баш као на сабору и давали гозбе.⁵¹⁹

Обдарујући свој гробни манастир, цар Душан у арханђелској повељи помиње међе Горњег Села, чиме историја насеља задире у

519 П. Костић, *Црквени живот православних Срба у Призрену и његовој околини у XIX веку*, Београд 1928, 95

средину XIV века.⁵²⁰

У Горњем селу постоји црква св. Ђорђа за коју се не зна када је подигнута.

Горње село – Црква св. Ђорђа⁵²¹

За цркву св. Ђорђа се, у време Петра Костића, није знало када је подигнута.

Црква св. Ђорђа је стара црква правоугаоне основе. Састоји из три просторне целине настале у различитим временским периодима. Њен најстарији део чини мала црквица правоугаоне основе засведена полуобличастим сводом и кружном нишом у олтарском простору која је са спољашне стране једва приметна. Уз северну страну

520 Детаљније о овоме у: С. Мишић, Т. Суботин – Голубовић, *Светоарханђеловска хрисовуља*, Београд 2003. За прву информацију: С. Новаковић, *Законски споменици српских држава средњег века*, Београд 1912, 689.

521 Основ за упис у регистар: Решење Завода за заштиту и научно проучавање споменика културе АКМО у Приштини, бр. 252 од 16. 4. 1958. Закон о заштити споменика културе и природних реткости (Сл. гласник НРС бр. 54/48).

на источном зиду налази се проскомидија. Уз постојећу цркву током времена дозидани су припрата и звоник. Припрата је пространа, у основи правоугаона грађевина нешто шири од постојеће цркве, полуобличасто засведена, осветљена кроз узани прозор са југа и севера и два улаза са запада и југа. Припрату је средином XIX века градио – финансирао Максим Филиповић, а зидали љубински мајстори из Средачке жупе. Занимљив је тимпанон над јужним вратима. Рађен је у једном комаду камена (средачки травертин), на коме су у плитком рељефу уклесани расцветали крст и две симетрично постављене птице. Црква, али и куће у овом селу су грађене од „жутог« (мекшег) камена. Покривена је двосливним кровом од каменних шкриљаца са благо избаченим каменим венцем скромног профила који доприноси архитектонској изражајности фасаде и даје печат визуелној препознатљивости овога храма. Тек почетком (или средином) XX века испред припрате је дозидан складни спратни звоник који има такође сличности и архитектонски је близак звонарама у Средској и Драјчићима.⁵²²

Живописан је само најстарији део хра-

ма, док је припрата без живописа. По стилским карактеристикама веома је сличан цркви Св. Николе у Богошевцу и Готовуши, из Сирињишке жупе. Живопис је сачуван осим на срушеном западном зиду, и вероватно је дело истих мајстора који су радили у Богошевцима и Готовуши, чије се сликарство одликује наративношћу и живим колоритом. Иако је сажетог формата у себи садржи циклусе Великих празника, Христовог страдања и Српских светитеља. Распоред сцена је уобичајен за време када су настале - у првој зони су стојеће фигуре светитеља, у другој допојасне фигуре, у трећој Муке Христове. Празници су у четвртој зони. Изнад Празника су, на странама свода, допојасне фигуре пророка. У своду су Вазнесење Христово, на истоку, Пантократор у средини и Преображење на западу. У олтарском простору је уобичајен распоред сцена, осим што се у четвртој зони источног зида налазе попрсја Исака, Аврама и Јакова. Њега карактерише, снажан цртеж и изражајни колорит у целини и детаљима и припада иконописачкој радионици Призренске митрополије.⁵²³

У цркви се чувају и руске иконе из XIX века. Радови на заштити обављени су током лета 1998.

⁵²² М. Шупут, *Споменици српског црквеног грађитељства XVI – XVII век*. Београд 1991, 57; Н. С. Гаџић, *Архитектура шар планинских села са посебним освртом на стваралаштво средачких зидара*, Београд 2016, 81 – 82.

⁵²³ С. Петковић, *Српска уметност у XVI и XVII веку*. Београд 1965, 78.

ДРАЈЧИЋИ - ЦРКВА СВЕТОГ НИКОЛЕ

ДРАЈЧИЋ

У селу Драјчићу, које је припадало горњо селској парохији постоји стара црква св. Николе. У селу су се литије носиле другој дана Ускрса.⁵²⁴ Драјчићи су, данас, српско – албанско село у средачкој жупи.

Драјчић – Црква св. Николе⁵²⁵

Црква св. Николе је врло вероватно средњовековна. На основу једног записа можемо закључити да је била појушча бар од 1592. године.

Наиме на иконама у цркви постоје записи из те године:⁵²⁶

524 П. Костић, *Црквени живот православних Срба у Призрену и његовој околини у XIX веку*, Београд 1928, 95

525 Основ за упис у регистар: Решење Завода за заштиту и научно проучавање споменика културе АКМО у Приштини, бр. 239 од 16. 4. 1958. г. Закон о заштити споменика културе и природних реткости (Сл. гласник НРС бр. 54/48).

526 И. А. Јастребов, *Додатак мојим белешкама из Старе Србије*, Гласник СУД LI, Београд 1882, 58 – 59; Љ. Стојановић, *Стари српски записи и натписи књ. I*, Београд 1902, бр. 512 – 514. Љ. Стојановић их је пог-

Помени, господи, Рајко фи пов вь лейто
р.з.п. (икона Исуса Христа)

Помени, господи, Степан Бонхва
(Богородичина икона)

Помени, господи, рава тфоего Стан-
иславе (икона Јована Крститеља)

Проучавање 1957. године на деизисној
табли открило је још један натпис из 1599.
године у коме се као приложниц поред
марка помиње цело село Трајчик:⁵²⁷

Помени, господи, рава Божјего Марко и
Степан и они и село Трѣчик во лето р.з.п.з.

Плитка и полукружна апсида јесте она
одлика по којој се, у архитектонском погледу,
драјчићка црква разликује од осталих из
средачке скупине. Занимљиво је, такође,
да једнобродна, полуобличасто засведена
грађевина има каменом поплочан под, нижи
у наосу, а подигнут у нивоу солее и олтарског
простора. Црква је грађена од ломљеног
камена са наглашеним каменом у гловима.

решно датирао у 1541/2. годину али је то читање исправио П. Пајкић. П. Пајкић, *Цркве Средачке жупе из турског периода. Гласник Музеја Косова и Метохије*, III, Приштина 1958, 57 – 58.

527 П. Пајкић, *Цркве Средачке жупе из турског периода. Гласник Музеја Косова и Метохије*, III, Приштина 1958, 58.

а покривена је двосливним кровом са благо избаченим каменим венцем и покривена каменим плочама из Љубинског „Стрмо” каменолома. Црква је осветљена прозором олтарске апсиде, а још по један се налази на у северном и јужном зиду цркве, док је улаз у средини западног зида изнад којег се налази спратна звонара из XX века. Плитка ниша са фреском заштитником храма, полукружно завршена налази се на јужној страни и фасади даје ненаметљиву препознатљивост и нијансну разлику у односу на остала прочеља. Прва обнова цркве датовала се раније у крај XVI а сада у средину XVII века и то на основу живописа. Другом обновом цркве средином XIX века првобитни изглед нарушен је уклањањем западног зида и значајним продужењем наоса. Црква је осим проширења добила нови рестаурирани живопис, тако да нови слој живописа покрива или замењује целокупни стари слој из првог периода грађења цркве.⁵²⁸

Живопис у цркви настао је око половине XVII века премда се раније мислило да потиче из последње деценије XVI века. Фреско – декорација скромних квалитета сачувана је на свим зидовима осим на западном, који је уклоњен приликом дозирања припрате. У првој зони су стојеће фигуре светитеља,

528 М. Шупут, *Споменици српског црквеног градитељства XVI – XVII век*. Београд 1991, 71 – 72; Н. С. Гаџић, *Архитектура шар планинских села са посебним освртом на стваралаштво средачких зидара*, Београд 2016, 77 – 78.

чији избор и распоред не одступа од утврђених шема. Другу зону заузимају Муке Христове, а трећу Празници. Изнад Празника је зона попрсја пророка. У олтару су уобичајене представе са Богородицом Ширум од небеса горњем делу апсиде, изнад Поклоњења, део сцене Благовести са стране, Света Тројица Гостољубље Аврамово - и доњи део Вазнесења са Богородицом и апостолима. У своду су на истоку сцене Вазнесења (горњи део - Христос на облаку који носе анђели), у средишту је Пантократор, на западу Христос Анђео Великог савета.⁵²⁹

Иконостас, чија је оплата сигурно настала најраније у време изградње припрате, компонован је од икона из различитог периода. У цркви Св. Николе чува се значајна збирка икона и обредних крстова који се користе на литијама за које предање каже да су донесени из некадашње цркве Свете Богородице из села Горњег Љубиња које се прво исламизирало у Средачкој жупи и на основу тога уживало велики углед код Турака и на основу тог угледа постало је седиште „љубинског бајрака”.⁵³⁰ Иконе су конзервиране 1960 – 1961.

529 П. Пајкић, *Цркве Средачке жупе из турског периода*. Гласник Музеја Косова и Метохије, III, Приштина 1958, 55, 95 – 100; П. Балабановић, *Конзервација икона из села Драјчића у Средачкој жупи*. Старине Косова и Метохије, Приштина 1963, 243 – 247.

530 И. С. Јастребов, *Стара Србија и Албанија*, Споменик СКА ХLI, Београд 1904, 73 – 80.

МУШНИКОВО - ЦРКВА СВЕТИХ АПОСТОЛА ПЕТРА И ПАВЛА

МУШНИКОВО

Источно од села Средске, на око 3 километра налази се село Мушниково које је припадало горњо селској парохији. У село постоје две старе цркве св. апостола Петра и Павла и св. Петке. Литије се у селу носе на Ђурђев дан и Трнову св. Петку.⁵³¹

Мушниково – Црква св. апостола Петра и Павла

У цркви је постојао натпис, који је забе- лежио Јастребов, да је црква саграђена 1564. године.⁵³²

† ИЗВОЛЕНІЕМЪ СИНА, ПОСПЕШЕНІЕМЪ

531 П. Костић, *Црквени живот православних Срба у Призрену и његовој околини у XIX веку*, Београд 1928, 95

532 И. А. Јастребов, *Додатак мојим белешкама из Старе Србије*, Гласник СУД I, Београд 1882, 56; Љ. Стојановић, *Стари српски записи и натписи књ. I*, Београд 1902, бр. 642

СВТОГА ДУХА СІИ БОЖЬСТВНИ ХРАМ СЪЗДАСЕ ТРЪДОМЪ И ПОСПЕШЕНІЕМЪ СВТИХЪ АПОСТОЛЪ ПЕТРА И ПАВЛА ВЪ ЛѢТО 707.⁵³³

Храм Светих Апостола у народу је познат још као црква Свете Петке. Храм је подигнут на једном доминантном платоу са кога се пружа импресивни поглед на само насеља и Ошљак планину. У натпису пише да је подигнута и живописана 1564. године. Међутим, натписе најчешће не треба буквално схватати има превише случаја где се у ктиторском натпису наводи да је црква саграђена од темеља а у њој у стварности имамо сачуван неколико векова старији живопис. Овде посебно треба бити опрезан јер у Свето арханђелској повељи се наводи:⁵³⁴

LXI. Село Срѣдська и съ планиномъ, а мегла моу отъ планини цръква Света Петка, ...

533 тј. 7072 – 1564

534 С. Новаковић, *Законски споменици српских држава средњег века*, Београд 1912, 689

Ако узмемо даље међе села Средска заиста је врло вероватно да је ова св. Петка данашња црква с. Петра и Павла.

Црква Светих апостола Петра и Павла је једнобродна грађевина, правоугаоне основе, са полукружном олтарском апсидом са унутрашње стране, а тространом споља. У средини олтарске апсиде у виду нише постављена је часна трпеза од камена. У олтару постоје и две нише на оба бочна зида, ђаконикон и проскомидија. Простор цркве је осветљен преко три мала и уска, по облику идентична прозора. У западном зиду дозидане припрате налазе се лучно завршена врата, а изнад њих је полукружна лунета. Црква је грађена од ломљеног камена, а покривена је двосливним кровом са благо избаченим каменим венцем и степенасто решеним упечатљива карактеристика овога храма. Степенасто решено прочеље улазној фасади храма даје потребну динамику која је у периоду њене обнове била потребана као матријални печат или белег вештине мушниковских мајстора – влашких печалбара. Црква је значајно дограђена и проширена током 1866. године. Спратна кула са полигоналном звонаром на крову одигнута је 1925. године.⁵³⁵

⁵³⁵ Н. С. Гаџић, *Архитектура шар планинских села*

Од првобитног фреско-сликарства сачувани су само фрагменти: загрљени Петар и Павле и свети Теодор на јужном зиду уз иконостас, четири архијереја из Поклоњења Агнецу, свети архијакони Стефан и Роман у ђаконикону и проскомидији, Богородица Шира од небеса изнад Поклоњења и Благовести са страна те фрагменти Вазнесења и Нерукотвореног образа на источном зиду. У делу јужног зида где се налазе попрсја светитеља препознаје се рад изузетног фрескописца који је изражајног стила, њега карактерише и ретка композиција загрљених светих Апостола по чему је препознатљив живопис овога храма. Други живописац који је радио олтарски део и који је припадао истој дружини много је скромнијег дара и талента у односу на овог првог. Врхунски таленат и умеће средњовековних мајстора у овом случају можемо да осетимо и на самој једној секвенци сачуваног фрескописа као што је ова композиција загрљених светих апостола.⁵³⁶

са посебним освртом на стваралаштво средњих зидара, Београд 2016, 79 – 80.

⁵³⁶ П. Пајкић, *Црква св. Апостола Петра и Павла у Мушникову*, Гласник музеја Косова и Метохије I, Приштина 1956, 25 – 34; М. Лукић, *Конзерваторски радови на цркви св. Петра и Павла у селу Мушникову*

У цркви се налази нови иконостас. Сачуван је и део царских двери неколико старих икона (Свете Петке, Светих Арханђела и Светог Николе) као и делови јеванђеља. На овом споменику културе од

изузетног значаја извршени су у целости архелošки и конзерваторски радови. Уз цркву, са њене северне стране, налази се више вековастаро култно стабло јасена чији је пречник дебла око 2 метра.

у *Средачкој жупи*, *Старине Косова и Метохије IV – V*, Приштина 1968, 440 – 444; М. Ивановић, *Културна баштина Горе, Опоља и Средачке жупе*, Шарпланинске жупе Гора, Опоље и Средска, Посебна издања САНУ, Београд 1995, 499;

МУШНИКОВО - ЦРКВА СВЕТОГ НИКОЛЕ

Мушниково – Црква св. Николе

У цркви нема натписа на основу којих би се могло одредити када је саграђена.

Црква св. Николе је једнобродна грађевина правоугаоне основе са полукружном апсидом у олтарском делу. Олтарски иростор наглашен је уздигнутим подом на источној страни, и трима полукружним нишама на источном зиду. Средња, највећа, споља на фасади је тространа. Бочне, полукружне нише обележавају места за ђаконикон и проскомидију. Мали, уобичајени прозор, карактеристичан за све цркве Средачке жупе налази се у средини олтара, а врата на западном зиду. Уз западну страну цркве дозидана је, уз употребу бетона, средином XX века припрата, већих димензија од цркве.⁵³⁷

Црква је зидана притесаним ломљеним каменом, а покривена је двосливним кровом са благо избаченим каменим венцем и покривена је каменим плочама. Плитке нише са полукружним завршетком налазе се на северној и јужној страни храма и фасаду чине мало променљивом и живљом

од фасада осталих храмова. Добро сачувана целина живописа унутар храма дело је стваралаштва непознатог монаха и припада призренској иконописачкој радионици из позног периода. Приметна је разлика у квалитету и изражајности овог живописа у односу на цркву Светих Апостола за којом фреске ове цркве знатно заостају. Црква је живописана непосредно по завршетку зидања, о чему постоји ктиторски запис у проскомидији. Иконографски програм овог сликарства не одступа од оновремених утврђених шема на подручју Метохије. У првој зони стојећих фигура појављују се и Свети Сава и Немања и Свети Константин и Јелена на западном зиду, ратници и Свети Никола у наосу, у олтару су Визија Петра Александријског, Свети Стефан, Свети Роман и Симеон Столпник у нишама проскомидије и ђаконикона. Поклоњење у олтарској апсиди. У другој зони су попрсја светитеља и Богородица Шири од небеса у калоти апсиде. У трећој зони су Муке Христове. У четвртој зони очувани су доњи делови сцена циклуса Празника на северном зиду. У своду су само оквири поља и фрагменти Вазнесења и попрсја пророка са стране.⁵³⁸

537 М. Шупут, *Споменици српског црквеног градитељства XVI – XVII век*, Београд 1991, 167; Н. С. Гаџић, *Архитектура шар планинских села са посебним освртом на стваралаштво средачких зидара*, Београд 2016, 80 – 81.

538 П. Пајкић, *Црква св. Апостола Петра и Павла у Мушникову*, Гласник музеја Косова и Метохије I, Приштина 1956, 25 – 34; Р. Рајкић, *Цркве средачке жупе из турског периода*, Гласник музеја Косова и Метохије III, Приштина 1958, 68;

СРЕДАЧКА ПАРОХИЈА

ЛОКВИЦЕ - ЦРКВА СВЕТОГ ИЛИЈЕ

ЛОКВИЦЕ

Средачка парохија је током целог XIX века имала две до три цркве у селу Средска да би онда 1866. године била саграђена црква у селу Локвице а 1868. године у селу Плањане.

Локвица је ратарско-сточарско планинско село у општини Призрен на Косову и Метохији. На левој страни Призренске Бистрице, изнад њеног улаза у Дувску клисуру осам километара југоисточно од Призрена, на магистралном путу Призрен - Брезовица - Скопље испод села Речане одваја се десно пут (2,5 км) који иде узбрдо кроз багремову шуму и води право у село Локвица. Село је релативно збијеног типа. Површина атара око 800 ha. Налази се на надморској висини 677 м. Земљиште је јако ерозивно и има пуно клизишта, сами називи појединих делова сеоског атара «Млаке» и «Локов» (Локве, Локвањи) асоцирају да је назив самог села највероватније дошао одатле.⁵³⁹

Сматра се једним од најстаријих села у Средачкој Жупи. Атар овог села граничи се са атарима Опоља, општина Драгаш.

Локвица је велико и старо село које се

налази у западном делу Средачке жупе и граничи се својим сеоским атаром са Гором и Опољем. Од центра села Средске удаљено је 6 а од Призрена око 10 км.

Село се помиње под истим именом у даровницама повељама краља Драгутина којим га је он приложио манастиру Хиландар,⁵⁴⁰ а касније краљ Милуган повељом из 1308. године, даровао га као манастирско добро Хиландарском пиргу Хрусија на Атосу.⁵⁴¹ Исто је то потврдио и цар Душан који је у повељи наведено село 1348. године потврдио манастиру Хиландар⁵⁴² а онда поново око 1354 – 55. године.⁵⁴³ Помиње се и у Свето арханђелоској повељи али само као међа села речана.⁵⁴⁴ Село је јако старо и богато захваљујући рудним јамама које су се налазиле у Локвичком потоку из којих се вадиле и топила оловна руда која је била богата примесама сребра и злата. Током XV века у дубровачким архивима помињу се

⁵⁴⁰ С. Новаковић, *Законски споменици српских држава средњег века*, Београд 1912, 388

⁵⁴¹ Исто, 478

⁵⁴² Исто, 421

⁵⁴³ Исто, 434

⁵⁴⁴ Исто, 689

⁵³⁹ Локве, Локвањи => Локвица

трговци наведеним металима из наведеног села.⁵⁴⁵ У турском попису из 1571. године село је уписано као Локвица.⁵⁴⁶ У време турске владавине била је у саставу Љубинског барјака.

Из овог села је за време Турака, током XIX века, одлазио поп Филип који је служио елужбу по горанским селима. Како је ишао поп Филип тако су и ишле мајсторске дружине – тајфе по опољским и горанским селима која су градила куће, цркве, а касније и џамије. По подацима П. Костића у селу су налазили и остаци цркве светог Јована, на гробљу изнад сепе Локвице као и свете Петке, у развалинама на потесу Кнежине према Дрвењграду изнад села⁵⁴⁷ и светих Арханђела.

Међутим, поред споменутих црквишта у селу знају и за црквишта св. Арханђела у темељима у Вујић махали и св. Ђорђа. Место где се налазила црква св. Ђорђа зове се Ђурђевица. Зна се и за црквиште свете Богородице, само по локацији, у локвама испод

545 М. Ивановић, *Културна баштина Горе, Опоља и Средачке жупе, Шарпланинске жупе Гора, Опоље и Средска*, Посебна издања САНУ, Београд 1995, 496.

546 Т. Катић, *Опширни попис призренског санџака из 1571. године*, Београд 2010.

547 П. Костић, *Црквени живот православних Срба у Призрену и његовој околини у XIX веку*, Београд 1928, 95

села Локвице.

Прва школа је отворена 1899. године у приватној кући, али је убрзо подигнута посебна зграда за потребе школе.

Атар Локвице има добре пашњаке. 1900. године у селу је било преко 4000 грла стоке од којих 2500 оваца и 18 бачија. Почетком XX века опада интерес становништва за сточарство и становници се оријентишу на одлазак у печалбу. Први печалбари из овог села су радили као грађевинци у Румунији док је један број становника отишао у Америку.

Према путопису Милоша С. Милојевића 1871 – 1877. године у Локвици је било 55 кућа Срба и 15 кућа исламизованих Срба.

По др Татомиру Вукановићу који је 1947. године антропогеографски проучио Средачку Жупу, у Локвици је било: Срби православци (58 кућа) и Муслимани српског порекла (48 кућа) и једна кућа муслиманских Цигана. Осим 4 куће одавно досељене из Сиринићке Жупе (Поповци) и 4 куће одавно досељене из Црне Горе (Кадићи), остали су староседеоци. Кућа муслиманских Цигана је дошла са Косова. Славе које су се славиле у српским родовима су: Св. Архангел Михаило, Св. Никола, Св. Петка и Ђурђица.

После НАТО агресије, Срби су напустили село.

Локвице – Црква Св. Илија

Нова црква посвећена св. Илији саграђена је 1866. године.⁵⁴⁸ Саграђена је на старим темељима.

У цркви се чувала и збирка од 14 икона.

Локвичка црква је једнобродна грађевина правоугаоне основе с полукружном апсидом у олтарском делу, обновљена је на старим темељима 1866. године. Црква св.

Илије је једнобродна грађевина правоугаоне основе, са изнутра и споља полигоном апсидом која доста прати унутрашњи облик апсидалног круга. Брод цркве је засвођен полуобличастим сводовима, а изнад олтарске

апсиде у виду нише је полукалота. Њена дужина износи девет, а ширина пет метара и својом основом прати традиционалне величине средњевековних храмова са овог подручја. Унутрашњи олтарски простор наглашен је апсидом, и два полукружних нишама. Средња, највећа, споља на фасади је полукружна. Бочне, полукружне нише обележавају места за ђаконикон и проскомидију. Мали, уобичајни прозори, карактеристични за све цркве скромнијих димензија налазе се у средини олтара и на два бочна странама. Улаз у цркву, једноставан је правоугаони отвор који је наглашен вратним оквиром од средњег камена завршен

је благо наглашеном полукружном лунетом нишом заштитника храма. Црква је зидана притесаним ломљеним каменом са наглашеним каменом угловима. Фасадна прочеља су равна, без каменог украса и присутне плитке профилације у апсидалном и порталном делу храма. Црква је покривена двосливним кровом са благо избаченим каменом венцем једноставне профилације. Покривена је каменом плочама од Љубинског шкриљца. У цркви је очуван иконостас из периода градње храма. У његовом склопу се налази збирка од четрнаест икона које су заветни поклон локвичких печалбара.⁵⁴⁹

548 Исто, 95

549 Н. С. Гаџић, *Архитектура шар планинских села са посебним освртом на стваралаштво средњих зидара*, Београд 2016, 82 – 84.

ПЛАЊАНЕ ЦРКВА РОЖДЕСТВО ПР. БОГОРОДИЦЕ

ПЛАЊАНЕ

Село Плањане помиње се први пут 1348. године у повељи цара Душана манастиру Хиландару.⁵⁵⁰ Године 1397. кнегиња Милица приложила је Плањане манастиру Дечанима.⁵⁵¹

У селу Плањани у XIX веку је постојала једна црква саграђена 1868. године. У то време литије су се у селу носиле на Спасовдан.⁵⁵²

Плањане - Црква Рождество пресвете Богородице

У селу Плањани сазидана је црква посвећена рождеству пресвете Богородице 1868. године, по предању, на темељима бивше православне цркве св. Троице.⁵⁵³

⁵⁵⁰ С. Новаковић, *Законски споменици српских држава средњег века*, Београд 1912, 421.

⁵⁵¹ Исто, 656.

⁵⁵² П. Костић, *Црквени живот православних Срба у Призрену и његовој околини у XIX веку*, Београд 1928, 95

⁵⁵³ Исто

Црква се налази у средишњу делу села Плањана у његовој Стећи маали (махали). Наведено село је од центра Средске удаљено око три, а од Призрена дванаест километара. Цркву Свете Богородице, у селу Плањане, подигао је господар Средачке жупе војвода Калиник у периоду око 1350. године, па се по њему назива још и Калинчића црква. По његовом имену назива се и данас велики староседелачки род Калинчики, Калинчићи у селу Плањану. Његова надгробна плоча, која се данас налази у олтарском простору, потиче из 1363/64. године и представља интересантни епиграфски споменик о присуству српске средњовековне државе на овим просторима.⁵⁵⁴

Плањанска црква Свете Богородице помиње се у турском попису Призренског санџака, који је рађен у време султана Сулејмана.⁵⁵⁵ Није познато када је црква опустела да би по П. Костићу црква била обновљена 1868. године. Иако црква Св.

⁵⁵⁴ М. Ивановић, *Црквени споменици XIII – XX век, Задужбине Косова, Призрен – Београд 1987, 499 – 501*; М. Ивановић, *Културна баштина Горе, Опоље и Средачке жупе, Шарпланинске жупе Гора, Опоље и Средска, Посебна издања САНУ, Београд 1995, 499.*

⁵⁵⁵ Т. Катић, *Опширни попис призренског санџака из 1571. године*, Београд 2010.

Богородице спада у градитељско дело позамашног габарита, њене димензије су десет пута шест метара и представља решење које по својој концепцији представља повратак и афирмацију класичних вредности средњевековне архитектуре која је била присутна на овим просторима током више векова. Црква је правоугаоне основе, на источној страни налази се олтарски простор, са унутрашње стране полукружног облика, док је споља вишеугаони и налази се у пропорцијском односу према величини храма. Фасада је малтерисана и рашчлањена на соклу и масу зидног платна. Благо наглашени венац смиреној фасади даје потребну динамику и препознатљивост. Отвори на зидовима су једноделни и минималних су димензија. Плањански градитељи – зидари приликом обнове из XIX века нису желели да ремете архитектонску концепцију делимично очуваног средњевековног храма. Храм је својим волуменом благо наглашен, док је на фасади присутна приметна ненаметљивост и дискретна архитектонска тишина која је била мирно наглашена каменом рустиком невероватном „плањанском бречом“ из Копача.²⁴⁹ У цркви се данас чува збирка од осам руских икона које су приложили богати зидари – печалбари приликом повратка са

рада из влашких (румунских) градова.⁵⁵⁶

У цркви је у целости сачуван дрвени иконостас и остали делови ентеријер из периода обнове овога храма током XIX века. Осим ових елемената сачувано је неколико обредних, дрвених крстова, бакарна крстионица и метална звечка са урезаним натписом, који казује да је то дар за наведени храм митрополита рашко – призренског Мелентија из 1859. године.²⁵¹ Овај податак нам говори и о времену које је било потребно да се изгради овај храм у наведеном периоду и у политичком окружењу у коме су се налазили и у коме су црквену архитектуру стварали житељи села Плањана у Средачкој жупи. Црква има дозидану припрату и звоник који су саграђени у другој половини двадесетог века, и својом архитектуром уклапају се уз постојећи храм са којим образују хармоничну целину.

У цркви се чува значајна збирка икона из XVII – XIX века.

556 Р. Тимотијевић, *Иконопис на територији Призрена*, Баштина 1, Приштина 1991, 262; Н. С. Гацић, *Архитектура шар планинских села са посебним освртом на стваралаштво средачких зидара*, Београд 2016, 84 – 85.

БОГОШЕВЦИ - ЦРКВА СВЕТОГ НИКОЛЕ

СРЕДСКА

Село Средска се налази у Средачкој жупи испод шарпланине. Српски цар Стефан Душан је 1348. године село и жупу приложио својој задужбини – манастиру Св. Арханђела код Призрена.

У Средској су у XIX веку постојале три појушче цркве, две (Св. Никола и Успење Пресвете Богородице) саграђене у ранијем периоду, можда и у средњем веку и једна саграђена 1875. године (Св. Николе). Литије су се у XIX веку у селу носиле на други дан Ускрса, затим 7. јануара и на Велику Госпођу.⁵⁵⁷

⁵⁵⁷ П. Костић, *Црквени живот православних Срба у Призрену и његовој околини у XIX веку*, Београд 1928, 94

Средска, махала Богошевци – Црква Св. Николе

Петар Костић је својевремено, написао да је у селу Средска, и поред две постојеће цркве у махалама Богошевци и Пеичићи, саграђена 1875. године нова црква такође посвећена Св. Николи.⁵⁵⁸ Међутим, овај податак није тачан јер је у ствари тада само обновљена једна старија црква.

Време њеног грађења није могуће тачно утврдити али вероватно потиче још из средњег века. Делимично је био сачуван натпис, на унутрашњем зиду, у коме се спомиње сликање фресака и поп Стојан:⁵⁵⁹
„† Изволкнїемь ѡтца и поспѣшенїемь сна и сввршенїемь свѣтог дѹха пописа сїѣ

⁵⁵⁸ Исто

⁵⁵⁹ И. С. Јастребов, *Додатак мојим белешкама из Старе Србије*, Гласник СУД 51, Београд 1882, 56; Љ. Стојановић, *Стари српски записи и натписи књ. 2*, Београд 1903, бр. 4647; С. Петковић, *Зидно сликарство на подручју Пећке патријаршије 1557 – 1614*, Нови Сад 1965, 195.

сынъ свѣтъи и бжтвѣнїи храмъ. иже въ свѣтъи хъ
втца нашего архїереа и чюдотворца Христова
мѣрлїкыскыя Николаа. при попа Стојанѣ.⁵⁶⁰

У Богошевце је 1765. године дошао свештеник Филип из Љубижде:

Знати се когда придо изъ грешни иереи
Филипъ Любишки ва село Богошевцъ
ѣ·а·ѣ·ѣ·ѣ·ѣ.⁵⁶¹

Карактеристични основни облик цркве, начин зидања фасаде уз употребу бигра у целисти приликом зидања и бојењем малтерских спојница у црвено упућују нас на закључак да се ради о сакралној грађевини која је игурно из средњег века и спада у ред најстаријих цркава у овој жупи. Црква Св. Николе налази се на надморској висини од 753 м, покрај реке Бистрице, у подножју две планине – Шар планине и Ошљак, у самом центру села Средска на месту званом „збориште“, поред школе, где се народ ту вековима окупљао.⁵⁶² Невелика, представља мали, складано грађен објекат, по концепцији

560 Мало другачије читање код Љ. Стојановића: „†Изволкнїемъ втца и поспѣшенїемъ сына и свѣршенїемъ светого дѣха пописа сїѣ сынъ свѣтъи и бжтвѣнїи храмъ иже въ свѣтъи хъ втца нашего архїереа и чюдотворца Христова мѣрлїкыскыя Николаа при попа Стојанѣ.“

561 Запис из 1765. године у рук. (јеванђ.) Н. Б. бр. 796. Љ. Стојановић, *Стари српски записи и натписи књ. VI*, Сремски Карловци 1926, бр. 10320

562 В. Танасковић, *Средска*, Библиотека „Хронике села“, Београд 2000, 63.

једнобродна издужена грађевина, црква Св. Николе има три градитељске фазе. Њен источни – најстарији део чини правоугаона црквица завршена на источној страни полукружном олтарском апсидом у виду нише, која је у наставку на фасади извучена у облику тространог испада са благо назначеним пиластрима, а лево и десно од олтарске апсидалне нише су две мале полукружне нише које означавају просторе ђаконикона и проскомидије. Фасадна декорација је изражена и нишама јединственог профила на свим страницама апсиде, као и лучним слепим засведеним нишама које наглашавају јужну површину фасаде. Уз постојећу цркву из XV века, током дужег временског периода, дозидани су припрата и звоник. Припрата је пространа, у основи правоугаона грађевина нешто виша од цркве, полуобличасто засведена, осветљена кроз узани прозор са југа и са два улаза на западу и југу. Припрату је 1875. године зидао Живко Шипић познати градитељ средине XIX века. Цркву је живописао 1887. године живописац Јаков Радев. Испод овог новијег слоја из наведеног периода налази се старији из времена грађења цркве. Унутрашњом декорацијом и обликовањем простора видно место заузима леп иконостас који је доста добро очуван. У цркви Св. Николе, која је данас саборна за сва села у Средачкој жупи, чува се значајна збирка хронолошки и стилски

различитих икона са овога подручја. Црква Св. Николе занатски је коректно изведена грађевина која је настала у периоду почетка турске окупације овог простора. Касније је дограђивана и обнављана пред крај турског периода и представља пример градитељског дела кроз које траје у континуитету и опстаје наша средњовековна архитектура.⁵⁶³

У новије време (последње деценије XX века) је са западне стране цркве додат затворени дрвени трем са звоником, покривен салонит плочама.

Сразмерно добро очуван живопис датује се на основу стилских обележја у крај XVI или почетак XVII века. Иконографска шема је уобичајена за период у коме су фреске настале. У првој зони су стојеће фигуре светитеља, у другој попрсје светитеља, у трећој циклус Мука Христових, у четвртој зони су Празници а на сводовима Преображење а са стране представе Христа и Вознесења са са попрсјима пророка.⁵⁶⁴

563 Т. Чукаловић, *Сретечки родослов*, Ниш 1989, 107; М. Шупут, *Споменици српског црквеног градитељства XVI – XVII века*, Београд 1991, 31; М. Ивановић, *Натписи и орнаменти на надгробним плочама, иконама и звонима српских цркава на Косову и Метохији (XIV – XIX/XX век)*, Косовско – метохијски зборник 2, Београд 1998, 20; Н. С. Гаџић, *Архитектура шар планинских села са посебним освртом на стваралаштво средњачких зидара*, Београд 2016, 73 – 74.

564 В. Петковић, *Преглед црквених споменика кроз повесницу српског народа*, Београд 1950, Р. Рајкић, *Цркве*

Оплата иконостаса је дрвена, са једноставним дуборезом. Осим царских двери сликаних темпером на дасци, све иконе су графике каширане директно на иконостас.

У близини цркве се налази парохијски дом, а у порти је смештено гробље.

средачке жупе из турског периода, *Glasnik muzeja Kosova i Metohije III, Priština* 1958, 51 – 106; С. Петковић, *Зидно сликарство на подручју Пећке патријаршије 1557 – 1614*, Нови Сад 1965, 195 – 196; Р. Рајкић, *Seoske crkve XVI i XVII veka na Kosovu*, *Glasnik muzeja Kosova i Metohije XIII - XIV, Priština* 1984, 134 – 135 (123 – 142); М. Ивановић, *Црквени споменици XIII – XX века*, у: *Задужбине Косова, Призрен – Београд* 1987, 385 – 548; Р. Тимотијевић, *Иконопис на територији Призрена*, Баштина 1, Приштина 1991, 260 – 262; М. Ивановић, *Културна баштина Горе, Опоља и Средачке жупе*, Шарпланинске жупе Гора, Опоље и Средачка, Посебна издања САНУ, Београд 1995, 489 – 491.

СРЕДСКА - ЦРКВА СВЕТОГ ЂОРЂА

Средска – Црква Св. Ђорђа⁵⁶⁵

У засеоку Милачићи (села Средске), уз сеоски пут, налази се малена црква за коју мештани веле да је била породична капела и која је свакако најстарији и најзанимљивији споменик ове жупе. По предању ова црквица је задужбина српске породице Кабашовци (Радивојевићи) која ју је саградила након што је пребегла из села Свети Петар, данашњи Кабаш, у близини манастира св. Петар Коришки. Нема тачних података за време градње и фрескописања ове цркве али без обзира на то ова црквица има јединствено место међу црквама Средачке жупе. Такво место осигуравају јој једноставност архитектуре. Једнобродна основа са плитком споља тространом а унутра полукружном апсидом, полуобличасти свод и спољне димензије које незнатно прелазе дужину од 5 и ширину од 3 метра. Црква је осветљена са једним прозором на апсиди и са по једним прозором на северном и јужном зиду. Над главним, западним улазом, налази се плитка ниша са насликаним патроном храма. Црква

⁵⁶⁵ Основ за упис у регистар: Решење Завода за заштиту и научно проучавање споменика културе АКМО у Приштини, бр. 510 од 20. 12. 1956. г. Закон за заштиту споменика културе и природних реткости (Сл. гласник НРС бр. 54/4).

је скромно зидана ломљеним каменом и бигром. Покривена је каменим плочама.⁵⁶⁶

Ова мала црквица поседује фреске изразито високог квалитета. Непознати живописац није се обазирао на размере грађевине, већ је у првој зони испод сликаних аркада приказао монументалне и изванредно моделоване ликове светих врача и светих ратника, живописно одевене у племићку одежду. У малену нишу олтара сместио је Службу архијереја и попрсје Богородице са анђелима, а у нишу протезиса архиђакона Стефана. Светао, прозачан колорит и тежња ка декоративности доприносе да, од неколико датовања раније понуђених у стручној литератури, време око 1530. године сматрамо најприхватљивијим. Најзад, ваља додати да ове фреске привлаче пажњу и у погледу технологије сликања, будући да су рађене на блатном малтеру са крупном плевом. У цркви је сачуван и свећњак који је, по предању, припадао манастиру св. Архађела код Призрена.⁵⁶⁷

⁵⁶⁶ Р. Пajkić, *Crkve sredačke župe iz turskog perioda*, Glasnik muzeja Kosova i Metohije III, Priština 1958, 55; М. Шупут, *Споменици српског црквеног градитељства XVI – XVII века*, Београд 1991, 243; Н. С. Гаџић, *Архитектура шар планинских села са посебним освртом на стваралаштво средачких зидара*, Београд 2016, 74 – 75.

⁵⁶⁷ Т. Чукаловић, *Сретечки родослов*, Средска - Призрен - Ниш, 1989.

СРЕДСКА ЦРКВА УСПЕЊЕ ПРЕСВЕТЕ БОГОРОДИЦЕ

Средска, махала Пеичићи – Црква Упење пресвете Богородице

У махали Пеичићи села Средска, данас северно од магистралног пута, налази се црква Успење пресвете Богородице. То је вероватно највећа црква у Средачкој жупи.

Црква је на око километар од села Средска испод самих врхова Ошљака на изузетно живописном месту познатом као Калуђере. Из црквене порте пуца поглед на све стране – види се скоро цела Средачка котлина избраздана многим долинама и опкољена шарпланинским врховима. По предању сачуваном у народу средачких села ова црква је прелетела из суседног села Горње Љубиње на потез зван Калуђере.⁵⁶⁸

Н. Гадић сматра да у овој легенди има и истине. Његова теза је да су се монаси из манастира св. Арханђела најпре склонили у село Горње Љубиње а након што је то село исламизовано да су прешли у Средску тј на

потез Калуђере.⁵⁶⁹ Проблем са овом тезом је у томе што је до напуштања Душанове задужбине дошло врло рано, можда још и крајем XV века а сигурно почетком XVI века. Призренски крај је изузетно добро покривен османским дефтерима у XVI веку и сасвим је сигурно да нема ни једног манастира кога би могли да повежемо ни са Горњим Љубињем ни са Средачком жупом. Посебан проблем за истраживаче је чињеница да у околини Призрена током XVI има изузетно мали број „живих“ манастира – обично само два. У исто време у околини Лесковца их 30 до 40 а у околини Крушевца десетак. Јасно је да то стање не можемо правдати политиком османских власти а ни проблем Арнаута у то време још увек није постојао. Због тога сматрамо да је пре негде средином XVII века могло доћи до пресељења дела становништва села Горње Љубиње у заселак Пеичићи и да су ти пресељеници по доласку обновили већ постојећу цркву на потезу Калуђере. При томе није искључено да је ова црква, некада у средњем веку, била једна од

⁵⁶⁸ В. Танасковић, *Средска*, Библиотека “Хронике села”, Београд 2000, 15; Н. Гадић, *Цркве Средачке жупе – први део*, Изградња, бр. 7 – 8, Београд 2011, 386 – 390.

⁵⁶⁹ Исто

испосница манастира св. Арханђела.

У цркви се налазио антиминос са записом из 1725. године: „**По мени смѣрениаго Арсениа архієпископа. Изобрази се въ лѣто господне ·А·Ѳ·К·Е· у село Мѹшниково.**“

Једнобродан, полуоблично засведен храм, са споља плитком тространом олтарском апсидом која у унутрашњости има облик нише. Црква је осветљена минијатурним прозором олтарске апсиде, још један налази се на јужном зиду цркве, док је улаз у средини западног зида. Изнад њега налази се плитка ниша са фреском Пресвете Богородице и крстом исклесаним у камену над улазом. Црква је квалитенто грађена од шупљикавог метаморфисаног камена (брече). Покривена је двосливним кровом од камених плоча великог формата које су такође донесене из горњољубинског каменолома. Оригинални под је такође поплочан овим плочама дебљине од 3 – 4 цм, које су, такође, од шарпланинског кристалоног шкриљца. Почетком XX века пред црквом са њене западне стране дозидан је спратни звоник који је у приземном делу преузео функцију припрате, а у спратном делу улогу мале просторије потребне за

окупљање верника за време црквених празника. Звоник су зидали градитељи из рода Јакшића, док су столарске радове радили мајстори из рода Гаџића који су и „донели“ светлоплаву боју којом су на медитерански начин оживели столарију звонарених прозора и врата. И након извршене доградње на архитектуру у унутрашњости је у потпуности сачувана првобитна обрада и није као у осталим храмовима порушен западни зид ради повезивања са простором звоника. У цркви се налаче оригинални делови намештаја од буковог и ораховог дрвета-конструкција иконостаса, царских двери и масивних улазних врата. Уз цркву са њене североисточне стране налазило се горостасно култно стабло ораха чији је пречник дебла био већи од 5 метара. Током XX века, тачније 1930. године стабло је посечено и од његовог дрвета урађен је намештај за канцеларији краља Александра Карађорђевића.⁵⁷⁰

Црква је живописана 1646/7. године прилозима великог броја мештана чија

⁵⁷⁰ Н. С. Гаџић, *Архитектура шар планинских села са посебним освртом на стваралаштво средњих зидара*, Београд 2016, 75 – 77.

су имена наведена у ктиторском фреско – натпису. Добро сачувани живопис обухвата зоне стојећих фигура, попрсја светитеља у медаљонима међу којима се истичу Свети Сава и Свети Симеон Мироточиви. У два засебна појаса су распоређене композиције из циклуса Страдања и Великих празника, као и стандардна декорација олтарских и сводних површина. Импозантна је и композиција Успења Богородице која доминира на западном зиду храма. Живопис је богат обимом сцена и садржаја. Колористички сведене гаме, израженог цртежа, сликарство ове цркве пре је илустративно но што се може говорити о његовим уметничким донетима. У другој половини XIX века пред црквом је озидана квадратна спратна припрага и над њом лака дрвена звонара.⁵⁷¹

571 М. Шупут, *Споменици српског црквеног градитељства XVI – XVII век*, Београд 1991, 241 – 242; С. Петковић, *Зидно сликарство на подручју обновљене Пећке патријаршије 1557 – 1614*. Нови Сад 1965, 213; *Споменичко наслеђе Србије*, РЗСК Београд 1998, 376.

СИРИНИТКА ЖУПА

Основна, заједничка особина свих цркава у Сиринићкој жупи је једнообразност. Малих су димензија, правоугаоне издужене основе пресведене полуобличастим сводом и са истакнутом олтарском апсидом. Унутрашњост олтарског простора је трочлана. У средини је апсида решена у виду дубоке нише. У источни зид удубљене су, лево и десно од апсиде, плиће или дубље нише проскомидије и ђаконикона. Часна трпеза је, по правилу, сазидана у виду банка у дну олтарске апсиде. Често је пред њима банак на коме је, великим каменим плочама, изведена часна трпеза. Код готово свих је под наоса за један до два степеника нижи од нивоа околног терена. Зидане су у слогу тесаника (сига) и ломљеног или речног камена, са дебелим спојницама кречног малтера Једини архитектонски украс (који није обавезан) су једноставно профилисани поткровни венци или лучно завршене нише. Неколико цркава има колонете на апсидама. Кров им је увек на две воде и низак, а првобитно су све биле покривене каменим плочама са локалних налазишта. Очуване фреске, било да су у траговима или већим целинама, припадају времену краја XVI или почетку XVII века, а иконе и иконостаси потичу из различитих периода (најчешће са краја XIX и почетка XX века), и

неуједначене су вредности.

Као што смо већ у уводном делу монографије навели, овај тип цркве је доминантан на целом Косову и Метохију кад је реч о малим сеоским црквама. Као и остале овакве цркве на Косову и Метохији ни ове не могу да се датирају, као што је до сада рађено, у период након обнове Пећке патријаршије већ нека три века раније тј у доба краља Милутина. Све ове цркве су само у периоду од негде 1560. до 1620. године обновљене и поново живописане. Као што ни приликом зидања нису имале иконостасе нису их добили ни приликом обнове (бар велика већина није). Поново отприлике након три века (углавном од негде 1860. до 1914. године) цркве се обнављају и том приликом добијају иконостасе а неке и нови живопис. Постављањем иконостаса и онако мали простор у црквама постаје толико скучен да служби у црквама није могло да присуствује ни по двадесетак верника.⁵⁷² Због тога са постављањем иконостаса цркве се продужују да би у унутар цркве могло да борави већи број верника. Том приликом је код већине њих срушен западни зид оригиналне цркве.

⁵⁷² Код неких од ових цркава након постављања иконостаса унутар храма није могло да борави више од десетак верника.

СЕВАЧКА ПАРОХИЈА

ВРБЕШТИЦА - ЦРКВА СВЕТОГ ИЛИЈЕ

ВРБЕШТИЦА

У селу Севац је постојала стара црква посвећена св. Николи. Није постојао натпис о њеној изградњи. Споменимо и да је непосредно након Првог светског рата, 1921. године у Севцу изграђена, на темељима старе порушене цркве, нова црква посвећена св. Атанасију. Литије су се носиле на други дан Ускрса. Севачкој парохији су припадала и села Јажинац и Врбештица. У Јажинцу је око 1890 – 95. године саграђена црква плетара посвећена св. Петци (у којој се није служило) а у Врбештици је постојала капела св. Илије која је служила само за крштавање ново рођене деце и венчавање.⁵⁷³

Село Врбештица је мало, разбијено, на левој обали Лепенца. Врбештица је у XIX веку припадала севачкој парохији. Село лежи у подножју Радиних планина на падини

⁵⁷³ П. Костић, *Црквени живот православних Срба у Призрену и његовој околини у XIX веку*, Београд 1928, 95 – 96.

планине Градинац на северу, у супротну страну од гребена Шаре, чинећи угао међу селима Штрбце и Јажинце и заклоњена је од с. Беревце и Битиња падином планине Инкона. Од Јажинца и Севца до Врбештице је тачно сат пута. У турском попису Области Бранковића 1455. имало је 53 српске куће. У селу су биле црква Светог Петра, на чијем месту се на Петровдан окупља сабор, и још једна чије место зову Црквиште.

По Т. Станковићу Врбештица је 1897. године имала 72 српске куће.⁵⁷⁴

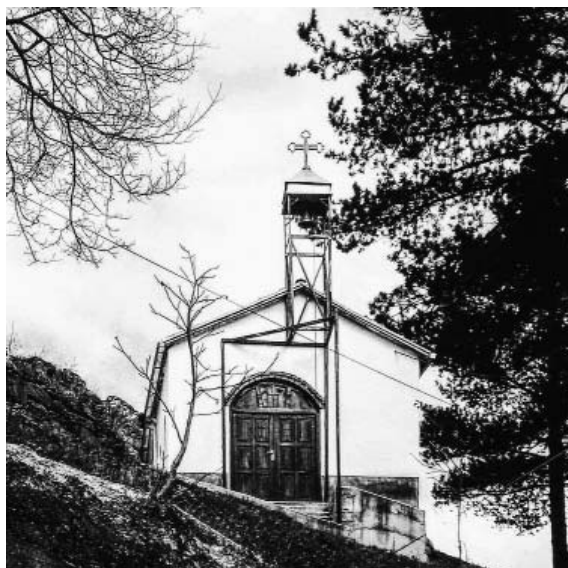
У селу је 1897. године постојала капела посвећена св. Илији.

Врбештица – Црква св. Илије

У селу Врбештица је постојала капела посвећена св. Илији. Личила је на остале сеоске цркве у Сиринићкој жупи. Није било

⁵⁷⁴ Т. П. Станковић, *Путне белешке по Старој Србији 1871 - 1898*, Београд 1910, 52

познато када је саграђена. У првој половини XIX века бујица с планина ју је однела и порушила. Када је И. Јастребов обилазио Сиринићку жупу 1871. године сељаци су само знали место где је била па су зато ишли у цркву села Беревца. Крајем XIX века сељаци из Врбештице су на месту старе цркве импровизовали капелу која је личила на пећину. Била је покривена каменим плочама а унутар капеле је било само неколико икона. Служила је само за крштавање новорођене деце и венчавања.⁵⁷⁵

Црква Светог Илије, је изграђена на месту споменуте капеле, налази се са десне стране пута и у њеној околини нема кућа. С обзиром да је у њеној непосредној близини са северне стране вертикала камене стене (врста серпентинит), било је неопходно да се терен заравни како би се освојио простор за њену градњу. Од пута лево протиче планинска речица. Мештани сведоче да је у селу некада била «голема црква са 13 врата» и да је њу однела вода приликом давне поплаве.

Мања, једнобродна црква издужене правоугаоне основе са дубоком, споља тространом и изнутра лучном апсидом. Нема проскомидија и ђаконикон како је уобичајено. Часна трпеза је сазидана у виду банка у дну олтарске апсиде. Зидана је каменом и бетоном. Зидно платно је малтерисано и ок-

575 И. С. Јастребов, *Стара Србија и Албанија*, Споменик СКА XLI, Београд 1904, 98; П. Костић, *Црквени живот православних Срба у Призрену и његовој околини у XIX веку*, Београд 1928, 96

речено. Носећи зидови су дебљине 1 м. Под је од камена.

Покривач двосливног ниског крова је замењен новим, осим, изгледа оног, над апсидом који је остао провобитан. Над кровом је мали звоник савремене металне конструкције са четвороводом лименом капом. Улазна врата су лучна, са два степеника висине. Изнад њих је лучно завршена ниша, а над њом велики једнакокраки, од малтера пластично изведени крст. На јужном зиду су још једна врата и мали прозор.

Према казивању мештана ова црква подигнута је пре око 60 година на месту старије, за коју се у литератури каже: „... личи на пећину. Покривена је плочама.“⁵⁷⁶ Првобитну цркву више није могуће сагледати иако има мишљења да је и она изграђена крајем XVI века.⁵⁷⁷

Иконе сачуване у цркви: Св. Никола (уље, дрво) обучен у декоративни цветни орнат, Св. Велика Мученица Варвара (уље, дрво), Св. Илија у огњеним колима са, ниже постављеним фигурама двојице светитеља, Христ Сведржитељ, св. Сава (уље, платно), св. Ђорђе (уље, платно).

Рушевине две друге цркве⁵⁷⁸ које се налазе крај села овом приликом нису обиђене.

576 П. Костићу, *Црквени живот православних Срба у Призрену и његовој околини у XIX веку*, Београд 1928, 96; М. Ивановић, *Црквени споменици XIII – XX век*, Задужбине Косова, Призрен – Београд 1987, 418.

577 П. Пајкић, *Цркве у Сиринићкој жупи*, Старине Косова и Метохије, IV-V, Приштина 1968-71, 355

578 Р. Рајкић, *Seoske crkve XVI i XVII veka na Kosovu*, Glasnik muzeja Kosova i Metohije XIII - XIV, Priština 1984, 136; М. Ивановић, *Црквени споменици XIII – XX век*, Задужбине Косова, Призрен – Београд 1987, 418.

ЈАЖИНАЦ - ЦРКВА СВЕТЕ ПЕТКЕ

ЈАЖИНАЦ

Село Јажинце налази се на десној страни Лепенца. Помиње се под истим именом 1455. у турском попису са 29 српских кућа. Данас у селу има око двеста кућа. Јажинац је у XIX веку припадао севачкој парохији. У селу је око 1890 – 95. године саграђена црква плетара посвећена св. Петки у којој се није служило. Литије су се носиле првог дана духова.⁵⁷⁹

По Т. Станковићу Јажинац је 1897. године имо 40 српских кућа.⁵⁸⁰

Јажинац – Црква св. Петка

Код школе постоји место које сељаци зову Црквине, јер ту је некада била стара црква Свете Петке, чије су развалине биле видљиве још почетком XX века. По легенди, из ње је стара икона «прелетела» на место где су, потом око 1890 – 95. године, подигли храм од плетера. У њој се није служило.⁵⁸¹

579 П. Костић, *Црквени живот православних Срба у Призрену и његовој околини у XIX веку*, Београд 1928, 96

580 Т. П. Станковић, *Путне белешке по Старој Србији 1871 - 1898*, Београд 1910, 52

581 У литератури се понекад наводи да је била од дрвених балвана али то није тачно. П. Костић,

На том месту је тридесетих година XX века подигнута садашња црква озидана непеченом опеком.

Црква се налази на гробљу. Осамдесетих година XX века поново је обнављана када је исправљен свод (?!).⁵⁸²

Црква је мањих димензија, правоугаоне основе са дубоком полукружном апсидом, на источној, и једноставним плитко сегментно зиданим порталом, на западној страни. Кров на две воде покривен је савременим фалцованим црепом, а његова косина са западне стране обложена је даскама, које су постављене вертикално. Над апсидом је сачуван аутентичан покривач од шкриљца. Фасадна поља су равно малтерисана, без трагова венаца и било какве орнаментике. У броду је једноставан дрвени иконостас, без икаквих вредности. Под је покривен старим каменим плочама. Аутентични полуобличасти свод је, након обнове, осамдесетих година измењен неуобичајени трапезаст.

Црквени живот православних Срба у Призрену и његовој околини у XIX веку, Београд 1928, 96

582 Према П. Костићу, нав. дело, 96, развалине старе цркве биле су видљиве, крај ове од плетера, још почетком овог века. Слично, уз занимљиву легенду и М. Ивановић, *Црквени споменици XIII – XX век*, Задужбине Косова, Призрен – Београд 1987, 452.

СЕВЦЕ - ЦРКВА СВЕТОГ НИКОЛЕ

СЕВЦЕ

Севце је на подножју планине Ошљака. То је најсеверније сиринићко село које цар Душан 1355. потврђује манастиру Хиландару. У турском попису Области Бранковића 1455, у Севцу је уписано 86 српских кућа. По Т. Станковићу имало је 1897. године 140 српских кућа и цркву Св. Николе која је служила и цркву Св. Атанасија у рушевинама. Говорило се, да је у последњој цркви патос украшен дивним и у разним бојама камењем, али је исти у то време био покривен земљом.⁵⁸³ Споменимо и да је непосредно након Првог светског рата, 1921. године у Севцу изграђена, на темељима старе порушене цркве, нова црква посвећена св. Атанасију. Литије су се носиле на други дан Ускрса.⁵⁸⁴

Севце – Црква св. Николе

Није било познато када је саграђена црква св. Николе. Није постојао натпис о ње-

ној изградњи.⁵⁸⁵

Црква се налази са десне стране пута који води у село. Са њене северне стране протиче поток Лепенац.

Мања црква правоугаоне основе са споља тространом апсидом. Каснијом доградњом затворено је лепо западно pročеље на коме су ниша, лучно засвођена, врата са каменом конструкцијом. Засведена је полуобличастим сводом који је по средини напукао. Оригинални кровни покривач замењен је новим, фалцованим црепом. На крову, изнад западног pročеља је мањи „слободни крст“. На јужном зиду је још један нижи улаз са старим каменом прагом и узани отвор (прозор). Цео храм је малтерисан осим апсиде на којој се види начин зидања и камени слог. Унутрашњост брода подељена је зидом са два лучна пролаза изнад којих је хоризонтални, профилисани венац. На источном зиду су три нише, у средини апсиде, а лево и десно ђаконикон и проскомидија. На северном зиду су три радијално учвршћене гвоздене затеге. Под је поплочан каменом квадратним плочама. По свом облику, димензијама и начину градње може се оквирно датовати у средњи век. Подизањем «сале», издужене правоугаоне основе, нешто шире од цркве, заклоњено је њено западно про-

585 Исто, 95

583 Т. П. Станковић, *Путне белешке по Старој Србији 1871 - 1898*, Београд 1910, 52

584 П. Костић, *Црквени живот православних Срба у Призрену и његовој околини у XIX веку*, Београд 1928, 95

чеље. Кров «сале» је двосливан и покривен фалцованим црепом, спољни зидови су малтерисани, а конструкција полуобличаста. Са западне стране, као трећи градитељски слој, подигнута је још једна просторија квадратне основе са тросливним кровом. Она служи као продавница у време већих празника и слава. Над њом је мали звоник са четворосливним кровом покривен поцинкованим лимом.⁵⁸⁶

Квалитетан старији полијелеј цркви је поклонио, доневши га из Америке, исељеник Недељко Ајдар.

Све површине зидова брода цркве прекривене су фрескама сликаним 1861. године од стране зографа Јосифа из Лазаропоља код Дебра.⁵⁸⁷ У апсидалном простору фреске су прекречене. На једном месту угрешен је запис сликара „Зороф Јонф“. Распоред композиција је у правилним тракастим зонама. У првој су веома издужене и снажне светитељске фигуре, а на површинама свода најзначајније композиције из Богородичиног и Христовог живота. Колорит је топлог тоналитета, цртеж размахнут, покрет жив.

Иконостас је мали дрвени, са фино рез-

586 Н. С. Гаџић, *Архитектура шар планинских села са посебним освртом на стваралаштво средњих зидара*, Београд 2016, 98.

587 П. Костић, нав. д., стр. 10, 95; према истоме овај мајстор био је из села Лазаропоља у Дебарском крају.

бареном надградњом у лику два змаја и Распећем. На прегради су, накнадно стављене, следеће иконе: Богородица са Христом, Богородица на престолу, Усековање св. Јована, св. Никола, св. Климент Охридски (1916. године), св. Никола на престолу (барок, XVIII век, уље на дрвету), увођење Богородице у храм, св. Никола Чудотворац (исти сликар као онај који је радио икони из 1916. године), окована икона Богородице са Христом.⁵⁸⁸

У броду цркве чува се стари свећњак од кованог гвожђа. На две трећине висине је дрвена осликана греда и гвоздене затеге. По казивању свештеника полијелеј који се налази у броду цркве донео је из Америке исељеник по имену Недељко Ајдар. У цркви се налази мањи дрвени орман пун неистражених старих докумената и књига (Московско јеванђеље, још једно у кожном повезу са утиснутим орнаментима итд.).⁵⁸⁹

588 Д. Станчић, *Извештај о топографском истраживању цркава на територији општине Штрпце (Сиринићка жупа)*, Баштина 1, Приштина 1991, 256

589 Д. Станчић, *Извештај о топографском истраживању цркава на територији општине Штрпце (Сиринићка жупа)*, Баштина 1, Приштина 1991, 256

СЕВЦЕ - ЦРКВА СВЕТОГ СПАСА (СВ. АТАНАСИЈА)

Севце – Црква св. Спас (св. Атанасија)

Налази се високо на брду, изнад села, окружена гробљем. Подигнута је 1921. године на развалинама старе цркве која је изгледа имала нешто веће габарите.⁵⁹⁰ Црква се налази у близини кућа Басарића. Д. Станчић као другу посвету наводи св. Анастасију међутим друга посвета цркве је св. Атанасија.⁵⁹¹

Једнобродна црква је издужене правоугаоне основе, са тространом апсидом на источној страни. На апсиди је узан правоугаони прозорски отвор, а на западном зиду полукружни портал, над којим је прозор у полукружној ниши. На северном зиду су једноставан портал, мањи ниско постављен прозор и ојачање зида у облику плићег контрафора, а на јужном мали ниско постављен прозор и још један отвор, изгледа накнадно пробијен. Црква је зидана квадерицама од сиге и површине свих зидова су премалтерисане.

590 П. Костић, нав. дело, стр. 95; М. Ивановић, *Црквени споменици XIII – XX век, Задужбине Косова, Призрен – Београд 1987*, стр. 523, према истоме овде се чува више старих вредних икона.

591 Д. Станчић, *Извештај о топографском истраживању цркава на територији општине Штрпце (Сиринићка жупа)*, Баштина 1, Приштина 1991, 256. У литератури се понекад помиње и као црква св. Арханђела што је такође нетачно.

Двосливни кров покривен је фалцованим црепом, док је над апсидом покривач сада изливен у бетону. Заштитне бетонске стазе, сви лимарски радови и фасадна обрада изведени су у обнови 2000. године.

Брод цркве је у два нивоа, а свод је решен дубоком полуоблицом. Под је покривен неодговарајућим савременим мрким керамичким плочицама. Површине зидова су равно малтерисане и окречене бело. На источном зиду су три нише. Средња, апсидална ниша је дубока са невешто обрађеним отвором. Десно и лево су мање, полу-кружне и плиће нише, ђаконикона и проскомидије.

Иконостас је нов, скроман, без вредности. У цркви се чувало и неколико вредних икона.

Мала црква правоугаоне основе са тространом апсидом, полуобличастим сводом и двосливним кровом. Над вратима западног зида је полулучна ниша и мањи прозор. На северном зиду је такође мањи, низак прозор и још један отвор, по свему судећи накнадно пробијен. Црква је зидана квадерицама од сиге и премалтерисана. Кровни покривач је замењен савременим, али је над апсидом сачуван стари, од шкриљаца.

Црква је у лошем стању.

СИРИНИЋКА ПАРОХИЈА

БЕРЕВЦЕ - ЦРКВА СВЕТЕ ПЕТКЕ

БЕРЕВЦЕ

Пре него што почнемо да обрађујемо сваку цркву понаособ у сиринићкој најпре да наведемо које су се цркве налазиле у сиринићкој парохији. У селу Штрпци постоји средњовековна црква посвећена св. Николи. Црква је обновљена 1577. године. Источно од тог села на остацима старе цркве обновљена је 1911. године црква св. Јована. У селу Беревцу се налази црква св. Петке која је била науважанија од свих цркава у Сиринићкој Жупи. П. Костићу није било познато када је саграђена. У Горњој Битињи је црква посвећена св. Ђорђу била у рушевинама све до 1920. године када је, на старим темељима, обновљена. Код цркве се скупља сабор на Ђурђев дан. Северозападно од цркве, чим се пређе речица, налази се плоча из 1592. године. У селу Доњој Битињи црква је посвећена св. Теодору Тирону. Није утврђено када је подигнута. На путу од Доње Битиње ка Готовуши, налази се у пољу црква св. Димитрија. У само селу Готовуши налази се црква св. Николе а у близини истог села налази се

и црква св. Богородице. Близу села Дражковца и главног пута за Урошевац налази се црква посвећена Четрдесеторици мученика. Близу села Виче је црква св. Димитрија. Близу села Брода које је још почетком XX века било насељено искључиво Арнаутима налазила се црква св. Петра која је имала један зид порушен. Није се знало када је саграђена. Када су сељаци, у Сиринићкој Жупи, носили крстове у одређене дане од Ускрса до Спасовдана певали су следећи ускршњи тропар:⁵⁹²

Ристос васкрсе из мртвију, самртиу самар(т) попр и суштију ва гробе живе дарове.

Село Беревце лежи у равници, затворено са севера и запада стрмом страном те падине. Оно лежи крај реке која је састављена од бујица с планина Севца и с Превалца, а исто с Јажинске планине, суседне с Гурибабом, која се налази у низу планина које чине гребен Шаре. Село је 1897. године имало 65 српских кућа и живу

⁵⁹² П. Костић, *Црквени живот православних Срба у Призрену и његовој околини у XIX веку*, Београд 1928, 104 - 105

цркву св Петке.⁵⁹³

У селу Беревцу, на Лепенцу, се налази црква св. Петке која је била науважанија од свих цркава у Сиринићкој Жупи. П. Костићу није било познато када је саграђена.⁵⁹⁴

Беревце – Црква св. Петке

У селу Беревцу се налази црква св. Петке која је била науважанија од свих цркава у Сиринићкој Жупи. П. Костићу није било познато када је саграђена. У цркву су долазили и поједини Арнаути муслимани и Арнаутке и у њој палили свеће премда у друге цркве нису ишли. Сабор се скупљао 26. јула а крстови су се носили трећег дана Духова.⁵⁹⁵

Седамдесетих година XX века начелник Одељења књиге Британског савета у Лондону слависта Џон Барникот, тражећи мишљење о неким словенским рукописима који су се налазили у библиотеци приватног колекционара Честер Битија у Даблину, обратио се Владимиру Мошину, начелнику Археографског одељења, за помоћ. Када је прегледао снимке текстова четири рукописна кодекса и једног штампаног Празничног минеја из 1538, које му је Џон Барникот послао, Владимир Мошин је открио да су четири средњовековна раритета (осим фрагмента влашког Четворојеванђеља из XV века) управо они, који потичу из збирке

593 Т. П. Станковић, *Путне белешке по Старој Србији 1871 - 1898*, Београд 1910, 52

594 П. Костић, *Црквени живот православних Срба у Призрену и његовој околини у XIX веку*, Београд 1928, 105

595 Исто

старе Народне библиотеке у Београду, а нестали су уочи Првог светског рата. То су:

W 147 Никољско јеванђеље (стара сигн. 112), с краја XIV и почетка XV в., пергамент, 144 л.

W 148 Српско четворојеванђеље (стара сигн. 101), крај XIII и почетак XIV в., пергамент, 305 л.

W 158 Чтенија из апостола и јеванђеља (41 л.), други део рукописне књиге Октоих и суботна и недељна јеванђеља и апостоли (стара сигн. 213), 1353, пергамент, 347 л.

W 149 Празнични минеј Божидара Вуковића (стара сигн. 22), 1538, штампан на пергаменту! 432 л.

О томе како су рукописне књиге, које су опљачкане 1914/1915. године, разношене по свету, најбоље нам говори и случај рукописа под сигнатуром НБ 213 из 1353. чији се други део (Чтенија из апостола и јеванђеља, 41 л.) налази у поменутој библиотеци „Честер Бити“ у Даблину. Захваљујући Сергеју Јурјевичу Темчину и археографу Миланки Убипарип у новије време сазнали смо и за њен први део, Октоих, који је писао јеромонах Данило у цркви Свете Петке у Сиринићкој жупи, у јужној Србији, на Косову и Метохији, за време цара Душана и његовог сина Уроша 1353. године – о чему сведочи запис.³⁰ Данас се Октоих чува у Универзитетској библиотеци у Харварду (Сједињене Америчке Државе) под сигнатуром Cod. Slave 2 и има 188 пергамених листова. Библиотеци у Харварду је ову књигу 1950. године поклонио бивши власник, Имре де Вег. Према речима Миланке Убипарип ни данас не знамо какви су били путеви бивших власника ове књиге. Од некадашњих 347 листова остаје нам и даље непозната судбина још око једне трећине рукописа.⁵⁹⁶

596 С. Ј. Темчин, *Сербский столичный апракос Равулы (ок. 1353. г.): происхождение, особенности языка, структура*, Slavistica Vilnensis 52(2) (2003), 131–137.; С. Ј. Темчин, *Бывшая рукопис белградской Народной библиотеки (сербский октоих 1353 года, –213) в Гарварде*, Slavistica Vilnensis 52(2) (2003) 197 – 204.; М. Убипарип, *О рукописном Октоиху (1353. г.) из старе збирке Народне библиотеке у Београду*, Археографски прилози 29 – 30, Београд 2007 – 2008, 55 – 70 са 10 прилога; М. Убипарип, *Српскословенски октоих из времена цара Душана са тропарима покајног канона Климента Охридског*, Прилози за књижевност,

Средином девете деценије прошлог века објављен је попис ћирилских рукописа из Универзитетске библиотеке у Харварду. Према

основним подацима које доноси овај каталог тешко би било препознати да је један од пописаних рукописа некада био део рукописне књиге број 213 из старог рукописног фонда Народне библиотеке.⁵⁹⁷ Аутори овог пописа навели су да је рукопис по садржини Параклитик и да је македонски, што је, наравно, нетачно. Међутим, аутори су објавили и запис јеромонаха Данила, писара ове књиге. Фонд

микрофилмова ћирилских рукописних књига који се у Народној библиотеци Србије чува у Фототеци Археографског одељења од недавно је допуњен снимцима Октоиха који се данас чува у Универзитетској библиотеци у Харварду. Октоих има 188 листова писаних на пергаменту српскословенским језиком. Како пише јеромонах Данило у запису, књига је исписана у цркви Свете Петке у Сиринићкој жупи, у јужној Србији, на Косову и Метохији, за време цара Душана и сина

језик, историју и фолклор 79, Београд 2013, 106; Ј. Недељковић, *Судбина несталих средњовековних рукописа Народне библиотеке у Београду после Првог светског рата*, Археографски прилози 37, Београд 2015, 325 – 338.

597 У Народну библиотеку стигла је из Бањана.

му Уроша 1353. године. Јеромонах Данило исписао је књигу уставним писмом. Словни облици су доста ситни. Рукопис 213 из старе збирке Народне библиотеке у Београду био је конволут од укупно 347 листова. Чинила су два дела, различита по садржини и обиму. Већи део био је *Октоих* док су мањи чинила *Читања из Апостола и Јеванђеља*. Ове две садржинске целине спојене су у једну књигу вероватно средином XIV века кад је јеромонах Данило преписао Октоих. Два дела ове књиге данас се чувају на два континента. Један део чува се у Даблину у Библиотеци Честера Битија и има 40 листова (W 158), а други део од 188

листова налази се у Сједињеним Америчким Државама, у Универзитетској библиотеци у Харварду (Cod. Slav 2). Харвардски Октоих и даблинска Читања из Апостола и Јеванђеља чине око две трећине рукописне књиге која је нестала 1915. године. Још увек не знамо судбину око једне трећине рукописа .213 из старе збирке Народне библиотеке у Београду. Рукописни Октоих из старе збирке Народне библиотеке у Београду писан је на пергаменту српском редакцијом старословенског језика 1353. године у Сиринићкој жупи, на Косову и Метохији. Као богослужбени зборник намењен свакодневном богослужењу, ова књига је важан извор у проучавањима историје богослужења и литургијске праксе у Српској православној цркви. Овај споменик српског ру-

кописног наслеђа важан је извор проучаваоцима историје српскословенског језика.⁵⁹⁸

Овде дајемо читање М. Убипарип Данаљивог натписа:⁵⁹⁹

Написа се книга сиа оу храма с(вѣ)тик велико ... вни м(оу)ч(ѣ)нициоу петѣк ... сиреникихъ. Въ лѣто 5.653.ѿ въ дрѣжа ... прѣвисокаго и силнаго ц(а)ра срѣвскаго степана. и с(ы)на юго оуроша роукою недос(то)ина нареци се р(а)ба в(о)жиа икрмон(а)ха грѣшнаго данила. да м(о)лю ви ѿт[ъ]ци и братик п(о)пови и днаци ксе приключить слоужити хр(и)с(т)оу в(о)гоу в книгоу си. исправлянте а не кльнѣте мед [ъ] бо аще и на корѣ кс(тъ) благ(ъ) кс(тъ). Тако и словеса сиа гроуба соу нѣ в(о)жиа соу. не пишеть бо анг(ѣ)ли нѣ грѣшни чл(овѣ)ци рѣцѣте в(о)гъ да прости данила писавшаго книгоу сию а васъ в(о)гъ да простит(ъ). в(о)гоу н(а)шемоу сл(а)ва въ в(ѣ)ки амин(ъ).

Интересантно је да да је својевремено М. Милојевић жестоко критикован управо због једног натписа из цркве св Петке у Беревцима. Наиме, Милојевић је објавио натпис из те цркве по коме је цркву саградио и живописао краљ Милутин 1292. године, са женом Јеленом и ћерком Царицом званом и Зорица.⁶⁰⁰ Петар Костић га је оптужио да је натпис измислио јер је по њему такав натпис био немогућ, јер је по Костићу црква била из турског времена а и Немањићи не биградили као задужбини тако мале црквице. Поред тога, сматрао је да би тај натпис видео и Јастребов који је после пар година прошао истим крајем. само што је Костић, намерно или из незнања, прећутао важан податак а то је да су управо у међувремену између та два обиласка многе цркве у Сиринићкој и Средачкој жупи (а и шире по целом Косову и Метохији) по препоруци митрополита Мелетија уместо старог српског живописа

598 М. Убипарип, *О рукописном Октоиху (1353. г.) из старе збирке Народне библиотеке у Београду*, Археографски прилози 29–30, Београд 2007 – 2008, 56 – 59.

599 Исто, 56 – 57; за оригиналну верзију текста видети у: С. Ј. Темчин, *Бывшая рукопис белградской Народной библиотеки (сербский октоих 1353 года, –213) в Гарварде*, *Slavistica Vilnensis* 52(2) (2003), 197.

600 М. С. Милојевић, *Путенис дела праве (старе) Србије III књига*, Београд 1877, 167

добиле „нови“ дебарски живопис. Због свега овог податак који је забележио М. Милојевић да је цркву св. Петке у Беревцу саградио краљ Милутин 1292. године не треба баш тако недвосмислено одбацити.

Мања, једнобродна црква издужене правоугаоне основе са истакнутом олтарском апсидом, споља тространо и изнутра полукружном у виду нише. Лево и десно од ње су урезане, лучно завршене, нише проскомидије и ђаконикона. Црква је зидана каменом и пресведена полуобличастим сводом, споља је високи сокл и једноставно профилисани поткровни венац. Кровни покривач ниског двоводног крова замењен је савременим црепом. Улазна врата су лучно завршена са старим каменим прагом и два степеника. У цркву се улази кроз дозидану припрату са двоја врата на јужном зиду. Тако је западни портал цркве остао заклоњен. На њему је сачувано једно аутентично крило са гвозденом алком и бравним механизмом. Припрата је пресеведена полуоблично и у њој је грубо бетонирани и нераван. На њеном јужном зиду поред воја врата постоји и један квадратни прозор ојачан дрвеним талпама. Под цркве је од камених плоча, делимично заливен бетоном. Десно и лево од улаза, са некадашње спољне стране, насликан је по један свети ратник, изнад њих је запис у три реда у коме је и део потписа: „Село Галијник Деборско». У унутрашњости, на западном зиду изнад врата, сачуван је запис од десет редова са годином 1858, месецом новембар и потписом сликара који се чита ИС КОЗАНС, или слично. Овај запис није до сада објављен.

Површине зидова прекривене су зидним сликама у хоризонталним низовима. У првој зони су стојеће фигуре, али су шесторици светитеља на северном зиду сачувана само попрсја. Изнад њих су медаљони са допојасним ликовима светитеља, а изнад ових сцене Великих празника. Површина северне страна свода је веома оштећена и потамнела, виде се трагови фигура два светитеља. У апсиди је Богородица Знамења са ликом Христа у медаљону на грудима, испод ње су Свети Јован Златоусти и Свети Василије, а у северној ниши Вазнесење Христово. У доњој зони наоса, испод

прве зоне фресака, сачувана је геометријска декорација од разнобојних сликаних спиралним трака. Реч је о квалитетном сликарству, посебно умешно и са пажњом обрађеним светитељским ликовима, које карактерише продуховљен израз и индивидуализација.

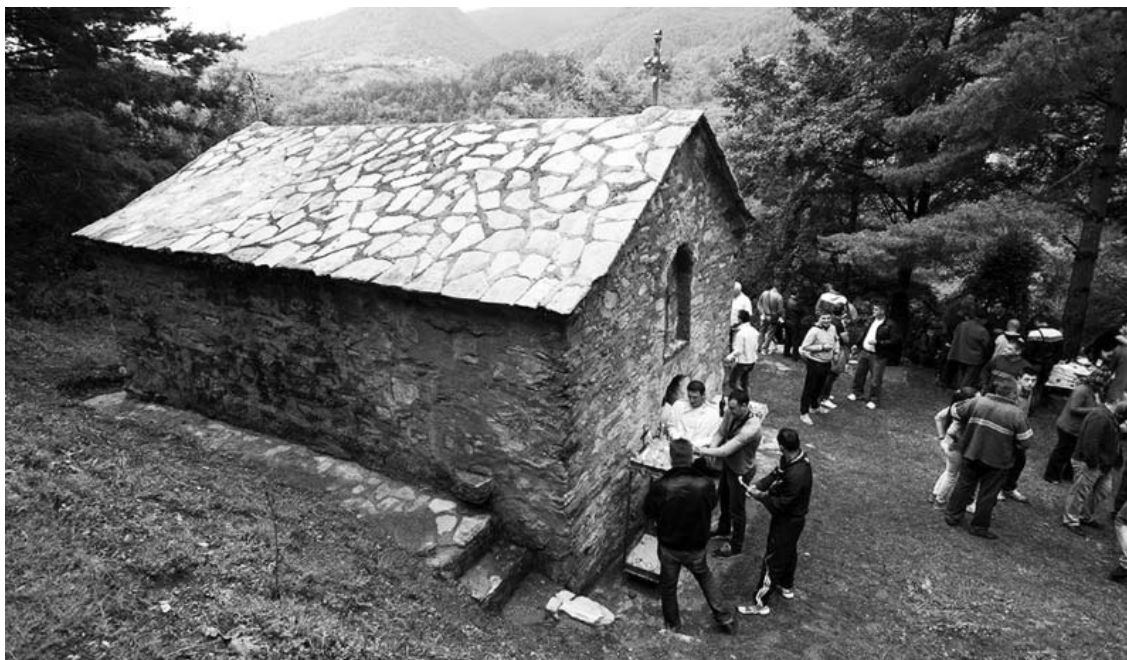
Иконостас је сликан темпером на дрвету. У соклу су елипсасти медаљони са цвећем у вазама. Изнад њих су престоне иконе Светог арханђела Михаила (на северним дверима), Богородице са Христом, Благовести на Царским дверима, Исуса Христа, темпера на дасци, и Светог Саве архиепископа српског. Изнад престоних икона је Деизисни чин. Иконостас се завршава сегментном дрвеном таблом, на којој су два змаја и цветни мотиви, а изнад њих убицајено Распеће.

Уз цркву је, пре пар година, дограђена

неодговарајућа припрата, тзв. „сала» (четири пута дужа од храма), чиме је битно нарушен објекат и амбијент иако је првобитна црква, подигнута у средњем веку,⁶⁰¹ и сада јасно видљива.

601 Р. Рајкић, *Seoske crkve XVI i XVII veka na Kosovu*, Glasnik muzeja Kosova i Metohije XIII - XIV, Priština 1984, 136; М. Ивановић, *Црквени споменици XIII - XX век*, Задужбине Косова, Призрен – Београд 1987, 397.

БРОД - ЦРКВА СВЕТОГ ПЕТРА

БРОД

Цркву св. Петра у Броду први бележи И. Јастребов 1871. године али је смешта у атар села Виче.⁶⁰²

„Од села Фираја (Папраћина) на 1/2 часа пута лежи село Брод на граници Сиринићке жупе с Качаничким срезом. Он је у дивној долини. ...

Западно од села Коштањева на планини мало ниже простире се село Вича крај Коштоновског потока, који се улива у Лепенац.

Села: Семања, Коштањево и Вича леже преко реке Лепенац у планини.

Крај те реке при подножју планине на којој су смештена села Коштањево и Вича има црква Св. Петра, она је обележена и на карти. Она је још читава, али се у њој служба не врши. Одавно је запуштена остављена. Сада у њу арнаутски чобани утерују своју стоку. Натписа није било. Живопис на зидовима је изгребан и уништен, тако да ништа не може да се разабере. Црква је била обичне градње, као и све сеоске цркве.“

Исту цркву св Петра П. Станковић смешта код суседног села Фирај, које је у то време имало 40 арнауташких кућа. Код ове цркве се и 1897. године купио сабор на Петровдан.⁶⁰³

602 И. С. Јастребов, *Стара Србија и Албанија*, Споменик СКА XLI, Београд 1904, 100

603 Т. П. Станковић, *Путне белешке по Старој Србији*

Брод – црква св. Петра

Саграђена на мањој заравни, данас у рушевинама,⁶⁰⁴ лежи високо са десне стране пута који води ка Штрпцу. На малом пас-тојању (1 до 7 м) од северног зида тече поток који ствара висок нанос.

Као и остале, и црква св. Петра је мањих димензија, са масивким зидовима (око 0,70 м дебљине), правоугаоне основе, оријентисана правцем исток – запад, са трочланим олтарским решењем у виду три лучне нише, од којих је средња апсида и овде виша. Лева и десна ниша су у уобичајеној функцији проскомидије и ђаконикона, једноставно укопане у источни зид. Са унутрашње стране конхе се, на око 1 м од тла, прекидају хоризонталном монолитном плочом од речног камена чиме је формирана часна трпеза. Изнад ње је мали прозор у темену апсида. Испод часне трпезе је „скривница“ величине око 0,5 м облика мале лучне нише.

На северном зиду, уз ђаконикон, је дубока квадратна ниша пресвођена каменом плочом која је са чеоне стране мало лучно

1871 - 1898, Београд 1910, 53

604 Према П. Костићу, *Црквени живот православних Срба у Призрену и његовој околини у XIX веку*, Београд 1928, 105, један зид а самим тим и свод био је порушен још крајем XIX века.

резана. Апсидална конха је од основног габарита избачена у поље и са спољне стране тространа. Црква је била засведена полуобличастим сводом чији су делови очувани само на јужном зиду. Начином градње притесани квадери од сиге, плочасти шкриљац и као везиво неколико сантиметара дебеле фуге од малтера не одступа од начина који је примењен на свим сачуваним црквама XVI века у Сиринићкој жупи. Јужни зид је једини на коме је у укупној дужини очувана висина са кровним венцем. Кровни венац грађен је од монолитних камених блокова неједнаке дужине са, на једној страни, лучном профилацијом. На зиду, од средине мало померен ка западу, налази се ниско постављен мали правоугаони прозор изнад кога је мања, лучно завршена ниша (у доњем делу разграђена). Надпрозорник два велика камена блока са доње стране је благо лучно профилисан. Прозор је накнадно зазидан Северном зиду, који нигде није сачуван до пуне висине, због наноса земље и камења, није могуће сагледати лице. Источни зид је такође разрушен у горњем делу, али је тространа апсида добро очувана. Уз њу је, са јужне стране, високо постављена плитка, лучно завршена, мања ниша. На западном зиду је мањи портал са два вертикална тесаника (довратници) и једним надвратником, са доње стране лучно обликованим. Испод надвратника, као елемент конструкције, сачуване су и три хоризонтално постављене дрвене греде дубоко увучене у масу зида. На првој су, као места за некадашњи трн шарке врата, сачувана два кружна удубљења. Греде су црвоточне, највише је нападнута средња која је на средини поломљена и виси. Изнад портала је ниша, уобичајено место за слику патрона храма, горњег девастираног дела, при чему се назире лучни завршетак.

Кота сачуваног првобитног прага била је индикација да је ниво пода цркве нижи него данас, што је и потврђено археложским сондирањем наоса. После уклањања бетонске кошуљице утврђен је првобитни ниво пода од квадратних опека великих формата. Ниво пода олтарског простора уздигнут је за око 20 см. На северном и јужном зиду, у линији олтарског пода, је по једно удубљење које указује да се на том месту налазио, сада нестали, иконостас.

На свим површинама источног зида видљиви су, у мањим фрагментима, трагови фрескосликарства. Назиру се делови одеће личности из композиције Причест апостола и делови архитектуре (апсида) и фрагменти епитрахиља стојећих фигура светитеља у бочним конхама. По рубу композиције и сокла, као декоративни елемент упарена је црвена и бела линија

Црква Св. Петра, по свом укупном корпусу, димензијама, опусу зидања и очуваним траговима фресака, спада у групу оних које су, по обнови пећке патријаршије, подигнуте у последњим деценијама XVI века, а очувана је (њени остаци) у свом првобитном облику.⁶⁰⁵

Испред цркве прикупљен је и сложен грађевински материјал разрушених делова цркве који се раније налазио на броду. У непосредној близини налазе се и дрвена врата, обложена са једне стране плехом, али су она из неке касније поправке објекта Мештани су обавили прву фазу обнове пошто су добровољним радом уклонили шут и камење из унутрашњости цркве.

605 За датацију П. Пајкић, *Цркве у Сиринићкој жупи*, Старине Косова и Метохије, IV-V, Приштина 1968-71, 355; П. Пајкић, *Сеоске цркве XVI и XVII века на Kosovu*, Glasnik muzeja Kosova i Metohije XIII - XIV, Priština 1984, 136; М. Ивановић, *Црквени споменици XIII - XX век*, Задужбине Косова, Призрен - Београд 1987, 405. Из наведених података П. Костића (в. бел. 4) и увида у стање на терену ова црква не спада међу „обновљене током XIX и XX века» где је сврстава П. Пајкић (Сеоске цркве..., стр. 136).

ВИЧА - ЦРКВА СВЕТОГ ДИМИТРИЈА

ВИЧА

Вича је била српско село на левој страни Лепенца, 4 до 5 км источно од Штрпца. Црква је у непосредној близини села, у шумовитом пределу. Село Вичу први помиње И. Јастребов 1871. године али кад је реч о цркви он само помиње цркву св. Петра која се обично сматра да припада селу Брод. Не помиње цркву посвећену св. Димитрију. Вича је на подножју планине Коштањевске. По Т. Станковићу имала је 1897. године 30 српских и 5 арнауаташких кућа и стару цркву Св. Димитрија.⁶⁰⁶

Виче – Црква св. Димитрија

Близу села Виче је црква св. Димитрија. П. Костићу није било познато када је подигнута.⁶⁰⁷ Црква се данас налази у, етнички готово чистом шиптарском селу Вича,⁶⁰⁸ у веома запуштеном стању, обрасла у коров и

шибље. Храм је једнобродан са нетипичном правоугаоном апсидом на источној страни. Зидан је сигом. На подужним зидовима су четири прозорска отвора, један на северном и три на јужном зиду. Кров је двосливан и покривен фалцованим црепом (донедавно био је од ћерамиде). Пре неколико деценија је уз цркву, са западне стране, изграђена «сала» приближно истог габарита као и сам храм, а у њеном наставку, померен на десну половину западне фасаде припрате, звоник квадратне основе са четворосливним кровом, који је покривен фалцованим црепом. Горње површине звоника су једине које нису малтерисане и на којима се види камени слог. Лево од звоника, на западном зиду храма, налази се мањи једноставан портал. Из припрате у наос води портал мањих димензија. Свод над бродом је полуобличаст, а на источној страни су три уобичајене полукружне нише: средња апсидална и по једна, десно и лево од ње, у функцији ђаконикона и проскомидије. Под храма је за једна степеник нижи од пода припрате и доскора је био покривен каменим плочама, сада је заливен бетоном. Све површине зидова су малтерисане и окречене бело, осим апсидалне конхе, у којој је сачувана композиција Богородица Шира од небеса Стари иконостас је нестао, нови је од дасака са окачсшм репродукцијама и нема никакву вредност.

⁶⁰⁶ П. Костић, *Црквени живот православних Срба у Призрену и његовој околини у XIX веку*, Београд 1928, 105

⁶⁰⁷ Т. П. Станковић, *Путне белешке по Старој Србији 1871 - 1898*, Београд 1910, 53; П. Костић, *Црквени живот православних Срба у Призрену и његовој околини у XIX веку*, Београд 1928, 105

⁶⁰⁸ До пре неколико година село је било српско. На ово место пресељено је око половине XIX века због арбанашког зулума, раније је било код цркве Св. Петра у с. Брод, М. Ивановић, *Црквени споменици XIII – XX век*, 415.

ГОРЊА БИТИЊА (ПОПОВАЦ) - ЦРКВА Св. ЂОРЂА

ГОРЊА БИТИЊА

Горња и Доња Битиња су 1897. године имала 80 кућа, од којих су 41 српска и 39 арнаутских – потурчених Срба. Срби су имали цркву Св. Тодора и цркву у рушевинама Св. Ђорђа, Арнаути су имали џамију без мунарета. Наспрам разваљене цркве Св. Ђорђа, до реке, стајала је и 1897. године већ спомињана плоча на којој је био уклесан текст о даривању воденице, њиве и ливаде.⁶⁰⁹

Горња Битиња – Црква св. Ђорђа⁶¹⁰

Село Горња Битиња се први пут помиње у турском попису уз 1455. године као велико насеље са 47 српских кућа и два сео-

⁶⁰⁹ Т. П. Станковић, *Путне белешке по Старој Србији 1871 - 1898*, Београд 1910, 52 – 53.

⁶¹⁰ Основ за упис у регистар: Решење Завода за заштиту и научно проучавање споменика културе АКМО у Приштини, бр. 251 од 16. 4. 1958. г. Закон о заштити споменика културе и природних реткости (Сл. гласник НРС бр. 54/48).

ска попа.

Црква Св. Ђорђа је смештена на сеоском гробљу у Горњој Битињи, у општини Штрпце. У поду цркве су остале две мермерне плоче са клесаним орнаментима и краћим записом, које подсећају на плоче мозаичког пода цркве краља Милутина у Хиландару. Обновљена је и осликана у XVI веку, са тим да су данас сачувани само фрагменти фресака у олтарском простору. Према очуваном делу записа у апсиди, ктиторка обнове је била извесна Јелена. Камена плоча са натписом, која се налази северозападно од цркве, сведочи да су српски властелини Никодима и Пртушина 1592. године цркви поклонили воденицу, шуму, њиву и ливаду. Црква је обновљена 1920. године.

Цркву св. Ђорђа у Горњој Битињи први је споменуо И. Јастребов 1871. године:⁶¹¹ „На север од ње (мисли се на цркву св. Теодора у селу Доња Битиња – напомена аутора), на 1/2 часа пута, у (благом) кланцу који се образује од падине планина Неродимских с десне стране и падина планина Инконе и помињаног места Церовац налази се село

⁶¹¹ И. С. Јастребов, *Стара Србија и Албанија*, Споменик СКА XLI, Београд 1904, 101

Горња Битиња. Оно је сво насељено Арнаутима, изузимајући једну махалу по имену Поповци, која се налази ближе селу Доњој Битињи. Овде су од памтивека живели попови за читаву Сиринићку жупу. Ја сам још затекао жива попа Уроша, стогодишњег старца, који је са задовољством причао мени како је он поред своје чак неписмености умео да одржава у Сиринићу православље и био је задовољан што сада у Сиринићу има и других попова: 1) у селу Штрбце за то село и хришћане Готовуше, Драјковца, Коштањева и Вича; 2) у селу Севце за то село и село Јажинце и 3) за село Битиња Горња и Доња, Врбештица и Беревце.

У арнаутском кварталу села Горња Битиња (Арнаути су из фиса Соп њих је 30 кућа) недалеко од села на брежуљку с десне стране пута к северу иза с Сушиће види се не сасвим пропала црква Св. Ђорђа, с малим гробљем које је окружује. Још зидови стоје, али живопис је већ уништен од пљускова кише. У олтару живопис је местимично остао, а такође се очувао следећи натпис под зидом иконом с леве стране: «**ПОМЕНИ ГИ РВЪ ВЖИЮ ВЛЕНЪ КОГДА ВПИСА СИЕ ВВРАЗЕ ВЪ ДА Ю : ПРОСТИ.**»

Недалеко од те цркве, од брежуљка ниже речице Битинске (која тече с планина Неродимских и муштушких – Ино-

кон) на десној страни, сасвим готово утонуо у земљу је велики тесани камен с натписом који сведочи о томе да је та црква овде имала своју воденицу крајем XVI столећа и њиву и ливаду. На камену урезан доста вешто следећи натпис са урезаним на врху камена крстом као на просфорама: **СЪ ІС ХС НИКА : СІА ВОДНИЦА НИВА І ЛВАДА НАШ ЛЪМАНОВ. ПОМОЩЬ МОА ОТЬ ГОСЪОДА ГІВІЕ НИКОДИМО ІПРЪГШІНЬ. ПРИЛОЖІ. ХРАМЪ ГІВІЕ АЦЪ КЪТО САХРАНИ СІА. БЛАГОСЛОВІИ ШТЬ ХРІСТА І ШТЬ ВСАСЪ СЪТЬ. І ГІВІК МЪЧЪНИКА. АЦЪ КТО ДРАЗЪТ САЛНЕПАВІЮ ПРОКАТЬ ШТЬ ГОСПОДА † ВАСЪХЪ СВЪТХЪ И ШТЬ † ХРІСКАЮ † СЛАБОРА ВЪ ЛЪТО ЗР.**

На југоисток од тог села део Неродимске планине на југу зове се Рогопеч, а на североистоку Корачина (?)

Даље иде пут на десно у планину к селу Шушића на 1 час растојања на североисток од Битиња по успону доста високом. Планина је гола; нема дрвцета све до врха, до северне падине, која је сва покривена лепом шумом све до Неродимља.“

Кад је реч о натпису на коме се спомиње ктиторка Јелена Јастребов у свом раду *Додатак мојим белешкама из Старе Србије*,⁶¹² Јастребов спомиње практично идентичан натпис али на камену који је у

612 И. А. Јастребов, *Додатак мојим белешкама из Старе Србије*, Гласник СУД II, Београд 1882, 56 - 57.

олтару служио као часна трпеза.⁶¹³ **ПОМЕНИ ГОСПОДИ РАВЪ ВЪЖИЮ. ЮЛЕНЪ КОГА : ВЪПИСА СМЕ УБРАЗЕ ВОГЪ ДА Ю ПРОСТИ.**

Дана постоји само натпис на фресци тако да није јасно шта је стварно Јастребов видео премда то и није толико битно.

О овој цркви је после Јастребова писао П. Костић. По њему је је црква посвећена св. Ђорђу била у рушевинама све до 1920. године када је, на старим темељима, обновљена. У то време се код цркве скупљао сабор на Ђурђев дан. Костић наводи и да се северозападно од цркве, чим се пређе речица, налази плоча из 1592. године на којој стоји урезан натпис који је П. Костић читао овако:⁶¹⁴

СІЮ ВОДЕНИЦЪ НЪИВЪ У МОГЪЛЪКЪ И ЛИВАДЪ У СЪЛЕМАНОВЪ ПОТОКЪ ПРИЛОЖИ ХРАМЪ СВЕТОМЪ ГЕОРГІЮ НИКОДІМО ПРЪТЪШІНЪ. АЩЕ КТО ОТИМАЕТЪ ОТЬ НЕЯЦДА ЕСТЬ ПРОКЛЕТЪ Ѡ ГОСПОДА І ВСЪАХЪ СВЪТЪХЪ И Ѡ ХРІСТА УТ САБОРА ВЪ ЛѢТО ҃҃З҃Р҃ ГОД.

Као што можемо видети читања натпи-

са се доста разликују код И. Јастребова и П. Костића али је суштина иста – цркви св. Ђорђа у Доњој Битињи су 1592. године поклењени воденица, њива и ливада.

У цркви Светог Ђорђа је највероватније било сачувано познато Призренско јеванђеље на пергаменту из XIII века са 36 минијатура. Народна библиотека у Београду је откупила ово јеванђеље од скопског антиквара Хаџи Јордана, који га је пронашао. Приликом немачког бомбардовања Београда 6. априла 1941. године јеванђеље је изгорело у великом пожару.

Црква св. Ђорђа је једнобродна правоугаона црква са широком апсидом на источној страни. Брод храма пресвођен је полуобличастим сводом са тријумфалним луком. Недостаје, на другим црквама уобичајени, камени кровни венац, уместо њега је само испуштен шкриљац као надстрешница. Двосливни кров покривен је такође шкриљцем. Зидна платна премалтерисана су цементним малтером. У олтарском делу је, лево од апсиде у виду нише, у источном зиду плитка лучно завршена ниша. Црква је до 1920. године била у рушевинама када је изграђена садашња.

⁶¹³ Исто, 57

⁶¹⁴ П. Костић, *Црквени живот православних Срба у Призрену и његовој околини у XIX веку*, Београд 1928, 105

По свему судећи од првобитне цркве је остала само олтарска апсида и део источног зида са нишом ђаконикона.⁶¹⁵ Припрата, касније изграђена, знатно је нижа од нивоа крова цркве. Простор припрате наткривен је таваницом од дасака са улазом за таван где је видљива кровна конструкција.⁶¹⁶

У апсиди су делимично сачуване фреске. У првој зони су две стојеће фигуре светитеља, можда ликови св. Василија и св. Јована Златоустог (вероватно Поклоњење Агнецу). Изнад њих је, у кохни, Богородица Шира од небеса. У десном (јужном) углу апсиде је натпис ктиторке фресака Јелене.⁶¹⁷ Фреске се оквирно могу датирати у XVI/XVII век.⁶¹⁸

Улаз у цркву је лучан, са три степеника висине. Под је прекривен бетонском оплатом. У поду цркве су сачуване две камене плоче кружног облика. Плоча од белог мермера у чијем средишту је орнамент у облику *soleil tournant* са осам двоструких кругова са уписаним троугловима око њега и двоструким обимним оквиром полупречника 63 cm заливена је у цементну кошуљицу пода испред иконостаса, на месту амвона. Друга плоча, уливена у под припрате, такође мермерна, има компликованији геометријски украс у облику два троугла постављена у облику Давидове звезде са круговима на сециштима и у центру шестоугла, те копљима у крацима. Давидова звезда окружена је троугловима постављеним по кружној линији спољног оквира. на плочи је са једне

615 П. Костић, *Црквени живот православних Срба у Призрену и његовој околини у XIX веку*, Београд 1928, 105; М. Ивановић, *Црквени споменици XIII – XX век*, Задужбине Косова, Призрен – Београд 1987, 422. Према неким мишљењима подигнута је нешто касније од цркве св. Николе у Штрпцу (П. Пајкић П., *Цркве у Сиринићкој жупи*, Старине Косова и Метохије, IV-V, Приштина 1968-71, стр. 355). Закључак је изведен на основу године (1592) урезане на великом мермерном споменику који се налази у близини. Међутим и ова црква је сасвим извесно из средњег века.

616 Н. С. Гаџић, *Архитектура шар планинских села са посебним освртом на стваралаштво средњачких задара*, Београд 2016, 96 – 97.

617 Натпис је први објавио М. Ивановић, М. Ивановић, *Прилози о споменицима Метохије, Новобрдске Криве реке, Сиринићке и Никшићке жупе*, Саопштења XV, Београд 1983, 212 и сл. 19.

618 С. Петковић, нав. дело, *пассим*.

стране оштећеног спољног обода и натпис о Стојану (коме) проклија у калу: . Обе плоче се врло поуздано могу датови у прву половину XIV века и могле би да потичу из радионице призренских Светих арханђела. М. Ивановић сматра да су плоче одатле пренете приликом „изградње“ цркве крајем XVI или почетком XVII века међутим пошто ми сматрамо да је и ова црква средњовековна сматрамо да су ове плоче од самог почетка рађене за ову цркву.⁶¹⁹

У њиви, на левој обали Сушитске реке, око 500 m југозападно од цркве до пола укопан у земљи, налази се камени споменик са урезаним орнаментом у облику круга и крстом са пупољцима у његовом средишту. Са све четири стране је дуг уклесани текст.⁶²⁰

619 М. Ивановић, М. Ивановић, *Прилози о споменицима Метохије, Новобрдске Криве реке, Сиринићке и Никшићке жупе*, Саопштења XV, Београд 1983, 210 – 211, и сл. 17 који опширно описује ову плочу, даје и веома оригинално тумачење уклесаног (накнадно) текста. Према истом аутору (нав. дело, 211 – 212, сл. 18) у поду цркве, на месту амвона била је још једна кружна камена плоча, делимично оштећена и плиће резана. По тврђењу М. Ивановића у овој цркви постојао је још један запис урезан на камену који као ктиторку фресака, готово истим речима, помиње „рабу Јелену“. За ово тврђење он се позива на И. Јастребова, који по њему тврди да се тај натпис налазио на часној трпези. Међутим, И. јастребов спомиње само ктиторски натпис Јелене на фресци премда М. Ивановић тврди да Јастребов овај натпис уопште не наводи. И. С. Јастребов, *Стара Србија и Албанија*, Споменик СКА XLI, Београд 1904, 101; М. Ивановић, *Прилози...*, 211 – 212; Љ. Стојановић, *Стари српски записи и натписи*, Београд – Сремски Карловци, 1902 – 26, бр. 4651.

620 Камен и запис са годином 1592. на њему су више пута објављивани. Ново тумачење текста даје М. Ивановић, *Прилози о споменицима Метохије, Новобрдске Криве реке, Сиринићке и Никшићке жупе*, Саопштења XV, Београд 1983, стр. 212 – 214, сл. 20 – 21;

ГОТОВУША - ЦРКВА СВЕТОГ НИКОЛЕ (СВ. СПА-

ГОТОВУША

Готовуша (алб. Gëtovushë) се први пут помиње у турском попису из 1455. године као велико село са 64 српске куће и православним попом. Готовушу спомиње и И. Јастребов који је кроз њу прошао 1871. године:⁶²¹ „Село Готовуша лежи на источној страни Шотарице, такође у подножју планине Љуботена и баш под самим Љуботеном на југоисточној страни. Село је релативно богато; има џамија. Недалеко од џамије виде се још остаци темеља старе цркве, који су сравњени са земљом и једва се примећују. Црква је била мала, као и свака сеоска црква је дугуљаста Али џамија је изграђена у квадрату као и готово све сеоске џамије висине 11/2 спрат.“

Село Готовуша је 1897. године имало 90 српских кућа и две цркве Св. Николу и Св. Богородицу. У селу је радила и основна школа у којој је учитељ био Ђорђе Вучетић из Приштине. Ђорђе је био син Стеве Вучетића, који је умро у приштинском затвору ни крив ни дужан због потурчењака цинцарина Николице и турског преког суда, (урфије) у Приштини.⁶²²

621 И. С. Јастребов, *Стара Србија и Албанија*, Споменик СКА ХЛI, Београд 1904, 99

622 Т. П. Станковић, *Путне белешке по Старој Србији 1871 - 1898*, Београд 1910, 52; П. Костић, *Црквени живот православних Срба у Призрену и његовој околини у XIX веку*, Београд 1928, 105

Готовуша – Црква св. Николе (св. Спаса)⁶²³

За исту цркву П. Костић наводи да је посвећена св. Николи али му није било познато када је саграђена. Са друге стране наглашава да су се код ње крста носила на Спасов дан.⁶²⁴

Обе цркве у селу Готовуши се налазе на сеоским гробљима. Црква св. Николе (тј св. Спаса) се налази на сеоском гробљу изнад села. Црква је данас посвећена светом Спасу, а била је позната (као што смо већ навели) и као црква Светог Димитрија. Но, несумњива је њена првобитна посвета светом Николи, како је означено у ктиторском фреско натпису, делимично сачуваном на западном зиду наоса, над улазом.

Мала једнобродна црква издужене правоугаоне основе, засведена полуобличастим сводом и са полукружном апсидом. Грађена је од грубо тесаних квадера сиге и ломљеног камена, делимично премалтерисана и прекречена. На апсиди је споља двостепено профилисана лучно завршена ниша са малим узаним прозорским отвором, десно и лево

623 Основ за упис у регистар: Решење Завода за заштиту и научно проучавање споменика културе АКМО у Приштини, бр. 235 од 16. 4. 1958. г. Закон о заштити споменика културе и природних реткости (Сл. гласник НРС бр. 54/48).

624 П. Костић, *Црквени живот православних Срба у Призрену и његовој околини у XIX веку*, Београд 1928, 105

од ње је по једна мања ниша и високо постављен мали квадратни отвор. На подужним зидовима је поткровни венац. У олтарском делу су три нише, централна у апсиди и бочне (проскомидија и ђаконикон) усечене у источни зид. Часна трпеза је зидана, у облику уске камене плоче.

Једноставна, мала једнобродна грађевина са споља тространом а изнутра полукружном апсидом. Брод има полуобличаст свод са додатком три дрвене греде (осликане декоративним орнаментима) као ојачањем. У олтарском делу три нише, средња апсидална и две бочне у функцији проскомидије и ђаконикона, спојене су каменом плочом, која приликом обреда служи као часна трпеза. Првобитни подни покривач пода од камена замењен је опеком. Фасадна декорација обухвата линету над улазом на западној и проскинитарну нишу на северној фасади. Изглед источног зида тј спољни изглед апсиде је атипичан за цркве сиринићког краја. У темену је двочлана полукружна ниша са малим узаним прозорским отвором, а десно и лево од ње по још једна неша нешто мања, идентичних контура. Нише су образоване лучно спојеним прислоњеним колонетама. Портал на западном зиду, завршен плитким

сегментом, надвишен узаним сегментом фронтонном и полукружном нишом, данас је заклоњен пошто је са те стране храма крајем XX века дозидана мања припрата. Црква је грађена грубо тесаним квадерицама сиге и ломљеним каменом, са малтерисаним спојницама. Фасадне површине су огољене и добро се види техника градње. Плићи двоводни кров покривен је каменим плочама. Ширина дозидане припрате и висина њеног крова изједначени су са оним на цркви. Ниво пода цркве нижи је у односу на околни терен за око 50 цм.⁶²⁵

Фрагментарно сачувани живопис сведен је на сцене из циклуса Великих празника приказане у две зоне, декорацију свода коју чине фризови од по десет пророчких попрсја и, у темену, медаљони са ликовима Христа Емануила, Анђела Великог савета, Пантократора као и горњи део композиције Вазнесења. Најпотпуније је очувано сликарство олтарског простора, уобичајеног програма. Како је исти сликарски рукопис препознат у живопису оближњих цркава средачке жупе, у Богошевцу и Горњем Селу,

⁶²⁵ Н. С. Гаџић, *Архитектура шар планинских села са посебним освртом на стваралаштво средачких зидара*, Београд 2016, 93 – 94.

датује се у седамдесете године XVI века и приписује бољим путујућим зографима.⁶²⁶

Црква је посвећена Светом Николи, у народу је позната као црква Светог спа-

са, јер је црква освећена на Спасовдан и од тада се овај празник слави као храмовна

626 С. Петковић, *Зидно сликарство на подручју Пећке патријаршије 1557-1614*, Нови Сад 1965, 183; П. Пајкић, *Цркве у Сиринићкој жупи*, Старине Косова и Метохије, IV-V, Приштина 1968-71, 359 – 364; М. Шупут, *Споменици српског црквеног градитељства XVI-XVII век*, Београд 1991, 59; Р. Рајкић, *Seoske crkve XVI i XVII veka na Kosovu*, Glasnik muzeja Kosova i Metohije XIII - XIV, Priština 1984, 1367; П. Пајкић, *Цркве Сиринићке жупе*, Приштина 1995, 20 – 27.

слава. Црква је некада имала камени кров, тако да смо ми сада скинули цреп и вратили камен. Претходно је црква везана утегама како не би пуцала приликом постављања камених плоча на кров. Током векова свод храма је попустио, сада је и то санирано и црква више неће пуцати, неће се раздвајати по своду.“ Направљен је и нови иконостас у дуборезу, један од најлепших у Жупи и уз реконструкцију каменог пода враћен је старински дух који је некада ова црква имала.

ГОТОВУША - ЦРКВА ПРЕСВЕТЕ БОГОРОДИЦЕ

Готовуша – Црква пр. Богородице⁶²⁷

У близини села Готовуше налази се црква Пресвете Богородице. Петру Костићу није било познато када је подигнута. Сабор се скупљао на Велику Госпођу и на Благовести.

Црква пр. Богородице у Готовуши саграђена је после обнове Пећке патријаршије 1557. год. Данашњи облик црква је добила у обнови из 1886. год. То је једнобродна грађевина засведена полуобличастим сводом.

Налази се на гробљу, изнад села. Једнобродна је, издужене правоугаоне основе и са широком полукружном апсидом на којој је веома узак прозорски отвор. Засведена је полуобличастим сводом. На подужним зидовима и апсиди је једноставно профилисан поткровни венац од блокова сиге. Зидана је тесаницама и притесаним каменом (сига) и споља само дерсована и прекречена, а са унутрашње стране омалтерисана. На pročелу су мала лучно завршена врата, изнад којих је велика, такође лучно завршена ниша. Уз кровни венац на једној фасади су два мала узана отвора, исти такви су и у забатима западне и источне фасаде. Кров је

двосливан и покривен старом ћерамидом. Под је од опеке, ниво пода храма спуштен је за два степеника у односу на околни терен. Олтарски простор има три нише (бочне усечене у источни зид) пресечене за око један метар висине хоризонтално постављеном каменом плочом (часна трпеза). Предолтарски простор је са полукружном солеом уздигнутом око 0,5 м од пода наоса.⁶²⁸

Сликарство у цркви потиче из два периода. Времену непосредно после обнове у XVI веку припадају сачуване фреске у олтару. Фреске су сачуване на источном зиду, с тим што се не зна да ли их има и на зидовима брода који су прекречени. У апсидалној ниши је Богородица типа Знамења, јер на грудима има ме-даљон Христа који благосиља. Постављена је чврсто, фронтално, са раширеним и подигнутим рукама. Широке површине црвеног плашта као да су позадински фон фигуре. Уз Богородицу су сликани Свети Василије и Свети Јован Златоуст, а представа Христа Агнеца допуњена је, по угледу на старије предлошке, ликовима два анђела – ђакона. У бочним апсидама, од уобичајених ликова два ђакона сачуван је до појаса само онај у левој ниши. Физиономије светитеља су младалачке, благог израза, а на

627 Основ за упис у регистар: Одлука о утврђивању цркве Св. Богородице за споменик културе, бр. 1402 (Сл. гласник РС бр. 51 од 13. 11. 1997. г.) Закон о културним добрима (Сл. гласник РС бр. 71/94).

628 Небојша С. Гаџић, *Архитектура шар планинских села са посебним освртом на стваралаштво средњих зидара*, Београд 2016, 109

одећи је наглашена орнаментика.⁶²⁹ Дрвена преграда иконостаса подигнута је на зидани гредник. Иконостас је завршен 1888, што се сазнаје из записа на доњем рубу престоне иконе Богородице, где се потписао Јевгеније зограф, родом из Галичника Дебарског. Распоред икона је уобичајен за цркве из овог периода. На средини су ниске царске двери са Благовестима. Изнад Благовести су, у малим кружним медаљонима, допојасни ликови цара Соломона и Давида. Престоне иконе су: Арханђео Михаило (на северним дверима), Богородица са Христом, Исус Христос и Свети Јован Претеча. Изнад престоних икона је низ икона са Христом и дванаест апостола 20 x 35 см са читко исписаним сигнатурама, а изнад њих крст са Распећем и четири јевађелиста у медаљонима на крацима крста. Десно и лево од крста су иконе Богородице и Јована Богослова. Престоне иконе рађене су уљем на платну, а све остале на дасци. На соклу су елипсасти медаљони у којима су сликане вазе са цвећем.

На греди су записи: „Кмет бија Здрјко Стојан Мјко брат“... и један сасвим нечитак.

Као појединачна икона у цркви се чува „Христ у слави“ са великим зракастим нимбом. Сликан је уљем на платну кашираном на даску. У свом основном корпусу и црква св. Богородице припада оним подигнутим у средњем веку а (поново) осликаним у време након обнове Пећке патријаршије. П. Пајкић и М. Ивановић сматрају да је црква обновљена 1886. године⁶³⁰ мада Петар Костић, добар познавалац прилика у овом крају у другој половини XIX века, за њу каже: „Не зна се када је она подигнута.“⁶³¹ Обнова из ове године морала би му бити позната.

Зграда конака постављена је северозападно од храма и једним углом се на њега наслања. Правоугаоне је основе, са тремом на јужној страни чији су кров некада носили пет дрвених стубаца, данас замењени бе-

тонским. Са јужне стране су два ниска лучна улаза и прозори са занимљивим, декоративним дрвеним решеткама (гитерима) украшеним траклованим прстеновима Првобитни кровни покривач конака замењен је фалцованим црепом. На крову је масиван оцак са двосливним кровом. Унутрашњост се састоји од два одељења. У мањем, на западној страни је „оцак“. Уз преградни зид, у обе просторије, сачуване су аутентичне резбарене дрвене конзоле. У другој, већој правоугаоној просторији дуж свих зидова је ниска камена клупа. Зграда конака зидана је каменом квадерима и трпанцем, а на око 1 м висине су хоризонтално постављене дрвене конаоле. У другој, већој правоугаоној просторији дуж свих зидова је ниска камена клупа. Зграда конака зидана је каменом квадерима и трпанцем, а на око 1 м висине су хоризонтално постављене дрвене талпе. Под просторије је земљани.

Обновљена је крајем XIX века.⁶³²

Живопис из XVI века сачувао се само у олтарском простору. Иконостас из 1886. године радио је зограф Евгеније из Дебра.⁶³³

Пре пар година, у близини цркве откривен је, случајно приликом уређења порте, подни мозаик много старије цркве или Виле рустике из времена ране Византије (VI век).⁶³⁴

629 С. Петковић, *Зидно сликарство на подручју обновљене Пећке патријаршије 1557-1614*. Нови Сад 1965, 183.

630 П. Пајкић, *Цркве у Сиринићкој жути*, Старине Косова и Метохије, IV-V, Приштина 1968-71, 355. М. Ивановић, *Црквени споменици XIII – XX век*, Задужбине Косова, Призрен – Београд 1987, 428

631 П. Костић, нав. дело, 105

632 Довршена је највероватније 1885. године.

633 На основу записа аутора на иконостасу.

634 Н. С. Гаџић, *Архитектура шар планинских села са посебним освртом на стваралаштво средњих вијекова*, Београд 2016, 109

ДОЊА БИТИЊА - ЦРКВА СВ. ТЕОДОРА И ТИРОНА

ДОЊА БИТИЊА

У селу Доњој Битињи црква је посвећена св. Теодору Тирону. На путу од Доње Битиње ка Готовуши, налази се у пољу црква св. Димитрија.⁶³⁵

Доња Битиња – Црква св. Теодора и Тирона⁶³⁶

Гробљанска црква Св. Теодора Тирона у Доњој Битињи скромна је грађевина изграђена на заравни брежуљка, окружена гробљем. По ободу гробља је каменом зидна ограда.

Цркву св. Теодора и Тирона у селу Доње Битиње први помиње И. Јастребов 1871. године.⁶³⁷ „Од те цркве (црква св. Петра у

Броду напомена аутора) на 3/4 часа к западу, у подножју планине, лежи село Доња Битиња. Ту је црква Св. Теодора Стратилата. Једноставна је и од облутка. Подигнута је у турско време у XVI или XVII веку.“ П. Костићу није било познато када је подигнута али је забележио да се сабор скупљао на Тодорову суботу.⁶³⁸

Црква је једнобродна, правоугаоне основе, засведена полуобличастим сводом. Апсида је споља тространа а изнутра лучна са нишом. На јужном зиду наоса је мањи правоугаони прозор изнад кога је велика, степенасто профилисана и лучно завршена ниша. На апсиди је још један мали узак отвор, готово као пушкарница. За градњу је коришћен слог од сиге, речног камена и малтера. Није малтерисана. Корпус је сачувао аутентичност осим кровног покривача који је замењен фалцованим црепом.⁶³⁹ У

635 П. Костић, *Црквени живот православних Срба у Призрену и његовој околини у XIX веку*, Београд 1928, 105

636 Основ за упис у регистар: Решење Завода за заштиту и научно проучавање споменика културе АКМО у Приштини, бр. 251 од 16. 4. 1958. г. Закон о заштити споменика културе и природних реткости (Сл. гласник НРС бр. 54/48).

637 И. С. Јастребов, *Стара Србија и Албанија*,

Споменик СКА XLI, Београд 1904, 101

638 П. Костић, *Црквени живот православних Срба у Призрену и његовој околини у XIX веку*, Београд 1928, 105

639 До седамдесетих година XX века била је покривена ћерамидом (Р. Пajкић, *Seoske crkve XVI i XVII veka na Kosovu*, Glasnik muzeja Kosova i Metohije XIII - XIV,

брод цркве улази се за два степеника дубине. Врата су од дрвета са, на средини, вертикалним тордираним стубићем. Изнад је лучна ниша, шири од улазног отвора. Десно и лево од врата је камени банак. Под је поплочан каменом. Ниво пода испред олтарског простора је уздигнут, са солеом. У олтарском прозору су три нише. На уобичајени начин бочне су усечене у зид.⁶⁴⁰

Од живописа, који је настао шездесетих година XVI века, сачувани су само фрагменти на западном зиду и у олтарском простору, програмски сведени и типични за доба у којем су настали (тако су, на пример, као пандан св. Константину и Јелени уз улаз насликани најпоштованији локални светитељи Симеон и Сава). Просечног квалитета у сликарској продукцији тога доба, ограничене палете и са извесним грубостима у цртежу, фреске су дело сеоског мајстора којем се, ипак, не може оспорити експресивни израз.

Priština 1984, стр. 136). Тада је била и делимично омалтерисана споља, што се види на фотографији објављеној код истога у Цркве у Сиринићкој жупи, сл. 3.

640 Н. С. Гаџић, *Архитектура шар планинских села са посебним освртом на стваралаштво средњих зидара*, Београд 2016, 97 – 98.

На западном зиду је фреска Успења Богородице у горњој, и ликови св. Саве, св. Симеона (лево) и Цара Константина и Царице Јелене (десно) у доњој зони. На подужним зидовима сачувани су само фрагменти сликане ђаконске одоре.⁶⁴¹ У олтарском делу сачуване су сцене у ђаконикону и проскомидији – св. Стефан и св. Роман, Поклоњење Агнецу и Богородица Шири од небеса у олтарској пасиди (ниши).⁶⁴² Делови Благовести су у другој зони и фрагменти Вазнесења у трећој зони источног зида.

Конструкција иконостаса је израђена од липовог дрвета, аиконе су поређане без иконографског реда и највећим делом су репродукције каширане на дрво или урамљене и стављене под стакло. На конструкцију иконостаса, са царским дверима на којима су као на улазним вратима тордирани стубићи, окачене су појединачне иконе: Визија пророка Илији са запрегом црвених и белих коња (темпера на дрвету, 60 x 91,5 x 3 cm, са ктиторским натписом из 1635. – 37. године),⁶⁴³ апостоли Петар и Павле, св. Никола, св. Арханђел Михајило на коњу са књигом и трубом у рукама, св. Сава Првоосвећени, Смоленска Богородица, Свети Сава Српски и Распеће.

Конак је квадратне основе, зидан тако да је једном страном уклопљен у конструкцију каменом зидане ограде. Градња је изведена у комбинацији камена, дрвених талпи и блата Кров на четири воде има истакнуту надстрешницу коју носе дрвене греде, видљиве као конзоле. Као покривач крова, сачуван је стари цреп. У ентеријеру је зидани банак, подзидани оджак и под од земље.

641 О фрескама опширније у П. Пајкић, *Цркве у Сиринићкој жупи*, Старине Косова и Метохије, IV-V, Приштина 1968-71, 356 – 359 и исти, *Сеоске цркве*, стр. 136 – 137. Један део фресака је у међувремену нестао.

642 Богородица са ликовима св. Василија и св. Јована Златоустог и анђелима који прислужују.

643 Икона би по димензијама могла бити престона али је готово сигурно да црква у XVII веку није имала иконостас. М. Ивановић, *Црквени епоменици*, стр. 435 наводи и запис са годином 1636. ом.

ДОЊА БИТИЊА - ЦРКВА СВЕТОГ ДИМИТРИЈА

Доња Битиња – Црква св. Димитрија

Недалеко од пута од Штрпца ка Готовуши, а у атару села Доње Битиње, налази се у пољу црква св. Димитрија.

Цркву први помиње И. Јастребов који је путем од Штрпца до Готовуше пролазио 1871. године:⁶⁴⁴ „На путу од Штрпца до Готовуше 1 час има запуштена црква у име Св. Димитрија Нема на њој никаквог натписа. Упоредјујући њену грађевину са другим црквама, могу рећи да је она изграђена почетком XVI века. Она стоји сама самцита; архитектуре у њој нема никакве. Само можемо да знамо да је црква, да има олтарско испупчење споља и живопис над западним дверима. Унутра се разликује од других сводом у дужину.“⁶⁴⁵ „Морамо се осврнути на податак „Унутра се разликује од других сводом у дужину“ јер дефинитивно није јасно шта је аутор мислио под тим. Код оваквих цркава свод мора да буде по дужини.“⁶⁴⁵

644 И. С. Јастребов, *Стара Србија и Албанија*, Споменик СКА XLI, Београд 1904, 99

645 Још већу збрку је изазвао преводилац овог дела на српски који је „сводъ въ длину“ превео са „лук у дужину“ што је погрешно. И. С. Јастребов, *Стара*

Ни П. Костићу није било познато када је подигнута. Сабор се и 1897. године скупљао другог дана Ускрса.⁶⁴⁶ Црква би, као и већина осталих (ако не и све) цркве у Сиринићкој жупи била подигнута у средњем веку а затим више пута обнављана.

Црква се налази у пољу, са десне стране пута који води у Штрпце.⁶⁴⁷ Црква је мала, једнобродна, издужене правоугаоне основе са полукружном апсидом украшеном колонетом. Чини је пет високих, издужених, дубоких ниша Стубови и луци су двостепено профилисани. Венац апсиде «носе» декоративне, а не конструктивне конзоле. На јужној фасади је дубока лепа ниша, испод које је узани правоугаони прозор.

Олтарски простор решен је са три ти-

Србија, Приштина 1995, 144.

646 Т. П. Станковић, *Путне белешке по Старој Србији 1871 - 1898*, Београд 1910, 53; П. Костић, *Црквени живот православних Срба у Призрену и његовој околини у XIX веку*, Београд 1928, 105

647 Мештанин Божидар Лазаревић показао је Донки Станчић, у лето 1990. године, једно од околних брда као место првобитног храма овог светитеља. Сада тамо нема остатака архитектуре, нити се у овом селу помиње још нека црква. Д. Станчић, *Извештај о топографском истраживању цркава на територији општине Штрпце (Сиринићка жупа)*, Баштина 1, Приштина 1991, 253

пичне, полукружне, нише са узаним отвором на средњој. Бочне нише су усечене у источни зид. Свод брода је полуобличаст, а под од опеке за два степеника нижи од околног терена. Кров је на две воде и има делимично очуван стари покривач од ћерамиде. На западној фасади је лучни улаз, а изнад

лука је архиволта, која почива на декоративним конзолама у облику шишарке. На јужном зиду је дубока лучна ниша испод које је узани отвор прозора. Зид је од мањих тесаника, са јаче истакнутим једноставно профилисаним поткровним венцем. Зидови су омалтерисани и прекречени. Црква је била у

потпуности живописана, а сада су преостали само веома оштећени фрагменти у соклу на источном зиду испод Часне трпезе, оштећени доњи делови драперија два светитеља на западном зиду, јужно од врата, и сокл испод њих. По средини брода је греда затега.

Иконостас је новијег датума

Крајем деведесетих година XX века црква је обновљена и тада је наново омалтерисана споља, а фасаде су прскане гранулатом..⁶⁴⁸

⁶⁴⁸ П. Пајкић, Сеоске цркве в., стр. 136; исти, Цркве у Сиринићкој жупи, стр. 355. М. Ивановић, *Црквени споменици XIII – XX век*, Задужбине Косова, Призрен – Београд 1987, 435.

ДРАЈКОВАЦ - ЦРКВА ЧЕТРЕДЕСТОРИЦЕ

ДРАЈКОВАЦ

Село Драјковци је око 4-5 км удаљено од Штрпца, са десне стране Лепенца. Драјковце је 1871. године обишао И. Јастребов и изричито наводи да ово село у то време није имало цркву:⁶⁴⁹ „На 1/4 сата од Готовуше на исток, у подножју исте планине лежи село Драјковце, али не Дрековце, како је на карти. Ту су још хришћани. Цркве уосталом није било; можда су хришћани ишли на богомољу у село Готовушу. Сада они иду у цркву у селу Штрпце, а муслимани у Готовушу или Фирају.“

Близу села Драјковца и главног пута за Урошевац налази се црква посвећена Четрдесеторици мученика.⁶⁵⁰

Драјковац – Црква Четрдесеторице мученика

Црква Светих Четрдесет мученика на-

649 И. С. Јастребов, *Стара Србија и Албанија*, Споменик СКА XLI, Београд 1904, 100

650 П. Костић, *Црквени живот православних Срба у Призрену и његовој околини у XIX веку*, Београд 1928, 105

лази се са леве стране пута који од Штрпца води ка Урошевцу. Изграђена је на мало подигнутом терену у односу на пут. У њеној непосредној близини нема сеоских кућа, а са западне стране је сеоско гробље. Подигнута је на темељима старе цркве око 1908. године.⁶⁵¹

Црква је мала и има правоугаону основу са тространом апсидом на источној страни. Радикалним обнавама које су у прошлости предузимане аутентични изглед цркве знатно је измењен. Двосливни кров покривен је фалцованим црепом. Над апсидом је 1990. био покривач од камених плоча, али је замењен новим од бакарног лима. «Сала» дограђена 1976. године има правоугаону основу и знатно вишу коту слемена крова. На источном делу крова изграђена је купола са кружним тамбуром и полулоптастом калотом од бакарног лима. Уз западну фасаду «сале» дозидана је кула-звоник квадратне основе, која је такође наткривен бакарном

651 „... на темељима старе цркве пре 20 година“ П. Костић н. д, 105. Према М. Ивановићу (Црквени споменици, 438), подигнута је 60тих година XVI века, срушена од Татара после 1690. године а касније обновљена. Види и П. Пајкић, *Цркве у Сиринићкој жупи*, Старине Косова и Метохије, IV-V, Приштина 1968-71, 355.

калотом. Свим овим доградњама уз цркву знатно је поништен њен архитектонско – амбијентални корпус.

Брод цркве пресведен је полуобличастим сводом са полукружним апсидалним делом. Десно и лево од апсиде су полукружне нише ђаконикона и проскомидије. Под је од опека старог формата 30 x 16 см. Сви зидови су малтерисани и окречени бело. На јужном и северном зиду је по један отвор, неједнаког облика и димензија, као пушкарнице, а на апсидалном зиду још један сасвим узан отвор. Ниво пода је за три степеника спуштен од околног терена. Надзиђивањем зидова подигнута је и kota слемена крова, који је сада покривен фалцованим црепом. Само је стари камени покривач остао сачуван над малом тространом апсидом. У броду цркве зидови су прекречени.

Под «сале» изливен је у бетону. На подужним зидовима, на око 2, 40 метра висине, изведено је по пет плитких полукружних ниша. Свод је полуобличаст.

Иконостас је једноставан, од дасака, без икакве вредности. По њему су окачене репродукције. У цркви се чува икона „Четрдесет мученика“, солидан рад непознатог сликара, у наивном маниру.

ФИРАЈА - ЦРКВА СВЕТОГ ПЕТРА

ФИРАЈА

Село Фираја је 1897. године имало 40 кућа арнауташких. У Фирају, на десној страни реке Лепенца, налазила се напуштена али не и порушена црква посвећена Св. Петру. Код ње се народ, у то време, скупљао на сабор о Петровдану.⁶⁵²

Фираја – Црква св. Петра

Напуштену цркву, посвећену св. Петру, у селу Фираја први помиње И. Јастребов:⁶⁵³ „На 1/2 часа од Драјковца лежи на путу ка Качанику село Фираја То село зову староседеоци од хришћана старим његовим именом Папраћин. Папраћин такође је исто што и Фираја. Овај последњи назив дали су селу Арнаути. У преводу на арнаутски језик Папраћ значи Фираја.

Код тог села, које лежи у равници, на средокраћу планина Неродимских и Љубо-

тенских падина према Качанику, на брду код самог пута стоји полуразрушена црква са доста великим сасвим близу гробљем. Храм је био изграђен без икаквог стила, као сваки сеоски храм. На зидовима цркве виде се још иконе; али од киша и снега опада и боја и сам слој малтера, на којем је био урађен живопис. Арнаути не дирају ту цркву, као и друге до тог времена док сасвим не падне. Ретко су муслимани рушили цркве, можда само у оном случају ако је неки паша из османлиса дао посебно наређење. Потурчењаци су тада радо рушили цркву, не бојећи се никакве тешке казне од Бога, у уверењу да ће та казна стићи не њих, већ пашу који је наредио да се сруши црква.“

652 Т. П. Станковић, *Путне белешке по Старој Србији 1871 - 1898*, Београд 1910, 53

653 И. С. Јастребов, *Стара Србија и Албанија*, Споменик СКА ХЛI, Београд 1904, 100

ШТРПЦЕ - ЦРКВА СВЕТОГ НИКОЛЕ

ШТРПЦЕ

Штрпце је велико село на десној страни Лепенца. По турском попису из 1455. године у селу је било 65 српских домаћинстава.

У селу Штрпци постоји средњовековна црква посвећена св. Николи. Црква је обновљена 1577. године. Источно од тог села на остацима старе цркве обновљена је 1911. године црква св. Јована.⁶⁵⁴

Штрпце је 1897. године имало 145 српских кућа. Имало је цркву Светог Николе, која је служила, и цркву у рушевинама Светог Јована. Имало је српску основну школу са учитељем Владимиром Поповићем.⁶⁵⁵

У селу је очувано и старо српско гробље.

Штрпце – Црква св. Николе⁶⁵⁶

О цркви посвећеној св. Николи, у селу Штрпце, први је писао И. Јастербов. Он је овај крај обишао 1871. године и ево шта је о њој навео:⁶⁵⁷

„У селу Штрбце има црква изграђена у XVI веку, како то гласи натпис изнад приратних двери:

ИЗВОЛНІЕМ ѡЦА И ПОСПѢШЕНІЕ СІА И СЪВРШЕНІЕМЪ СТГО ДХА, СЫ БЖТВНЫ ХРАМ СИ ЕГО И СЛАВНАГО АРХІЕРЕА И ЧЮДОТВОРЦА ХВА НИКОЛЫ. СЪЗЫДАСЕ И ПОПИСАСЕ ВЪ ѡНА НОУЖДАА И ПРИСКРЪВНА ВРѢМЕНА ѡТЪ ИЗМАИЛЪТСКУХЪ.

656 Основ за упис у регистар: Решење Покрајинског завода за заштиту споменика културе у Приштини, бр. 90 од 7. 2. 1967. г. Закон о заштити споменика културе (сл. гласник СРС бр. 3/66).

657 И. С. Јастребов, *Стара Србија и Албанија*, Споменик СКА XLI, Београд 1904, 99. Љ. Стојановић, *Стари српски записи и натписи књ. 1*, Београд 1902, бр. 733 даје доста различито читање: **Изволеніем ѡтца и поспѣшеніем сына и сѡвршеніемъ светого доуха, сы вожьствьны храм светого и славнаго архіереа и чюдотворца Христова Николы създыа се и пописа се въ ѡна ноужднаа и прискръвна врѣмена ѡтъ измаилътскихъ. И потрѣди се попь Павль, Новица, Радивоє и Рапа Пеннь, и Станко Димитровъ и Лазарь и Ишковъ Сѡвановъ, Иванъ Сѡвановъ и Лазарь ... живь Сѡвановъ, Рапа Илинъ нїа (!) въ лѣто ҃·з·п·е· м. и. село Стрепце; бог да прости.**

654 П. Костић, *Црквени живот православних Срба у Призрену и његовој околини у XIX веку*, Београд 1928, 104 – 105.

655 Т. П. Станковић, *Путне белешке по Старој Србији 1871 - 1898*, Београд 1910, 52

И потрѹдисе попь Павль, Новица, Радивоє ... и Рага Пеинь. и Стоико Димитровъ и Лазарь и ѿковъ ѡвановъ. иванъ ѡванокъ и Лазарь ... живъ ѡвановъ, рага илинь и ипа. въ лѣто 73 п̄ ѿ м. и. село стрепеце бог да прости.

Црква нема никаквог стила, једноставна је, у облику парелограма, здање је покривено, као куће црепом. Унутра један свод у дужину.“

Овде се морамо осврнути на овај податак „Унутра један свод у дужину.“ Није баш најасније шта је И. Јастребов хтео да каже јер би свод и требало да буде по дужини код малих једнобродних црква. На жалост, преводилац на српски овог Јастребовог дела је руски термин „сводъ въ длину“ превео са „лук у дужину“⁶⁵⁸ што је потпуно погрешно јер лук и свод нису једно те исто. Исту грешку је направио и код превода дела који се односи на цркву св. Димитрија у Готовуши. Проблем је што би овакав превод довео до логичног закључка да ове две цркве имају тзв прислоњене лукове а немају их.

Исти натпис Јастребов је објавио и на другом месту са нешто другачијим читањем.⁶⁵⁹

† Изволеніємъ ѡтца. и поспѣшеніємъ сна. и свѣршеніємъ свѣтѡго дѣла. съ божьствѣныи храмъ свѣтѡго и славнаго архіереа и чюдотворца Христова Николы. съзѣда се и пописа се въ ѡна ноужданаа и прискръбна врѣмена ѡтѣ измаилѣтскыѣхъ, и потрѹди се попь Павль. Новица, Радивоє. и Рага Пеинь. и Станко Димитровъ и Лазарь. и ѿковъ ѡвановъ. Иванъ ѡвановъ. и Лазарь ... Живъ ѡбрановъ, Рага Илинь и ипа. въ лѣто 73 п̄ ѿ м. и. село Стрепце, бог да прости.

Из натписа можемо видети да је црква „изграђена“ и живописана 1577. године. Ктитори су били сељани села Штрпце на челу са попом Павлом. Овде треба поново нагласити да када се у ктиторском натпису наводи да је црква изграђена а не из темеља изграђена увек је реч о обнови цркве а не о њеној изградњи из темеља. Шта више, где год су вршена детаљнија археолошка и архитектонска испитивања утврђено је да су у случајевима када се наводило да је црква

658 И. С. Јастребов, *Стара Србија*, Приштина 1995, 144

659 И. А. Јастребов, *Додатак мојим белешкама из Старе Србије*, Гласник СУД I, Београд 1882, 56

изграђена извођени прилично скромни грађевински радови. Остављајући сад по страни питање континуитета култних места у средњем веку у односу на позно античка култна места треба водити рачуна да кад је реч о црквама за које се у стручној литератури тврди да су саграђене у време османске владавине да је грађење црква „из темеља“ у османском периоду пре врло редак изузетак него правило. Добити дозволу за узрадњу цркве из темеља код османских власти је правно било скоро немогуће – дакле било би неопходно то остварити мимо важећих закона. Чак ако узмемо као могућу солуцију углед ктитора код османских власти и распрострањен мито и корупцију тих истих власти поставља се логично питање зашто би ктитори то радили кад је било много средњовековних црква и манастира за чију обнову није било ограничења по шеријату. Дакле, зашто би сељаци одлучили да зидају неку цркву из темеља и тиме свесно ушли у кршење шеријата и других османских правних прописа ако су могли, бар теоријски, без проблема да добију дозволу за обнову старијих црква а њих је бар на Косову и Метохији било у практично сваком селу не по једна већ, најчешће, и по више њих. Поред тога као што смо у уводном тексту навели сматрамо да су цркве које се у литератури наводе као „типичне сеоске цркве“ сасви сигурно средњовековне и то бар из времена краља Милутина ако не и старије.

Црква св. Николе има три градитељске фазе. Када је, у средњем веку, саграђена првобитна црква, била је то мала, складно саграђена, по концепцији једнобродна издужена грађевина. Њен најстарији (источни) део чини правоугаона црквица завршена на источној страни апсидом, унутра полукружно а споља решеном у виду петостраног испада са благо назначеним пиластрима (колонетама). Од старе цркве је, после обнове у XIX веку, остао само део апсиде и северног зида, који показују брижљиво зидање тесаним каменом и споља петострани облик олтарске апсиде. Декоративност грађења исказана је прислањањем колонета уз спој страна. О знатном квалитету првобитног живописа сведоче тек једна фигура ђаконa у северном

делу олтара и неколико фрагмената из зоне сокла. У великој обнови срушен је западни зид да би се црква продужила, а остали зидови су знатно надвишени и пресведени. Црква је тада добила и звоник. Сва је прилика да је зограф Јевгеније из Галичника – који је 1888. радио иконостас за нову, Богородичину цркву у Готовуши – извео иконе и за обновљени штрбачки храм.⁶⁶⁰

Налази се у самом насељу. То је била једнобродна црква правоугаоне основе, пресвођена полуобличастим сводом и са полукружном апсидом са колонетом.

Уз првобитну цркву касније је дограђен ужи и наглашено издужен предпростор. Измењен је и кровни покривач за који се може претпоставити да је био од шкриљаца.⁶⁶¹

Унутрашњи олтарски простор трочлано је решен. Лево и десно од апсиде (такође решене у виду нише) су нише Ђаконикона и проскомидије удубљене у источни зид. Првобитни западни зид са

660 П. Пајкић П., *Цркве у Сиринићкој жути, Старине Косова и Метохије*, IV-V, Приштина 1968-71, 351 – 356; Б. Тодић, *Сиринићке цркве и њихове фреске*. Приштина 1995, 29 – 39; Н. С. Гаџић, *Архитектура шар планинских села са посебним освртом на стваралаштво средњих зидара*, Београд 2016, 95 – 96.

661 П. Костић, нав. д., 104, доградња је извршена или крајем XIX или почетком XX века.

улазним вратима срушен је приликом изградње поменутог предпростора. Том приликом уништен је и ктиторски натпис на коме је, поред имена ктитора била и 1577. година.

Грађена је сигом, речним каменом и малтером. На поду је кошуљица од тераца, али је некада био поплочан квадратним керамичким плочама (по казивању свештеника).⁶⁶²

У апсиди, при дну зида (лево) сачуван је фреско слој из XVI века. Местимично овај слој може се видети на још неким, мањим партијама зида.

На тријумфалном луку испред апсиде налазе се фреске каснијег датума, по свему судећи из XIX века, са ликовима св. Петке и св. Варваре. Површине полуобличастог свода цркве данас су прекречене.

На иконостасу, чија је дрвена конструкција веома црвоточна, налазе се иконе сликане уљем на платну. Малих су димензија, настале током XIX века

По свему судећи првобитна црква спада у најстарије у овом крају, како се може видети и из, сада несталих натписа.

Крстови су се носили у четвртак пред Духове.⁶⁶³

662 Д. Станчић, *Извештај о топографском истраживању цркава на територији општине Штрпце (Сиринићка жупа)*, Баштина 1, Приштина 1991, 257

663 П. Костић, *Црквени живот православних Срба у Призрену и његовој околини у XIX веку*, Београд 1928,

ШТРПЦЕ - ЦРКВА СВЕТОГ ЈОВАНА

Штрпце – Црква св. Јована

Источно од села Штрпце, на неколико минута хода, налази се црква св. Јована. До 1911. године она је била у рушевинама када је на старим темељима обновљена.⁶⁶⁴

О овој цркви П. Костић је забележио предање да ју је започела нека девојка из Штрпца. Девојка је била имућна а пошто није имала родбине решила је да подигне цркву. када су већ били подигнути зидови и почео већ свод са кровом да се зида девојку су, једног дана, када је ишла да надгледа радове напали и изуједали пси због чега је након неколико дана умрла. Црква је остала недограђена све до 1911. године када је довршена.⁶⁶⁵

Код цркве се сабор скупљао 7. јануара и 24. јуна о празницима св. Јована Крститеља.⁶⁶⁶

Мала правоугаона, једнобродна црква са споља тространом, дубоком апсидом. Зидно платно малтерисано у имитацији

каменог слога. Кровни венац је вишечлано степенасто профилисан. Над западним порталом је лучни надвратник, плитак, изведен радијално постављеним опекама. У оси изнад врата смештена је лучна ниша, а изнад ње плоча са записом „ХРАМ СВ. ЈОВАНА ОДНОВЉЕН 1911. ГОДИНЕ“. На јужном зиду је један прозор. Кров на две воде је са новим, савременим покривачем. На слемени крова је мали гвоздени звоник. На јужном зиду је прозор са горњим рубом у плитком сегменту. Под брода је од опека већег формата. Свод је решен дубоком полуоблицом. Крила портала су нова, од лима.

Зидно сликарство није сачувано, а иконостас је једноставан, од дасака, без вредности. У пољу, у непосредној близини цркве са западне стране, налази се споменик свим погинулим, помрлим и несталим из Сиринићке жупе у рату 1912 - 1918, у облику обелиска, изливен у бетону и постављен на тростепену базу. Ограђен је са осам стубова који носе тежак гвоздени ланац.

104

664 Исто

665 Исто, 104 - 105.

666 Исто, 105

**ИЗБОРИ
И
ЛИТЕРАТУРА**

ИЗВОРИ

Одлука о утврђивању цркве Св. Богородице за споменик културе, бр. 96 (Сл. гласник РС бр. 5 од 17.2.2000.г.) Закон о културним добрима (Сл. гласник РС бр. 71/94).

Одлука о утврђивању цркве Покрова Св. Богородице за споменик културе, бр. 92 (Сл. гласник РС бр. 5 од 17.2..2000. г.). Закон о културним добрима (Сл. гласник РС бр. 71/94).

Одлука о утврђивању цркве Св. Димитрија за споменик културе, бр. 93 (Сл. гласник РС бр. 5 од 17.2.2000.г.) Закон о културним добрима (Сл. гласник РС бр. 71/94).

Одлука о утврђивању цркве Св. Николе за споменик културе, бр. 1419 (Сл. гласник РС бр. 51 од 13.11.1997.г.) Закон о културним добрима (Сл. гласник РС бр. 71/94).

Одлука о утврђивању цркве Св. Богородице за споменик културе, бр. 1402 (Сл. гласник РС бр. 51 од 13. 11. 1997. г.) Закон о културним добрима (Сл. гласник РС бр. 71/94).

Одлука о утврђивању цркве Св. арханђела Михаила за споменик културе, бр. 1391 (Сл. гласник РС бр. 51 од 13. новембра 1997.г.) Закон о културним добрима (Сл. гласник РС бр. 71/94).

Одлука о утврђивању цркве Св. Врача за споменик културе, бр. 101 (Сл. гласник РС бр. 5 од 17.2.2000.г.) Закон о културним добрима (Сл. гласник РС бр. 71/94).

Решење Завода за заштиту и научно проучавање споменика културе НРС у Београду, бр. 1737 од 19. 10. 1947 г. Закон о заштити споменика културе и природних реткости (Сл. гласник НРС бр. 54/4).

Решење Завода за заштиту и научно проучавање споменика културе НРС у Београду, бр. 2304 од 25. 12. 1948.г. Закон о заштити споменика културе и природних реткости (Сл. гласник НРС бр. 54/4). Решење Завода за заштиту и научно проучавање споменика културе НРС у Београду, бр. 1575 од 16. 12. 1950. г. Закон о заштити споменика културе и природних реткости (Сл. гласник НРС бр. 54/4). Решење Завода за заштиту и научно проучавање споменика културе

НРС у Београду, бр. 87 од 19.2.1952. г. Закон о заштити споменика културе и природних реткости (Сл. гласник НРС бр. 54/4)

Решење Завода за заштиту и научно проучавање споменика културе АКМО у Приштини, бр. 494 од 22. 10. 1954. године. Закон о заштити споменика културе и природних реткости (Сл. гласник НРС бр. 54/4).

Решење Завода за заштиту и научно проучавање споменика културе АКМО у Приштини, бр.475 од 9. јула 1955.г. Закон о заштити споменика културе и природних реткости (Сл. гласник НРС бр. 54/4).

Решење Завода за заштиту и научно проучавање споменика културе АКМО у Приштини, бр. 510 од 20. 12. 1956. г. Закон за заштиту споменика културе и природних реткости (Сл. гласник НРС бр. 54/4).

Решење Завода за заштиту и научно проучавање споменика културе АКМО у Приштини, бр. 251 од 16. 4. 1958. г. Закон о заштити споменика културе и природних реткости (Сл. гласник НРС бр. 54/48).

Решење Покрајинског завода за заштиту споменика културе у Приштини, бр. 954 од 31.12.1964.г. Закон о заштити споменика културе (Сл. гласник СРС бр. 51/59).

Решење Покрајинског завода за заштиту споменика културе у Приштини, бр. 754 од 26. 10. 1966. г. Закон о заштити споменика културе (Сл. гласник РС бр. 51/59).

Решење Покрајинског завода за заштиту споменика културе у Приштини, бр.54 од 24.1.1967.г. Закон о заштити споменика културе (Сл. гласник СРС бр. 3/66).

Решење Покрајинског завода за заштиту споменика културе у Приштини, бр. 247 од 21. 4. 1971. г. Закон о заштити споменика културе (Сл. гласник СРС бр. 3/66).

Решење Покрајинског завода за заштиту споменика културе у Приштини, бр. 153 од 10.4.1980. Закон о културним добрима (Сл. гласник РС бр. 71/94).

Решење Покрајинског завода за заштиту споменика културе у Приштини, бр. 112 од 9.5.1983.г. Закон о заштити споменика

културе (сл. лист САПК бр. 19/77).

Решење Покрајинског завода за заштиту споменика културе у Приштини, бр. 57 од 27..2.1984. г. Закон о заштити споменика културе (Сл. лист САПК 19/77).

Преписка о арбанашким насиљима у Старој Србији 1898-1899, Београд 1899, стр 20, т. 1.

Центар за очување наслеђа Косова и Метохије, *Финални извештај пројекта Заштита природног и културног наслеђа у Метохији*, Београд 2003,

АС – Државни Совјет – РН^о 196/837
Списак свештенства монашког и мирског реда у целој Србији године 1836.^{те} лист 58, число 15.

АС, МИД – ППО, 1897, 601. Ревизорски извештај, Митар М. Пантић, новопазарски учитељ, 9./22. 7. 1897. године Призрен. Види и: Олга Николић, Црква св. Илије у Вучитрну, Обележја, год. XXIII, св. 1, 2, 3/1993, Приштина 1993.

АС, МИД – ППО, 1896,

АС, МИД – ППО, 1908, Б. Нушић, С. Новаковићу, 5/18. 8. 1896. год. у Приштини Цариград, бп;

Георги Константиновски, *Градители во Македонија: XVIII – XX век*, Табернакул, Скопје, 2001, 16

АС, МИД – ППО, 1914, 292. вицекозул, Министарству иностраних дела, 11. 11. 1910. год. у Приштини.

Архиепископ Данило, *Животи краљева и архиепископа српских*, Загреб 1866,

Annae Comnenae, *Alexias*, Recensuerunt Diether R. Reinsch et Athanasios Kambylis), Berolini et Novi Eboraci MMI,

Архиепископ Данило, *Животи краљева и архиепископа српских*, Загреб 1866,

Архиепископ Данило II, *Животи краљева и архиепископа српских*, превео Л. Мирковић, Београд 1935,

А. Соловјев, *Одабрани споменици српског права*, Београд 1926,

Б. Живковић, *Грачаничка повеља*, Београд 1992,

Гласник, Српско Косово, Косовска Митровица 1. и 15. августа 1921, бр. 15–16.

Летопис цркве Врачевске,

Летопис цркве сочаничке храма Усековања,

Љ. Ковачевић, *Светостефанска христовуља*, Споменик СКА 4, Београд 1890

Corpus Fontium Historiae Byzantinae 40.1 – Annae Comnenae, *Alexias*, Recensuerunt Diether R. Reinsch et Athanasios Kambylis), Berolini et Novi Eboraci MMI, IX 4, 3 (61); 4 (82), 5 (3)

Corpus Fontium Historiae Byzantinae 5 Hans Thurn (ed) Ioannis Scylitzae, *Synopsis Historiarum*, 357,69; Corpus Fontium Historiae Byzantinae

Monumenta Ragusina V, Zagreb,

Ф. Miklosich, *Monumenta serbica*,

М. Павловић, *Грачаничка повеља*, Гласник СНД 3 (1928),

М. Шуица, *Повеља цара Уроша о замени поседа између кнеза Војислава и челника Мусе*, ССА 2 (2003)

Палинодија. Сочинение Кіевскаго іеромонаха Захаріи Копыстенскаго, 1621 – 1622 года, Русская историческая библиотека издаваемая Археографическою комиссією, Томъ четвертый, Петербургъ 1878,

Повеља краља Милутина манастиру Бањска књ. 2 (приредио Ђ. Трифуновић), Београд 2011,

Преписка о арбанашким насиљима у Старој Србији 1898-1899, Београд 1899,

С. Новаковић, *Законски споменици српских држава средњег века*, Београд 1912.

Сима Аврамовић, пов. бр. 67 Приштина од 6. марта 1903. године. Задужбине Косова. Београд – Призрен 1987, .

Стефан Првовенчани, *Сабрани списи*, превод Л. Мирковић и М. Башић, Стара српска књижевност 3, Београд 1988.

Цариградски гласник, (1895) Цариград, бр. 2 од 21. јануара.

Цариградски гласник, (1896) бр. 34 од 12. септембра.

Цариградски гласник, год. IV, бр. 16, 16. 4. 1898.

ЛИТЕРАТУРА

- А. Гилфердинг, *Босња, Герцеговина и Старая Сербя*, С. Петербургъ 1873,
- А. Николовски, *Македонските зографи од крајот на XIX и почетокот на XX век: Андонов, Зографски и Вангеловиќ*, Скопје 1984.
- А. Николовски, *Уметноста на XIX век во Македонија (извод од студијата)*, Културно наследство 9, Скопје 1984,
- Арх. Сава, *Призрен*, Браство II, Београд 1888,
- А. Дероко, *Средњовековни градови у Србији, Црној Гори и Македонији*, Београд 1950.
- А. Дероко, *Монументална и декоративна архитектура у средњовековној Србији*, Београд 1962.
- Азбучник Српске православне цркве во Радославу Грујићу*, Београд 1993.
- А. Соловјев, *Једна српска жупа за време царства*, Гласник СНД 3-1, Скопје 1928,
- А. Урошевић, *Горња Морава и Изморник*, Насеља и порекло становништва књ. 28, Штампарија Млада Србија, Београд 1935,
- А. Урошевић, *Вучитрн. Антропо-географска монографија*, Гласник СНД 19 (1938),
- А. Урошевић, *Приштина (антропо-географска истраживања)*, Зборник радова САНУ 14 (1951) А. Урошевић, *Косово*, СЕЗ 78, Насеља и порекло становништва 39, Београд, 1965,
- А. Урошевић, *Новобрдска Крива Река: антропогеографска испитивања*, Приштина, Београд 2009.
- А. Шимчик, *Да ли су само Турци копали очи хришћанским иконама?*, Нови бехар, Сарајево, XIII/1939 – 1940,
- Б. Вранићи, *Црква св. Николе у Приштини и литургијске књиге*, Баштина св. 8, Приштина 1997/8, В. Kuripešić, *Putopis kroz Bosni, Srbiji, Bugarsku i Rumeliju 1530*, Beograd 2001.
- Б. Нушић, *Косово опис земље и народа* књ. 2, Нови Сад 1903,
- Б. Нушић, *Косово (Опис земље и народа)*, Београд 1986.
- Б. Павловић, *Насеља и миграције становништва општине Лепосавић*, Институт за српску културу Приштина, Лепосавић 2003,
- Б. Тодић, *Грачаница: сликарство*, Приштина 1992.
- Б. Тодић, *Сиринићке цркве и њихове фреске*, Приштина 1995,
- Б. П. Вујовић, *Два века школе у Врачеву: 1805–2005*, Лепосавић 2012.
- В. Peruničić, *Svedočanstvo o Kosovu: 1901–1913*, Beograd, 1988.
- Б. Стевановић, *Циклус патрона у цркви св. Ђорђа у Речанима*, Ниш и Византија X, Ниш,
- В. Гирпић, *Манастир св. Тројице у призренском крају*, Годишњица Николе Чупића, књ. XXVIII (1909)
- В. Јовановић, *Средњовековни град Звечан*, Старица 13-14 (1962-63), Београд 1965.
- В. Јовановић, *Косовски градови и дворци XI – XV века*, Задужбине Косова, Призрен — Београд 1987,
- В. Ј. Ђурић, *Непознати споменици средњовековног сликарства у Метохији I*, Старине Косова и Метохије II – III, Приштина 1963,
- В. Ј. Ђурић, *Византијске фреске у Југославији*, Београд 1974.
- В. Ј. Ђурић, Г. Бабић – Ђорђевић, *Српска уметност у средњем веку*, II, Београд 1997.
- В. Марковић, *Православно монаштво у средњовековној Србији*, Београд 1921.
- В. Мошин, *Рукописи из Дубоког Потока*, Старине Косова и Метохије IV – V, Приштина (1971), 137 – 147.
- В. Петровић, *Вучитрн*, у: Лексикон градова и тргова средњовековних српских земаља, Београд 2010,
- В. Р. Петковић, Ђ. Бошковић, *Високи Дечани I*, Београд 1941.
- В. Петковић, *Преглед црквених споменика кроз повесницу српског народа*, Београд 1950.
- И. Радуловић, *Бањска: Обнова минираних сеоских цркава*, Вечерње новости 27. јули 2013.
- В. Трпић, *Милош Милојевић у Призрену и околини*, Београд 1880.
- В. Ђоровић, *Прилози за нашу стару књижевност и историју*, Зборник за историју Јужне Србије и суседних области, Скопље 1936,
- Д. Анастасијевић, *Кроз једну збирку*

новијих аката цариградске патријаршије о њеним епархијама, Богословље VIII, Београд 1933.

Г. Бабић – И. М. Ђорђевић, *Разграновање уметничке делатности и појава стилске разнородности*, у: Историја српског народа I, Београд 1981.

Г. Елезовић, *Речник косовско – метохијског дијалекта*, Београд 1932.

Г. Константиновски, *Градители во Македонија: XVIII–XX век*, Табернакул, Скопје 2001,

Г. Мјур Макензијева, А. П. Ирбијева, *Путовање по словенским темљама Турске у Европи*, Београд 1868.

Г. Шкриванић, *Путеви у средњовековној Србији*, Београд 1974.

Д. Богдановић, *Инвентар ћирилских рукописа у Југославији*, Београд 1983.

Д. Богдановић, *Повеље о земљама и задужбинама Косова, Задужбине Косова, споменици и знамења српског народа*, Призрен – Београд 1987.

Д. Даниловић, *Стари српски споменици*, Старине Косова и Метохије књ. 10, Приштина 1997,

Д. Јањић и Н. Ђокић, *Историја нове цркве св. Ђорђа у Призрену до ослобођења од Турака*, Настава и наука у времену и простору, Лепосавић 2015, 1001 - 1040

Д. Ковачевић - Којић, *Косово од средине 12. до средине 15. века*, Косово 1973.

Д. Ковачевић - Којић, *Приштина у средњем веку*, ИЧ 22 (1975)

Д. Поповић, *Манастир св. Тројице Русинице – усони и разарања*, Историјски часопис XLV – XLVI, Београд 1999,

Д. Станчић, *Извештај о топографском истраживању цркава на територији општине Штрпце (Сиринићка жупа)*, Баштина 1, Приштина 1991,

Ђ. Бошковић, *Римске рушевине код Грачанице*, Старице 4 (1928)

Ђ. Бошковић, *Белешке са путовања*, Старице, VIII–IX (Београд 1933/34),

Р. Поповић, *Национални апостол*, Браство XXIV, Београд 1930

Е. Čerškov – Lj. Popović, *Upriana*, Glasnik MKM 3 (1958)

Е. Čerškov, *Munidprium DD kod Sočanice*, Muzej Kosova, Priština, Beograd, 1970.

З. Ч. Вукадиновић, *Храм Светог саве у Косовској Митровици*, Зборник Матице српске за друштвене науке 122, Нови Сад 2007,

З. Ч. Вукадиновић, М. Богавац, *Српска просвета и култура у Косовској Митровици 1836–1941*, Приштина – Лепосавић 2001,

Ж. Фртунјић, *Неколико речи приликом стогодишњице зидања вучитрнске цркве*, Вардар, Скопје 18. јун 1933,

И. С. Јастребов, *Податци за историју српске цркве из путничког записника*, Београд 1879.

И. С. Јастребов, *Додатак мојим белешкама из Старе Србије*, Гласник СУД II, Београд 1882,

И. С. Јастребов, *Стара Србија и Албанија*, Споменик СКА XLI, Београд 1904.

И. С. Јастребов, *Стара Србија*, Приштина 1995.

И. С. Јастребов, *Наставак белешака из мог путовања по Старој Србији*, Гласник СУД књ. 57, Београд (1984)

И. Иванић, *Из црквене историје Срба у Турској у XVIII и XIX веку*, Београд и Нови Сад 1902.

И. Иванић, *На Косову. Са Шара по Косова на Звечан*, Београд 1903.

И. Женарју, *Сакрална топографија Манастира Сочанице*, Баштина, Приштина/Лепосавић, св. 30/2011,

И. Женарју, *Изградња и опремање цркве Светог Саве у Косовској Митровици (1896 – 1913)*, Баштина св. 34, Приштина – Лепосавић 2013,

И. Женарју, *Црква светих Козме и дамјана у Врачеву: рад на очувању верског и националног идентитета у XIX веку*, Духовне и материјалне специфичности културе Косова и Метохије кроз историју, Лепосавић 2012, 457 – 478.

И. Женарју, *Дебарски зографи на Косову и Метохији*, Саопштења XLIV, Београд 2012,

И. Женарју, *Зидно сликарство у цркви свете Петке у селу Стража код Ђиљана*, Баштина св. 35, Лепосавић 2013,

И. Женарју, *Зидно сликарство у цркви Успења Богородице у селу Доње Кормињане*, Баштина св. 37, Лепосавић 2014,

И. Женарју, *Ходачасничка икона Јеру-*

салим из манастира Врачева, Баштина 38, Лепосавић 2015,

И. Женарју Рајовић, *Прилог познавању делатности велешких зографа у Рашко-призренској епархији*, Косово и Метохија у контексту балканских народа и држава књ. 2, Лепосавић 2016,

И. Здравковић, *Кратки теренски подаци о нашим градовима*, Vesnik VM 5 Beograd 1958,

И. Здравковић, *Средњовековни градови и дворци на Косову*, Београд 1975.

И. Ђорђевић, *Зидно сликарство српске властеле у доба Немањића*. Београд 1994.

И. М. Ђорђевић, *Средњовековне црквене задужбине српске властеле на Косову и Метохији*, у: Исти, Студије српске средњовековне уметности, приредили Д. Војводић и М. Марковић, Београд 2008,

И. Снегаров, *История на Охридската архиепископия I*, Софил 1924.

Ј. Ђилас, *Rad škole и Врачеви за vrijeme Turaka (1806 - 1912.g.)*, Zbornik za historiju školstva i prosvjete sv. 2/1965, Zagreb 1965,

Ј. Ђилас, *Српске школе на Косову и Метохији од Немањића до 1912*, Приштина/Лепосавић 2000,

Ј. Караматијевић, *Синђелије рашких владика*, Гласник Српске православне патријаршије, Сремски Карловци 1931

Ј. Максимовић, *Српска средњовековна скулптура*. Нови Сад 1971.

Ј. Поповић, *Живот Срба на Косову 1812-1912*, Београд 1987,

Ј. Хаџи Васиљевић, *Муслимани наше крви у Јужној Србији*, Браство XIX, Београд 1925

К. Јиречек, *Трговачки путеви и рудници Србије и Босне у средњем вијеку*, Зборник КЈ 1,

Љ. С. Пантовић, *Храм Светог Саве у Косовској Митровици*, Косовска Митровица 1996.

Љ. Стојановић, *Стари српски записи и натписи књ. 1*, Београд 1902.

Љ. Стојановић, *Стари српски записи и натписи књ. 2*, Београд 1903,

Љ. Стојановић, *Стари српски записи и натписи књ. IV*, Сремски Карловци 1923.

Љ. Стојановић, *Стари српски записи и натписи књ. V*, Сремски Карловци 1925.

Љ. Стојановић, *Стари српски родослови и летописи VI*, Београд С. Карловци 1927

Љ. Стојановић, *Повеље и писма 1-1*,

Љ. Чолић, *Говор Боже Јокановића, протојереја Звечанског округа*, Косовско-метохијски зборник 2, САНУ, Београд 1998,

Мартовски погром на Косову и Метохији: 17-19 март 2004: с кратким прегледом уништеног и угроженог хришћанског културног наслеђа, Београд 2004,

М. Благојевић, *Територије кнеза Лазара на Косову и Метохији*, Косово и Метохија прошлост, садашњост, будућност, Београд 2007,

М. В. Веселиновић, *Кроз Косово*, Годишњица Николе Чупића XIV, Београд 1894,

М. Динић, *Из прошлости Београда*, Историјски часопис 5 (1954 – 1955), Београд 1955,

М. Динић, *Област Бранковићау средњем веку*, Српске земље у средњем веку, Београд 1978.

М. Живојиновић, *Хиландар и пирг у Хрусији*, ХЗ 6 (1986)

М. Ивановић, *Прилози о споменицима Метохије, Новобрдске Криве реке, Сиринишке и Никишишке жупе*, Саопштења XV, Београд 1983,

М. Ивановић, *Црквени споменици XIII – XX век*, Задужбине Косова, Споменици и знамења српског народа, Призрен – Београд 1987.

М. Ивановић, *Споменици Ибарског Колашина*, Саопштења XVII, Београд 1985,

М. Ивановић, *Културна баштина Горе, Опоља и Средачке жупе, Шарпланинске жупе Гора, Опоље и Средска*, Посебна издања САНУ, Београд 1995,

М. Ивановић, *Остаци цркава и испосница у анахоретској насеобини светог Петра Коришког у данашњем селу Кобашу код Призрена и његовој околини*, у: Манастир Црка Рнјека и свети Петар Коришки, Приштина - Београд 1998,

М. Ивановић, *Натписи и орнаменти на надгробним плочама, иконама и звонима српских цркава на Косову и Метохији XIV–XIX/XX век*, Косовско - метохијски зборник 2, Београд 1998,

М. Јанковић, *Липљанска епископија и Грачаничка митрополија*, ИЧ 29 – 30 (1982-

83)

М. Лутовац, *Ибарски Колашин*, Београд 1954.

М. Милин, *Новооткривени римски епиграфски споменици из Сочанице (Косово)*, Старинар, 52/2002, Београд,

М. И. Поповић, *Историјска улога српске цркве у чувању народности и стварању државе*, Београд 1933,

М. Милојевић, *Путонис дела праве Србије*, Београд 1871.

М. Паровић – Пешикан, *Античка Улпијана према досадашњим истраживањима*, Старинар н. с. 32 (1982)

М. А. Поповић, *Бивша 'Стара црква' у Косовској Митровици*, Весник, бр. 520, Београд, 1971,

М. Пуџић, *Споменици српски II*, Београд 1862.

М. Спремић, *Бранковићи — обласни господари Косова*, Прекинут успон: српске земље у позном средњем веку, Београд 2005,

М. Шупут, *Споменици српског црквеног градитељства XVI-XVII век*, Београд 1991,

М. Шуица, *Немирно доба српског средњег века. Властела српских обласних господара*, Београд 2000.

Мпemosупе. *Финални извештај. Пројекат заштите природног и културног наслеђа у Метохији, јул 2001 – јун 2002*, Београд 2003.

Насиља на Косову у лето 1900, Задужбине Косова, Београд – Призрен 1987.

Н. Гаџић, *Цркве Средачке жупе – први део, Изградња*, бр.7 – 8, Београд 2011,

Н. С. Гаџић, *Архитектура шар планинских села са посебним освртом на стваралаштво средачких зидара*, Београд 2016.

Н. Ђокић, *Прота Драгомир Јаковљевић – Скица за један портрет*, Расински анали бр. 1 (за 2003. г.), Крушевац 2003, 179 – 180

Н. Ђокић, *Панта Срећковић и Сима Андрејевић Игуманов*, Митолошки зборник 14, Рача-Београд 2005, 243 - 254

Н. Ђокић, *Славеносрпски манастир свети Јован Бигорски до ослобођења 1912. године*, Вардарски зборник 6, САНУ, Београд 2008, 77 – 100

Н. Ђокић, *Ратне операције у јужној и старој Србији и Македонији 1689 – 1690. године*, Лесковачки зборник XLVIII/ 2008, Лес-

ковац, 2008, 49 – 78,

Н. Ђокић, *Сима Андрејевић Игуманов*, Каленић 5 за 2014, 30 – 34.

Н. Ђокић, О. Думић, *Борбе устаника са Османлијама на Дрини и у Рашкој области 1807. године*, Весник – Војни музеј бр. 40, Београд 2013, 59 – 78

Н. Ђокић, *Црква Светог Ђорђа у Призрену до ослобођења од Турака*, Каленић бр. 1 за 2016, 26 - 31

Н. Ђокић, *Прилог историји манастира Светог Марка у Кориши код Призрена*, Гласник СПЦ бр. 2 за 2017, Београд 2017, 68 - 71.

О. Зиројевић, *Турско војно уређење у Србији*, Београд 1974.

О. Радић, *Црква свете великомученице Катарине у селу Бресје, код Косова Поља, прославила храмовну славу*, Православие.ру (<http://www.pravoslavie.ru/srpska/66535.htm> - приступљено 1. маја 2016)

П. Костић, *Поменик манастира св. Тројице код Призрена*, Споменик СКА XLIX, књ. 42, Београд 1910,

П. Костић, *Црквени живот православних Срба у Призрену и његовој околини у XIX веку*, Београд 1928.

П. Ж. Петровић, *Манастир св. Врача у Ибру*, Гласник српске православне цркве, бр 9/1967,

П. Ж. Петровић, *Рашка, антропо-географска проучавања I*, Етнографски институт САНУ, Београд 1984,

П. Ж. Петровић, *Рашка, антропо-географска проучавања II*, Музеј „Рас“, Нови Пазар 2010,

П. Пајкић, *Цркве у Сиринићкој жупи, Старине Косова и Метохије*, IV-V, Приштина 1968-1971,

П. Пајкић, *Цркве Средачке жупе из турског периода*, Гласник Музеја Косова и Метохије, III, Приштина 1958, 81, 91 – 95;

П. Пајкић, *Сeosке цркве у долини Белог Дрима*, Старине Косова и Метохије том I, Приштина 1961,

Р. Рајкић, *Seoske crkve XVI i XVII veka na Kosovu*, Glasnik muzeja Kosova i Metohije XIII - XIV, Priština 1984,

П. Балабановић, *Конзервација икона из села Драјчића у Средачкој жупи. Старине Косова и Метохије*, Приштина 1963,

П. Срећковић, *Путничке слике*, Лето-

пис Матице српске књ. 130, Нови Сад 1882

П. Т. Станковић, *Путне белешке по Старој Србији 1871 - 1898*, Београд 1910,

Р. М. Грујић, *Скопски митрополити*, Скопље 1935.

Р. Катић, *Објашњење назива „Русиница“ манастира Св. Тројице код Призрена*, Гласник СПЦ, бр. 3, март 1984,

Р. Катић, *Поменик хиландарског метоха манастира св. Петра Коришког*, Археографски прилози 1, Београд 1982,

Р. Љубинковић Р., *Истраживачки и конзерваторски радови на цркви Ваведења у Липљану*, *Зборник заштите споменика културе*, X, Београд 1959,

Р. Михаљчић, *Крај Српског Царства*, Београд 1975.

Р. Петровић, *Богородичин натпис „Прими мољеније матере“ из XIV века у цркви светог Ђорђа у Речанима код Суве Реке у Метохији*, Археографски прилози 26-27, Београд 2004 – 2005,

Р. Радић, *Липљан*, у: *Лексикон градова и тргова средњовековних српских земаља*, Београд 2010,

Р. Тимотијевић, *Иконопис на територији Призрена*, Баштина 1, Приштина 1991,

Сава еп. шумадијски, *Српски јерарси*, Крагујевац 1996.

С. Вученовић, *Архитектура цркве св. Ђорђа у Речану и конзерваторски радови на њој*, Гласник Музеја Косова и Метохије I, Приштина 1956,

С. Петковић, *Зидно сликарство на подручју обновљене Пећке патријаршије 1557-1614*. Нови Сад 1965,

С. Петковић, *Зидно сликарство на подручју Пећке патријаршије 1557-1614*, Нови Сад 1956,

С. Петковић, *Српска уметност у XVI и XVII веку*. Београд 1965,

С. Ристић, *Плач Старе Србије*, Земун 1864.

С. Мишић, *Звечан*, у: *Лексикон градова и тргова средњовековних српских земаља*, Београд 2010.

С. Ненадовић, *Белешке са пута по Космету*, Музеји 7, Београд 1952

Споменичка баштина Косова и Метохије, Београд 1999,

С. Радојчић, *Старо српско сликарство*, Београд 1966.

С. Смирнов, Ђ. Бошковић, *Археолошке белешке из Метохије и Прекорупља*, Стари-нар VIII – IX, Београд 1933/1934,

С. Ђурчић, *Грачаница: историја и архитектура*, Приштина 1999.

С. Хаџић, *Сондажни радови у порти цркве св. Врача, Врачево, СО Лепосавић, Косово и Метохија, 2002. године*, Археолошки преглед св. 2/3 – 2004/5, Београд 2008,

Светигора, *Чудо у Сочаници*, Свети Јован крститељ и претеча господњи (ур. Р. Никчевић), Цетиње 2008.

Т. Станковић, *Путне белешке по Старој Србији: 1871 – 1898*, Београд 1910.

Т. Чукаловић, *Сретечки родослов, Средска - Призрен - Ниш*, 1989.

T. Velmans, *La peinture murale byzantine à la fin de Moyen âge*, I, Paris 1977.

Н. Hadžibegić, А. Handžić, Е. Kovačević, *Oblast Brankovića Opširni katastarski popis iz 1455. godine*, Sarajevo 1972,

Н. Šabanović, *Krajište Isa-bega Ishakovića: zbirni katastarski popis iz 1455. godine: uvod, turski tekst, prevod i komentari*, Sarajevo, 1964.

